

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu

Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej
Instytut Filologii Polskiej

Anna Domagała-Trzebuchowska

**Umiejętności retoryczne uczniów szkoły podstawowej
– perspektywa dydaktyczna**

Rhetorical skills of primary school students – didactic perspective

Rozprawa doktorska
napisana pod kierunkiem
prof. UAM dr hab. Beaty Udzik

Poznań 2023

Podziękowania

Praca jest efektem wieloletnich, chociaż nadal nieukończonych poszukiwań ukierunkowanych w stronę rozwijania nie tylko nauczycielskiej, ale również uczniowskich pasji. Każdy, kto choć raz z zapalem stanął przed gronem dzieci czy młodzieży, rozumie, jak ważna jest rola zarówno prowadzącego zajęcia, jak i ich uczestników.

Na mojej drodze stanęło w ciągu ostatnich pięciu lat wiele wspaniałych, godnych podziwu osób, które były dla mnie zarówno ogromnym autorytetem, jak i wsparciem. Dlatego też szczególne podziękowania chciałam złożyć pani promotor prof. UAM dr hab. Beacie Udzik, za cierpliwość, ciepło i dobrą myśl. Dziękuję pracownikom Zakładu Dydaktyki Literatury i Języka Polskiego przy Wydziale Filologii Polskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu – za inspirujące spotkania oraz wyrozumiałość dla młodej duchem doktorantki. Tu szczególnie prof. dr hab. Beacie Gromadzkiej – za to, że zgodziła się na objęcie mnie opieką w pierwszych latach studiów doktoranckich, prof. dr. hab. Jerzemu Kaniewskiemu za wsparcie podczas mojego pierwszego konferencyjnego wystąpienia w Krakowie, prof. UAM dr. hab. Rafałowi Kochanowiczowi za niezwykle dla mnie istotną wskazówkę merytoryczną.

Dziękuję uczniom, za inspirację i zapał, jakim się ze mną dzielicie. Dziękuję Mamie, przyjaciółom: Agacie i Adamowi Huczyńskim za wiarę w to, że „dam radę”; Joannie Frankiewicz za przekonanie o tym, że doktorat to słuszna droga mojego rozwoju; ks. Michałowi Ogrodnikowi – za to, że jako jeden z niewielu oczekuje na możliwość przeczytania całości oraz Pani Dyrektor Dominice Naworskiej za umożliwienie realizacji pasji, jaką dla mnie jest nauczanie.

Szczególne podziękowania składam dzieciom: Zuzannie, jej mężowi Piotrowi oraz szesnastoletniemu Benjaminowi, który będąc jedenastoletnim brzdącem, niewiele wówczas rozumiejąc, chwalił się kolegom, że „jego mama będzie lekarzem”, a dzisiaj, jak to nastolatek zastanawia się, „po co tyle pisać, skoro starczą trzy słowa?”.

Może w tym ma rację, więc przepraszając wszystkich tych, których nie wymieniłam z imienia, kończę podziękowania, pozostawiając Was w przeświadczeniu, że wszystkich Was noszę w swej pamięci.

Spis treści

Wstęp	5
1. Zrozumieć retorykę	6
1.2 Granice ujęcia	9
1.3 Założenia pracy i metodologia	11
2. Idea edukacji retorycznej	18
2.1 Wychowawcza rola retora	18
2.1 Świat logiczny	23
2.3 Dydaktyka hellenistyczna	28
2.4 Dydaktyka chrześcijańska	33
3.2 Nowoczesność – retoryczność?	38
3. Dydaktyka	43
3.1 Dyskusje współczesnych dydaktyków i teoretyków	43
3.2 Dydaktyka retoryki w kontekście szkolnym	54
4. Retoryka w dokumentach oświatowych	66
4.1 Odniesienia bezpośrednie	66
4.2 Odniesienia pośrednie – rola lektury szkolnej w procesie inventio	69
5. Retoryka w programach nauczania i podręcznikach szkolnych	80
5.1 Edukacja retoryczna w programach nauczania	82
5.2 Edukacja retoryczna w podręcznikach	87
5.3 Wypowiedzi pisemne o charakterze retorycznym w podręcznikach szkolnych	97
5.4 Wypowiedź argumentacyjna a rozprawka	98
5.5 Modele wypowiedzi argumentacyjnej i rozprawki w podręcznikach	103
5.6 Modelowe przemówienie	110
5.7 Umiejętności retoryczne w kontekście teorii lingwistyki tekstu	117
6. Badanie w kontekście działań dydaktycznych	124
6.1 Wypowiedź argumentacyjna w realizacjach uczniowskich	129
6.2 Rozprawka w realizacjach uczniowskich	156
6.3 Przemówienie	178
6.4 Wystąpienia uczniowskie – obserwacje i refleksje	203
Zakończenie	206
Bibliografia	219
Spis schematów	226
Spis tabel	226
Spis notatek z lekcji	226
Spis aneksów	226

WSTĘP

Retoryka od wieków towarzyszy rozwojowi społeczeństw. Zrodzona wraz z rozwijającą się pierwszą demokracją, miała swój udział w kształtowaniu światopoglądów, okazywała się użyteczna w konstytuowaniu narodów, była niezastąpionym sprzymierzeńcem dowódców motywujących walczących o wspólne wartości, senatorów pragnących pozyskać przychylność wyborców, adwokatów stających w obronie oskarżonych i prokuratorów uzasadniających ich winę.

Ścisły związek retoryki z jej społeczną rolą, naturalna dla człowieka potrzeba wyrażania myśli i uczuć w sposób funkcjonalny, metodycznie sprawny¹ powoduje, że współcześnie staje się ona coraz trudniejsza do uchwycenia w teorii, „z jednej strony rozumiana zbyt wąsko, wydaje się być czymś zbyt szkodliwym, a może nawet szkodliwym, z drugiej rozumiana zbyt szeroko, przekształca się w slogan, tym bardziej może groźny, że modny”². Jak pisać o retoryce rozwijającej się ponad dwa tysiące lat, której zakres od czasów Arystotelesa poszerzano epitetem „nowa”³? Jak rozumieć ją współcześnie, jeśli Kwintylijan już w I wieku naszej ery zauważa, że „definiuje się ją w rozmaity sposób, ale istota problemu ma (...) dwa zasadnicze aspekty: różnica zdań (...) dotyczy albo wartości samej rzeczy, albo zakresu treści, objętej użytymi w definicji terminami”⁴? W którą stronę skierować badania, jeśli hasło „retoryka” stosowane jest w kontekście opisywania języka muzyki (Jasiński 1995, 2007), teatru i filmu (Pietrzak 2012), literatury i sztuki (Pietrzak 2016), wyzwań edukacyjnych (Lichański, Lewandowska-Tarasiuk 2003), wielokulturowości i dialogu społecznego (Bendrat 2019), marketingu i wielu innych⁵. Jakie metody badawcze zastosować, by uchwycić jej mechanizmy, gdy zakres proponowanych podręczników ukierunkowanych na kształcenie retoryczne rozpina się od klasycznych (Lichański 2008) po nowoczesne metodologie (Bogołębska, Worosowicz 2016), gdy nawet te, które za cel obrały sobie przedstawienie metod nowoczesnych, nie pozostają wolne od idei starożytnych (Szymanek 2004).

¹ Korolko M., *Sztuka retoryki. Przewodnik encyklopedyczny*, Warszawa 1990, s. 15.

² Ziomek J., *Retoryka opisowa*, Warszawa 2000, s. 7.

³ Pierwsza Księga *Retoryki* Arystotelesa nosi tytuł *Nowa koncepcja sztuki retorycznej*, w: *Arystoteles, Retoryka, Retoryka dla Aleksandra, Poetyka*, Warszawa 2014, s. 44.

⁴ Kwintylijan M.F., *Kształcenie mówcy*, w: M. Korolko, op. cit. s. 280.

⁵ Bendrat A. i inni, *Retoryka w Polsce po 1989 roku. Przegląd kierunków badań*, PorJ.2021.10.2.

1. ZROZUMIEĆ RETORYKĘ

Bo i kłamstwo powiedzieć wolno w pewnych okolicznościach nawet mędrcom i odpowiednie wzruszenia nieraz mówca będzie musiał z konieczności wywołać, jeżeli w inny sposób nie będzie można skłonić sędziego do wydania sprawiedliwego wyroku. Wyroki te bowiem wydają ludzie niezający sprawy (...). Skoro jednak i nastroje wśród słuchających są zmienne, i prawda narażona jest na tyle niebezpieczeństw, musi się walczyć z tym wszystkim za pomocą sztuki i użyć do tej walki wszystkich środków zaradczych⁶.

Kulturze starogreckiej od zarania dziejów towarzyszy szczególna wiara w moc słowa mówionego. Konsekwencją tego rozumowania była, połączona z rozwojem demokracji i sądownictwa, troska o umiejętność pięknego przekonywania⁷. Sprawy publiczne i prywatne attyckich obywateli rozstrzygane były przez sędziów wspieranych przez ogromną liczbę⁸ przysięgłych, wybieranych w drodze losowania. Decyzja sędziów opierała się na opinii niezbyt wykształconych i przypadkowych słuchaczy, których życzliwość pozyskiwano głównie za pomocą stosownych środków językowych⁹. Adresatami mów sądowych, mów pochwalnych czy pogrzebowych byli, nieświadomi stosowanych przez mówców technik, „przypadkowi obywatele”, którzy nie byli jednak sobie mentalnie obcy. Łączyła ich wspólnota poglądów i idei. Podstawową wartością w sprawach państwowych było dobro państwa, w sprawach prywatnych – cnota i dążenie do poznania prawdy.

Arystotelesowska relacja retoryczna łączyła za pośrednictwem języka mówcę i audytorium. Wartość oratora (*etos*) ściśle powiązana była z jego postawą etyczną, wymiar audytorium (*pathos*) odnoszono do widowni, przez którą przenikały zrodzone słowem namiętności, istotę słowa (*logos*) kwalifikowano w kategoriach stylu i rozumu oraz figur i argumentów¹⁰. W praktyce dążono do jednoznacznej wypowiedzi, której podstawą stała się poprawność językowa oraz kwiecistość stylu. Jak napisze o tym Cynceron – rzymski kontynuator szkoły greckiej:

Niech będzie on [styl] nieco swobodniejszy, chociaż nie całkiem pozbawiony prawideł, aby sprawiał wrażenie, że idzie lekko, lecz nie błąka się po manowcach (...). Język będzie czysty, prawdziwie łaciński; mówiło się będzie jasno i prosto, z rozważeniem tego, co odpowiednie¹¹.

W konsekwencji słuchacz stał się jednym z trzech, obok mówcy i przedmiotu mowy, elementów mowy. Determinował zakres zastosowanych argumentów, przykładów i odwołań, był współuczestnikiem aktu tworzenia. Samą retorykę uznaje się za

⁶ Kwintylijan, *Kształcenie mówcy*, w: Korolko, op. cit., s. 287.

⁷ Arystoteles, *Retoryka. Retoryka dla Aleksandra. Poetyka*, Warszawa 2014, s. 8.

⁸ Liczba przysięgłych wynosiła w starożytności w zależności od rangi sporu: 201, 401 lub 501 obywateli. Vide Podbielski H., *Wstęp do Arystoteles*, op. cit., s. 9.

⁹ Podbielski H., *ibidem*, s.8.

¹⁰ Tuszyńska K., *Oratorstwo i retoryka grecka z wyborem tekstów źródłowych*, Poznań 2016, s. 39.

¹¹ Cynceron, *Mówca*, w: Korolko, op. cit., s. 271.

dyscyplinę wyposażającą mówcę w narzędzia umożliwiające wywieranie wpływu na słuchacza. Ugruntowana w starożytności przestrzeń komunikacyjna wyznaczona przez trójpodział *ethos – pathos – logos* jest wyczerpującym podziałem dla komunikacji werbalnej, w której określone miejsce zajmują: talent mówcy, wrażliwość słuchacza, umiejętność argumentacji¹². W konsekwencji retoryka w starożytności pojmowana była za Platonem jako „wytwórnia przekonań”¹³ i wraz z systemową teorią argumentacji stała się podstawą psychologii społecznej, rozumianej jako sztuka oddziaływania na innych ludzi za pomocą perswazji¹⁴.

Aktualnie pojęcie retoryki uzależnione jest od przyjętej przez badaczy perspektywy oglądu, a o problemie współczesnego rozumienia retoryki świadczyć może dyskusja dwóch wybitnych teoretyków dziedziny: Michała Rusinka¹⁵ i Jakuba Z. Lichańskiego¹⁶, która toczyła się w 2001 i 2002 roku na łamach czasopisma „Teksty Drugie”. Sednem prowadzonej polemiki była różnica wynikająca z przyjęcia przez teoretyków dwóch różnych perspektyw¹⁷: perspektywy klasycznej, tradycyjnej i perspektywy „nowej”¹⁸.

W toku wymiany poglądów Rusinek rozpatruje dwa nowoczesne sposoby mówienia o pojawieniu się retoryki na polu badawczym i określa je mianem „powrotu” oraz „zwrotu ku”. Tym samym, jak wyjaśnia, jeśli mowa o „powrocie”, mowa o nieciągłości i powrocie czegoś, co jest inne. Jeśli mowa o „zwrocie ku” – mowa o pewnym wcześniejszym odwróceniu się od idei i ostatecznym przyjęciu utrwalonych tradycji. Rozważania zamyka słowami:

Nie można więc już dłużej mówić o zwrocie ku retoryce ani posługiwać się w odniesieniu do niej metaforą architektoniczną¹⁹; chyba że traktujemy historię retoryki jako zamknięty okres, a współczesne badania retoryczne – jak swoistą archeologię; wówczas jedyna architektoniczna metafora (a w zasadzie metonimia), jaka nam pozostaje to grób²⁰.

¹² Tuszyńska K., op. cit., s. 39.

¹³ Tuszyńska przywołuje słowa Platona: (...) *wymowa jest to wytwarzanie przekonań i cała jej robota i wszystko w niej w ogóle do tego zmierza; czy też możesz powiedzieć, że wymowa potrafi coś więcej niż przekonanie słuchaczom w duszach wyrabiać?*, ibidem, s. 40.

¹⁴ Vide Lewiński P., *Od Arystotelesa do van Eemeren i Tindale’a. W poszukiwaniu źródeł współczesnej retoryki i dialektyki*, w: *Pragmatyka, retoryka, argumentacja. Obrazy języka i dyskursu w naukach humanistycznych*, red. Stalmaszyk P., Cap P., Kraków 2014, s. 44.

¹⁵ Mowa o artykułach: Rusinek M., *Powrót, zwrot i różnica w myśleniu o retoryce*, „Teksty Drugie” 2001.2, s. 168–189 oraz Rusinek M., *Odpowiedź na polemikę Profesora Jakuba Z. Lichańskiego*, „Teksty Drugie” 2002. 1-2, s. 290–294.

¹⁶ Mowa o artykule: Jakub Z. Lichański, *Myślenie o retoryce*, „Teksty Drugie”, 1–2, s. 277–289.

¹⁷ O różnicy perspektyw świadczą również inne publikacje badaczy. Wśród nich wymienić należy przekrojowe studium współczesnej retoryki Michała Rusinka, *Między retoryką a retorycznością*, Kraków 2003 oraz podręczniki do nauczania retoryki Jakuba Z. Lichańskiego, *Retoryka...* Tom 1. i 2., op. cit.

¹⁸ Vide Perelman Ch., *Imperium retoryki*, s. 7.

¹⁹ O *architektoniczności* retoryki Rusinek wspomina w kontekście stałości retoryki, por. Michał Rusinek, *Powrót, zwrot i różnica w myśleniu o retoryce*, Teksty Drugie 2001. 2, s. 169.

²⁰ Vide Rusinek M., ibidem, s. 172–174.

Rusinek proponuje, by ujęcia badawcze nie tyle konkurowały ze sobą, ile jawiły się jako „nowe, autonomiczne”. W tym kontekście przytacza: I. A. Richardsa, który pojęcie retoryki utożsamia z nauką „badającą warunki rozumienia dyskursu poprzez badanie sposobów działania na język”; Kennetha Burke’a, wskazującego, że „nowa retoryka (...) została wchłonięta przez tzw. nowe dyscypliny naukowe – antropologię, psychologię społeczną, socjologię, psychoanalizę, semantykę” oraz teorię Rolanda Barthesa, zgodnie z którą „nie istnieje nowa retoryka, jest tylko luka po starej”. Ostatecznie po dokładniejszym przeanalizowaniu teorii Bendersa i Wellbery’ego oraz Conleya komentuje znaną definicję retoryki: *bene dicendi scientia* i dochodzi do wniosku, że należy wyszczególnić dwa terminy: *retorykę* i *retoryczność*²¹, które w pewien sposób na siebie oddziałują, przenikają się, wspierają i podważają jednocześnie²²:

retoryka i retoryczność są bliźniakami syjamskimi, połączonymi w sposób – by tak rzec – nieoperacyjny. Po drugie, relacja między dwoma bliźniakami (...) uniemożliwia ustalenie, który z nich jest oryginałem, a który kopią, kto kogo przypomina²³. (...) Pytanie o pierwszeństwo jajka czy kury jest wszak pytaniem źle postawionym²⁴.

Rusinek zatem prezentując poglądy oparte na stanowiskach zachodnich badaczy języka dochodzi do wniosku, że dyscyplina retoryki, chociaż usytuowana w tradycjach antycznych, odnosi się również do pewnej „właściwości języka” – retoryczności.

Odmienne stanowisko w przytoczonej polemice prezentuje profesor Lichański, który utrzymuje, że retoryka „jest dyscypliną historyczną”, a praktykować ją należy na tle teorii. W konkluzji autor podkreśla, że retoryka jest „nauką formalną – stosowanie jej reguł jest w pełni zależne od arbitralnych decyzji osoby, która sięga (świadomie lub nie) po te reguły. (...) ulegają zmianie i jej zastosowania, i oczekiwania, które wobec niej mają potencjalni jej użytkownicy”²⁵.

Lektura polemiki prowadzi do wniosku, że już sama próba zdefiniowania retoryki jest aktualnie zadaniem karkołomnym, ponieważ podlega różnym perspektywom badawczym, a narzędzia retoryczne mogą zostać wykorzystane do obserwacji zjawisk lingwistycznych, epistemologicznych oraz komunikacyjnych. Tym samym wprowadzone do nowej *Podstawy programowej kształcenia ogólnego*²⁶ „elementy retoryki” wymagają

²¹ Szerzej na ten temat w rozprawie Michała Rusinka: *Między retoryką a retorycznością*, gdzie autor, wskazując na różnice pomiędzy retoryką a retorycznością, uściśla: *Retoryka jest więc z jednej strony pewną dziedziną wiedzy, z drugiej zaś – pewną właściwością języka, zwaną częścią retorycznością*. Vide Rusinek Michał, op. cit., s. 10.

²² Vide Rusinek M., *Między retoryką a retorycznością*, Kraków 2003, s. 10.

²³ Rusinek M., *Powrót, zwrot i różnica w myśleniu o retoryce*, Teksty Drugie 2001. 2, s. 186.

²⁴ Ibidem, s. 187.

²⁵ Vide Lichański J.Z., *Myślenie o retoryce*, Teksty Drugie. 1-2, s. 288–289.

²⁶ Mowa o *Podstawie programowej* z dnia 14 lutego 2017 r.

doprecyzowania oraz uściślenia w odniesieniu nie tylko do zapisów dokumentów oświatowych, ale również praktyki dydaktycznej. Kluczowe w tym kontekście pozostają pytania: Jak rozumieć owe „elementy retoryki” w szkole podstawowej? Jakie cele stawiać kształceniu retorycznemu? Którą perspektywę – klasyczną czy nowoczesną – należy przybliżyć przyszłym uczestnikom kultury? Ostatecznie, jaką wiedzę na temat kształtowanych przez szkołę postaw i poglądów można pozyskać na podstawie tworzonych na potrzeby edukacyjne tekstów?

Podstawowym zagadnieniem, któremu zamierzam poświęcić badania, jest kwestia rozwijania umiejętności retorycznych uczniów szkoły podstawowej. Oglądowi poddane zostaną dokumenty oświatowe, wybrane programy nauczania i podręczniki oraz modelowe realizacje przykładowych zadań zamieszczone w „Informatorach” oraz „Raportach” Centralnej Komisji Egzaminacyjnej. Analiza przedmiotu badawczego wzbogacona zostanie o wybrane realizacje uczniowskie, pozyskane w trakcie badania empirycznego, które miało miejsce w latach 2018–2021 w Szkole Podstawowej nr 93 w Poznaniu. Perspektywa oglądu osadzona zostanie w sfunkcjonalizowanych teoriach odnoszących się do zagadnień z zakresu retoryki oraz dydaktyki.

1.2 Granice ujęcia

Rozwijanie umiejętności retorycznych uczniów jest zjawiskiem złożonym. Na konieczność ich usystematyzowania zwracali uwagę chociażby Mirosław Korolko²⁷, Jakub Z. Lichański²⁸, Halina Zgółkowa²⁹ oraz Barbara Sobczak³⁰. Ze względu na zmiany systemowe – likwidacja gimnazjów, utworzenie ośmioletniej szkoły podstawowej – temat retoryki, najczęściej w kontekście tworzenia wypowiedzi argumentacyjnych, omawiany

²⁷ Mirosław Korolko w *Sztuce retoryki* zwraca uwagę na fakt, że „elementarne umiejętności z zakresu sztuki sprawnego mówienia i pisanie, tak niezbędne w życiu publicznym i prywatnym współczesnego Polaka, wymagają metodycznego kształcenia w ramach reaktywowanej, dostosowanej do współczesnych warunków sztuki retoryki”. Zapowiedź wprowadzanych zmian upatrywał we wprowadzeniu do programu szkoły średniej „elementów retoryki”, vide Korolko M., *Sztuka retoryki*, Warszawa 1990, s. 21.

²⁸ Vide Lichański J.Z., *O niezbędności retoryki. Nauczanie retoryki w szkole. Analiza podręczników*, w: *Uwieść słowem, czyli retoryka stosowana*, red. Jakub Z. Lichański, Warszawa 2003, s. 81–93.

²⁹ Halina Zgółkowa zauważa obecność retoryki na wszystkich poziomach edukacji polonistycznej, dostrzega jej brak w dydaktyce na poziomie uniwersyteckim, vide Sobczak B., Zgółkowa H., *Słowo wstępne*, w: *Dydaktyka retoryki*, Poznań 2011, s. 7.

³⁰ Barbara Sobczak w artykule *Kształcenie retoryczne na poziomie uniwersyteckim* zauważa, że w polskim systemie edukacji kwestia retoryki i niepodważalna jej użyteczność w nauce sprawnego porządkowania myśli oraz „ubieranie ich w słowa i sprawne przekazywanie innym” jest „nadal niedostrzegalna”, vide Sobczak B., w: *Dydaktyka retoryki*, red. B. Sobczak, H. Zgółkowa, s. 61–66.

był w odniesieniu do szkoły gimnazjalnej oraz szkół licealnych i techników³¹ objętych obowiązkiem egzaminacyjnym.

W pierwszym przypadku kwestia dotyczyła egzaminu gimnazjalnego, na którym jedną z form wypowiedzi była tak zwana rozprawka, w przypadku drugim odnosiła się do umiejętności argumentacyjnych badanych na egzaminie maturalnym z języka polskiego. Powstała na potrzeby zmian systemowych podstawa programowa z dnia 14 lutego 2017 roku uwzględnia umiejętności retoryczne uczniów. Nowe w tym zakresie jest wyodrębnienie w obszarze „Tworzenie wypowiedzi” „elementów retorycznych”. Zapisy dokumentu sugerować mogą zaplanowane systematyczne rozwijanie konkretnych umiejętności. Na tej podstawie autorzy programów i podręczników proponują stopniowe rozwijanie umiejętności retorycznych, co w konsekwencji silnie związane jest z realizacjami dydaktycznymi.

Ze względu na złożoność pojęcia „retoryka” badaniu poddane zostanie zagadnienie tekstów argumentacyjnych. Ich eksploracja zaprezentowana z perspektywy dydaktyka pozwoli na uchwycenie roli retoryki w odniesieniu do współczesnych metod badawczych, które nie wyrzekają się korzeni starożytnych prekursorów dziedziny rozwijającej się od ponad dwóch tysięcy lat. Przy tej okazji warto podkreślić, że w celu opisanie elementów retorycznych na poziomie szkoły podstawowej interesujące będą w pierwszej kolejności aspekty natury dydaktycznej – zwłaszcza rola nauczyciela, proces planowania i realizacji zaplanowanych działań i ich ocena w kontekście umiejętności retorycznych. Trzonem obserwacji będą wymagania i założenia programowe na poziomie szkoły podstawowej ukazane w świetle teorii neoklasycznej, co pozwoli na analizę tekstów przy zastosowaniu pojęć retoryki klasycznej wywodzących się od Arystotelesa, a dalej umożliwi zaobserwowanie nie tylko schematów tworzenia tekstów, ale i kształtowanych schematów wnioskowania.

Nauczanie retoryki w szkole podstawowej osadzone zostało, o czym wspominają recenzenci podstawy programowej³², na dwóch filarach:

1. Filar wynikający z tradycji oratorsko-komunikacyjnej, nastawionej na sztukę rozmowy oraz dialog obejmujący naukę słuchania, zadawania pytań, rzeczowego formułowania i odpierania argumentów.

³¹ Szczegółowe badania w zakresie struktury argumentowania w rozprawkach maturalnych na poziomie podstawowym przeprowadziła Beata Udziak, *Rozważ i uzasadnij. Struktury argumentacyjne w rozprawkach maturalnych (na poziomie podstawowym)*, Poznań 2019.

³² MEN i ORE 2017, *Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzem. Szkoła podstawowa. Język polski*, Warszawa 2017, s. 29.

2. Filar wynikający z tradycji retoryczno-kompozycyjnej, ukierunkowanej na poprawność gramatyczną, stylistyczną oraz uporządkowaną logicznie wypowiedź.

W obszarze moich zainteresowań znajdują się prace pisemne uczniów, dlatego też analizę umiejętności retorycznych przeprowadzę w odniesieniu do tradycji retoryczno-kompozycyjnej. W tym aspekcie obserwacji poddane zostaną wymagania odnoszące się do konstruowania tekstów argumentacyjnych. Będą to: wypowiedzi argumentacyjne, rozprawki, przemówienia oraz krótsze, kilkuzdaniowe wypowiedzi wymagające od ucznia wyrażenia własnego stanowiska. Analiza kompozycji odniesiona zostanie do klasycznych elementów kompozycyjnych ze szczególnym uwzględnieniem technik dowodzenia, tu m.in. rodzaj argumentu, przykład, dowodzenie dedukcyjne i indukcyjne oraz wybór sposobu układu tekstu. Na tej podstawie spróbuję odpowiedzieć na pytanie, w jakim stopniu wymagana przez nauczycieli forma wspiera, na ile ogranicza samodzielne wyrażanie sądów i opinii, w jaki sposób kompozycja proponowana do realizacji w szkole wpływa na swobodę wypowiedzi oraz ostatecznie zaproponuję alternatywne rozwiązania przydatne w dydaktyce szkolnej.

Poddając oglądowi retorykę szkolną, należy zauważyć, że rozwijanie umiejętności argumentacyjnych przebiega równolegle z nabywanym przez uczniów doświadczeniem literacko-kulturowym, dlatego poszerzeniem perspektywy klasycznej będzie pryzmat zaproponowanej przez Chaima Perelmana nowej retoryki. Interesująca w tym aspekcie okaże się rola audytorium (którym w przypadku prac pisemnych jest nauczyciel) oraz rola etapu *inventio* – wyszukiwanie i gromadzenie materiału. Na tej płaszczyźnie, w kontekście lektur ukazana zostanie również dydaktyczna rola obowiązującego w szkole kanonu, co pozwoli po pierwsze na zbadanie zakresu funkcjonalności przywoływanych przez autorów przykładów, po drugie – na rekonstrukcję światopoglądu kształtowanego przez szkołę na poziomie podstawowym. Jednocześnie, w kontekście rozwijania umiejętności retorycznych, ocenie poddana zostanie zasadność wymagań stawianych uczniom.

1.3 Założenia pracy i metodologia

Edukacja polonistyczna i wpisana w nią edukacja retoryczna jest niedokończonym procesem, którego początki kształtowane są na etapie szkoły podstawowej, kontynuowane na kolejnych etapach edukacji i podlegają ewaluacji w dorosłym życiu. Nieskończoność procesu edukacji wynika z faktu, że warunki komunikacji międzyludzkiej, czynniki, które na nią wpływają, podlegają ciągłym przemianom. W odniesieniu do retoryki istotnymi

zmianami będą chociażby pojawiające się nowe formy kontaktów międzyludzkich, podążające za innowacyjnością kultura i popkultura, literatura i media oraz rozwijające się w przestrzeni wirtualnej social media.

Celem rozprawy jest zaprezentowanie uwarunkowań procesu dydaktyki retorycznej oraz próba opisanie wybranych umiejętności retorycznych uczniów szkoły podstawowej. Ze względu na podjęcie w celu badania dwóch różnych perspektyw – tradycyjnej i nowoczesnej – zasadne wydaje się osadzenie metodologii w kilku różnych, ale przenikających się teoriach badawczych. Będą to: „rhetorical criticism” (krytyka retoryczna), „practical criticism”, „nowa retoryka” Chaima Perelmana oraz lingwistyka tekstu.

W kontekście opisu procesu rozwijania umiejętności retorycznych istotne staną się uwarunkowania szkolne oraz czynniki wpływające na odbiór literatury. W tym zakresie cenne okazują się spostrzeżenia Ivora Armstronga Richardsa³³, który w odniesieniu do analizy poematów – ale nie tylko – wskazuje, że zrozumienie każdego tekstu nie może odbywać się w oderwaniu od określenia czasu, miejsca czy warunków, w jakich dzieło powstawało. Dzięki dostrzeżeniu tych zależności, analiza tekstu obejmować może twórcę, jego motywację, ograniczenia i wymagania, jakie są mu stawiane oraz odbiorcę i wyznaczniki formalne, ramy, w które tekst zostaje włożony³⁴.

Poszerzeniem perspektywy Richardsa jest metoda „rhetorical criticism”, której narzędzia wykorzystywane są bezpośrednio w badaniu czynników wpływających na analizę symboli, artefaktów, tekstów i innych aktywności twórczych służących komunikacji społecznej. Szczególnie cenne w tym kontekście okażą się narzędzia pozwalające odnieść analizę do uwarunkowań gatunkowych i ukazanie jej wyników nie tylko w procesie, ale i momencie badawczym³⁵. Jak wskazuje Sonja K. Foss³⁶: „Korzeni pojęcia gatunku, a tym samym gatunkowej krytyki, można doszukiwać się w pismach Arystotelesa i innych klasycznych retorów”³⁷. Foss wskazuje na zastosowania elementów retoryki krytycznej do badań szkolnych uwarunkowań w kierunku analizy systemów wierzeń, ideologii i wartości. Dzieje się tak dlatego, że umożliwia ona konstruowanie pytań odnoszących się do wszystkich uczestników aktu komunikacji. Z przykładowych przytoczyć można: Jak

³³ Richards I.A., *Practical Criticism. A Study of Literary Judgment*, A Harvest Book, New York, First published in 1929.

³⁴ Vide Richards I.A., *Practical Criticism. A Study of Literary Judgment*, A Harvest Book, New York, First published in 1929, s. 173–181.

³⁵ Vide Foss S.K., *Rhetorical Criticism. Exploration and Practice*, Waveland Press, 2009, USA, s. 137.

³⁶ Foss S.K., *Rhetorical Criticism. Exploration and Practice*, Waveland Press, USA.

³⁷ Ibidem, s. 138, tłumaczenie własne.

dochodzi do waloryzacji niektórych pokoleń? W czyim interesie leży owa waloryzacja? Czy można mówić o reprezentatywnych generacjach? Ostatecznie, w odniesieniu do eseju Foss prezentuje proces analizy teoretycznej, w której pierwszym krokiem będzie wybranie artefaktu, drugim jego analiza, czyli: 1. zaobserwowanie podobieństwa w konkretnych sytuacjach; 2. zebranie artefaktów zdarzających się w tych samych okolicznościach; 3. analiza artefaktów w celu odnalezienia cech wspólnych; 4. sformułowanie zasady³⁸. Kolejnym krokiem będzie sformułowanie przeglądowych pytań, ostatnim – napisanie eseju.

Perspektywa sformułowana powyżej pozwoliła w akcie badawczym oddalić się nieco od akademickich ram dydaktyki retorycznej i poszerzyć perspektywę o kwestię wpływu uwarunkowań dydaktycznych i wychowawczych na młode pokolenie twórców i odbiorców tekstów. Wśród pierwszych znalazły się wymagania odnoszące się do realizacji lektur obowiązkowych oraz innych tekstów literackich omawianych na zajęciach, wśród drugich ich rola w kształtowaniu światopoglądu i rozpowszechnianiu idei.

Interesujące w zakresie przeprowadzonego badania stały się zagadnienia skoncentrowane wokół następujących pytań: W jaki sposób edukacja retoryczna wspiera wychowawczą rolę szkoły? Czy istnieje zależność pomiędzy kształtowanym światopoglądem uczniowskim a omawianymi na zajęciach lekturami szkolnymi? W jaki sposób i w którą stronę uczniowie samodzielnie poszerzają obserwacje kultury i literatury, i czy można zauważyć tę potrzebę w realizacjach uczniowskich? I ostatecznie, jaką funkcję w edukacji retorycznej pełni nauczyciel? Czy jest jedynie dydaktykiem uczącym zasad organizacji tekstu, czy staje lub ma szansę stać się mentorem prowokującym do samodzielnych poszukiwań i niezależnego myślenia?

Odniesienia do nowej retoryki Chaima Perelmana wydają się zasadne ze względu na fakt jej zakorzenienia w tradycji arystotelesowskiej, która obok wypracowanych narzędzi umożliwiających badanie tekstu na poziomie struktur i języka, daje również możliwość zaobserwowania roli włączonego w ten akt odbiorcy. Perelman wychodzi z założenia, że „w przeciwieństwie do starożytnej, nowa retoryka zajmuje się mowami skierowanymi do wszelkiego rodzaju audytorium (...). Badać będzie ona nawet te argumenty, które kierujemy sami do siebie podczas wewnętrznej deliberacji (...) bez względu na materię, której dotyczy³⁹”.

³⁸ Vide Foss S.K., op. cit. s. 141.

³⁹ Perelman Ch., *Imperium Retoryki. Retoryka i argumentacja*, Warszawa 2004, s. 17.

Spostrzeżenie to w odniesieniu do edukacji retorycznej na poziomie szkoły podstawowej pozwala na analizę pisemnych wypowiedzi uczniowskich, w których dochodzi do świadomej lub nieświadomej kreacji odbiorcy. W tym kontekście zasadne okazują się pytania odnoszące akt retoryczny do konkretnej sytuacji komunikacyjnej. Czy istnieje zależność pomiędzy tematem, formą pracy a kreowanym odbiorcą? W jaki sposób autor nawiązuje kontakt z czytelnikiem? I ostatecznie, czy na poziomie tekstu jest świadomy własnej roli w akcie komunikacyjnym?

Nowa retoryka Chaima Perelmana pozwala również na obserwację powstających struktur logicznych i argumentacyjnych na poziomie wywodu i „koresponduje z podziałem na argumenty odwołujące się do klasycznego trójkąta retorycznego, na który składają się: ethos, pathos i logos⁴⁰”. W odniesieniu do logiki wywodu interesujące okazały się typy i rodzaje wprowadzanych argumentów oraz próba wyśrodkowania określonych tendencji realizacyjnych. Ze względu na próbę ukazania procesu analiza argumentacji odniesiona została do jednej z omawianych form, jednak jak można się domyślać, przytoczone w toku analizy przykłady omówione zostały w odniesieniu do reprezentatywnej dla retoryki formy – przemówienia.

W tym momencie warto zatrzymać się na moment i uświadomić istotną kwestię. Uczestnikami badania byli uczniowie szkoły podstawowej, których wiek oscyluje pomiędzy 9. a 13. rokiem życia. Ich umiejętności retoryczne skoncentrowane są nie tyle na konieczności zastosowania elementów perswazji czy logiki, ile na umiejętności tworzenia wypowiedzi pisemnej czy ustnej zdeterminowanej zarówno formą, jak i treścią. W procesie badawczym w odniesieniu do umiejętności argumentacyjnych doszukiwano się reprezentatywnych, bo powtarzalnych schematów budowy wywodu. W tym celu, zanim wybrano materiał zaprezentowany w rozprawie, analizie poddano setki prac uczniowskich i ostatecznie zdecydowano się na zamieszczenie tych, które prezentują pewną powtarzalność. Materiał badawczy został zestawiony w taki sposób, by jak najlepiej opisać umiejętności retoryczne. Na etapie przygotowania do badania rozstrzygnięto następujące kwestie: Czy zasadne jest porównywanie umiejętności argumentacyjnych uczniów w oderwaniu od procesu ich przygotowania? Czy zasadne jest zestawienie prac podejmujących odmienne kwestie i rozstrzygających różne problemy? Jakim kluczem posłużyć się w celu zaprezentowania reprezentatywnego obrazu umiejętności argumentacyjnych? Ostatecznie zdecydowano, że ze względu na istotny wpływ tematu

⁴⁰ Zeidler K., Teclaw B., *Perelman*, Sopot 2018, s. 109.

i realizowanej formy, zasadne będzie zaprezentowanie materiału badawczego w kontekście zaplanowanych zdarzeń lekcyjnych. Klucz podziału form wypowiedzi oparto na teorii lingwistyki tekstu, która pozwala na obserwację zjawisk w obrębie treści, kompozycji i języka. W świetle teorii lingwistyki tekstu zaproponowano również hierarchię i zależności pomiędzy wypowiedzią argumentacyjną, rozprawką i przemówieniem. Zadanie postawione na wstępie jest zadaniem ryzykownym i trudnym. Ryzyko wiąże się z możliwością niedostatecznego opisu procesu. Niedostatecznego, ponieważ:

1. Wpisanie retoryki w akt komunikacji językowej powoduje, że każda wypowiedź może nosić znamiona „retoryczności”⁴¹.
2. Istotą procesu jednostkowego rozwoju ucznia, dalej zespołu klasowego, jest zmienna dynamika procesu.
3. Pojęcie „elementów retoryki” jest pojęciem niedostatecznie jasnym ze względu na różnorodność rozwijających się nurtów badawczych i ujęć tematu, w konsekwencji zaprezentowana metoda nie wyczerpuje wszystkich aspektów problemu.

Praca została przemyślana w taki sposób, by zobrazować umiejętności retoryczne uczniów szkoły podstawowej. W związku z tym, że prezentowane obserwacje, badania i wnioski oscylują wokół pojęcia dydaktyki, istotne wydaje się wprowadzenie czytelnika w starożytną ideę edukacji retorycznej, której poświęcony został rozdział drugi niniejszej rozprawy. W toku wywodu próbowano odpowiedzieć na pytanie: Jaką rolę odgrywała retoryka dawniej (oratorstwo – elitarność), a jaką pełni dziś (komunikacja, teoria kompozycji tekstów – egalitarność). W pierwszym rozdziale zwrócono uwagę na fakt, że sztuka retoryki silnie związana była z przekonaniem mówcy oraz koniecznością dostosowania stylu i egzemplifikacji do audytorium, przy wąskim zakresie nawiązań literackich. W dalszych rozważaniach wskazano na ujęcie „nowej retoryki”, zgodnie z którą jest ona „spotkaniem umysłów”, spotkaniem, w którym istotną rolę odgrywa wspólnota nie tyle przekonań, ile kultury i tożsamości.

W rozdziale trzecim opisano dyskusje toczone przez współczesnych dydaktyków. Istotą podjętych kwestii stały się postulaty naukowe, zastrzeżenia metodyczne oraz zagrożenia, jakie nieść może niezaplanowany proces edukacji retorycznej. Wzbogaceniem rozważań są przeprowadzone przez Barbarę Sobczak, Beatę Udzik oraz Annę Domagałę-Trzebuchowską badania wskazujące na trudności dydaktyczne i luki teoretyczne. Kontynuacją dyskusji jest zwrócenie uwagi na konieczność kształcenia retorycznego oraz

⁴¹ Vide Rusinek M., *Między retoryką a retorycznością*, Kraków 2003, s. 10.

próba zarysowania dydaktyki retorycznej w kontekście szkolnym i lekcyjnym w jej ujęciu pragmatycznym.

W rozdziale czwartym opisano wymagania edukacji retorycznej wpisane w treść podstawy programowej z dnia 14 lutego 2017 roku, przy czym zapisy w dokumencie oświatowym potraktowano szerzej i aspekt edukacji retorycznej poszerzono o kwestię lektur obowiązkowych, które łączą się z rozwijaniem umiejętności retorycznych. Jak napisała Ewa Nowak: „Teksty literackie i inne teksty kultury zawierają i przekazują określony obraz świata. (...) Tekst jako znak obrazu świata staje się podmiotem w dialogu o rzeczywistości, gdyż za tym tekstem i w nim samym uczeń odnajduje człowieka, którego stara się poznać w trakcie lektury (...) [Uczeń] pisząc tekst, nie tylko daje świadectwo wiedzy i umiejętności, a więc porusza się w kręgu dydaktyki, ale ma możliwość wyrażania siebie, przekazania swojej wizji rzeczywistości, swojego sposobu myślenia, oceniania, wartościowania”⁴². W kontekście tej tezy w dalszej części pracy starano się rozstrzygnąć, na ile przyzwała się uczniowi właśnie na wyrażenie „swojego sposobu myślenia”. Drogowskazami poszukiwań okażą się lektury obowiązkowe w szkole podstawowej, a w dalszej części pracy, również kierunki ich omawiania determinowane przykładowymi tematami tekstów argumentacyjnych, przedkładanych uczniom do realizacji.

Rozdział piąty poświęcono analizie programów nauczania i podręczników szkolnych. Analizę zaprezentowano z perspektywy procesu rozwijania umiejętności uzasadniania własnego stanowiska, dlatego też w opisie uwzględniono elementy wypowiedzi ustnych, następnie wypowiedzi pisemnych. Oglądowi w kontekście dyskusji poddano krótkie formy pisemne, których celem jest wyrażenie własnego stanowiska. W dalszej części uwagę skoncentrowano na trzech dłuższych formach wypowiedzi pisemnych: wypowiedzi argumentacyjnej, rozprawce oraz przemówieniu. Porównanie przedstawiono w kontekście teorii lingwistyki tekstu, dzięki czemu możliwe było wskazanie specyfiki tekstów argumentacyjnych ze szczególnym uwzględnieniem ich charakteru perswazyjnego oraz ramy kompozycyjnej.

W rozdziale szóstym opisano wyniki badania przeprowadzonego wśród uczniów szkoły podstawowej w latach 2018–2021. Ze względu na charakter rozprawy badanie ma charakter badania jakościowego. W tym zakresie w celu zaprezentowania konkretnych umiejętności rozdział podzielono na trzy części: wypowiedź argumentacyjna, rozprawka i przemówienie, a analizę zaplanowano w taki sposób, by opisać umiejętności w zakresie

⁴² Nowak E., *Stworzyć tekst. Uczniowska kompetencja tekstotwórcza w edukacji polonistycznej*, Kraków 2014, s. 14.

kompozycji, języka, obecności kreowanego odbiorcy oraz perswazyjności tekstów argumentacyjnych. Wyniki badania wzbogacono fragmentami prac uczniowskich, które powstały w jednakowych dla wszystkich uczestników badania warunkach. Dlatego też realizacje prac uczniowskich ukazano na tle działań lekcyjnych.

W zakończeniu pracy podjęto dyskusję z postulatami naukowymi oraz wymaganiami stawianymi uczniom szkoły podstawowej. W dyskusji wskazano przydatność wykorzystania narzędzi retorycznych w edukacji oraz podkreślono rolę nauczyciela. W odniesieniu do starożytnej idei edukacji retorycznej określono również pozatekstowe konteksty rozwijania kompetencji polonistycznych. W tym aspekcie ciekawymi problemami okazały się: Jaką wiedzę na temat umiejętności retorycznych, jakie umiejętności opanuje uczeń? Jakie czynniki wpływają na doskonalenie tych umiejętności? Jaką funkcję pełni dydaktyka retoryczna w kontekście jej kontynuacji na dalszych etapach edukacji?⁴³. Zaprezentowana zostanie również projekcja umiejętności retorycznych przydatnych w dorosłym życiu⁴⁴.

⁴³ Tu w odniesieniu do wyników badań Beaty Udzik, op. cit.

⁴⁴ Tu m.in. w odniesieniu do badań prowadzonych wśród studentów filologii polskiej: Sobczak B., *Kształcenie retoryczne na poziomie uniwersyteckim*; Zgólkowa H., *Kompetencja retoryczna w kształceniu akademickim*; Tryksza A., Medecka M., *Renesans retoryki na studiach polonistycznych*; wśród studentów dziennikarstwa i politologii: Bogołębska B., *Kształcenie retoryczne dziennikarzy w Uniwersytecie Łódzkim*, na studiach prawniczych: Jabłońska-Bonca, J. *Retoryka na studiach prawniczych w Polsce w „kleszczach encyklopedyzmu i walki o zasady dostępu do zawodów prawniczych*; edukacji: Rypel A., *Dydaktyka retoryki – retoryka w dydaktyce. O możliwościach wykorzystania retoryki w doskonaleniu procesu edukacji*; itp.

2. IDEA EDUKACJI RETORYCZNEJ

Retoryka wyłoniła się z filozofii, chęci poznania i zrozumienia świata. Myślicielom antycznym, dążącym do poznania otaczającej rzeczywistości, zawdzięczamy początek wszelkiej myśli naukowej, kierunków badawczych, a w konsekwencji załączki szeroko pojętego wykształcenia, którego jednym z podstawowych filarów z biegiem stuleci stawała się edukacja retoryczna. Jej rozkwit przypada na czasy kształtującej się demokracji i charakterystycznej dla greckiej tradycji agory, gdzie dostrzeżono pragmatyczny charakter języka⁴⁵, a myśl filozoficzną ukierunkowano w stronę człowieka, jego potrzeb społecznych⁴⁶, duchowych i emocjonalnych⁴⁷. Ta zapoczątkowana przez sofistów zmiana perspektywy stała się załączkiem myśli humanistycznej⁴⁸, która za cel nadrzędny w edukacji przyjęła kształtowanie umysłów młodzieży poprzez „wprawę w myślenie” oraz nabywanie wiadomości wspierających człowieka w umiejętności panowania nad życiem⁴⁹.

2.1 Wychowawcza rola retora

Od czasów sofistycznych retoryka uznawana była za doskonałe narzędzie nie tylko dydaktyczne, ale i wychowawcze. W zakresie wymagań, które stawiano praktykującemu w zawodzie nauczycielowi wymowy, leżało między innymi: przygotowanie do dorosłości obywatela, który w życiu będzie potrafił kierować się powszechnie przyjętymi zasadami etycznymi, będzie rozumiał tradycję i kulturę społeczeństwa, w którym żyje, oraz będzie świadomym użytkownikiem języka, o czym wspomina Mirosław Korolko w *Sztuce retoryki*:

Według wyobrażeń swych twórców retoryka miała mieć charakter wybitnie pedagogiczny. Zadaniem jej było przynosić prawdziwy użytek człowiekowi, uświadamiać mu jego zasadnicze potrzeby i obowiązki, wpajać wń miłość dobra i sprawiedliwości, uczyć go i umoralniać, kształtować nie tylko słowo, ale przede wszystkim myśli i czyn⁵⁰.

Zgodnie z antyczną ideą wychowania, dorosły człowiek nie tylko rozumie potrzeby egzystencjalne, moralne, ale również zdolny jest do takiego władania słowem, które

⁴⁵ Vide Lichański J.Z., *Retoryka*, T. 1., s. 31.

⁴⁶ Pisząc o „potrzebach społecznych” mam na myśli dążenia starożytnych do tworzenia kierujących się demokratycznymi ideami miast (polis) oraz rozwój sądownictwa.

⁴⁷ Jak zauważa Tuszyńska K.: „Retoryka zostaje przez Platona określona mianem *peithous demiourgous*, czyli „wytwórcą przekonań”. Nacisk w tej definicji położony został na *pathos*, odczucia i emocje audytorium, które poddane są manipulacjom zręcznego mówcy.” Jednocześnie Izokrates, współczesny Platonowi pisarz retoryczny wskazywał, że „jeżeli mówca jest człowiekiem o dobrej reputacji (...) retoryka staje się w jego ręku narzędziem ulepszania świata.” Vide Tuszyńska K., op. cit., s. 40.

⁴⁸ Vide Kot S., *Historia wychowania*. Warszawa 1996, T. 1., s. 46.

⁴⁹ Kot S. *Historia wychowania*, Warszawa 1996, s. 46-47.

⁵⁰ Korolko M., *Sztuka retoryki*, s. 165.

pozwole na swobodne wyrażanie myśli, sądów i opinii zmieniających lub potwierdzających światopogląd adresatów mów. W praktyce udział w życiu politycznym i społecznym, rozwój demokracji, kształtowanie się sądownictwa w sztuce panowania nad słowem zaowocowało dążeniem do „wynajdowania wszystkiego, co w mowie może mieć znaczenie przekonujące”, dowartościowania wiarygodnej, bo etycznej postawy mówcy oraz rozbudzania świadomości oddziaływania na odbiorcę⁵¹.

Kształcenie mówcy i wychowanie według pożądaných wartości odbywało się równolegle. Zdolności oratorskie okazywały się w świecie antycznym nieużyteczne, jeżeli mowę wygłaszał retor postrzegany jako człowiek żyjący niezgodnie z powszechnie przyjętymi zasadami. Takich postaw oczekiwano również od nauczycieli retoryki, których losy wpisały się nie tylko w karty historii filozofii, ale również historii wychowania⁵².

Wzorców postępowania poszukiwano wśród bohaterów pieśni, mitów, podań. Od IV wieku p.n.e. „ateńska młodzież uczyła się Homera na pamięć i była to najważniejsza część ich wykształcenia”⁵³, a „literackie wychowanie greckie uważało przez cały czas swego istnienia poematy Homera za tekst podstawowy, za ośrodek wszelkiej nauki”⁵⁴. „(...) wychowanie na pieśni epickiej zasadało się na wadze przykładu, »paradeigma« (łac. *exemplum*), który budził w młodym człowieku chęć współzawodnictwa, pragnienie dorównania wzorowi. Bohaterowie Homera stali się dla wielu pokoleń wzorami do naśladowania⁵⁵”.

Przyznanie prymatu poezji przekładało się bezpośrednio nie tylko na sposób postrzegania świata, ale i sposób jego opisywania oraz rozwijającą się świadomość kultury języka. Poetyckie obrazy bitew, bohaterów, wzorców wojowników, którzy w imię określonych wartości zdolni byli poświęcić życie, kierowało pośrednio uwagę zarówno mówcy, jak i słuchacza w stronę wartości etycznych będących podstawą antycznej dydaktyki.

Poematy Homera doceniane były nie tylko ze względu na kreowane wśród młodzieży wzorce osobowe: ludzi mężnych, dostoynnych i dumnych. Z retorycznego punktu widzenia, stawały się dla odbiorców również źródłem wiedzy na temat werbalnych i niewerbalnych środków perswazji. „Obok męstwa, cnoty dzielności i odwagi, heros homerycki musiał posiadać umiejętność zabierania głosu publicznie, czy to w radzie wojennej, czy

⁵¹ Arystoteles, *op. cit.*, s. 47–49.

⁵² Marrou H.I., *Historia wychowania w starożytności*, Warszawa 1969.

⁵³ Russel B., *Dzieje zachodniej filozofii*, Warszawa, s. 30.

⁵⁴ Marrou H.I., *op. cit.* s. 39.

⁵⁵ Tuszyńska K., *op. cit.*, s. 24.

przemawiając przed żołnierzami, czy wreszcie na uczcie, dla wykazania się obyciem i kulturą osobistą⁵⁶”.

Wyłaniające się z dzieł modelowe mowy bohaterów osadzone w różnorodnych sytuacjach stały się podwalinami starożytnej teorii retorycznej oraz pierwszych teorii pedagogicznych, które wraz z rozwojem literatury, poszerzały się o kolejne – kreowane przez poetów i pisarzy – przykłady wpisane w każdej kulturze w związany z rodzimym dorobkiem kanon literacki.

Chociaż w twórczości Homera⁵⁷, o którym wspomniano wyżej, nie odnajdziemy wskazówek teoretycznych, „systematyczności z punktu pojmowania retoryki jako sztuki wyposażonej w reguły i ściśle przestrzegane zasady”⁵⁸, cenne okazywały się ich praktyczne zastosowania, które dla późniejszych badaczy stały się początkiem „konceptualizacji retoryki jako «techné»”⁵⁹, ukierunkowanej na doskonalenie stylu wypowiedzi, pobudzanie refleksji nad wysłowieniem, technik argumentacji oraz dowartościowanie „retoryki jako narzędzia międzyludzkiej komunikacji”⁶⁰.

Rozwinięta w Atenach tradycja sztuki krasomówczej doceniona została w II wieku przez Rzymian, którzy po zetknięciu z kulturą grecką spostrzegli, że „cała kultura grecka była (...) nastawiona na opanowanie sztuki krasomówczej (...), a znajomość retoryki nabyta w szkole greckiej może niezmiernie wzmóc nadzieje na powodzenie politycznego działacza ambitnego, wysokiego rodu”⁶¹. W szkole rzymskiej edukacja retoryczna przyjęła charakter pragmatyczny i stała się narzędziem wspierającym kształcenie mówcy, który „musiał dobrze (skutecznie i artystycznie) mówić na zgromadzeniach ludowych, w sądzie, czy na Forum”⁶². Uczeń w przygotowywanej podczas zajęć mowie zobowiązany był „wyrazić myśli i uczucia, swoje czy cudze, wobec określonej sytuacji, musiał starannie obmyślić argumenty i wyłożyć je w należyтым porządku, aby przekonać publiczność”⁶³.

Retoryka w starożytnym Rzymie poważana była nie tyle za walory estetyczne, ile ze względów utylitarnych. Charakterystyczne dla państwa rzymskiego życie publiczne i prywatne wymagało od obywateli zajmowania miejsca na mównicy senatu, zgromadzenia

⁵⁶ Tuszyńska K., op. cit., s. 26–29.

⁵⁷ Chciałabym w tym miejscu pominąć wszelkie dyskusje na temat autorstwa dzieł Homera czy jego istnienia jako nieistotne w tym kontekście.

⁵⁸ Tuszyńska K. op. cit., s. 34.

⁵⁹ Tuszyńska przytacza opinię George’a A. Kennedy’ego, vide Tuszyńska K., op. cit., s. 34.

⁶⁰ Tuszyńska K., op. cit., s. 35.

⁶¹ Marrou H.I., op. cit., s. 343.

⁶² Korolko M., op. cit., s. 167.

⁶³ Ibidem.

ludowego, wygłaszania mów pogrzebowych czy odezw do żołnierzy. Bez retorycznych umiejętności nie sposób było ubiegać się o publiczne urzędy⁶⁴.

W cesarstwie, podobnie jak w starożytnej Grecji, nauczanie retoryki silnie powiązane było z aspektem wychowawczym. Świadczy o tym fakt, że Kwintylijan pierwszy rozdział podręcznika *Kształcenie mówcy* poświęca problematyce wychowania rzymskiego, a dopiero w kolejnych rozwija myśl sztuki retorycznej⁶⁵. Doskonały mówca zachwycać powinien nie tylko słowem, ale i charakterem. Wtedy stawał się „mówcą idealnym”, wiarygodnym, o czym przekonywał pierwszy opłacany z kasy państwowej nauczyciel retoryki: „A celem naszym jest przedstawienie wykształcenia mówcy idealnego. Takim zaś może zostać jedynie człowiek moralnie dobry. Dlatego też wymagamy od naszego mówcy nie tylko zdolności oratorskich, ale również wszelkich zalet charakteru”⁶⁶.

Idealny mówca powinien być zatem człowiekiem szlachetnym, gruntownie i wszechstronnie wykształconym⁶⁷, a nauczyciel sztuki wymowy powinien być „osobą najlepszą w swoim fachu”⁶⁸, powinien także „mówić młodzieży jak najczęściej o tym, co szlachetne i dobre”⁶⁹. Tak rozumiana retoryka odnosiła użytkowników języka nie tylko do aspektów praktycznych, ale i etycznych, moralnych, a tym samym dydaktyka retoryki rozumiana była nie tylko jako rozwijanie umiejętności panowania nad słowem, ale również jako narzędzie służące wychowaniu.

Dorobek myśli retorycznej starożytnych Greków i Rzymian stał się dziedzictwem kulturowym, literackim i społecznym rozwijającej się Europy. Zachowane w bizantyjskich bibliotekach i szkołach traktaty przyjęte zostały przez prowadzących działalność oratorską i piśmienniczą najwybitniejszych Ojców Kościoła. „Retoryka stała się (...) służebnicą teologii praktycznej”⁷⁰, a retoryka bizantyjska zamyka pewien etap w dziejach rozwiniętej w antyku nauki⁷¹. Przekonanie to pozostaje w ścisłym związku z przeświadczeniem o jej światopoglądowej i wychowawczej funkcji. Wart podkreślenia jest fakt, że przejmujący

⁶⁴ Vide Kucz A., *Retoryka i oratorstwo w starożytności*, w: *Retoryka*, red. Barłowska M., Budzyńska-Daca A., Wilczek P., Warszawa 2015, s. 25.

⁶⁵ Vide Korolko M., op. cit., s. 181.

⁶⁶ Kwintylijan M.F., *Kształcenie mówcy*, w: Korolko, ibidem, s. 275.

⁶⁷ Vide Śnieżewski S., *Wstęp do: Marek Fabiusz Kwintylijan, „Institutio Oratoria”, Księga XI 1,1–XI 3,29*, s. 91.

⁶⁸ Vide Plucińska D., *Powrót do źródeł: Nowoczesna przeszłość? Uniwersalna starożytność? O szkole, nauczyciela i zasadach edukacji według Kwintylijana*, http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-d5c3b6f2-6e9c-4800-a41d-6f4610b56d15/c/Kwartalnik3_2015_9-30.pdf, s. 11, dostęp, 23 września 2020.

⁶⁹ Kwintylijan, cyt. za Plucińska D., op. cit., s. 14.

⁷⁰ Korolko M., op. cit., s. 182–183.

⁷¹ Vide Lichański J.Z., *Retoryka... T. 1.*, s. 44. Lichański wskazuje tutaj również, że owo „zamknięcie” wiązało się z kilkoma przeszkodami: barierą językową, nikłą znajomością źródeł bizantyjskich oraz upadkiem cesarstwa w połowie XV wieku.

prymat nad kulturą Kościoła sprzeciwiał się nie tyle sztuce wymowy w znaczeniu *téchne*⁷², ile mitologicznej, opartej na politeizmie wizji świata.

Pomimo niechęci chrześcijańskiego świata do dorobku pisarzy antycznych, który wydawał się kreować inne wzorce etyczne niż rodząca się na przestrzeni wieków religia, dziedzictwo literackie oraz wypracowane w starożytności procedury nauczania adaptowane były w szkołach o hellenistycznym charakterze⁷³. Chociaż Homera, mitologię i poetów antyku świat chrześcijański wciąż nazywał „trucizną”, na którą jedynym antidotum było wychowanie chrześcijańskie, w 425 roku powstaje Uniwersytet w Konstantynopolu, który za czasów Teodozjusza II powrócił do ram klasycznych, gdzie wśród nauk wyzwolonych naczelną rolę zajmowały retoryka, filozofia i prawo. Zamknięta w 529 roku przez Justyniana szkoła ateńska nie prowadziła nauczania kościelnego, co pozwoliło przetrwać pewnym ideom pedagogiki myśli hellenistycznej na poziomie szkół podstawowych i średnich, do których przyjmowana była jedynie młodzież „przygotowująca się do życia zakonnego”. Należą do nich po pierwsze przeświadczenie o indoktrynacyjnej roli retoryki, która przejawia się świadomością światopoglądowej roli literatury, po drugie przekonanie o konieczności kształcenia retorycznego opartego na znajomości gramatyki, matematyki i filozofii⁷⁴.

W wieku XI retoryka zaczęła zyskiwać oprawę teoretyczną, powstają wówczas „traktaty do użytku szkolnego, które nie naruszając w niczym elementów formalnych tradycji, ogołociły ją (tradycję) całkowicie z implikacji ideologicznych”. Retoryka zostaje „sprowadzona do statusu techniki stylistycznej, pozbawionej wszelkiej idei wspólnoty dotyczącej funkcji sztuki” i staje się do czasów renesansu nauką propedeutyczną⁷⁵, przy czym do końca XVIII wieku pozostawała wierna terminologii łacińskiej i greckiej⁷⁶.

Ograniczenie retoryki do studiowania gramatyki i figur stylistycznych, przyznawanie pierwszeństwa „korpusowi literackiemu” i poetyckiemu nad dziedziną wymowy nie tylko „sprowadziło na retorykę klasyczną nienawiść romantyków (...) i pogardę (...) zwolenników prostoty i naturalności”⁷⁷, doprowadziło również do umniejszenia jej funkcji wychowawczej i światopoglądowej, którą odgrywała dzięki silnym powiązaniom

⁷² „szczególna zdolność wytwórcy (*oratora*), to jest posiadanie przez niego zawodowych umiejętności w sztuce, rzemiośle, technice zorganizowania perswazyjnego mowy” w: Korolko M., op. cit., s. 43.

⁷³ vide Marrou H.I., *Historia*, op. cit., s. 443–471.

⁷⁴ Henri-Irénée Marrou wskazuje na szkołę patriarszą, która pozostawała pod wpływem tradycyjnego humanizmu, gdzie obok wydziału teologicznego wprowadzono wydział „umiejętności” kierowany przez „mistrza retorów”, któremu podlegali gramatycy. Vide Marrou H.I., op. cit., s. 471.

⁷⁵ Vide Zumthor P., *Retoryka średniowieczna*, w: *Retoryka*, red. M. Skwara, Gdańsk 2008, s. 105.

⁷⁶ Vide Korolko M., op. cit., s. 22.

⁷⁷ Perelman Ch., op. cit. s. 7–11.

z filozofią i dialektyką. Współcześnie wprowadzanie retoryki stanowi integralny element nauczania języka angielskiego oraz języka polskiego, gdzie rozumiana jest jako technika komunikacji i mowy perswazyjnej⁷⁸ i rozwija się w odniesieniu do tradycji retoryczno-kompozycyjnej oraz oratorsko-komunikacyjnej⁷⁹.

2.1 Świat logiczny

Jedno z najważniejszych dzieł poświęconych sztuce wymowy wychodzi „spod pióra” wybitnego studenta Akademii Platońskiej, Arystotelesa, który podobnie jak jego nauczyciel, głosił przekonanie o tym, że retoryka powinna służyć prawdzie⁸⁰, przy czym odrzucone przez Platona naśladowanie⁸¹ Stagiryta uznał za „cenną i niezbywalną” właściwość sztuki, służącą postrzeganiu rzeczywistości⁸². Dobry mówca, zdaniem Arystotelesa, nie tylko „musi znać rzeczy, do których chce przekonać, a także dusze słuchaczy, w których chce wzbudzić przekonanie”⁸³. Podobnie jak Platon poddał krytyce praktyki sofistyczne⁸⁴. Postrzegał je jako umiejętność techniczną i po zestawieniu istniejących podręczników wymowy opracował zaginione kompendium sztuki

⁷⁸ Vide Perelman Ch., op. cit., s. 11.

⁷⁹ Chociaż Cezary Ornatowski wskazuje na realizację tradycji w szkołach amerykańskich, wydaje się zasadne rozszerzenie tak opisywanej edukacji retorycznej na kraje europejskie, w tym i Polskę. Na zakorzenienie wprowadzonych do szkoły podstawowej „elementów retoryki” w tradycjach wskazanych przez Ornatowskiego wskazują autorzy komentarza do podstawy programowej, o czym w dalszej części pracy. Vide Ornatowski C., *Nauczanie retoryki w USA: orientacje, założenia, praktyka*, w: *Uwieść słowem, czyli retoryka stosowana*, red. J.Z. Lichański, s. 13–26.

⁸⁰ Vide Tuszyńska K., op. cit., s. 177.

⁸¹ Na kartach „Państwa” Platon stawia tezę, „zgodnie z którą w każdym rodzaju komunikacji werbalnej istnieje podstawowa różnica pomiędzy metodą opisową (mimetyczną) a dramatyczną. Jednak, jak wskazuje Eric A. Havelock, *mimesis* Platona może mieć wiele znaczeń. Jedno z nich odnosi się do procesu wychowania i kształcenia. W tym kontekście „Platon nie tylko ostrzega nas, że zmysł moralny ucznia – strażnika zależy od właściwego rodzaju *naśladownictw*, ale twierdzi, że również dojrzały strażnik z jakiegoś powodu będzie zajmować się recytowaniem czy wykonywaniem poezji – i to także może prowadzić do niestosownych wzorów.” w: *ibidem*, *Przedmowa do Platona*, Warszawa 2007, s. 53–55.

⁸² Vide Ziomek J., op. cit., s. 30.

⁸³ Tuszyńska K. op. cit., s. 177.

⁸⁴ Henryk Podbielski we wstępie do *Retoryki* zauważa, że Arystoteles „podał ostrej krytyce (...) uprawianą przez sofistów retorykę, nazywając ją umiejętnością jedynie techniczną, nie zasługującą na miano sztuki”; *ibidem*, s. 16. Jednak Meyer M., Carrilho M. M., Timmermans B. w: *Historia retoryki od Greków do dziś*, zgodni są z obserwacją Pierre’a Aubenque’a, który wyjaśniał, że „postacie historyczne, które najbardziej zafascynowały Arystotelesa, to sofisci i retorzy, owi mędrcy, którzy uprawiali sztukę pozbawioną konkretnego obiektu, sztukę, która działała jak rodzaj „uniwersalnego pośrednika” i bardziej niż abstrakcyjną wiedzę zakłada przede wszystkim doświadczenie relacji międzyludzkich.”, s. 41. Trudno zatem mówić jednoznacznie o zdecydowanym odrzuceniu tradycji sofistycznej przez Arystotelesa. Miejscem wspólnym jest jego krytyka retoryki postrzeganej jako narzędzie kuglarstwa i ukierunkowanie jej w stronę rozwoju komunikacji retorycznej, w której zarówno sposób, jak i temat przekazu odgrywają równorzędną rolę.

retorycznej⁸⁵, w którym znalazły się zagadnienia z zakresu stylistyki oraz kompozycji mowy⁸⁶.

Arystoteles, podczas dwunastoletniej pracy w Akademii Platońskiej, na podstawie notatek z prowadzonych wykładów, stworzył dzieło zatytułowane „Retoryka”, w którym wielokrotnie zmieniał koncepcje omawianej sztuki. Określając jej teoretyczne podstawy, wyszedł z założenia, że:

...retoryka jest to umiejętność metodycznego odkrywania tego, co w odniesieniu do każdego przedmiotu może być przekonywające. Takiego zadania nie spełnia żadna inna sztuka. Każda z nich może bowiem pouczać i przekonywać wyłącznie w zakresie jej własnego przedmiotu: sztuka lekarska w zakresie zdrowia i choroby, geometria w zakresie właściwości miar, arytmetyka w zakresie stosunków liczbowych, a podobnie również wszystkie inne sztuki nauki. Tylko retoryka zdaje się być umiejętnością odkrywania w każdym – można powiedzieć tego, co przekonywające, i dlatego właśnie mówimy, że jako sztuka nie ogranicza się do jednego, określonego rodzaju przedmiotów⁸⁷.

Stagiryta stawiał sztukę retoryki obok poważanych w tamtym czasie dziedzin. W sztuce wymowy upatrywał potencjał przekonywania w każdej z nich, przy czym przekonanie powinno zostać oparte na odkrywaniu tego, co przekonujące, przy założeniu, że „wszelkie nauczanie i poznawanie rozumowe pochodzi z wiedzy wcześniejszej”⁸⁸: „Właściwa sztuka retoryczna dotyczy sposobów uwierzytelniania, które z kolei są rodzajem dowodzenia, ponieważ wtedy jesteśmy najbardziej o czymś przekonani, kiedy wierzymy, że jest to udowodnione⁸⁹”.

Dowodzenie retoryczne, zdaniem Arystotelesa, należy osadzić w prawach logiki, zasadzie dedukcji (z zastosowaniem sylogizmu retorycznego) i „na metodzie indukcyjnej, którą w dowodzeniu retorycznym zastępuje wnioskowanie na podstawie przytoczonych przykładów”⁹⁰. Metody retorycznego dowodzenia filozof wykorzystywał również podczas prowadzonych w Akademii wykładów⁹¹, gdzie podstawą wychowawczą uczynił logikę rozumianą jako umiejętność praktyczną, która w jego rozumieniu była „narzędziem nauki”. W dydaktyce opierał się na kształtującej poprawność formalnego wnioskowania⁹² logice, którą traktował jako umiejętność, nie jako wiedzę.

⁸⁵ Mowa o kompendium, którego autorstwo jest kwestią sporną. Nie wiadomo czy autorem był Teodektes, uczeń Arystotelesa, czy Arystoteles. Vide Podbielski H., op. cit., s. 16.

⁸⁶ W kompendium Arystoteles określił rolę prologu, którego zadaniem jest pozyskanie uwagi słuchacza, opowiadania, argumentacji wzbudzające przekonanie oraz epilogu. Vide Podbielski H., op. cit., s. 16–17.

⁸⁷ Arystoteles, op. cit., Księga I, 1355 b.

⁸⁸ Arystoteles, *Analitiki pierwsze i wtóre*, ks. I, rozdz. 1, s. 183, vide Fabiś A., Łacina-Łanowski A., *Pedagogiczne poglądy Arystotelesa*, w: *Nauczyciel i Szkoła 3-4 (20–21)*, s. 67.

⁸⁹ Arystoteles, op. cit., Księga I, 1355 a.

⁹⁰ Podbielski H., op. cit., s. 31.

⁹¹ Stagiryta utworzył w Atenach oparte na mocnych fundamentach – naukowym i pedagogicznym – Liceum, którego uczniów nazywano perypatetykami (z greck. peripatein – spacerować). Vide Fabiś A., Łacina A., op. cit., s. 64.

⁹² Vide Fabiś A., Łacina-Łanowski A., op. cit., s. 66.

Jeżeli przyjrzeć się Arystotelesowi z perspektywy metodologa i dydaktyka, nauczyciel był teoretykiem. Sam niechętnie przemawiał⁹³, nie analizował ze słuchaczami samodzielnie stworzonych na potrzeby dydaktyczne mów⁹⁴, jeżeli szukał przykładu, odwoływał się do Gorgiasza lub do Izokratesa⁹⁵. Jego wykłady zawarte w pozostawionych przez mistrza dziełach nie są wolne od retorycznego stylu, opartego nie tyle na kwiecistej mowie, co na logicznej konstrukcji oraz sfunkcjonalizowanych przykładach.

Wywody Arystotelesa charakteryzują się wieloaspektowym sposobem oglądu omawianego problemu, którym stają się kwestie natury moralnej oraz kwestie postaw ludzkich. Postawy te nie należą do zdarzeń jednostkowych, ponieważ „pojedyncze przypadki są tak nieskończenie odmienne, że nie mogą być przedmiotem żadnej usystematyzowanej wiedzy”⁹⁶. Filozof „opowiada się za stworzeniem retoryki opartej na znajomości dialektyki, psychiki słuchacza i uwzględniającej etos mówcy oraz organiczną konstrukcję całej mowy”. W ujęciu Arystotelesa dialektyka „posługuje się formą dialogu, metodą pytań i odpowiedzi, zarówno przy obronie własnej tezy, co przy zbijaniu tezy przeciwnej” i „opiera się na przesłankach, które w większości są prawdziwe, to znaczy na przesłankach prawdopodobnych”⁹⁷.

Podstawową metodą dydaktyczną w Akademii były, wprowadzone już przez Sokratesa, dalej Platona, ćwiczenia dialektyczne:

Występują dwie osoby – zadający pytania i odpowiadający. Pytający stawia zagadnienie, np.: zwierzę dwunożne” jest definicją człowieka czy nie? Odpowiadający obiera jedną z dwóch możliwych odpowiedzi zgodnie ze swoim punktem widzenia. Wtedy, jeżeli zadanie stawiającego pytanie ma polegać na odparciu tego twierdzenia, to musi odpowiadającego zmusić do uznania zdania przeciwnego. (...) Presja wywierana na odpowiadającego, ażeby uznał to „zdanie początkowe” będące przeciwieństwem jego wybranej i bronionej tezy, nie przybiera formy problematycznej, lecz domaga się odpowiedzi *tak* albo *nie*. (...) Uzyskany za pomocą tego rodzaju pytań wniosek – identyczny z wyjściowym – musi oponent uznać i nie potrafi już się wymknąć za pomocą pytań⁹⁸.

Praktyka dyskusyjna sprowadzała się zatem do problemu rozstrzygania. Za pomocą syllogizmów „można było rozstrzygnąć ważność czy nieważność każdego kroku w sporze dyskusyjnym”. Co więcej, jak zauważa Kazimierz Leśniak, w ten sposób „stworzone zostały warunki jednakowe dla wszystkich dyskusji i przemówień (...). Powstał więc

⁹³ Jerzy Ziomek w: *Retoryce opisowej* pisze: „Arystoteles sam mówcą nie był – podobno nawet źle wymawiał *r*”, Ziomek J., op. cit., s. 29.

⁹⁴ Nie znalazłam w literaturze informacji na temat prowadzonych przez Arystotelesa zajęć.

⁹⁵ Vide Ziomek J., op. cit., s. 29.

⁹⁶ Arystoteles, op. cit., Księga I, 1356.

⁹⁷ Tuszyńska K., op. cit., s. 179.

⁹⁸ Leśniak K., *Wstęp*, w: Arystoteles *Kategorie, Analityki pierwsze, Analityki wtóre*, Warszawa 2013, s. 52.

system reguł określających operację w pewnej grze, która we wszystkich sytuacjach miałaby poprawnie funkcjonować”⁹⁹.

Krytykując wprowadzenie stylu poetyckiego do przemówień, Stagiryta głosił, że retoryka jest narzędziem wspierającym komunikację językową, a wypracowane w trakcie badania nad argumentacją wnioski wskazywać mogą nie tyle na różnice zdań i poglądów, co na sposób dochodzenia do konsensusu:

retoryka miałaby zajmować się badaniem argumentów, które się sobie przeciwstawiają w komunikacji międzyludzkiej, w zależności od sytuacji i różnych celów. W rezultacie mogłaby (...) jawić się jako narzędzie »neutralne«, równie odległe od implikacji negatywnych, które zarzucał jej Platon, jak od pozytywnych skutków przypisywanych przez sofistów¹⁰⁰.

Teoria retorycznych kierunków edukacji sytuuje sztukę wymowy w społecznym akcie komunikacyjnym. Zdaniem Arystotelesa „mówca powinien być zrozumiały dla przeciętnego, pospolitego człowieka”¹⁰¹, a mowa dostosowana zarówno do sytuacji, jak i do audytorium.

Aktualnie, jak twierdzi Piotr Lewiński, współczesne koncepcje pragmatyczne i komunikacyjne sięgają do arystotelesowskiej triady: *etos*, *patos* i *logos*. Wprowadzony przez starożytnego myśliciela koncept sytuacji retorycznej bliski jest koncepcjom komunikacyjnym, ujmującym we wzajemnym powiązaniu trzy podstawowe elementy: nadawcę – „Kto mówi?”, odbiorcę – „Do kogo i w jakim celu mówi?” oraz sam tekst: „W jaki sposób mówi?”. Lewiński zauważa ponadto, że starożytna triada odpowiada zaproponowanym przez Bühlera funkcjom języka, gdzie funkcji przedstawieniowej odpowiada *logos*, ekspresywnej – *etos*, a impresywnej – *patos*.¹⁰² Dostrzeżona przez Lewińskiego analogia jest dowodem zarówno na kontynuację, jak i rozwój teorii starożytnej, a obserwację funkcji retoryki można prowadzić również w kontekstach społeczno-komunikacyjnych. Z kolei według Rodneya B. Douglasa¹⁰³, „Arystotelesowska konceptualizacja komunikacji retorycznej zakłada, że komunikacja ta stanowi proces”, co w konsekwencji pozwala postrzegać komunikację retoryczną jako proces funkcjonalny, uwarunkowany oddziałującymi na siebie poprzez swe wypowiedzi osobami, w ramach szerszego kontekstu uwarunkowań. Zdaniem Douglasa, proces ten:

⁹⁹ Leśniak K., op. cit., s. 52–53.

¹⁰⁰ Meyer M., Carrilho M.M., Timmermans B., op. cit., s. 47.

¹⁰¹ Tuszyńska K., op. cit., s. 180.

¹⁰² Vide Lewiński P., op. cit., s. 44.

¹⁰³ Douglas Rodney B. D., *Arystotelesowska koncepcja komunikacji retorycznej*, w: „Pamiętnik Literacki”: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej, 68/1, 203–210.

1. Ma charakter humanistyczny, ponieważ filozof „pojmował retoryczne komunikowanie jako aktywność specyficznie ludzką”, u podstaw której kładł obserwację i interpretację „humanistycznego charakteru komunikacji słownej”.

2. Może być interakcyjny, gdyż punktem docelowym badań Arystotelesa są „podstawowe elementy istniejące obiektywnie w każdym ludzkim wydarzeniu komunikacyjnym”, a ich natura uwidacznia się we „wzajemnych relacjach ze wszystkimi pozostałymi elementami”.

3. Uwarunkowany jest sytuacyjnie, ponieważ zawiera „sytuacyjnie uzasadnione elementy i wzorce socjopsychologicznych bodźców, wzajemnych oddziaływań i wpływów.

4. Odznacza się dynamicznością, gdyż jako układ „stale rozwija się, zmienia i przekształca”, a bodźce i wzajemne oddziaływania „a) ani nie są zmienne, b) ani nie zawierają pojęć nośników aktywności”, zależą od okoliczności.

5. Jest perswazyjny, wpływa na postępowanie rozmówcy, ponieważ „gotowość mówcy, temat i słuchacz są wzajemnie na siebie oddziałującymi i integrującymi całość układu czynnikami”.

6. Przyjmuje charakter socjopsychologiczny, ponieważ zawiera czynnik społeczny, osobisty i intelektualny.

7. Ma charakter uzasadniający, gdyż „dla Arystotelesa istotą retorycznej komunikacji było to, że można ją charakteryzować jako zbiór czynników oddziałujących na siebie, utrzymujących tezy i wyrażających oceny, a (...) podstawowym paradygmatem komunikacji retorycznej był twierdząco – oceniający charakter relacji zachodzącej pomiędzy osobami faktycznie lub pozornie uzasadniającymi swoje racje”. Douglas w tym kontekście twierdzi również, że „Arystotelesowskie pojęcie retorycznego argumentowania nie może być rozumiane jako powszechnie przyjęte znaczenie słowa »argument« lub »argumentacja« znaczenie podległe formalizacji i rygorowi logicznemu”, dlatego dla podkreślenia socjopsychologicznego charakteru argumentowania proponuje stosowanie terminu: „uzasadniający”.

Dostrzeżenie retoryki jako aktu komunikacji społecznej istotne jest dla jej współczesnego rozumienia, szczególnie w kontekście edukacji retorycznej na etapie szkoły podstawowej. Wskazane przez Douglasa zakresy mogą stać się podstawą oglądu zakresów retorycznych realizowanych podczas lekcji, wymaganych podczas egzaminów zewnętrznych, ostatecznie pozwolą usytuować retorykę nie tylko w technice kompozycji i tworzenia tekstów, ale również w uwarunkowaniach społecznych, literackich obecnych we współczesnej szkole.

2.3 Dydaktyka hellenistyczna

Ze względu na fakt późniejszego rozwoju literatury rzymskiej względem greckiej¹⁰⁴ na język łaciński przekładano dzieła greckie, a teksty te w początkowym etapie rozwoju szkolnictwa stawały się podstawą nauczania na poziomie średnim, by z biegiem czasu, wraz z rozwijającą się kulturą rzymską, ustąpić miejsca rodzimym twórcom¹⁰⁵.

W dobie hellenistycznej młody chłopiec po ukończeniu studiów literackich opuszczał rodzinny dom i przechodził pod opiekę wyspecjalizowanego w wymowie nauczyciela, który był nie tylko wychowawcą, ale i „wyrocznią myśli, stylu i kierunku kształcenia”. Wśród retorów odnaleźć można było tych, którzy kształcili specjalistów, nauczycieli przedmiotu, polityków oraz tych, dla których retoryka miała charakter praktyczny¹⁰⁶.

Zanim jednak uczeń trafił do szkoły wymowy, ukończył szkołę elementarną, gdzie otrzymał wykształcenie z zakresu czytania, pisania i rachowania, następnie na poziomie wyższym (odpowiednik współczesnej szkoły średniej) zapoznał się z tekstami Homera i innych poetów oraz nabył wiedzy encyklopedycznej ukierunkowanej na doskonałą znajomość starożytnych autorów z tzw. kanonu, będącego podstawą retorycznego wykształcenia. W sali lekcyjnej (świątyni, w których również odbywały się zajęcia), przywdziawszy płaszcz, zasiadał na podwyższeniu retor, który jako pedagog i wychowawca „dążył do wychowania człowieka dojrzałego, pełnego”¹⁰⁷. Uczeń, w przygotowywanej podczas zajęć mowie, zobowiązany był „wyrazić myśli i uczucia, swoje czy cudze, wobec określonej sytuacji, musiał starannie obmyślić argumenty i włożyć je w należyty porządku, aby przekonać publiczność”¹⁰⁸.

Nauczanie retoryki opierało się na nauczaniu teorii, studiowaniu wzorów oraz ćwiczeniach w ich zastosowaniu. Nauka retoryki obejmowała: inwencję (wynajdywanie przykładów), dyspozycję (układ treści), elokucję (styl wypowiedzi, dobór środków językowych), memoria (opanowanie pamięciowe treści) oraz actio (wygłoszenie mowy)¹⁰⁹. Podstawy teoretyczne wprowadzono zapoznając uczestników zajęć z „wielkimi wzorami, na które

¹⁰⁴ Marrou wskazuje, że jeszcze w III wieku p.n.e Rzym nie miał jeszcze „narodowej literatury”, por. Marrou H.I., op. cit., s. 352.

¹⁰⁵ Por. Marrou H.I., op. cit., s. 353–354.

¹⁰⁶ Korolko M., op. cit., s. 166.

¹⁰⁷ Marrou rozwija definicję „człowieka dojrzałego” w myśl rozumienia starożytnych w dalszej części, pisząc: „Celem klasycznego wychowania jest ukształtowanie człowieka, ale człowieka w postaci dojrzałej. W tym wychowanie klasyczne jest zgodne z współczesną nam pedagogiką, która też kładzie nacisk na „ogólne” wychowanie czy też ukształtowanie i przeciwstawia je zbyt wyłączonego dążeniu do „przekazania wiedzy”, które rozwija tylko umysłowość. Celem jest cały człowiek złożony z ciała i duszy, z uczucia i rozumu, z charakteru i ducha.”, vide Marrou H.I., op. cit., s. 311–312.

¹⁰⁸ Korolko M., op. cit. s. 166–167.

¹⁰⁹ Vide Marrou H.I., op. cit., s. 284–285.

wskazywano uczniom ku podziwianiu i naśladowaniu”¹¹⁰. Z biegiem czasu powstał „kanon” tekstów przemówień oraz pism wielkich historyków, które charakteryzowały się wyjątkowym stylem krasomówczym.

Po zajęciach teoretycznych retor proponował uczniom „cały zestaw ćwiczeń przygotowawczych (...), z których każde podlegało takiej samej drobiazgowo ułożonej reglamentacji”. Następnie uczniowie tworzyli porównanie (porównanie Achillesa i Hektora), etopeję (żale Niobe nad zwłokami dzieci), opis (np. Akropol Aleksandryjski), tezę, czyli dyskusję na ogólne tematy (np. Czy trzeba wchodzić w związki małżeńskie?), następnie „wniosek prawodawczy” (np. Nie dozwala się zabić cudzołózcę przychwytanego na gorącym uczynku). Ostatecznie studenci układali przemówienia¹¹¹. Przygotowując mowę, zwracano uwagę na układ treści i dobór argumentów. Wstępowi i zakończeniu przypisywano znaczącą rolę. W realizacji twórczo wykorzystywano utarte frazesy, wydobywając z nich zaskakujące efekty, a w treść wplatanano cytaty znanych poetów oraz filozofów. Końcowym etapem pracy nad oracją było wystąpienie. Sformalizowane szkoły retoryczne z biegiem czasu traciły swą przydatność dla życia społecznego¹¹², a prymarynne miejsce zajmować zaczęły mowy fikcyjne, zwane deklamacjami¹¹³.

Tym, co zasługuje na uwagę jest fakt, że szkołę rzymską charakteryzuje systematyka oraz wyraźne rozdzielanie teorii (zbioru reguł: m.in. Kwintyliana) od zbioru interpretacji, opisu historycznego czy opisu zastosowań (m.in. M.T. Cyceon, C. Tacyt)¹¹⁴. Około 84 roku p.n.e. powstaje silnie zakorzeniona w tradycji greckiej¹¹⁵ praca łacińskich myślicieli *Rhetorica ad Herennium*¹¹⁶, której autorzy czerpią zarówno od Arystotelesa (inventio), jak i od Izokratesa (elocucja). Anonimowy autor przejmuje arystotelesowski podział mów

¹¹⁰ Marrou H.I., op. cit., s. 76. Wg Marrou pierwsze szkoły powstały w VII wieku p.n.e., vide Marrou H.I., op. cit., s. 288.

¹¹¹ Marrou H.I., op. Cit., s., 289–290.

¹¹² Vide Korolko M., op. cit., s. 167–168.

¹¹³ Marrou H.I., op. cit., s. 290.

¹¹⁴ Vide Lichański J.Z., *Retoryka...*, T. 1., s. 40.

¹¹⁵ Warto zauważyć, że jak pisze Marrou: „Retoryki naprawdę łacińskiej nie było; sztukę tę wymyślili Grecy i im zawdzięcza swe istnienie. Grecy ustalili jej prawidła i stopniowo udoskonali”. por. Marrou H.I., op. cit., s. 398. Jednak nie bez powodu dzieje retoryki dzieli się na okres grecki i rzymski. Sam podział jest dyskusyjny, o czym piszą Meyer M., Carrilho M.M., Timmermans B., wskazując na błędne sądzenie, że pomiędzy Arystotelesem a Cyceonem w sztuce krasomówczej „nie dzieje się nic”, cf. Meyer M., Carrilho M.M., Timmermans B., op. cit. s. 57–58.

¹¹⁶ H.I. Marrou wskazuje, że autorem podręcznika był „jakiś uczeń” pierwszej szkoły retorycznej w Rzymie założonej przez Polocjusza Gallusa. Ciekawym jest fakt, że ze względu na uznane za „niezgodne z obyczajami i przekazami przodków” nauczanie, szkoła ta po roku funkcjonowania została zamknięta. Nauczyciel w miejsce przejętych wzorów deklamacji proponował tematy „wzięte z prawdziwego życia rzymskiego”. Należały do nich m.in. rozprawy na temat prawa morskiego, spadkowego lub życia politycznego. Por. Marrou H.I., op. cit., s. 354–355.

i łącząc poglądy Stagiryty i Sokratesa¹¹⁷, dzieli retorykę na pięć części: inwencja, dyspozycja, elokucja, mnemotechnika i pronuncjacja, zakładając, że „wszystkie te umiejętności możemy osiągnąć trzema sposobami: przy pomocy teorii, naśladownictwa i ćwiczenia”¹¹⁸.

Ze względu na wysoką praktyczność zastosowań retoryki w szkole podstawowej, o czym w dalszej części pracy, na uwagę w kontekście oglądu dydaktycznego zasługują prace Kwintyliana. Uznawał on retorykę za „zbiór pewnych reguł (...) ogólnych”, przy założeniu, że „reguły te są stosowane w kolejnych etapach konstruowania tekstu”¹¹⁹. Kwintylian rozdzielił również umiejętności, których nabyć powinni „chłopcy” w szkole „gramatycznej”, zanim przejdą do szkoły retorycznej¹²⁰. Wskazywał, że celem rzymskiej szkoły podstawowej jest nauczanie uczniów sztuki czytania i pisania, a „wszystko, co przerasta tę naukę, jest już sprawą nauczania średniego”. W starożytnym Rzymie gramatyka była jedną z siedmiu sztuk wykładanych na curriculum. W jej ramach uczono teorii poprawnego języka oraz objaśniania poetów klasycznych, przy czym teksty te stawały się równocześnie teoretyczną podstawą nauki gramatyki¹²¹.

Wraz z rozwojem rzymskiej literatury kształcenie literackie w starożytnym Rzymie stopniowo oddalało się od greckiej tradycji homerowej. „W Rzymie – pisze Marrou – każdy poeta, któremu udało się zdobyć powodzenie, stawał się jeszcze za życia przedmiotem szkolnej nauki”¹²². Pod koniec I wieku powrócono jednak w programach do takich klasyków i „starych poetów”¹²³ jak Wergiliusz czy Terencjusz. Mniejszym znaczeniem cieszyły się dzieła historyków, które „czyta się i objaśnia w szkole retora”. Spośród nich najważniejszą rolę pełnił Sallustiusz, któremu „tradycja literacka, naukowa i szkolna przyznaje (...) jednomyślnie naczelne miejsce wśród rzymskich dziejopisarzy”, natomiast za mistrza krasomówstwa uznany został Cynceron, którego Liwiusz uznaje za wzór pisarza.

Przybliżanie literatury starożytnym uczniom nie było, podobnie jak współcześnie, zadaniem prostym. W metodach stosowanych podczas zajęć można odnaleźć pewną analogię do metod dzisiejszej szkoły. Aby wesprzeć ucznia w zrozumieniu tekstu czytanego podczas lekcji, nauczyciel odczytywał go głośno oraz szczegółowo wyjaśniał.

¹¹⁷ Vide Meyer M., Carrillo M.M., Timmermans B., op. cit., s. 61.

¹¹⁸ *Rhetorica ad Herennium. Księga pierwsza. 3*, op. cit., s. 250.

¹¹⁹ Lichański J.Z., *Retoryka...*, T. 1., s. 42.

¹²⁰ Vide Kwintylian, *Kształcenie mówcy*, op. cit. s. 276.

¹²¹ Vide Marrou H.I., op. cit., s. 379–389.

¹²² *Ibidem*, s. 388.

¹²³ *Ibidem*, s. 389.

Po „pierwszym czytaniu” do tekstu zasiadali uczniowie, przy czym wybranych fragmentów uczyli się na pamięć. Objasnienie, które umożliwiało zarówno zrozumienie, jak i „wytrobienie sądu o całości z punktu widzenia estetycznego”, nauczyciel przeprowadzał poprzez rozmowę ukierunkowaną na drobiazgowy wyjaśnienie znaczeń i form gramatycznych pojawiających się w tekście, przybliżenie rzadkich słów, zwrotów poetyckich oraz analizę „rytmu wiersza”. Po tak szczegółowym oglądzie, uzupełnionym słownym komentarzem nauczyciela, uczniowie określali „o czym opowiada czytany tekst”. W opisie zwracano uwagę na główne osoby i wydarzenia, a „za dobrego gramatyka mógł uchodzić tylko ten, co mógł powiedzieć, »kto był mamką Anchizesa, imię i ojczyznę macochy Achemolusa (heros, który prześliznął się przez dwa wiersze «Eneidy»), ile lat żył Acestes i ile urn sycylijskiego wina darował Frygijczykom«”. Człowiekiem wykształconym w starożytnym Rzymie jest przede wszystkim odczytany znawca literatury klasycznej, która, co warto dodać, była podstawą „wszelkich nauk”, w tym: historii, geografii i nauk ścisłych¹²⁴.

„Trening retoryczny” nauczyciel rozpoczynał od zadań pisemnych, których rolą było wyćwiczenie umiejętności trafnego stosowania pojedynczych i złożonych słów. Uczniowie bogacili słownictwo poprzez wyszukiwanie synonimów zestawianych w dalszym toku z określonym pojęciem, przedmiotem lub osobą. „W ten sposób budowano fundamenty myślenia perswazyjnego”¹²⁵, uświadamiano istotę semantycznych powiązań, która w akcie retorycznym pozwalała na celowe zastosowanie wyrażen i zwrotów¹²⁶. Arsenał słów poznawanych przez ucznia poszerzany był o „zestaw cytatów, aforyzmów, przysłów i sentencji”¹²⁷ pełniących rolę „magazynu” i „źródeł” pomysłów, przydatnych na etapie inwencji¹²⁸. Jak wskazuje Mirosław Korolko w *Sztuce retoryki*, takie metody gromadzenia materiału popularne są do dzisiaj, z tym że rolę „magazynów” i „źródeł” przejęły różnorodne słowniki: etymologiczny, wyrazów bliskoznacznych, synonimów itp.¹²⁹.

Uzupełnieniem tej wiedzy były praktyczne ćwiczenia stylistyczne, tzw. „wypracowania przygotowawcze: baśnie, sentencje, chreje¹³⁰ (rozwińcie sentencji, przysłowia, aforyzmu¹³¹), opowiadania¹³²”.

¹²⁴ Vide Marrou H.I., *Ibidem*, s. 389–394.

¹²⁵ Korolko M., *op. cit.*, s. 141.

¹²⁶ Vide *ibidem*, s. 51.

¹²⁷ *Ibidem*, s. 141.

¹²⁸ *Ibidem*, s. 60–61.

¹²⁹ *Ibidem*, s. 141.

¹³⁰ Vide Marrou H.I., *op. cit.*, s. 395.

¹³¹ Vide Korolko M., *op. cit.*, s. 142.

¹³² Kwintilian, *Kształcenie mówcy*. *op. cit.*, 277.

Realizację i specyfikę ćwiczonych podczas zajęć form opisał w *Kształceniu mówcy*¹³³ w *Księdze drugiej* Kwintyliana. Zgodnie z jego wskazówkami były to:

1. Opowiadania:

a) Fabula tj. „podania” (bajka), których tematy uczniowie znajdowali w tragediach i pieśniach poetyckich, a ich treść odbiegała zarówno od zasady prawdopodobieństwa, jak i prawdy, a ich celem było rozbudzanie wyobraźni oraz rozwijanie „umiejętności posługiwania się fabułą o charakterze alegorycznym i symbolicznym”¹³⁴.

b) Argumentum, tj. przedstawienie: czyli zmyślane, ale prawdopodobne do „obrazu prawdziwego życia” historie.

c) Historia, tj. opowiadania historyczne, bliskie rzeczywistości, które odnosiły się do opisu prawdopodobnego wydarzenia.

2. Zbijanie i uzasadnianie treści odnoszących się do tematów „wziętych z fabuły dramatycznej” oraz „z opowiadań z zakresu treści historycznej”. Ciekawym przykładem przytoczonym przez Kwintyliana jest: „Czy jest rzeczą prawdopodobną, że podczas walki usiadł na głowie Wergiliusza kruk, który dziobem i skrzydłami bił w twarz i w oczy jego przeciwnika Galla?”.

3. Ćwiczenia w kompozycji pochwał ludzi sławnych i tekstów piętnujących „ludzi okrytych hańbą”. Ćwiczenie to miało również charakter wychowawczy. Poprzez rozstrzygnięcie pomiędzy dobrem i złem uczeń kształtował charakter i pożądaną postawę etyczną. Ćwiczenie to wymagało od ucznia rozumienia dziejów i rozeznania w odpowiednich przykładach literackich i historycznych. Rozwinięciem metody były ćwiczenia polegające na porównaniu wad i zalet dwóch osób, co z kolei, zdaniem Kwintyliana zmuszało uczniów nie tylko do „zastanowienia się nad istotą zalet i wad charakteru, ale także nad stopniem ich występowania u danych jednostek”.

Tematy i zakresy przykładów proponowane do realizacji przez Kwintyliana miały ścisły związek z literaturą (fabula, argumentum), historią (zbijanie i uzasadnianie, pochwały i mowy piętnujące) oraz wyborami motywowanymi zwykłym życiem. Wśród proponowanych przez Kwintyliana przykładów znaleźć można następujące kwestie wymagające rozstrzygnięcia: „Jakie życie jest lepsze, miejskie czy wiejskie?”, „Czyja sława jest większa: człowieka biegłego w prawie czy też fachowca w zakresie wojskowości?”, „Czy warto ubiegać się o stanowiska urzędowe?” lub „Czy warto się

¹³³ Ibidem, s. 275–302.

¹³⁴ Korolko M., op. cit., s. 142.

zenié?”. Realizacje przygotowywanych podczas zajęć mów stawały się gotowym schematem mów doradczych czy sądowych. Wystarczyło w praktyce, jak pisze Kwintylian, „wstawić tylko konkretne osoby, a będą to prawdziwe (...) przemówienia (o treści doradczej¹³⁵).”

Rozwijane w nauczaniu wyższej umiejętności tworzenia tekstów stawały się podstawą ćwiczeń retorycznych, których teoria silnie związana była z założeniami szkoły greckiej. Postrzegana początkowo jako utylitarna i pragmatyczna umiejętność, za sprawą Cycerona poszerzona została o isokratejski ideał mówcy, który nie tylko dążył do prostoty i jasności wykładu, ale w swojej mowie wykazywał się erudycją odpowiadającą erudycji filozofa, wskazującą na znajomość prawa, dziejów oraz doświadczenie życiowe¹³⁶.

2.4 Dydaktyka chrześcijańska

Dorobek myśli retorycznej starożytnych Greków i Rzymian stał się dziedzictwem kulturowym, literackim i społecznym rozwijającej się Europy. Zachowane w bizantyjskich bibliotekach i szkołach traktaty przyjęte zostały z wielkim uznaniem przez prowadzących działalność oratorską i piśmienniczą najwybitniejszych Ojców Kościoła. Tym samym „retoryka stała się (...) służebnicą teologii praktycznej”¹³⁷, a retoryka bizantyjska zamykała pewien etap w dziejach rozwiniętej w antyku nauki¹³⁸.

Jak zauważa Jakub Z. Lichański, jedną z podstawowych przeszkód w kontynuacji tradycji greckiej była niska znajomość języka, a utwory Platona i Arystotelesa „pokolenia paru stuleci będą znały tylko z przykładów lub komentarzy łacińskich z wieku IV, V i VI”, dlatego też pomiędzy V a VIII wiekiem ukonstytuował się „kanon tekstów i pisarzy uznawanych za klasyków”, do których zaliczono: Terencjusza, Wergiliusza, Horacego i kilkudziesięciu innych uznanych za godnych naśladowania oratorów oraz księgi biblijne, w tym liczne apokryfy¹³⁹.

Z drugiej strony retoryka za sprawą rozwijającego się chrześcijaństwa zaczyna być uznawana za „sztukę diabelską”, „za pomocą której Lucyfer pociągnął za sobą aniołów do

¹³⁵ Kwintylian pisząc o „wzorze”, „matrycy” omawia przemówienia o treści doradczej, wcześniej jednak wspomina, że wzory te „przynoszą nam bardzo wielką pomoc zarówno w mowach doradczych jako też w spornych kwestiach i rozprawach sądowych.”, ibidem, *Kształcenie mówcy*, w: Korolko M., op. cit., s. 278.

¹³⁶ Vide Marrou H.I., op. cit., s. 397.

¹³⁷ Korolko M., op. cit., s. 182–183.

¹³⁸ Vide Lichański J.Z., *Retoryka...*, T. 1, s. 44. Lichański wskazuje tutaj również, że owo „zamknięcie” wiązało się z kilkoma przeszkodami: barierą językową, niską znajomością źródeł bizantyjskich oraz upadkiem cesarstwa w połowie XV wieku.

¹³⁹ Zumthor P. op. cit. s. 98.

upadku”¹⁴⁰. Ta pejoratywna opinia związana jest ściśle z misją przejmującego prymat nad kulturą Kościoła, który głosząc konieczność dążenia do „prawdy” oraz wprowadzając monoteizm, sprzeciwiał się nie tyle samej sztuce retorycznej, ile mitologicznym wizjom świata.

Dziedzictwo literackie oraz wypracowane w starożytności procedury nauczania akceptowane były pomimo niechęci chrześcijańskiego świata do kultury antycznej, która wydawała się kreować inne wzorce etyczne niż rodząca się na przestrzeni wieków religia. Kościół uznający dorobek starożytnych za herezję i zabraniający biskupom „zaglądać do ksiąg pogańskich”, jednocześnie zezwalał, by młodzież kształciła się w szkołach o hellenistycznym charakterze¹⁴¹.

Chociaż Homera, mitologię i poetów antyku świat chrześcijański wciąż nazywał „trucizną”, na którą jedynym antidotum było wychowanie chrześcijańskie, w 425 roku powstaje Uniwersytet w Konstantynopolu, który za czasów Teodozjusza II powrócił do ram klasycznych, u szczytu których wśród nauk wyzwolonych naczelną rolę zajmowały retoryka, filozofia i prawo¹⁴². Jednocześnie na początku V wieku Martianus Capella rozbudowuje pojęcie „sztuk wyzwolonych” i w dziele *O zaślubinach Filologii z Merkurym*¹⁴³ zarysowuje starożytny system nauczania oparty na *trivium*: gramatyka, dialektyka i retoryka oraz *quadrivium*: arytmetyka, geometria, muzyka i astronomia¹⁴⁴, gdzie:

Każda »ars« jest techniką, systemem reguł wywiedzionych z doświadczenia, opartych na prawach natury i logicznie wypracowanych; jest przedmiotem nauczania (*doctrina*), które prowadząc do pewnej wiedzy, rodzi »*facultas*«, dzięki niej zaś powstają dzieła. »*Artes liberales*« stanowią najwyższy stopień pedagogiki naukowej i literackiej. (...) Ten siódemkowy układ obejmuje całość wiedzy ludzkiej¹⁴⁵.

Sztuki wyzwolone, pomimo sprzeciwów niektórych Ojców Kościoła, zostały od V wieku przyswojone przez myśl chrześcijańską, upatrującą w nich „podstawowy porządek myśli i języka, opatrnościowy ład, którego ilustracją stawała się Biblia”¹⁴⁶.

Spośród wszystkich sztuk dwie¹⁴⁷ odnosiły się do literatury: gramatyka i retoryka. W ramach pierwszej, pojmowanej jako przedmiot „szkolny”, koncentrowano się na umiejętności poprawnego mówienia (aspekt metodologiczny) oraz interpretacji

¹⁴⁰ Korolko M., op. cit., s. 183.

¹⁴¹ Marrou H.I., op. cit., s. 443–444.

¹⁴² Vide Marrou H.I., op. cit., s. 445–469.

¹⁴³ Vide Zumthor P., op. cit., s. 99.

¹⁴⁴ Vide Korolko M. op. cit., s. 183.

¹⁴⁵ Zumthor P., *Retoryka średniowieczna*, w: *Retoryka*, red. M. Skwara, s. 99.

¹⁴⁶ Zumthor P., op. cit., s. 100.

¹⁴⁷ Paul Zumthor wskazuje, że swój udział w kompozycji utworów miała również arytmetyka, vide Zumthor P., op. cit., s. 100.

i naśladowaniu tekstów (aspekt historyczny). *Grammatica* zawierała elementy nauki o języku i nauki o literaturze, a do czasu rozwoju środowiska kupieckiego koncentrowała swoją uwagę na łacinie. Jednak na przełomie XII i XIII wieku przyjmować zaczęła charakter użytkowy, co wiązało się z opracowaniem „języka ludowego”¹⁴⁸, upraszczającego komunikację życia codziennego¹⁴⁹.

Będąca początkowo nauką o sztuce wymowy – sztuce oratorskiej – retoryka w wieku IV „utożsamiała się z pojęciem tego, co my po dziś dzień nazywamy literaturą”¹⁵⁰.

Piękna i właściwa forma języka, którą wprowadza w ten sposób retoryka, uszlachetnia i uwzniośla człowieka (mówcę i słuchacza), jak gdyby dokonywana selekcja, która jest jej zasadą naczelną, wywierała wpływ na samą treść i przesiewając niczym przez sito, zawarte w niej znaczenia, pozostawiała jedynie to, co godne jest najwyższej uwagi¹⁵¹.

Styl retoryczny identyfikowany w czasach starożytnych z kwiecistą wymową ukierunkowany został w stronę świadomości językowej przejawiającej się poprawnością wypowiedzi oraz umiejętnością właściwego doboru słów, podporządkowanym przedstawianym treściom.

W wieku XI retoryka zaczęła zyskiwać oprawę teoretyczną. Powstają wówczas „traktaty do użytku szkolnego, które nie naruszając w niczym elementów formalnych tradycji, ogołociły ją (tradycję) całkowicie z implikacji ideologicznych”. Retoryka jawi się wówczas jako „projekt wychowania warstwy rządzącej w miastach włoskich” i zostaje „sprowadzona do statusu techniki stylistycznej, pozbawionej wszelkiej idei wspólnoty dotyczącej funkcji sztuki”¹⁵², a każdy powstający później „system” rozbudowywał wprowadzoną przez Arystotelesa teorię, gdzie szczególnymi względami w edukacji szkolnej cieszyła się mowa popisowa, której podporządkowywano wszelkie zalecenia¹⁵³. Należała do nich konieczność zrozumienia tematu determinującego pracę z tekstem oraz zwrócenia uwagi na trzy funkcje perswazji wypowiedzi:

1. *Docere*: funkcja informująco-pouczająca, kiedy skierowana jest do strefy intelektu odbiorcy. Mówca uczy, informuje, udowadnia w formie bezpośredniej lub pośredniej.
2. *Delectare*: funkcja estetyczna, ściśle podporządkowana głównemu celowi perswazji, przejawiająca się w „ornamentach słowno-stylistycznych.

¹⁴⁸ Paul Zumthor wskazuje głównie na tereny rozwijających się Włoch.

¹⁴⁹ Vide Zumthor P., *op. cit.*, s. 101.

¹⁵⁰ Zumthor P., *op. cit.*, s. 99–102.

¹⁵¹ Ibidem, s. 102–103.

¹⁵² Ibidem, s. 105.

¹⁵³ Ibidem, s. 106.

3. *Movere*: funkcja zniewalająca, gdy nadawca „świadomie odnosi się do woli słuchacza lub czytelnika, aby go nakłonić, poruszyć, wzruszyć i zniewolić”¹⁵⁴.

Wraz z rozwojem retoryki rozumianej jako „zbiór zasad”, ze wszystkich wymienionych funkcji dominować rozpoczęła pierwsza – *docere*, przy czym akt tworzenia tekstu oparto na trzech zasadach: *inventio*, *dispositio* i *elocutio*¹⁵⁵.

W myśl średniowiecznych teoretyków *inventio* rozumiano jako czystą technikę, która dzięki talentowi autora, pozwala rozwijać myśli zgodnie z naturalnym tokiem. „Prawa rządzące *inventio* określają postawę pisarza wobec tematu” i zakładają, że „każdy przedmiot i każda myśl mogą być przekazane w sposób dyskursywny”, przy jednoczesnym założeniu, że „nie ma rzeczy niewyrażalnych”. W realizacji zwracano uwagę na wewnętrzną spójność, jasność oraz stosowność wyrażanych sądów. Wywód argumentacyjny konstruowano „wokół trzech osi: odwoływanie się do» autorytetu« (cytaty z klasyków, dewizy, przysłowia), stosowanie przykładów indukcyjnych, zewnętrznych wobec samego tematu (...) i przede wszystkim stosowanie *argumenta*, (które) określają perspektywę, w jakiej są przedstawione przedmioty, sprawy, postacie lub miejsca”. Rolę *disposito* rozumiano jako umiejętność komponowania wypowiedzi, z kolei znajomość zasad *elocutio* umożliwiała skomponowanie tekstu wolnego od błędów gramatycznych oraz funkcjonalne zastosowanie rozmaitych figur i środków językowych¹⁵⁶.

Wraz z rozwojem i upowszechnianiem się myśli filozoficznej¹⁵⁷, tworzącym się systemem szkolnictwa i edukacji¹⁵⁸ w okresie renesansu, dalej oświecenia, jak wskazuje Lichański: „mimo wewnętrznych sporów oraz różnych innowacji jest retoryka humanistyczna jako teoria spójna i zachowuje swój kształt nadany jej przez Arystotelesa i utrwalony przez Kwintyliana”¹⁵⁹. Charakterystyczne dla renesansu nawiązania do czasów starożytnych nie pozostawały obojętne wobec wysoko cenionej w okresie antyku sztuki wymowy. Jak zauważa Michał Nowicki: „Wykształcenie retoryczne w szkolnictwie staropolskim zapewniało przygotowanie młodzieży do życia publicznego, w zakresie tak kultury politycznej, jak i literackiej”¹⁶⁰, co oznacza, że stawało się narzędziem przygotowującym

¹⁵⁴ Vide Korolko M., op. cit., s. 46.

¹⁵⁵ Vide Zumthor P., op. cit., s. 107.

¹⁵⁶ Ibidem., s. 107–115.

¹⁵⁷ Na rozpowszechnienie myśli filozoficznej, dzieł Cyserona i Kwintyliana wpływ miało również wynalezienie druku oraz zmiany społeczne zachodzące w społeczeństwie, gdzie do głosu zaczęto dopuszczać mieszczaństwo.

¹⁵⁸ O myśli dydaktycznej szeroko pisze Piotr Mazur, *Zawód nauczyciela w ciągu dziejów*, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie, Chełm 2015.

¹⁵⁹ Lichański J.Z., *Retoryka ...*, T. 1., s. 50.

¹⁶⁰ Nowicki M., *Retoryka i historia w służbie wychowania w Polsce na podstawie analizy skryptu wykładów retoryki w Kolegium Jezuitów w Poznaniu z 1679 roku*, repozytorium UAM, s. 17.

młodzież do uczestniczenia w życiu społecznym i kulturowym¹⁶¹. Co ciekawe, w omawianym okresie retoryka stała w korelacji z edukacją historyczną służącą do „wypełniania mów treścią”¹⁶², natomiast umiejętności retoryczne skoncentrowane były wokół elokwencji.

Ważnym momentem dla edukacji retorycznej było otwarcie w XVI wieku szkół jezuickich, których rozwój zapoczątkował istotne zmiany w realizowanych programach nauczania, a „w praktyce szkolnej położono nacisk na jeszcze jeden¹⁶³ element retoryczno-gramatyczny”¹⁶⁴. W tym też czasie Petrus Ramus „podjął próbę usamodzielnienia poszczególnych dyscyplin w ten sposób, że rozwinął i rozbudował naukę o dialektyce (...) W ten sposób gramatyka pozostała sztuką poprawnego mówienia (...); logika też stała się nauką rzetelnego myślenia; retoryce jednak została wyrządzona niepowetowana szkoda, ponieważ ograniczono ją do elokucji jako sztuki pięknego wysłowienia.”¹⁶⁵ Jak wskazuje Jerzy Ziomek podział ten był ważnym krokiem w kierunku rozwoju językoznawstwa¹⁶⁶.

W wieku XVII „po wyrzuceniu retoryki z *ogrodu nauk* pozostała jedynie *retoryczność*. Pojmowano ją jako stylistyczną i kompozycyjną cechę określonej twórczości słownej. Kategorię tę odrzuciła ostatecznie estetyka XIX wieku”¹⁶⁷. Dzisiaj, jak wskazuje Artur Mamcarz-Plisiecki, retoryka antyczna stała się podstawą metodologii nowoczesnego językoznawstwa, zwłaszcza w kontekście rozbudowanych, ukierunkowanych na wywieranie określonego wpływu na odbiorcę tekstów¹⁶⁸.

Dostrzeżone przez badaczy umiejscowienie szkół retorycznych w określonej czasoprzestrzeni rzutuje na rozumienie jej roli w edukacji. Dążenie do doskonałości wymowy, które przyświecało wszystkim teoretykom, generowało różnorodność perspektyw badawczych oraz nadbudowywało podstawy teoretyczne, które z większym czy mniejszym natężeniem podkreślały rolę retoryki klasycznej. Miejscem wspólnym wszystkich rodzących się nurtów była funkcja słowa i tekstu, kwestia kontekstu i nawiązań oraz rola słuchacza, odbiorcy. Historia edukacji retorycznej, to również przeświadczenie o tym, że

¹⁶¹ Vide ibidem.

¹⁶² Ibidem, s. 18.

¹⁶³ Obok znajomości łaciny, greki i języka hebrajskiego będących podstawą studiowania Biblii, vide Kuran M., *Rola szkolnictwa jezuickiego w kształtowaniu wspólnoty europejskiej*, Acta Universitatis Lodzianensis, Folia Litteraria Polonica 13, 2010, s. 37.

¹⁶⁴ Ibidem.

¹⁶⁵ Ziomek J., op. cit., s. 44–45.

¹⁶⁶ Vide ibidem, s. 45.

¹⁶⁷ Mamcarz-Plisiecki A., *Retoryka i językoznawstwo – obszary spotkania*. „Roczniki Humanistyczne”, T. LXVI, zeszyt 6–2018, s. 112.

¹⁶⁸ Vide Mamcarz-Plisiecki A., *Retoryka i językoznawstwo – obszary spotkania*. „Roczniki Humanistyczne”, T. LXVI, zeszyt 6–2018, s. 118.

wymowy można nauczać i można się nauczyć¹⁶⁹. Dlatego też na przestrzeni wieków powstawały kolejne podręczniki do nauczania retoryki, w których wybitni nauczyciele (niekoniecznie mówcy¹⁷⁰) proponowali ćwiczenia doskonalące sztukę wymowy oraz przybliżali idee sztuki oratorstwa. Co więcej, rozwijająca się wciąż sztuka wymowy może być rozumiana jako świadectwo postrzegania świata kolejnych pokoleń, artefaktów literackich, kulturowych i społecznych, zmieniających się paradygmatów rozumianych tutaj jako „określony sposób widzenia świata w danej dziedzinie”¹⁷¹. Myśl ta nie jest obca i współczesnym teoretykom tematu, o czym świadczą toczące się na forach międzynarodowych i krajowych dyskusje, skoncentrowane wokół konieczności usystematyzowania i wprowadzania umiejętności retorycznych w szkołach i na uczelniach.

3.2 Nowoczesność – retoryczność?

Za umowny początek nowej retoryki uznaje się rok 1936, kiedy to ukazuje się praca Ivora Armstronga Richardsa *The Philosophy of Rhetoric*, która okazała się odpowiedzią na niewystarczalność dominującego w badaniach literackich strukturalizmu. Zaproponowane przez Richardsa nowe ujęcie retoryki w pewien sposób kończyło toczącą się w latach 30. dyskusję na temat uwspółcześnienia retoryki, w której jedno ze skrajnych stanowisk głosiło wręcz wyraźny koniec i upadek klasycznej dziedziny wiedzy, utożsamianej z koniecznością naśladowania wzorców klasycznych¹⁷². Richards podtrzymuje stanowisko Whately’ego i podkreśla, że retoryka powinna być traktowana jako dyscyplina filozoficzna mająca na celu opanowanie podstawowych praw posługiwania się językiem¹⁷³.

Zmiana perspektywy oglądu starożytnej dziedziny, której – w skrócie ujmując – podstawową funkcją była perswazja, wynika ze zmian społeczno-politycznych, jakie dokonały się na przełomie XIX i XX wieku. Upowszechnienie czytelnictwa, rozwój mediów, piśmiennictwa miały znaczenie zarówno dla rozwoju samego tekstu, jak i dla powstającego nowego audytorium. Jednocześnie zmieniające się ustroje polityczne, rozwój propagandy nazistowskiej i faszystowskiej zmieniały proporcje w całym systemie komunikacyjnym.

¹⁶⁹ Takie stanowisko reprezentował w V wieku p.n.e. uczeń Koraksa – Tejzjasz, vide Ziomek J., op. cit., s. 22.

¹⁷⁰ Też, że nauczyciel szkoły retorycznej nie musiał być „wybitnym mówcą” poprę przykładem Arystotelesa, który sam mówcą nie był, vide Ziomek J., op. cit., s. 29.

¹⁷¹ Internetowy Słownik języka polskiego, PWN.

¹⁷² Rusinek M., op. cit., s. 35–36.

¹⁷³ Tłumaczenie własne: Richards: *that it is – provided it be taken not as an Art of discourse but as the Art – that is to say, as pfilosophic discipline aiming at a mastery of the fundamental laws of the use of language.* w: ibidem, *The philosophy of Rhetoric*, s. 6–7.

W 1958 roku ukazuje się w języku francuskim, a jedenaście lat później w języku angielskim, zakorzeniony w nurcie filozoficznym utwór Chaima Perelmana *The New Rhetoric: Treatise on Argumentation*, uznany za początek perelmanowskiej „nowej retoryki”. Propozycja Perelmana wyrasta, o czym mówi autor w *The New Rhetoric and the Humanities*¹⁷⁴, z obserwacji chaosu terminologicznego przejawiającego się w erupcji oryginalnych (nowych) idei przy jednoczesnym zaniedbywaniu metodologii akademickich, klasyfikacji i wizji¹⁷⁵. Uporządkowanie proponuje rozpocząć od rozszerzenia filozoficznego aspektu retoryki na prawo, logikę, etykę i wszystkie te dziedziny, które wymagają racjonalnego wyjaśnienia¹⁷⁶. W konsekwencji zaproponowana przez Perelmana nowa retoryka wskazuje na trudne do uchwycenia w logicznej argumentacji aspekty takie jak: sprawiedliwość, rozsądek i jego brak, różnice w kulturowym pojmowaniu wartości, rozstrzygnięcie kwestii nieracjonalnych, wolności, równości i wielu innych, a „filozoficzna i metodologiczna spuścizna Perelmana stała się instrumentem pomocnym w kreowaniu nowych sposobów rozumowania i działania, dającym nowe krytyczne spojrzenie na każdą społeczną, polityczną czy prawną instytucję”¹⁷⁷.

W spojrzeniu na retorykę Perelman poszerza rozumienie audytorium¹⁷⁸. Głównym założeniem staje się fakt, że człowiek żyje w społeczeństwie rozczłonkowanym, relacje mówca – słuchacze mają charakter kooperatywny, a nadrzędnym celem retoryki jest komunikacja¹⁷⁹. Podczas gdy starożytni retorzy kierowali swoje mowy do spójnej pod względem światopoglądowym grupy słuchaczy, tj. obywateli uznających określone wartości za wspólne, w społeczeństwie XX-wiecznym określenie wspólnych wartości wymaga doprecyzowania środowiska, do którego mowa jest kierowana, a odwoływanie się do „wspólnych wartości” momentami może okazać się chybionym pomysłem lub może zostać odczytane jako przebrzmiały slogan.

Pojęcie audytorium zawężone zostało do pojęcia przedstawicieli dziedzin. W przygotowaniu mowy konieczne staje się zastosowanie specjalistycznych metod argumentacyjnych¹⁸⁰, których celem „jest skłonienie słuchaczy do uznania też

¹⁷⁴ Perelman Ch., *The New Rhetoric and the Humanities*, Dordrecht 1979.

¹⁷⁵ Tłumaczenie własne: Perelman Ch.: *The birth of a new period of culture is marked by an eruption of original ideas and a neglect of methodological concerns and of academic classifications and divisions*, ibidem, op. cit., s. 26.

¹⁷⁶ Zyskind H., *Introduction*, w: Chaim Perelman, *The New Rhetoric and the Humanities*, Dordrecht 1979, s. 9.

¹⁷⁷ Zeidler K., Teclaw B., op. cit. s. 76.

¹⁷⁸ Perelman Ch., *Imperium retoryki*, s. 17.

¹⁷⁹ Vide ibidem, s. 25.

¹⁸⁰ Ibidem.

przedstawionych im do akceptacji¹⁸¹”. W ujęciu Perelmana argumentacja powinna być „spotkaniem umysłów”¹⁸², do którego dochodzi w chwili, gdy mówca dostosuje swoje wystąpienie do audytorium. W celu pozyskania akceptacji słuchaczy, mówca powinien opierać swoją mowę na przesłankach, którym audytorium przyznało wystarczający stopień aprobaty¹⁸³. Jednocześnie nowa retoryka bliska jest „dziedzinie praktycznej”, pozwala na powiązanie roli argumentacji z rozumem praktycznym obserwowanym w działaniu¹⁸⁴ oraz dopuszcza szeroko pojęte rozważania teoretyczne również w kwestiach natury filozoficznej i etycznej.

Technika rozumowania, jak wskazuje Umberto Eco w *Nieobecnej strukturze*, może być wyrazem wątpliwości poznawczej i wtedy przestaje być subtelnym oszustwem, a może być również uznana za pewną technikę ludzkiego rozumowania. Owo rozumowanie, właściwe jest każdemu ludzkiemu działaniu i podlega wszelkiego rodzaju uwarunkowaniom – historycznym, psychologicznym, biologicznym. Filozoficzna perspektywa pozwala traktować retorykę instrumentalnie. Może służyć propagowaniu prawd utwierdzonych w mowie intuicją, ale może również być narzędziem ich ustanawiania¹⁸⁵ przy jednoczesnym założeniu, że argumentacja ma rację bytu tylko tam, gdzie oczywistość jest podważana i bezzasadne jest, argumentowanie przeciw temu, co oczywiste¹⁸⁶. Ma to szczególne znaczenie w sytuacjach, w których dyskusja toczy się pomiędzy specjalistami w określonej dziedzinie, kiedy podważenie przekonań naukowych powszechnie przyjętych za słuszne prowadzić może do rewolucji naukowej¹⁸⁷.

Perelman nie odrzucił retoryki starożytnej. Za Arystotelesem rozumiał ją „jako umiejętność metodycznego odkrywania tego, co w odniesieniu do każdego przedmiotu może być przekonywające”¹⁸⁸. Retoryka w jego ujęciu koncentruje się na analizie technik dyskursywnych, „które mają na celu wywołanie lub wzmocnienie twierdzeń przedkładanych do akceptacji”¹⁸⁹. Za nadrzędny cel nauki o argumentacji przyjmuje przekonanie adresata do proponowanego rozwiązania, wyklucza tym samym stałość elementów pojawiających się w argumentacji, a logikę wywodu uzależnia od wyborów

¹⁸¹ Zeidler K., Teclaw B., op. cit. s. 72.

¹⁸² Zeidler K., Teclaw B., op. cit., s. 95

¹⁸³ Perelman Ch., op. cit., s. 34.

¹⁸⁴ Vide Perelman Ch., op. cit., s. 20–21.

¹⁸⁵ Ibidem, s. 19.

¹⁸⁶ Ibidem, s. 19.

¹⁸⁷ Perelman Ch., op. cit., s. 29.

¹⁸⁸ Ibidem, s. 90.

¹⁸⁹ Ibidem, s. 90.

mówcy¹⁹⁰. Pisze: „Chcąc zdefiniować audytorium w sposób przydatny dla rozwoju teorii argumentacji trzeba je ująć jako ogół wszystkich osób, na które mówca chce wpłynąć swoją argumentacją, przy czym ogół ów jest zmienny i »rozciąga się od samego mówcy (...) aż do całej ludzkości«¹⁹¹”.

Założenie, że „mówca” jest jednocześnie adresatem wypowiedzi generuje fakt, że w argumentacji dopuszcza się wewnętrzne rozważania, prowadzące w efekcie do ostatecznej konkluzji. Ujęcie to kieruje retorykę w stronę filozofii, w której osoba prowadząca rozważania staje się jednocześnie autorytetem, a rozważania te są niemożliwe do rozpatrywania w kategoriach słuszności. Tym samym argumentacja „nowej retoryki” będzie nie tyle podważana, ile rozwijana:

pełne opracowanie argumentacji nadaje jej postać wypowiedzi, w której zarówno punkty zgodności, na których się opieramy, jak i wysuwane argumenty, mogą być skierowane jednocześnie lub kolejno do różnych audytoriów. (...) sami słuchacze mogą (...) uznać te argumenty, oraz ich związek z mówcą, za przedmiot nowej argumentacji¹⁹².

Chaim Perelman jest świadomy zewnętrznych ograniczeń retoryki, które obecne są również w polskiej szkole. Pisze: „Rytuwał, programy nauczania, tradycje parlamentarne oraz procedury prawne ustalają z większą lub mniejszą dokładnością zakres tematyczny wypowiedzi. Wychodzenie poza ten zakres będzie uznawane za nielegalne lub nieodpowiednie, bezczelność, przedmiot śmieszności lub skandalu¹⁹³”.

Między innymi w tym kontekście rozpatruje rolę twórcy, który zobowiązany jest zmieścić się w określonych normach wynikających z faktu współegzystowania może nie w jednorodnym, jednak pod pewnymi względami zgodnym społeczeństwie. „Wszelka argumentacja – mówi Perelman – zakłada najpierw kontakt między ludźmi, którym instytucje społeczne i polityczne mogą sprzyjać lub przeszkadzać”¹⁹⁴.

Aktualność retoryki, jej ciągły rozwój wynika z faktu, że jest ona dziedziną wrażliwą na uwarunkowania społeczne. Nowa perspektywa zaproponowana przez Richardsa, później przez Perelmana, wcześniejsze dyskusje na temat jej funkcjonalności były efektem dynamicznie rozwijającej się sytuacji społeczno-gospodarczej. Upowszechnienie czytelnictwa, piśmiennictwa i mediów, systemy totalitarne miały niemałe znaczenie zarówno dla rozwoju samego tekstu, jak i dla rozwijającego się nowego audytorium (odbiorcy). Współcześnie różnice w perspektywach badawczych, zbyt szerokie i zbyt

¹⁹⁰ Vide ibidem, s. 63.

¹⁹¹ Ibidem, s. 27.

¹⁹² Ibidem, s. 64.

¹⁹³ Ibidem, s. 23.

¹⁹⁴ Ibidem, s. 24.

wąskie rozumienie retoryki doprowadzają do zróżnicowanych oglądów problemu, co przekłada się bezpośrednio na próby uchwycenia ciągłości dydaktyki retorycznej na wszystkich poziomach edukacji.

3. DYDAKTYKA

3.1 Dyskusje współczesnych dydaktyków i teoretyków

Nie można oprzeć się wrażeniu, że współczesne ujęcie dydaktyki retorycznej jest pokłosiem postulatów i dyskusji, które toczyły się od lat 90. XX wieku wśród polskich dydaktyków oraz teoretyków retoryki. Kwestia edukacji retorycznej podniesiona została na co najmniej kilku konferencjach międzynarodowych¹⁹⁵ i krajowych. Na możliwości wykorzystania retoryki w dydaktyce szkolnej wskazywało wielu naukowców i badaczy, a echa dyskusji znalazły swoje odzwierciedlenie w pokonferencyjnych tomach, z których wymienić można: *Uwieść słowem, czyli retoryka stosowana* pod redakcją Jakuba Z. Lichańskiego¹⁹⁶, *Dydaktyka i retoryka* pod redakcją Barbary Sobczak i Haliny Zgółkowej¹⁹⁷, *Perspektywy polskiej retoryki* pod red. Barbary Sobczak i Haliny Zgółkowej¹⁹⁸.

Badacze i dydaktycy w szeroki sposób omawiają zagadnienia edukacji retorycznej na poziomie uniwersyteckim¹⁹⁹ i szkolnym²⁰⁰, wskazują na jej zastosowanie w kontekście kształcenia umiejętności twórczych²⁰¹ oraz na paradoksy jej wprowadzania²⁰², wykorzystują narzędzia retoryczne do analizy literatury fantazy²⁰³ oraz przenoszą na grunt polskiej edukacji praktyki zagraniczne²⁰⁴. W wielu publikacjach pojawia się postulat

¹⁹⁵ Konferencja *Rhetoric in the Knowledge Society* odbyła się dniach 24–26 czerwca 2015 roku. Konferencje organizowane przez Rhetoric Society of Europe organizowane są co dwa lata, a ich celem jest możliwość spotkania badaczy i dydaktyków zajmujących się retoryką.

¹⁹⁶ Konferencja odbyła się w dniach 4–5 grudnia 2002 roku, mowa o tomie: *Uwieść słowem, czyli retoryka stosowana*, red. J.Z. Lichański, DiG, Warszawa 2003.

¹⁹⁷ Konferencja odbyła się w dniach 15–17 kwietnia 2007 roku, mowa o tomie: *Dydaktyka retoryki*, red. B. Sobczak, H. Zgółkowej, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2011.

¹⁹⁸ Konferencja odbyła się w dniach 14–16 marca 2005 roku, mowa o tomie: *Perspektywy polskiej retoryki*, red. Sobczak B., Zgółkowa H., Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2007.

¹⁹⁹ Sobczak B., *Kształcenie na poziomie uniwersyteckim. Rekonesans*, w: *Dydaktyka retoryki*, red. B. Sobczak, H. Zgółkowa, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2011, s. 61–68.

²⁰⁰ Rypel A., *Dydaktyka retoryki – retoryka w dydaktyce*, w: *Dydaktyka retoryki*, red. B. Sobczak, H. Zgółkowa, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2011, s. 54–60.

²⁰¹ Załęska M., *Ponad poprawność: retoryka a kształcenie umiejętności twórczych*, w: *Uwieść słowem, czyli retoryka stosowana*, red. J.Z. Lichański, DiG, Warszawa 2003, s. 27–40.

²⁰² Oleszak D., *Paradoksy nauczania retoryki*, w: *Uwieść słowem, czyli retoryka stosowana*, red. J.Z. Lichański, DiG, Warszawa 2003, s. 105–108.

²⁰³ Szurek A., *Fantastyka, logika, retoryka. Budowanie argumentacji w opowiadaniach z cyklu „Dragonlance”*, w: *Uwieść słowem, czyli retoryka stosowana*, red. J. Z. Lichański, DiG, Warszawa 2003, s. 123–132.

²⁰⁴ Cezary M. Ornatowski, *Nauczanie retoryki w USA: orientacje, założenia, praktyka*, w: *Uwieść słowem, czyli retoryka stosowana*, red. J. Z. Lichański, DiG, Warszawa 2003, s. 13–26., Lichański J.Z., *Edukacja retoryczna w USA: próba oceny*, w: *Dydaktyka retoryki*, red. B. Sobczak, H. Zgółkowej, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2011, s. 183–205, Mikołajczyk B., „Sztuka budowania mostów”. *Wybrane aspekty współczesnego kształcenia retoryki w Niemczech*, w: *Dydaktyka retoryki*, red. B. Sobczak, H. Zgółkowej, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2011, s. 197–205.

usystematyzowania edukacji retorycznej na poziomie szkolnym i uniwersyteckim. Wśród głosów nie brakuje wniosków o wprowadzenie do edukacji odrębnego przedmiotu – retoryki rozumianej jako umiejętność sprawnego mówienia i pisania, ukierunkowaną na rozwijanie kompetencji niezbędnych „w życiu publicznym i prywatnym współczesnego Polaka”²⁰⁵.

W 2007 roku Barbara Sobczak i Halina Zgółkowska postulowały konieczność utrzymania rangi edukacji retorycznej, wskazując na włączenie jej w proces dydaktyki polonistycznej:

Mało kto wie, że »język polski«, podstawowy przedmiot wykładany dzisiaj w każdym typie szkół od podstawowej począwszy na liceum kończąc, poprzez gimnazja, szkoły zawodowe i technika, jeszcze do połowy XIX wieku nazywał się »wymowa i poezja«. Dzisiaj – w 1999 roku zgodnie z rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej została ona uwzględniona w podstawie kształcenia ogólnego, obligując nauczycieli polonistów do uczenia retoryki w ramach ich przedmiotu²⁰⁶.

Słowa te zamieszczono jako „Słowo wstępne” obszernej monografii poświęconej dydaktyce retorycznej na poziomie uniwersyteckim. W podjętej wówczas dyskusji głos zabrał między innymi Michał Rusinek²⁰⁷, który na pytanie: czy można uczyć retoryki, prowokacyjnie odpowiada, że „można, jeśli potraktujemy ją (retorykę) jako wiedzę systematyczną, gramatykoidalną, a wieżę Babel jako projekt dokończony” i proponuje, by „zamiast uczyć – (...) uświadamiać”. Zdaniem Michała Rusinka „nie można opierać się na wzorcach, na wyuczalnej wiedzy”, językowi należy „przyglądać się i przysłuchiwać” i w ten sposób uczyć się komunikacji. Ze stanowiskiem tym zgadza się Agnieszka Rypel²⁰⁸ i poszerza perspektywę, dodając, że „retoryka we współczesnej praktyce pedagogicznej może (...) służyć do badania bezpośrednich relacji nauczyciel – uczeń”²⁰⁹, tym samym wskazuje, że retoryka zakorzeniona jest silnie w procesie komunikacji, w tym komunikacji dydaktycznej i pedagogicznej.

Umiejętności i zakresy umiejętności retorycznych studentów i absolwentów szkół licealnych znalazły się w obszarze zainteresowań teoretyków dydaktyki retorycznej. Autorzy prowadzonych badań wieloaspektowo prezentowali stan faktyczny zarówno osiągnięć uczniów, dalej studentów, jak i oczekiwań nauczycieli oraz postulowali konieczność zmian w programach i podręcznikach.

²⁰⁵ Korolko M., op. cit., s. 21.

²⁰⁶ Sobczak B., Zgółkowska H., *Słowo wstępne*, w: *Dydaktyka retoryki*, red. B. Sobczak, H. Zgółkowska, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2011, s. 10.

²⁰⁷ Vide Rusinek M., *Uświadamianie retoryki*, w: *Dydaktyka retoryki*, red. B. Sobczak, H. Zgółkowska, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2011, s. 9–15.

²⁰⁸ Rypel A., *Dydaktyka retoryki – retoryka w dydaktyce*, w: *Dydaktyka retoryki*, red. B. Sobczak, H. Zgółkowska, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2011, s. 55.

²⁰⁹ Ibidem, s. 59.

W artykule zatytułowanym „Kształcenie retoryczne na poziomie uniwersyteckim. Rekonesans”²¹⁰ Barbara Sobczak, wskazując na praktyczną, społeczną przydatność retoryki, zauważa, że niezależnie od stawianych przez teoretyków postulatów o rzetelną edukację retoryczną, w polskim systemie edukacji ta oczywistość jest nadal niedostrzegana. Badaczka dowodzi, że pomimo wprowadzonej w 1999 roku reformy edukacji, na podstawie której nauczanie retoryczne wprowadzone zostało do programu szkół ponadpodstawowych, odbywa się ono bez wyodrębnienia przedmiotu. Co ciekawe, jak zauważa Sobczak, w podstawie programowej nie zdefiniowano terminu **retoryka**, w konsekwencji to „nauczyciel musi (...) wybierać sam – często intuicyjnie i subiektywnie – elementy z dziedziny, której nie sprecyzowano”. Obserwacje te Sobczak popiera przeprowadzonym w 2008 roku badaniem, w którym wzięło udział blisko 450 studentów pierwszego roku poznańskich uczelni: Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Wyższej Szkoły Języków Obcych im. S.B. Lindego, Uniwersytetu Medycznego, Uniwersytetu Przyrodniczego, Akademii Wychowania Fizycznego i Uniwersytetu Przyrodniczego. Podsumowując, zauważa:

... wiele z zebranych wypowiedzi dowodzi bardzo niejasnego rozumienia retoryki, która najczęściej kojarzona jest z pytaniem retorycznym, recytowaniem albo identyfikowana jest z chwytami retorycznymi, służącymi perswazji, a nawet manipulacji. (...) Poza tym wiedza na temat retoryki jest w dużej mierze niespójna i intuicyjna. W zebranych wypowiedziach retoryka kojarzona jest zazwyczaj z polityką i przemówieniami polityków, z czym zresztą wiąże się jej negatywna ocena²¹¹.

Ocena Sobczak wynika z realizowanych w szkołach ogólnokształcących programów nauczania, w których edukacja retoryczna skoncentrowana została na kształceniu umiejętności poprawnego mówienia oraz konstruowaniu tekstów, przy wprowadzaniu podstawowej wiedzy na temat teorii i historii retoryki²¹². Z kolei, jak zauważa, na poziomie szkoły podstawowej edukacja wspiera pejoratywne konotacje komunikacyjne przy pominięciu etapu *inventio* i *dispositio*. Z odpowiedzi respondentów Sobczak wnioskuje o *negatywnym obrazie retoryki*²¹³ w edukacji. Wiąże się to z faktem, że na zajęciach języka polskiego uczniowie poznają zagadnienia związane z manipulacją i perswazją, rozpoznają je w tekstach prezentujących różne sytuacje społeczne, na przykład „kontekście takich zawodów jak sprzedawca i akwizytor”. W ten sposób termin **retoryka** staje się „synonimem oszustwa”.

²¹⁰ Sobczak B., *Kształcenie retoryczne na poziomie uniwersyteckim*, w: *Dydaktyka retoryki*, red. B. Sobczak, H. Zgólkowa, s. 61–68.

²¹¹ *Ibidem*, s. 63–64.

²¹² Agnieszka Rypel przywołuje fragment podręcznika do szkoły ponadgimnazjalnej, *Przeszłość to dziś i* zwraca uwagę, że teoria retoryki, istota jej rozumienia przedstawiona zostaje w kontekście historycznym, a mianowicie w kontekście mów wygłaszanych podczas obrad XVI-wiecznego sejmiku. Vide Rypel A., s. 56.

²¹³ Sobczak B., *op. cit.*, s. 64.

Niepełny wymiar edukacji retorycznej badaczka dostrzega również na poziomie akademickim. Na podstawie raportu na temat kształcenia językowego na uczelniach wyższych²¹⁴ stwierdza, że jedynie na wybranych kierunkach studiów²¹⁵ uwzględniono zagadnienia ukierunkowane na praktykę wystąpień publicznych, sztukę komunikacji oraz sztukę wywierania wpływu, przy czym w tym kontekście umiejętności praktyczne wiodą prym względem „zaplecza historycznego i teoretycznego”.

Równie surowej ocenie Sobczak poddała metodykę nauczania retoryki w systemie kształcenia akademickiego. W tym obszarze wskazuje na rozwidlenie dwóch perspektyw:

1. historyczno-teoretycznej skoncentrowanej na zapoznaniu studentów z definicjami oraz historią retoryki przy jednoczesnym braku praktycznego jej zastosowania;
2. tekstotwórczej, w której utożsamia się retorykę z umiejętnością tworzenia poprawnych, bogatych w tropy i figury tekstów.

Analiza Barbary Sobczak poszerzona została o aspekt edukacji znajdującej się poza systemem kształcenia. Mowa tutaj o szkoleniach i kursach prowadzonych dla biznesmenów, dziennikarzy, akwizytorów, negocjatorów czy agentów ubezpieczeniowych. Jak nietrudno się domyślić, umiejętności kształcone w ramach tego typu szkoleń koncentrują się, o czym również wspomina Sobczak, na autoprezentacji, sztuce argumentacji oraz sztuce przygotowania prezentacji.

W konkluzji autorka artykułu postuluje na poziomie kształcenia akademickiego:

1. edukację retoryczną osadzoną na filarach zarówno teorii, jak i praktyki;
2. w zależności od typu uczelni i charakteru studiów: kształcenie umiejętności krytycznej analizy tekstu wraz z warsztatem umiejętności efektywnego dyskursu;
3. konieczność wskazania „użyteczności zasad retoryki w konstruowaniu różnych form wypowiedzi funkcjonujących w szeroko pojętym dyskursie publicznym”, przy czym postulat ten zdaniem Sobczak jest postulatem podstawowym.

Ponadto nauczania retoryki, jak wskazuje Sobczak, nie powinno się ograniczać do „retoryki monologicznej”²¹⁶. Jej praktyczne zastosowanie powinno zostać odniesione również do sztuki dyskusji, rozmowy, w których to istotne staną się umiejętności słuchania, zadawania pytań czy polemizowania.

²¹⁴ Mowa o raporcie przygotowanym i przeprowadzonym w 2009 roku na zlecenie Rady Języka Polskiego przy prezydium PAN, vide przypisy: Sobczak B., op. cit., s. 65.

²¹⁵ Sobczak wymienia w tym kontekście kierunki humanistyczne, np. filologia polska, dziennikarstwo, politologia oraz fakultatywnie na uniwersytetach ekonomicznych.

²¹⁶ Sformułowanie Barbary Sobczak.

W podsumowaniu autorka proponuje wprowadzenie na pierwszym etapie kształcenia akademickiego obligatoryjnego kursu, w program którego wpisane zostaną: historia i teoria retoryki oraz praktyczne ćwiczenia analizy i tworzenia tekstów, w tym sztuki dyskusyjnej. Na drugim etapie kontynuacja powinna, zdaniem Sobczak, zostać poszerzona o ćwiczenia z zakresu sprawności retorycznych, ze szczególnym uwzględnieniem wystąpień publicznych i rozmowy.

Bliski temu stanowisku jest pogląd Jacka Wasilewskiego wyrażony w artykule *Granice retoryki. O modelu nauczania retoryki w świecie zmedializowanym*²¹⁷. Pisząc o dydaktyce retorycznej na poziomie uniwersyteckim, Wasilewski porównuje ją do teoretycznej gry w koszykówkę i przytacza analogię Verhoevena:

Spróbujmy nauczyć się grać w koszykówkę, patrząc na figury przedstawione obok. Możemy nawet pokusić się o to, by stanąć w odpowiedniej postawie, z mniej lub bardziej przykurczonymi nogami. Będziemy znali postawy, ale w prawdziwym meczu okazemy się bezradni, a do naszego kosza ktoś inny będzie wrzucać piłkę raz po raz – my tylko będziemy nazywać techniki, które wykonuje²¹⁸.

Powyższe porównanie odzwierciedla, jego zdaniem, praktyki uniwersyteckie, których domeną jest sprawdzanie wiadomości „twardych”, wymagających określonej terminologii, przy pomijaniu znajomości mechanizmów i związanych z nimi umiejętności warsztatowych²¹⁹. Wasilewski pisze wprost: „Często więc adepci wiedzą o retoryce, natomiast praktycznie jej nie znają. Nie mogą uczestniczyć w życiu publicznym, bo nie mają narzędzi gwarantujących minimum uwagi i zrozumienia przez audytoria inne niż koledzy ze studiów czy rodzina²²⁰”.

W dalszej części, wskazując na granice retoryki w edukacji, autor wylicza ograniczenia literackie, konieczność gromadzenia wiedzy, tekstotwórczą funkcję retoryki.

Proponując modelowe rozwiązania dydaktyki retorycznej na poziomie uniwersyteckim, wskazuje na granice w polach:

1. Znajomości rzeczy.
2. Znajomości kultury i jej tradycji.
3. Znajomości stylu życia i sposobów komunikacji danej publiczności.
4. Znajomości i celowym zastosowaniu środków przekazu.
5. Znajomości psychologii odbioru.

²¹⁷ Wasilewski J., *Granice retoryki. O modelu nauczania retoryki w świecie zmedializowanym*, w: *Dydaktyka retoryki*, red. B. Sobczak, H. Zgólkowa, Poznań, 2011, s. 75–85.

²¹⁸ Ibidem, s. 77.

²¹⁹ Vide Wasilewski J., op. cit., s. 76.

²²⁰ Wasilewski J., op. cit., s. 76.

Tak zakrojone granice, zdaniem badacza, wymagają szerszego niż przedmiotowe podejścia do edukacji retorycznej, która powinna uwzględniać zarówno pracę zespołową, jak i umiejętność współpracy oraz wymiany doświadczeń²²¹.

Na niespójność wykształcenia retorycznego na poziomie szkoły podstawowej wskazała Iwona Pałucka-Czerniak²²², która w artykule *Retoryka na lekcjach języka polskiego w szkole podstawowej: problemy teoretyczne i praktyczne (na podstawie analizy wybranych materiałów dydaktycznych z lat 2017–2019)* przedstawiła wnioski z badań poświęconych analizie programów i podręczników nauczania dla szkoły podstawowej, z uwzględnieniem publikowanych przez wydawnictwa repetytoriów kierowanych do uczniów przygotowujących się do egzaminu ósmoklasisty. W tym kontekście Pałucka-Czerniak zwraca uwagę, że na najniższym poziomie edukacji terminy związane z dydaktyką retoryczną (retoryka, perswazja, erystyka) zostały daleko uogólnione, co sprowadza się w efekcie, kontynuując myśl Pałuckiej-Czerniak, do uproszczeń zarówno w przekazie, jak i w programach nauczania, podręcznikach szkolnych dalej, realizacjach uczniowskich. Retoryka, na co wskazuje badaczka, prezentowana jest w podręcznikach w odniesieniu do umiejętności przekonywania oraz wiąże się z koniecznością stosowania wybranych środków stylistycznych, natomiast sama retoryka definiowana jest w materiałach dydaktycznych jako „nauka o sposobach pięknego i skutecznego wyrażania myśli i uczuć w słowie mówionym bądź pisanym”.

W dalszej części artykułu Pałucka-Czerniak komentuje, że niepełność treści podręcznikowych wiąże się z wymaganiami podstawy programowej, w której ze względu na brak ujednoczenia myśli naukowej dość powierzchownie dokonano systematyzacji zagadnień związanych z perswazją. W efekcie w proponowanych przez wydawnictwa materiałach do języka polskiego ujawnia się brak zaprezentowania którejkolwiek z naukowych typologii, przy jednoczesnym braku odniesień do jej praktycznych zastosowań.

Nieusystematyzowana terminologia zaczerpnięta z opracowań naukowych doprowadza również do sytuacji, w której „autorzy analizowanych [przez Pałucką-Czerniak] podręczników języka polskiego do szkół podstawowych nie zauważają niejednoznaczności

²²¹ Vide Wasilewski J., op. cit., s. 78–85.

²²² Pałucka-Czerniak I., *Retoryka na lekcjach języka polskiego w szkole podstawowej: problemy teoretyczne i praktyczne (na podstawie analizy wybranych materiałów dydaktycznych z lat 2017–2019)*, *Res Rhetorica*, 6 (4) 2019, s. 77–91.

używanych pojęć”²²³, a umiejętności retoryczne utożsamiają z pojęciem manipulacji, co wpływa na negatywny charakter jej odbioru.

Ponadto, Iwona Pałucka-Czerniak, wychodząc z założenia, że „dla rozwoju kompetencji retorycznych istotne jest wprowadzenie zasad opartych na wzorach realizujących klasyczne wyznaczniki gatunku oraz praca na autentycznych tekstach, przede wszystkim rodzimego autorstwa”, zauważa, że zamieszczone w podręcznikach dla szkół podstawowych przemówienia okazywały się dla autorów niemałym wyzwaniem. W efekcie egzemplifikacja opiera się na tematach aktualnych i bliskich lub tekstach antycznych, których tematyka odnosi się do problemów uniwersalnych. W tym kontekście Pałucka-Czerniak proponuje połączenie sztuki wymowy z analizą fragmentów lektur szkolnych, np. fragmentami książek Nicoli Tesli *Skrzynia władcy piorunów*, Kornela Makuszyńskiego *Szatan z siódmej klasy* i wielu innych, zawierających pochwałę lub krytykę bohatera, czy wpisane w treść lektury mowy sądowe. W odniesieniu do lektur szkolnych uczniowie mogliby wygłosić również w ramach ćwiczeń mowę pogrzebową²²⁴.

Braki w dydaktyce retorycznej Pałucka-Czerniak dostrzega również w proponowanych dla szkół podstawowych ćwiczeniach ukierunkowanych na doskonalenie formy przemówienia. Zdaniem badaczki, polecenia zamieszczone w podręczniku sformułowane są zbyt ogólnie, co prowadzi do sytuacji, w której przy zarysowanym kontekście pozostawia się swobodę w realizacji samego tematu. Swoje spostrzeżenie Pałucka-Czerniak odnosi do mów doradczych, w których „istotne wydaje się jednoznaczne sformułowanie tematu, ale uwzględniające poglądy mówcy”, dlatego też „konieczna jest (...) kontrola nauczyciela nad wyborem tematu i ukierunkowaniem argumentacji”²²⁵. W propozycjach rozwiązań postuluje konieczność nawiązania do zakresów zamieszczonych w programach wychowawczych placówek, szczególnie tych odnoszących się do poszanowania poglądów jednostki, tolerancji wobec indywidualności czy odmienności poglądów.

Niedociągnięcia dydaktyczne w zakresie nauczania retoryki Pałucka-Czerniak widzi również w proponowanych zasadach oceniania, które jej zdaniem, pozbawione są odniesień do klasycznych ram wypowiedzi o charakterze argumentacyjnym, czyli: inwencji, kompozycji, elokucji oraz pamięciowego wygłoszenia. W ostatecznej konkluzji Pałucka-Czerniak stwierdza:

²²³ Vide Pałucka-Czerniak I., op. cit., s. 83.

²²⁴ Tutaj wskazuje autorka odniesienie do lektury Ferencza Molnára *Chłopcy z Placu Broni* oraz Érica-Emmanuela Schmitta *Oskar i pani Róża* i wiele innych, włączając lektury dodatkowe oraz adaptacje filmowe.

²²⁵ Pałucka-Czerniak I., op. cit., s. 88.

Twórcy materiałów dydaktycznych próbują sprostać dwóm zadaniom: praktycznemu zakorzenieniu wypowiedzi uczniowskiej w realiach świata, w którym uczeń funkcjonuje oraz wypracowaniu formy przemówienia jako wypowiedzi argumentacyjnej wymaganej na egzaminie ósmoklasisty, w której nawiązuje się do wątków czy bohaterów poznanych lektur literatury pięknej. Napotykają trudności z wyborem tematu mowy, z podaniem uczniowi wzoru wypowiedzi oraz ze specyfiką ewaluacji zachowań mownych, powiązaniem tematyki przemówienia z wątkiem czy bohaterem literackim²²⁶.

Na taki stan rzeczy wpływ mają, na co wskazywał Perelman, ograniczenia podstaw programowych oraz ukierunkowanie edukacji na standaryzację egzaminów państwowych. Wnioski te potwierdza Beata Udzik w pracy poświęconej analizie struktur argumentacyjnych w pracach maturzystów²²⁷. Stwierdza, że prace argumentacyjne absolwentów szkół ponadpodstawowych cechuje „duży stopień schematyzacji ujawniający się na różnych poziomach organizacji tekstu, zwłaszcza na poziomie jego struktury” przy jednoczesnym zaniedbaniu etapu inwencji, który opiera się na konieczności odniesienia wyводу do wymaganego w podstawie programowej, dalej w temacie wypracowania, tekstu kultury. Autorka po przeprowadzeniu analizy wypracowań maturalnych zauważa, co w znaczący sposób wpływa na rozumienie dydaktyki retoryki na poziomie średnim, że prace uczniowskie demaskują „brak świadomego budowania relacji z odbiorcą tekstu wpisanym w jego strukturę”, co skutkuje brakiem uobecnienia się refleksyjnego uczestnika kultury na poziomie argumentacyjnym będącego, jeśli zgodzić się z klasycznymi i współczesnymi teoretykami dydaktyki i dyscypliny, istotą sztuki retoryki. Przyczyną takiego stanu rzeczy jest, jak wskazuje Udzik, wypracowany w procesie edukacji schemat egzaminacyjny ukierunkowany na ostateczny efekt, którym okazuje się zdanie egzaminu państwowego²²⁸ oraz nadmiernie rozbudowany kanon lektur oddalający ucznia od retoryki rozumianej jako akt komunikacji społecznej²²⁹.

Obserwacja Udzik znajduje pośrednio swoje odzwierciedlenie w przeprowadzonym wśród nauczycieli w roku 2017 badaniu²³⁰. Uczestnicy badania w kontekście dyskusji

²²⁶ Vide Pałucka-Czerniak I., *Retoryka na lekcjach języka polskiego w szkole podstawowej: problemy teoretyczne i praktyczne (na podstawie analizy wybranych materiałów dydaktycznych z lat 2017–2019)*, Res Rhetorica, 6 (4) 2019, s. 89.

²²⁷ Udzik B., *Rozważ i uzasadnij. Struktury argumentacyjne w rozprawkach maturalnych (na poziomie podstawowym)*, Poznań 2019.

²²⁸ Beata Udzik, na podstawie analizowanych prac maturalnych, zwraca uwagę na zachowawcze praktyki uczniowskie. Podsumowując wysnuwa refleksję towarzyszącą uczniom: „Na egzaminie się nie eksperymentuje i nie ryzykuje, egzamin trzeba zdać, stosując się do kryteriów oceniania”. Udzik B. op. cit. s. 325.

²²⁹ Beata Udzik ma w tym kontekście na myśli rozszerzenie kształcenia umiejętności argumentacyjno-retorycznych o wykorzystanie materiału spoza literatury, co przełożyłoby się na „umiejętności skutecznego posługiwania się językiem przede wszystkim w codziennych i oficjalnych sytuacjach komunikacyjnych”. Udzik B., op. cit., s. 329–330.

²³⁰ Wnioski z badań opublikowane zostały w artykule: Anna Domagała-Trzebuchowska, *Wypowiedzi ustne uczniów szkoły podstawowej na lekcjach języka polskiego – analiza wybranych umiejętności retorycznych w kontekście badań i praktyki edukacyjnej*, w: „Studia ad Didacticam Litterarum Polonarum et Linguae Polonae Pertinentia”, Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis, 10. 19, nr 285, s. 265–276.

wskazywali, że na poziomie szkoły podstawowej wskazana w zapisach podstawy programowej literatura wymaga od ucznia głębokiej znajomości nie tylko fabuły, ale i szerokich kontekstów kulturowych, historycznych czy biograficznych i staje się barierą w konstruowaniu autorskich sądów i opinii, co w efekcie przekłada się na bezrefleksyjne i schematyczne formułowanie stanowiska. Wskazane przez nauczycieli bariery retorycznej edukacji oscylują wokół problemu inwencji oraz świadomości ideotwórczej mocy słowa. Dominujące nad treścią zasady kompozycyjne i językowe wynikają z faktu, że na etapach kształcenia podstawowego i licealnego dominującą formą sprawdzenia tychże umiejętności jest forma pisemna.

Wykształcenie uniwersyteckie jest ostatnim etapem systemowego²³¹ rozwijania umiejętności retorycznych. Obserwowane przez dydaktyków zjawiska potwierdzają fakt, że nauczanie retoryki jest obecne na wszystkich poziomach kształcenia. Na każdym z nich przyjmuje odmienny charakter, a każdy determinowany jest odmiennymi wymaganiami wynikającymi z różnorodnych perspektyw. Jeżeli za Mirosławem Korolko dydaktykę retoryczną sprowadzić do elementarnych umiejętności z zakresu sztuki sprawnego mówienia i pisania, niezbędnych w życiu publicznym, dydaktykę retoryki można by ograniczyć do aktu komunikacji, w który wpisane zostaną teksty o charakterze argumentacyjnym oraz perswazyjnym. W odniesieniu do egalitarnej szkoły podstawowej dyskusyjnym, chociaż ciekawym rozwiązaniem wydaje się konieczność wprowadzenia terminologii zaczerpniętej z antycznego modelu konstruowania tekstów. Idea ta wydaje się zasadna na poziomie szkoły średniej, gdzie kształtowana świadomość etapu inwencji, dyspozycji, elokucji i wystąpień pozwoliłaby na umiejscowienie retoryki nie tylko w kontekście ćwiczeń w zakresie tworzenia tekstów o charakterze argumentacyjnym, ale również (w przypadku etapu inwencji) na uświadomienie młodemu uczestnikowi szeroko pojętej kultury znaczenia tropów i motywów funkcjonujących w literaturze i kulturze. Wprowadzenie jej do dydaktyki na poziomie szkoły podstawowej, w której uczniowie rozpoczynają trening tworzenia tekstów, co więcej, poznają różnorodne ich rodzaje, mogłoby doprowadzić do blokady twórczej niepewnych warsztatu młodych adeptów szkoły retorycznej. Tym, co pozostaje wspólne w kontekście omawianych problemów dydaktycznych jest fakt, że dydaktyka retoryki silnie zakorzeniona jest w ograniczonym dla uczniów kanonie literackim. Uwolnienie zakresu wymaganych egzemplifikacji

²³¹ Używając określenia „systemowe” mam na myśli fakt, że na każdym etapie edukacyjnym (począwszy od szkoły podstawowej, poprzez szkołę ponadpodstawową do wykształcenia akademickiego) kształtowane są, chociaż nie zawsze zostają wpisane w program, określone umiejętności retoryczne.

zdecydowanie uprościłoby etap inwencji i umożliwiłoby swobodę wypowiedzi na istotny dla nadawcy temat.

Na konieczność kształcenia retorycznego wielokrotnie²³² uwagę zwraca Jakub Z. Lichański, który dowodzi, że „retoryka – (...) jako system wiedzy – ma nie tylko przyszłość, ale i jest niezbędna”²³³. W artykule *O niezbedności retoryki. Nauczanie retoryki w szkole. Analiza podręczników*²³⁴ oceniając funkcjonujące w edukacji podręczniki języka polskiego²³⁵, postuluje wprowadzenie retoryki na wszystkich poziomach edukacji przy założeniu, że będzie to edukacja ukierunkowana na rozwój wiedzy (jako nauka teoretyczna) i umiejętności (jako praktyczna sprawność). Lichański proponuje, by wprowadzanie wiedzy retorycznej odbywało się stopniowo, przy czym „na poziomie szkolnym wystarczą techniki tworzenia bądź odtwarzania tekstów, na poziomie akademickim musi to już być rzetelna wiedza”²³⁶. Na każdym etapie niezbędne jest, zdaniem Lichańskiego, uświadamianie celowości i kontekstowości konkretnych sytuacji komunikacyjnych:

Sednem problemu zatem nie jest ilość wiedzy, jaką zdobyć ma uczeń, ale zrozumienie, iż to, czego się uczy, to nie są teoretyczne reguły, ale zasady, które wynikają z pewnych ogólniejszych reguł konstruowania tekstów oraz osadzenia tychże tekstów w określonych kontekstach, także etycznie – moralnych²³⁷.

Zdaniem Lichańskiego, retoryka, która „może stać się dobrym polem integracji całej wiedzy” powinna być realizowana „nie tylko na lekcjach z zakresu literatury, ale i historii, wychowania obywatelskiego, itd”²³⁸. Syntezowanie wiedzy na zajęciach z retoryki²³⁹ pozwoliłoby na usystematyzowanie wiadomości, jakie uczeń nabywa w szkole, a poprzez łączenie jej z aktualnymi doświadczeniami życia społecznego uczeń, jak pisze Lichański, zyskałby „konkretną umiejętność poruszania się w dość skomplikowanym świecie, który istnieje poza szkołą”²⁴⁰. Retoryka, zdaniem Lichańskiego, nie może być postrzegana

²³² Jakub Z. Lichański pracę naukową poświęcił retoryce. Wśród jego licznych publikacji, wśród których znaleźć można podręczniki z zakresu teorii i praktyki dydaktyki sztuki wymowy, dominuje postulat usystematyzowania nauczania retoryki na różnych poziomach edukacji.

²³³ Lichański J.Z., *Retoryka ...*, T. 1, s. 16.

²³⁴ Jakub Z. Lichański, *O niezbedności retoryki. Nauczanie retoryki w szkole. Analiza podręczników*, w: *Uwieść słowem, czyli retoryka stosowana*, s. 81–95.

²³⁵ Lichański analizuje w kontekście edukacji retorycznej podręczniki obowiązujące na poziomie gimnazjum, liceum oraz wskazuje na nieobecność odrębnego przedmiotu poświęconego retoryce nie tylko na etapie podstawowym, ale i akademickim.

²³⁶ Lichański J.Z., *O niezbedności retoryki...*, s. 85.

²³⁷ *Ibidem*, s. 85–86.

²³⁸ *Ibidem*, s. 87.

²³⁹ Lichański postuluje wprowadzenie retoryki jako odrębnego przedmiotu, podobnie jak Tadeusz Zgółka w *Retoryka w szkole jako sztuka dyskursu*, w: *Perspektywy polskiej retoryki*, red. B. Sobczak, H. Zgółkowa, Poznań 2007, s. 42–48.

²⁴⁰ Lichański J.Z., *O niezbedności retoryki...*, s. 87–88.

jedynie jako teoria wysławiania czy teoria tworzenia tekstów. Retoryka jest również narzędziem pomagającym zrozumieć otaczającą ucznia rzeczywistość. Połączenie wiedzy, jaką uczeń otrzymuje na lekcjach, z aktualnymi problemami życia społecznego czy kulturowego²⁴¹ doprowadziłoby do sytuacji, w której uczeń nie tylko swobodnie korzystałby z technik argumentacyjnych, ale rozumiałby również istotę samej retoryki.

O możliwościach wykorzystania retoryki w doskonaleniu procesu edukacji wspomina Agnieszka Rypel²⁴², która wskazuje na zakorzenienie tradycji dydaktyki retorycznej w opracowaniach metodycznych przygotowanych przez Komisję Edukacji Narodowej w XVIII wieku i ponowne umiejscowienie jej w nurcie edukacji europejskiej, „w której zakłada się zespolenie kształcenia umysłowego, pobudzanie postaw społecznych, obywatelskich i innowacyjnych z poznawaniem wspólnego wszystkim Europejczykom dziedzictwa kulturowego, sposobów życia, postaw i wartości”²⁴³.

Interesującym spostrzeżeniem badaczki jest zwrócenie uwagi na możliwości wykorzystania narzędzi retorycznych w celu „badania różnych aspektów dyskursu edukacyjnego” dzięki włączeniu „retoryki do badań nad różnymi strategiami komunikacyjnymi”, przy zastosowaniu metod Krytycznej Analizy Dyskursu (KAD), która łączy „ustalenia właściwe naukom społecznym, takim jak socjologia, psychologia czy pedagogika, z metodologiami reprezentowanymi przez niektóre gałęzie współczesnej lingwistyki, a zwłaszcza przez analizę dyskursu”²⁴⁴. Wskazując na teoretyczne podstawy językoznawcze, uzasadnia:

Dzięki dyscyplinom społecznym tak rozumiany dyskurs ukazany jest nie tylko jako nieodłączny element towarzyszący procesom i problemom społecznym, lecz także jako czynnik posiadający siłę sprawczą w konstruowaniu zmian. Ponadto społeczne badania krytyczne poświęcają szczególnie dużo uwagi różnym formom i relacjom władzy, zwłaszcza tej, która przyczynia się do podwyższenia takich wartości jak sprawiedliwość, wolność, równość i solidarność²⁴⁵.

Tak rozumiane narzędzia retoryczne mogą zdaniem autorki, posłużyć badaniom nad paradygmatami edukacyjnymi oraz programami nauczania. Poddanie oglądowi wypowiedzi uczniów, nauczycieli, rozporządzeń, programów, podręczników oraz ich obudowy umożliwiłoby „obnażenie mniej lub bardziej jawnych manipulatorskich bądź

²⁴¹ Lichański przywołuje w tym kontekście: aktualne problemy gospodarcze czy polityczne, ważne kwestie życia społecznego, dyskusje na temat zdrowia, ekologii itp. por. s. 87.

²⁴² Rypel A., *op. cit.*, s. 54–60.

²⁴³ Vide Rypel A., *op. cit.*, s. 54. W dalszej części wywodu Rypel zauważa za K. Bakulą, że „Polska w orbicie ogólnoeuropejskiego systemu nauczania znalazła się na długo wcześniej nim kilkadziesiąt lat temu narodziła się idea politycznego i ekonomicznego zjednoczenia Europy, ibidem, s. 54.

²⁴⁴ Rypel A., *op. cit.*, s. 57.

²⁴⁵ Przywołując podstawy językoznawcze, Rypel wskazuje na tezę Teuna A. van Dijka, który charakteryzuje dyskurs w wymiarach: „użycie języka, procesy poznawcze oraz interakcje w ich społeczno – kulturowych kontekstach” – cyt. za Rypel A., *op. cit.*, s. 57.

perswazyjnych chwytów stosowanych w ramach dyskursywnych działań edukacyjnych”. Spostrzeżenie to wydaje się interesujące w kontekście oglądu retoryki szkolnej, szczególnie w szkole podstawowej i szkole ponadpodstawowej, w której retoryka, rozumiana głównie jako umiejętność wysławiania czy tworzenia tekstów²⁴⁶ będących konsekwencją omawianych podczas lekcji lektur obowiązkowych i innych tekstów zaleconych do realizacji w podstawie programowej kształcenia ogólnego.

Zarówno teoretycy przedmiotu, jak i teoretycy dydaktyki retorycznej wskazują na utylitarną i wszechstronną przydatność edukacji retorycznej. Tym, co budzi rozdźwięk dyskusji, są z jednej strony kierunki dydaktyki, z drugiej oczekiwane efekty i osiągnięcia. Ta rozbieżność poglądów wynikać może z oglądu samej retoryki z różnych perspektyw badawczych, z których wyłonić można perspektywę teoretyczno-historyczną, w której nacisk dydaktyczny stawiany jest na znajomość nie tylko technik, ale i tradycji, oraz perspektywę teoretyczno-komunikacyjną, w której istotnymi okażą się umiejętności praktyczne rozumiane jako znajomość konstruowania poprawnej i odpowiadającej sytuacji komunikacyjnej mowy. Tym, co łączy prezentowane postulaty, jest fakt zaniedbywania na każdym etapie edukacji retorycznej etapu inwencji i nieobecność w strukturach tekstu pisanego adresata, co być może jest efektem zbytniego skoncentrowania uwagi na umiejętnościach tworzenia tekstu w ogóle, a samą retorykę stawia na równi ze współczesnymi teoriami lingwistyki tekstu.

3.2 Dydaktyka retoryki w kontekście szkolnym

Kwestia retoryki podjęta została przez autorkę rozprawy podczas odbywającej się w dniach 26–27 listopada 2018 roku w Krakowie XVIII Jesiennej Szkoły Dydaktyków Literatury i Języka Polskiego. W związku z przygotowywanym na tę okoliczność wystąpieniem²⁴⁷ na przełomie marca i kwietnia 2017 roku wśród nauczycieli języka polskiego przeprowadzona została ankieta, w której wzięło udział 107 respondentów, z czego 56,1% stanowili nauczyciele dyplomowani, 17,8% – mianowani, 15,9% – kontraktowi oraz 10,3% nauczyciele stażyści. Z zestawienia wynika, że znaczny odsetek badanych reprezentował grupę doświadczonych nauczycieli, których staż pracy przekracza minimum siedem lat. Ankieta udostępniona została poprzez media społecznościowe w nauczycielskich grupach: *Budzący się poloniści*, *Poloniści z pasją*, *Ocenianie kształtujące* oraz *Początkujący nauczyciele języka polskiego*.

²⁴⁶ Uwagę na to zwracał Lichański w omawianym wyżej artykule.

²⁴⁷ Tekst artykułu pokonferencyjnego: Anna Domagała-Trzebuchowska, *Wypowiedzi ustne ...*

Celem badania była próba określenia priorytetów współczesnej edukacji polonistycznej oraz zauważonych przez nauczycieli problemów z zakresu dydaktyki retoryki. Wybrane na potrzeby pracy zagadnienia pozwoliły na poszerzenie perspektywy oglądu nauczania retoryki w szkole podstawowej.

Zgodnie z założeniami ankiety, nauczyciele biorący udział w badaniu wskazali na priorytetowe cele edukacji polonistycznej²⁴⁸, a okazały się nimi: kształcenie umiejętności sprawnego wypowiedzania się w mowie i piśmie (27); umiejętności retoryczne (10); umiejętności czytania ze zrozumieniem (11); rozwój czytelnictwa (9); znajomość lektur (8); sprawne posługiwanie się językiem ojczystym i budowanie świadomości językowej (8); myślenie logiczne, krytyczne (6); przygotowanie do egzaminów zewnętrznych (3); świadomość literacka i kulturowa (3); kreatywność ucznia (3); realizacja podstawy programowej (1); umiejętność wykorzystania wiedzy w praktyce (1); myślenie metaforyczne i abstrakcyjne (1); przygotowanie ucznia do dorosłego życia (1); edukacja dla pokoju (1); harmonijny rozwój osobowości każdego ucznia; skłanianie uczniów do wyrażania refleksji nad omawianymi utworami literackimi (1).

Analizując odpowiedzi respondentów, należy zwrócić uwagę na rozdzielne traktowanie umiejętności retorycznych względem umiejętności tworzenia ustnych i pisemnych wypowiedzi. Jeżeli przyjrzeć się uważnie, kształcenie umiejętności retorycznych (których składowymi są „umiejętności sprawnego wypowiedzania się w mowie i piśmie”, „sprawne posługiwanie się językiem ojczystym i budowanie świadomości językowej”, „myślenie logiczne, krytyczne”) stają się podstawowym zadaniem dydaktycznym. Inną kwestią jest fakt, że nauczyciele, chociaż trudno wyrokować jednoznacznie, rozumieją retorykę ogólnie (9% z biorących udział w badaniu wskazało na konieczność rozwijania umiejętności retorycznych) lub postrzegają ją jako kształtowanie umiejętności redakcji tekstów. Żaden z biorących udział w badaniu nauczycieli nie wskazał konieczności kształcenia umiejętności wystąpień publicznych.

Nauczyciele w pytaniach otwartych wskazali również zadania, które w kształceniu polonistycznym uznają za trudne. Okazały się nimi: kształtowanie poprawności wypowiedzi pisemnych (25), ustnych (13) i argumentacyjnych (10); rozwijanie zainteresowania literaturą, szczególnie pozycjami z kanonu lektur obowiązkowych (21); kształcenie kompetencji językowych (18), stylistycznych (3) oraz wprowadzanie zasad ortografii i interpunkcji (8); analiza i interpretacja tekstów poetyckich (5); motywowanie

²⁴⁸ Pytania miały charakter otwarty.

ucznia do nauki (3); motywowanie do krytycznego, selektywnego myślenia (2); realizacja podstawy programowej. W pojedynczych odpowiedziach znalazły się zarzuty dotyczące: (1); dużej ilości materiału (2) oraz poziomu trudności: większość jest trudna dla przeciętnego ucznia.

Warto zauważyć, że zarówno umiejętności uznane przez nauczycieli za priorytetowe, jak i te uznane za najtrudniejsze, mieszczą się w ramach szeroko pojętej teorii retoryki i dotyczą umiejętności sprawnego posługiwania się językiem w mowie i piśmie oraz rozwijania umiejętności argumentowania, w tym wyrażania sądów i opinii. Nie ulega wątpliwości, że rozwijanie umiejętności retorycznych jest zdaniem praktyków zadaniem ważnym. Ich istotną rolę nauczyciele postrzegają w rozproszeniu i odnoszą ją do umiejętności redagowania poprawnych pod względem językowym wypowiedzi, co, jeśli uważnie zestawie cele priorytetowe i zaprezentowane trudności, wydaje się na poziomie szkoły podstawowej dominować edukację retoryczną. Interesująca okazuje się rozbieżność stanowisk w kontekście znajomości lektur szkolnych. Z zestawienia wynika, że 7% z biorących udział w badaniu postrzega znajomość lektur jako jeden z priorytetowych celów edukacji, a 19% dostrzega trudności w ich odbiorze. Trudności te, jak można oczekiwać, przekładać się będą na szeroko pojętą edukację retoryczną, w której na poziomie szkoły podstawowej tekst literacki jest podstawą kształtowania umiejętności wyrażania własnego sądu oraz argumentowania.

Pisząc o retoryce w kontekście szkolnym, należy zwrócić uwagę na zinstytucjonalizowanie edukacji, które przekładać się będzie na pewne ograniczenia w wyrażaniu myśli i opinii. Owo zinstytucjonalizowanie wynika z faktu upowszechnienia edukacji, wymagań edukacyjnych wpisanych w dokumenty oświatowe, wymagań egzaminacyjnych oraz związanych z nimi działaniami nauczyciela, będącego najistotniejszym składnikiem wspierającym rozwój szeroko pojętych umiejętności retorycznych. Na kwestię tę uwagę pośrednio zwróciła Janina Labocha²⁴⁹, która w odniesieniu do twierdzenia Perelmana²⁵⁰ wskazującego na nowe rozumienie argumentacji²⁵¹, pisze o „dominacji przez nauczanie”. W tym aspekcie istotny jest „obustronny stosunek nauczyciel – uczeń, nauczyciel

²⁴⁹ Labocha J., *Argumentacja a komunikowanie procesu rozumienia*, w: *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Logopaedica III (2011)*, Folia 92, s. 34.

²⁵⁰ Mowa o fragmencie: „W dziedzinach, w których chodzi o ustalenie tego, co bardziej pożądane, tego, co jest rozsądne i akceptowalne, rozumowania nie są ani formalnie poprawnymi dedukcjami, ani indukcjami idącymi od szczegółu do ogółu, lecz są wszelkiego rodzaju argumentacjami, których celem jest skłonienie słuchaczy do uznania tego, jakie przedstawia im się do akceptacji”, Perelman, *Imperium retoryki*, s. 6.

²⁵¹ Perelman pisał: „...celem argumentacji nie jest wyprowadzenie określonych konsekwencji z pewnych przesłanek, lecz wywołanie lub wzmocnienie poparcia audytorium dla też przedkładanych mu do akceptacji...”, Perelman, *Imperium retoryki*, s. 22.

akademicki – student”. Owa „dominacja” wynika bezpośrednio z ról społecznych przyznawanych w procesie edukacji nauczycielowi, którego zadaniem jest kształcenie poprzez udzielanie wsparcia uczniowi.

W rolę nauczyciela – pisze Labocha – wpisane jest prawo oceny ucznia, pouczenia go, podkreślanie swojej przewagi, komunikowanie dominacji. Jest to asymetryczny układ ról oparty na strategii komunikacyjnej polegającej na »prowadzeniu dialogu« w celu naprowadzenia nauczania na pewne rozwiązania²⁵².

W kontekście edukacji retorycznej dostrzeżony przez Labochę „asymetryczny układ ról”, przejawiający się w autorytarnych poprawkach nauczyciela znajduje swoje uzasadnienie na płaszczyźnie retoryki rozumianej jako umiejętność organizacji tekstów oraz poprawności językowej. Umiejętność poprawnego komponowania różnych rodzajów wypowiedzi oraz uwrażliwienie ucznia na poprawność językową, stylistyczną, ortograficzną i interpunkcyjną jest jednym z podstawowych wymagań stawianych na każdym etapie kształcenia polonistycznego, czemu sprzyja również standaryzacja egzaminacyjna. W konsekwencji, jak zauważa Beata Udzik:

znajomość schematu o charakterze metatekstowym spełnia swą funkcję w formalnym wymiarze świadomości gatunkowej, natomiast w realizacjach uczniowskich ulega swoistej desemantyzacji. Autorzy rozprawek maturalnych w większości znają strukturę wypowiedzi argumentacyjnej w jej kształcie egzaminacyjnym i schemacie superstrukturalnym, natomiast nie mają czym owej struktury wypełnić²⁵³.

Obserwacje Beaty Udzik znajdują swoje potwierdzenie we wnioskach Centralnej Komisji Egzaminacyjnej po przeprowadzonym w roku 2019 egzaminie ósmoklasisty, gdzie w obszarze „tworzenie wypowiedzi” w kontekście tekstu argumentacyjnego (rozprawki) zauważono:

Ponad połowa uczniów opanowała badane na egzaminie treści tworzenia wypowiedzi (średni wynik uczniów to 53% punktów możliwych do zdobycia). Uczniowie wykazali się umiejętnościami budowania argumentów, funkcjonalnego wykorzystania środków retorycznych, a także gromadzenia i porządkowania materiału rzeczowego. W tej grupie kompetencji polonistycznych najlepiej zaprezentowali umiejętności posługiwania się stylem adekwatnym do wybranej formy i tworzenia logicznej kompozycyjnie wypowiedzi. Trudniejsze okazały się takie umiejętności jak zastosowanie twórczych bądź retorycznych elementów w wypracowaniu, zwłaszcza umiejętność wnikliwej argumentacji i wnioskowania²⁵⁴.

Natomiast w tym samym obszarze, w kontekście przemówienia, w roku 2020 wskazano:

Na podstawie analizy przemówień można stwierdzić, że zdający poradzili sobie ze stworzeniem tekstu argumentacyjnego, którego istotnym elementem jest perswazja. Zdecydowana większość ósmoklasistów redagujących przemówienie udowodniła, że potrafi funkcjonalnie stosować w swoich wypowiedziach typowe środki retoryczne. Uczniowie nie mieli problemu z doбором argumentów rzeczowych, logicznych, a zwłaszcza emocjonalnych. Z reguły potrafili zilustrować je przykładami z lektur obowiązkowych i innych utworów literackich. Niemniej poziom argumentacji w części prac

²⁵² Labocha J., op. cit., s. 34.

²⁵³ Udzik B., op. cit., s. 324.

²⁵⁴ CKE, Osiągnięcia uczniów kończących VIII klasę szkoły podstawowej. Sprawozdanie za rok 2019. Warszawa 2019, s. 38.

był powierzchowny, co niekorzystnie wpływało na ocenę realizacji kryterium »Elementy retoryczne«. Zdarzało się, że uczniowie nietrafnie uogólniali albo streszczali fabułę lektury obowiązkowej zamiast dobrać odpowiednią informację i wykorzystać ją do wnioskowania²⁵⁵.

Ponadto:

Zarówno w przemówieniu, jak i w opowiadaniu ósmoklasistom problemów przysporzyło zaprezentowanie tych umiejętności, które wymagały od nich wykorzystania zdobytej wiedzy o lekturach obowiązkowych. Popelniali błędy rzeczowe – mylili nazwiska bohaterów, autorów, wydarzenia. Nie radzili sobie z zaprezentowaniem szerokiego zakresu środków językowych umożliwiających pełną i swobodną realizację tematu oraz ze stosowaniem zasad polskiej ortografii i interpunkcji²⁵⁶.

Wnioski z obserwacji prowadzonych na poziomie egzaminu maturalnego oraz egzaminu ósmoklasisty wskazują na ukierunkowanie kształcenia retorycznego w stronę rozwijania poprawnych pod względem kompozycyjnym wypowiedzi, co wynika z obserwowanych i ocenianych modeli. Praktyka ta przekłada się również na realizowane w szkole pisemne prace uczniowskie, których ocena, zgodnie z wymaganiami egzaminacyjnymi, ulega standaryzacji. Wspólnym mianownikiem wszystkich przedstawionych wyżej spostrzeżeń jest „powierzchnowa argumentacja” wynikająca z nieumiejętności wykorzystania lub niedostatecznej znajomości wymaganej lektury. Przyczyn takiego stanu rzeczy jest kilka, a określenie ich możliwe będzie po gruntownej analizie zarówno dokumentów oświatowych, jak i wymagań egzaminacyjnych oraz podręczników szkolnych.

Zinstytucjonalizowanie wymagań edukacyjnych, „potęgująca poczucie strachu perspektywa egzaminacyjna”²⁵⁷ stają się dla dydaktyki retorycznej na poziomie szkoły podstawowej swoistą barierą. Przyglądając się wynikom egzaminu ósmoklasisty czy egzaminu maturalnego, warto wziąć pod uwagę fakt, iż tworzenie tekstu sprawdzającego umiejętności argumentacyjne, językowe, stylistyczne pozbawione jest istotnego dla ich tworzenia etapu *inventio*²⁵⁸ i *elocutio*. Ograniczeni czasem absolwenci szkół podstawowych i ponadpodstawowych w sytuacji egzaminacyjnej „do sprawdzenia” oddają teksty, które w tradycyjnym warsztacie retorycznym nazwać można „tekstami pierwszej redakcji”.

Inną kwestią jest fakt, że tekst argumentacyjny w szkole podstawowej pełni funkcję swoistego sprawdzianu. Pisząc rozprawkę, przemówienie, uczeń powinien wykazać się nie

²⁵⁵ Ibidem, s. 51.

²⁵⁶ Ibidem, s. 51.

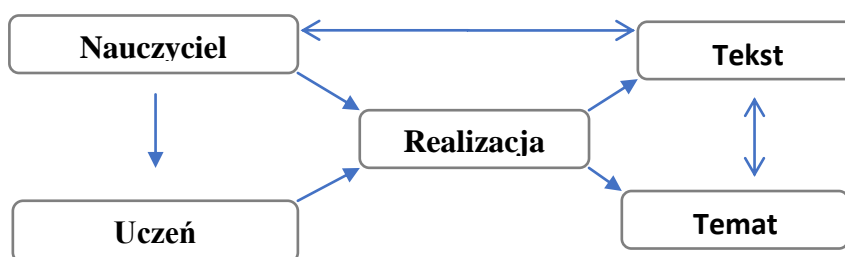
²⁵⁷ Sporek P., *Suma wszystkich strachów, czyli rok z życia pewnej siódmej klasy albo już za rok matura*, w: *Studia ad Didacticam Litterarum Polonarum et Linguae Polonae Pertinentia. Dylematy kształcenia polonistycznego*, 10/2019, s. 49.

²⁵⁸ O dwóch wzorcach inwencji: „inwencji sztuk i nauk” opierającej się na uświadamianiu braku wiedzy, co w efekcie prowadzi do samodzielnych poszukiwań oraz „inwencji mowy i argumentów” odnoszącej się do procesu uświadamiania własnej wiedzy pisała Maria Załęska, op. cit, s. 33.

tylko znajomością zasad retorycznej organizacji tekstu oraz językowych środków wyrazu charakterystycznych dla danej formy. Zobowiązany jest również wykazać się wiedzą z zakresu literatury, w tym problematyki oraz motywów lektur obowiązkowych, których znajomość okazuje się niezbędna na etapie inwencji. W tym kontekście pozbawia się sztukę wymowy jej priorytetowego, perswazyjnego charakteru. Świadomy konieczności wskazania na wymagane przez nauczyciela czy egzaminatora zakresy literackie uczeń nie wyraża własnego stanowiska, a próbuje „wypełnić strukturę” zgodnie z oczekiwaniami osoby sprawdzającej tekst.

W praktyce lekcyjnej w realizacji tekstu argumentacyjnego uczeń zobowiązany jest przywołać zdeterminowane tematem teksty i konteksty, rozważać problemy o charakterze etycznym, filozoficznym czy aksjologicznym. Przyjmując założenie Perelmana, że argumentacja uzależniona jest od mówcy i audytorium, szkolną sytuację retoryczną ująć można w następującym schemacie²⁵⁹:

Schemat 1. Szkolna sytuacja retoryczna

źródło: opracowanie własne

Nauczyciel w odniesieniu do tekstów literackich oraz tekstów naukowych kieruje wnioskami ucznia. Zarówno jeden, jak i drugi uczestnik relacji dążą do realizacji tematu, której efektem jest tekst argumentacyjny. Poddane rozważeniu kwestie osadzone są w dyskursie historyczno-literackim i wymagają od ucznia nie tylko znajomości zasad argumentowania, ale i wiedzy na temat szeroko pojętej kultury. W kontekście triady retorycznej zasadne jest pytanie, o czym przekonuje nauczyciela uczeń, skoro uczeń w realizacji tematu wskazuje na zakresy argumentacyjne zaprezentowane przez nauczyciela?

²⁵⁹ Schemat własny: Zarysowany schemat mieści się w ramach opisanego przez Teodozję Rittel „dyskursu szkolnego” o charakterze nauczającym. Vide Teodozja Rittel, *Rozważania o argumentacji w lingwistyce edukacyjnej*, w: *Studia Logopaedica III. Argumentacja w dyskursie edukacyjnym*, red. J. Ożdżyńskiego, S. Śniatkowskiego, M. Michalaka, Kraków 2011, s. 24.

Gdyby przyjąć za Perelmanem, że argumentacja przebiega w gronie „specjalistów”, odbiorca (nauczyciel) może oczekiwać zarówno przewidywalnych, jak i nieprzewidywalnych obserwacji oraz wniosków, przy czym te drugie mają szansę być zweryfikowane i poddane pod ponowną dyskusję. W procesie nauczania „asymetryczny układ ról” społecznych opisany przez Labochę, nie pozostaje obojętny wobec aktu dydaktyki retorycznej. Dążący do spełnienia wymagań programowych uczeń w rzeczywistości nie wyraża własnego stanowiska, lecz stara się wykazać wiedzę i umiejętnościami.

Na powiązania pomiędzy argumentacją a dyskursem dydaktycznym uwagę zwróciła Janina Labocha²⁶⁰, wskazując na ścisłe powiązanie pomiędzy argumentacją a dyskursem dydaktycznym, którego celem jest przekazywanie wiedzy w taki sposób, „żeby odbiorca – uczeń zrozumiał pewien ciąg myślowy i umiał go sam zastosować w analizie innych przykładów”. Natomiast „celem argumentacji jest doprowadzenie do zrozumienia określonego fragmentu wiedzy, a sprawdzianem tego jest umiejętność przeprowadzenia przez ucznia etapów postępowania argumentacyjnego podczas analizy innych przykładów lub omawiania podobnych zagadnień”. Dostrzeżona przez badaczkę zależność pozwala postrzegać dydaktykę retoryki szerzej, mianowicie jako sztukę przekonywania do wartości, w którym argumentacja jawi się nie jako proces oparty na samodzielnym dochodzeniu, ale jako konieczność odtworzenia logicznie przedłożonych do akceptacji sądów.

Współczesny uczeń szkoły podstawowej chętnie wypowiada się na tematy sobie bliskie²⁶¹, a rozważanie problemów niepodlegających dyskusji mieściłoby się w filozoficznym ujęciu Chaima Perelmana, przy założeniu, że zakres wymaganej argumentacji nie narzucałby obowiązku odwoływania się do tekstów narzuconych przez „audytorium”.

Schemat 2. Szkolna sytuacja retoryczna – „spotkanie umysłów”

źródło: opracowanie własne

W relacji nauczyciel – uczeń – nauczyciel sytuacja retoryczna może być rozumiana jako „spotkanie umysłów”. Argumentacja przebiega w gronie „specjalistów”, w konsekwencji

²⁶⁰ Labocha J., op. cit., s. 32–35.

²⁶¹ Wniosek wysunięty na podstawie badania własnego w kontekście analizy ustnych wypowiedzi retorycznych uczniów szkoły podstawowej.

odbiorca (nauczyciel) może oczekiwać przewidywalnych obserwacji i wniosków. Zgodnie z tym założeniem układ ten odpowiada wskazanym przez Perelmana zewnętrznym ograniczeniom retoryki. Ograniczenie to może przynieść wiedzę na temat modelu myślenia i wartościowania przyszłych pokoleń, szczególnie jeśli badać je będziemy w kontekście lektur obowiązkowych.

Inną kwestią jest obserwowany przez Udzik brak wypełnienia struktury treścią. Zdarza się²⁶², że uczniowie pisząc pracę, posługują się daleko idącymi uogólnieniami lub w sposób niefunkcjonalny wykorzystują treści wymaganej lektury. O obserwacjach tych wspominają również autorzy Centralnej Komisji Egzaminacyjnej, pisząc:

(Uczniowie) z reguły potrafili zilustrować je (argumenty) przykładami z lektur obowiązkowych i innych utworów literackich. Niemniej poziom argumentacji w części prac był powierzchowny (...). Zdarzało się, że uczniowie nietrafnie uogólniali albo streszczali fabułę lektury obowiązkowej zamiast dobrać odpowiednią informację i wykorzystać ją do wnioskowania²⁶³.

Przykładem realizacji, w której obserwować można nieumiejętność funkcjonalnego zastosowania przykładu jest fragment pracy²⁶⁴ uczennicy klasy ósmej przygotowującej się do egzaminu ósmoklasisty:

Moim drugim argumentem, jest książka Aleksandra Kamińskiego pod tytułem „Kamienie na szaniec”, która opowiada o losach trzech chłopców Alku, Rudym i Zośce kończących liceum. Kilka miesięcy później wybuchła II wojna światowa, wszystkie ich plany legną w gruzach. Szukają sobie dorywczej pracy lecz nic nie daje im satysfakcji, gdyż bardzo chcą walczyć o ojczyznę. W końcu dołączają do Małego Sabotażu, a później zostają członkami akcji dywersyjnych. Pewnego dnia do domu jednego z przyjaciół (Rudego) wchodzi Gestapo, chłopak razem z ojcem zostają zabrani na Pawiak. Rudy jest boleśnie katowany, lecz nie wydaje swoich współtowarzyszy broni, którzy w tym czasie przygotowują akcję odbicia chłopaka. Akcja udaje się, ale chłopak umiera. Jednak w głębi serca, jest wdzięczny swoim przyjaciołom. Podczas tej samej akcji umiera drugi z przyjaciół Alek, od postrzału w brzuch, co dowodzi, że prawdziwy przyjaciel nigdy nie zawaha się oddać swojego życia za kolegę. Ostatni z przyjaciół Zośka, źle znosi stratę kolegów. Kilka miesięcy później sam zostaje postrzelony podczas jednej z akcji. Mimo, że chłopca musieli często posługiwać się kłamstwami podstępem wobec siebie zawsze byli uczciwi i lojalni.

²⁶² Wniosek ma swoje uzasadnienie w prowadzonych przeze mnie obserwacjach dydaktycznych, w pracy przywołane zostaną fragmenty wybranych prac uczniów klas IV–VIII. Materiał poglądowy zbierany był w latach 2017–2021.

²⁶³ CKE, Osiągnięcia uczniów kończących VIII klasę szkoły podstawowej. Sprawozdanie za rok 2020, Warszawa 2020, s. 51.

²⁶⁴ Temat pracy: Kto znalazł przyjaciela, znalazł skarb. Napisz rozprawkę, w której rozważysz, na czym polegała przyjaźń między wybranymi przez Ciebie bohaterami literackimi. Odwołaj się do wybranej lektury obowiązkowej i do innego tekstu literackiego. Twoja praca powinna liczyć co najmniej 200 słów. Grzechowska J., Grzybowska N., Cisowska A., *Teraz egzamin ósmoklasisty. Język polski repetytorium*, Warszawa 2018, s. 105. Autorka pracy: uczennica klasy VIII. Zapis oryginalny.

W przytoczonym przykładzie uwagę zwraca nieumiejętne sformułowanie argumentu. Jeżeli założyć, że zamierzeniem autorki było zastosowanie *argumentum ad exemplum*²⁶⁵, wnioskowanie przeprowadzone zostało na podstawie nadmiernej ilości przykładów, co ostatecznie pozbawiło wypowiedź argumentacyjną dostatecznych przesłanek uzasadniających tezę. Uczennica wykazała się znajomością lektury²⁶⁶, w realizacji pracy podjęła jednak zbyt wiele wątków, co wpłynęło bezpośrednio na niejednoznaczność, a chęć zaprezentowania gruntownej znajomości lektury zakłóciła tok argumentacyjny. Znacząca świadomość nauczyciela w roli odbiorcy tekstu widoczna jest również w przypadku, gdy uczeń podświadomie przypuszcza, że niedopowiedzenia i uogólnienia zastosowane w pracy zostaną wypełnione przez czytającego. Przykładem takiej realizacji jest fragment wypracowania²⁶⁷:

Postaciami których młodość była trudna są bohaterowie „Kamieni na szaniec” autorstwa Aleksandra Kamińskiego. Alek, Rudy i Zośka przed wojną żyli bez troski i radośnie. Pochodzili z dobrych domów i dobrze się uczyli. Razem służyli w harcerstwie i po prostu cieszyli się życiem. Jednak kiedy zaczęła się wojna wszystko się zmieniło. Alek, Rudy i Zośka uważają, że ich obowiązkiem jest poświęcenie dla Ojczyzny i walka z okupantem. Zaczynają dostrzegać, że rzeczywistość im nie sprzyja. Alek, Rudy i Zośka to przykład, że młodość nie musi w całości być bez troska i radosna.

W rozmowie indywidualnej poświęconej omówieniu pracy chłopiec po wskazaniu daleko idących uogólnień bez zastanowienia skomentował mówiąc: „Pani przecież wie, o co mi chodziło”²⁶⁸.

Kształtowanie świadomości retorycznej w kontekście wymagań programowych, egzaminacyjnych i lekcyjnych nie jest zadaniem prostym. Granice stawiane uczniom, szczególnie w zakresie wypowiedzi pisemnych, sprowadzają sztukę wymowy do umiejętności wytwarzania tekstów, w których znaczącą rolę odgrywa uporządkowana kompozycja, przejawiająca się odpowiednią dla formy segmentacją wypowiedzi oraz osadzona w kontekstach literackich problematyka, poddawana do rozważenia lub

²⁶⁵ Vide Szymanek K., *Sztuka argumentacji. Słownik terminologiczny*, Warszawa 2004, s. 46.

²⁶⁶ Istotną na tym etapie pracy jest uwaga, że uczennica samodzielnie wybrała temat, którego realizacji się podjęła, nie bez znaczenia jednak pozostaje fakt, że lektura „Kamienie na szaniec” Aleksandra Kamińskiego omawiana była krótko przed napisaniem pracy.

²⁶⁷ Temat pracy: Młodość jest zazwyczaj okresem radosnym i bez troskim. Napisz rozprawkę, w której rozważysz, czy młodzieńczy wiek wybranych przez Ciebie bohaterów literackich był wyłącznie czasem bez troski. Odwołaj się do wybranej lektury obowiązkowej i do innego tekstu literackiego. Twoja praca powinna liczyć co najmniej 200 słów. Grzechowska J., Grzybowska N., Cisowska A., op. cit., s. 104. Autor pracy: Uczeń klasy VIII. Zapis oryginalny.

²⁶⁸ Rozmowę przeprowadzono 9 listopada 2020 r.

uzasadnienia, a retorykę pozwala rozumieć „jako sztukę skutecznego komunikacyjnie konstruowania dłuższej wypowiedzi monologicznej (ustnej lub pisemnej)”.

Analogię do wyżej opisanych wniosków odnaleźć można w pracy Marii Załęskiej „Non scholae, sed vitae discimus. Retoryka a sprawność pisania w języku obcym”²⁶⁹, która badała metody glottodydaktyki w zakresie dydaktyki retorycznej. Zauważa ona, że „nauczanie zinstytucjonalizowane redukuje złożoność rzeczywistych, jednostkowych i niepowtarzalnych sytuacji komunikacyjnych do pewnych schematów i uproszczeń dydaktycznych”, co w efekcie doprowadza do „efektu pseudoautentyczności”. Odnosi się on do tych sytuacji dydaktycznych, w których uczeń zobowiązany jest rozstrzygnąć zagadnienie często mu obce pod względem emocjonalnym.

Za przykład posłużyć mogą tematy zamieszczone w podręczniku wydawnictwa Nowa Era: Temat zaproponowany do realizacji w klasie ósmej: „Czy – Twoim zdaniem – można się wypowiadać na temat tego, co jest naturalne w przeżywaniu żałoby, a co stanowi odstępstwo od normy? Wyraź swoją opinię”²⁷⁰. Temat zaproponowany do realizacji w klasie siódmej: „Na podstawie przytoczonego fragmentu dramatu i własnych przemyśleń wyjaśnij, dlaczego bez cierpienia nie można osiągnąć pełni człowieczeństwa”²⁷¹.

Przedstawione wyżej tematy prac pisemnych pojawiają się w podręczniku w odniesieniu do odpowiednio: *Trenów* Jana Kochanowskiego (w tym konkretnym przypadku nie jest to odniesienie bezpośrednie, zadanie pojawia się w obszarze podsumowującym wiadomości i umiejętności) oraz fragmentu *Dziadów cz. II* Adama Mickiewicza (z bezpośrednim odniesieniem do fragmentu przedstawiającego bohaterów Rózię i Józia), nie zmienia to jednak wpisanej w polecenie konieczności odwołania się do własnych przemyśleń i określenia jednoznacznego stanowiska. „W rzeczywistej komunikacji – pisze Załęska – autor wypowiedzi pisemnej zazwyczaj nie tylko orientuje się w sprawie, z powodu której pisze, lecz jest w nią także osobiście zaangażowany”²⁷².

Brak zaangażowania emocjonalnego lub konieczność wypowiedziania się na tematy dalekie od indywidualnego doświadczenia przekładają się na realizację wywodu i doprowadzają do banalizacji treści²⁷³. Trudno jest wymagać od ucznia w wieku trzynastu czy czternastu

²⁶⁹ Załęska M., *Non scholae sed vitae discimus...*, w: *Nauczanie retoryki w teorii i praktyce*, red. Jakub Z. Lichański, Ewa Lewandowska-Tarasiuk, Warszawa 2003, s. 86–112.

²⁷⁰ Kościerzyńska J., Chmiel M., Szulc M., Gorzałczyńska-Mróż A., *Nowe Słowa na start. Podręcznik do języka polskiego dla klasy ósmej szkoły podstawowej*, Warszawa 2018, s. 84.

²⁷¹ Kościerzyńska J., Ginter J., Łęka K., *Nowe Słowa na start. Podręcznik do języka polskiego dla klasy siódmej szkoły podstawowej*, Warszawa 2020, s. 207.

²⁷² Załęska M., *Non scholae ...*, s. 96.

²⁷³ Ibidem.

lat²⁷⁴ wyrażania opinii na temat „naturalnych dla żałoby” przeżyć, nawet jeżeli określone one zostały w toku lekcji koncentrujących się na przeżyciach podmiotu lirycznego *Trenów*. Podobną trudność w realizacji napotkają uczniowie, których zadaniem jest przedstawienie „własnych przemyśleń” uzasadniających tezę, że „bez cierpienia nie można osiągnąć pełni człowieczeństwa”, a kluczowy problem oparty został na zestawieniu terminów odnoszących się do pojęć „cierpienie” i „człowieczeństwo” oraz do wizji dwóch bohaterów literackich, których wina polegała na braku trosk, zmartwień i ciągłej zabawie. Wykraczające poza obszar doświadczeń jednostkowych problemy stają się pretekstem do powielania zasłyszanych podczas zajęć sądów i opinii oraz pozbawiają nadawcę zaangażowania i autentyczności. W takich sytuacjach uczeń pisząc pracę, nie wyraża siebie, nie wyraża własnego zdania, nie podejmuje rzeczywistej refleksji, wypełnia „strukturę” treścią, z którą się nie identyfikuje, treścią, która w jego odczuciu w adekwatny, czyli zadowalający dla nauczyciela sposób pomoże mu wykonać zadanie. Nie ulega wątpliwości fakt, że znaczącą rolę w kształtowaniu świadomości retorycznej pełni nauczyciel, którego działania ukierunkowane zostaną nie tyle na wyniki egzaminu końcowego, ile na działania zmierzające do przygotowania uczniów „do całościowej edukacji”²⁷⁵, chociaż pierwsze drugiego nie wyklucza. Retoryka postrzegana jako dziedzina sprawnego posługiwania się słowem jest przecież doskonałym narzędziem dydaktycznym, pozwalającym na naukę samodzielnego i krytycznego myślenia oraz wyciągania wniosków z nabytej wiedzy. Umiejętności te możliwe są do kształtowania, jeżeli prowadzący zajęcia będzie gotów stworzyć bezpieczne warunki krytycznego i przyjaznego dostępu do wiedzy, przy jednoczesnym przyzwoleniu na eksponowanie osobistych doświadczeń ucznia. Doświadczenia te traktowane być powinny „jako matryca wyjściowa, wywoływacz skojarzeń dla wprowadzenia nowych informacji. Nowe informacje mogą tę matrycę powiększać, skomplikować, wzbogacać, wreszcie zmieniać”²⁷⁶. Istotna w tym aspekcie jest konieczność kreowania polonisty nie tylko jako nauczyciela języka polskiego, ale i wychowawcy. W ramowym planie nauczania na zajęcia polonistyczne zaplanowano pięć godzin tygodniowo. Czas ten można wykorzystać realizując nie tylko zadania dydaktyczne, ale i wychowawcze, których podstawą stanie się

²⁷⁴ Taka jest średnia wieku uczniów klas VII i VIII, przy czym warto zauważyć, że reformie systemu oświaty (2005 r.), która zakładała rozpoczęcie nauki w wieku sześciu lat, w zespołach klasowych obecne są również dzieci młodsze – odpowiednio: dwunastoletnie w klasach VII i trzynastoletnie w klasach VIII.

²⁷⁵ Famuła-Jurczak A., *O potrzebie nowego spojrzenia na rolę zawodową nauczyciela*, w: *Nauczyciel kreatorem zmiany*, red. B. Akilmakową, A. Famuła-Jurczak, P. Mazur, O. Račková, Ružemberok, 2013, s. 53.

²⁷⁶ *Ibidem*, s. 52–53.

indywidualizacja procesu nauczania procentująca kształtowanym przez nauczyciela zaufaniem, pozwalającym na odważne, poprawne lub błędne wyrażanie stanowiska. Kształtowanie umiejętności retorycznych jest nieskończonym procesem, którego załamki odnaleźć można w polonistycznej edukacji szkoły podstawowej.

Inną kwestią jest problem braku czasu na redakcję tekstu podczas zajęć. Ilość czasu poświęcona na kształtowanie umiejętności redagowania tekstu jest – jeżeli prowadzący zajęcia nie zaplanuje pracy inaczej – niewystarczająca, a w podręcznikach ogranicza się do zaprezentowania schematu kompozycyjnego, charakterystycznego zakresu leksykalnego, modelowych wypowiedzi oraz ćwiczeń w ramach krytycznego odbioru tekstu.

Zakładając, że „edukacja jest złożoną i niejednoznaczną relacją pomiędzy jednostką a szeroko rozumianymi praktykami wiedzytwórczymi”²⁷⁷, badanie retoryki w szkole podstawowej proponuję rozumieć w kontekście jej dyskursywności i krytycznego odbioru tekstów. Owymi praktykami wiedzytwórczymi są powszechnie przyjęte za słuszne „procesy dyscyplinowania wiedzy oraz „reżimy prawdy””²⁷⁸ – zinstytucjonalizowane poglądy i światopoglądy. W kontekście zmian społecznych i kulturowych istotne stają się pytania skoncentrowane wokół przystawalności promowanych postaw historycznoliterackich oraz wzorców moralnych, etycznych, narodowych czy kulturowych (w tym społecznych), w odniesieniu do wzorców współczesnego świata²⁷⁹. Pod tym względem nauczanie w ramach „języka polskiego” ma uprzywilejowaną pozycję. Poruszane podczas lekcji tematy pozwalają na poszerzanie perspektyw i horyzontów wpływających na zrozumienie zależności pomiędzy otaczającym światem a zachodzącymi w nim zmianami, istoty wartości życia własnego, życia innych; istoty tożsamości w kontekście zbiorowym i jednostkowym. Ostatecznie, poprzez obcowanie z literaturą i sztuką, szkoła ma szanse kształtować postawę refleksyjnego uczestnika kultury i świata.

²⁷⁷ Ostrowicka H., *Dyskurs edukacyjny, weredykcja i pedagogie – od konstelacji związków dyskursu i edukacji do aleturgicznej analizy praktyki edukacyjnej*, „Kultura – Społeczeństwo – Edukacja” 2012, nr 2 (12), s. 164.

²⁷⁸ Ibidem, s. 165.

²⁷⁹ Vide Zgoda L., *Edukacja i wychowanie a wolny rynek*, w: *Wartościowanie w dyskursie edukacyjnym*, red. J. Ożdżyński, S. Śniatkowski, Kraków 1999, s. 36.

4. RETORYKA W DOKUMENTACH OŚWIATOWYCH²⁸⁰

Retoryka obecna jest w edukacji polonistycznej niezależnie od zmieniających się dokumentów oświatowych. Postrzegana jako umiejętność krytycznego odbioru tekstu, umiejętność konstruowania wypowiedzi ustnych i pisemnych, umiejętność uczestniczenia w rozmowie, dyskusji, a także umiejętność odczytywania elementarnych środków przekazu perswazyjnego stała się podstawą kształcenia polonistycznego. W programach szkoły podstawowej retoryka przejawia się w obszarze odbioru i tworzenia tekstu, przy czym obszary te wzajemnie się przenikają, trwają w nierozzerwalnym związku, a badanie ich zależności przynosi wiedzę również na temat kształtowanej świadomości literackiej, językowej i światopoglądowej. Poddanie oglądowi retoryki w dydaktyce polonistycznej w kontekście współczesnych teorii językoznawczych i literaturoznawczych wymaga nie tyle zrekonstruowania, ile uściślenia zakresu znaczenia terminu przywołanego w nowej podstawie programowej oraz jego rozszerzenia w kontekście dokumentu, co w efekcie pozwoli na zobrazowanie kształtowanych w szkole umiejętności retorycznych. Szczególnie istotne, zarówno dla kształtowania umiejętności tworzenia pisemnej czy ustnej wypowiedzi oraz kształtowania umiejętności retorycznych, okazują się teksty literackie czytane oraz omawiane na lekcji, które tym samym, w myśl edukacji retorycznej, wpisują się w przyjęty od starożytnych nauczycieli proces *inventio*. Dlatego też obok wpisanych w dokument oświatowy odniesień bezpośrednich, warto zwrócić uwagę na odniesienia pośrednie, którymi okażą się omawiane w szkole lektury.

4.1 Odniesienia bezpośrednie

Podstawowym dokumentem wyznaczającym kierunki edukacji polonistycznej jest podstawa programowa, zgodnie z którą formułowane są wymagania egzaminacyjne oraz programowe. Na konieczność nauczania retoryki na poziomie szkoły podstawowej zwrócono uwagę w Podstawie programowej kształcenia ogólnego z dnia 14 lutego 2017 roku, gdzie termin „elementy retoryki” umieszczony został wśród wymagań szczegółowych w zakresie tworzenia wypowiedzi. Do wyszczególnionych w dokumencie „elementów retoryki” należeć będzie; w klasach IV–VI:

1. umiejętność uczestniczenia w rozmowie na zadany temat;

²⁸⁰ Rozdział w zakresie analizy podstawy programowej oparto na artykule autorki rozprawy: Anna Domagała (Trzebuchowska), *Kształtowanie umiejętności retorycznych uczniów w zapisach nowej podstawy programowej z 14 lutego 2017 roku dla szkoły podstawowej*, w: „Forum Artis Rhetoricae. Retoryka i edukacja”, red. Jakub Z. Lichański, Nr 1 (52), styczeń–marzec 2018, s. 9–18.

2. umiejętność rozróżniania argumentów odnoszących się do faktów, logiki oraz odwołujących się do emocji;
3. umiejętność tworzenia logicznej, semantycznie pełnej i uporządkowanej wypowiedzi z uwzględnieniem charakterystycznej dla danego gatunku formy oraz kompozycji;
4. umiejętność świadomego i celowego zastosowania akapitu;
5. umiejętność dokonywania selekcji informacji;
6. umiejętność rozróżniania i określania środków perswazji oraz określania ich funkcjonalności.²⁸¹

W klasach VII–VIII:

1. umiejętność funkcjonalnego wykorzystania środków retorycznych;
2. umiejętność porządkowania i gromadzenia materiału rzeczowego potrzebnego do tworzenia wypowiedzi;
3. umiejętność tworzenia planu kompozycyjnego własnej wypowiedzi;
4. umiejętność zastosowania odpowiedniej kompozycji tekstu przy zachowaniu rytmu akapitowego (przeplatanie akapitów dłuższych i krótszych);
5. umiejętność odróżniania przykładu od argumentu;
6. umiejętność przeprowadzania wnioskowania w kontekście wywodu argumentacyjnego;
7. umiejętność wyrażania aprobaty względem innego stanowiska i polemizowania z nim.
8. umiejętność rozpoznawania i rozróżniania środków perswazji i manipulacji w tekstach reklamowych oraz umiejętność określania ich funkcji;
9. umiejętność rozpoznawania manipulacji językowej i przeciwstawiania jej zasadom etyki wypowiedzi.²⁸²

Umiejętności wpisane w tekst dokumentu w zakresie „elementów retoryki” kierują dydaktykę w stronę pragmatycznych realizacji. Na uwagę zwraca fakt, że tak uszczegółowione zakresy sztuki wymowy, chociaż istotne, wydają się traktować dydaktykę retoryki w sposób wybiórczy, co w konsekwencji doprowadzić może do niepełnych realizacji, w których hasło **retoryka** podkreśli jej negatywną konotację znaczeniową, o której wspominał Jerzy Ziomek, pisząc: „Raz więc retoryka, rozumiana wąsko, wydaje się czymś zbytecznym, a może nawet szkodliwym, drugi raz – pojmowana zbyt szeroko, przekształca się w slogan, tym bardziej może groźny, że modny²⁸³”.

Uporządkowanie wymagań podstawy programowej w zakresie dydaktyki retoryki wpisuje ją w pierwszej kolejności w obszar tworzenia wypowiedzi ustnych oraz pisemnych i podkreśla jej funkcję komunikacyjną, perswazyjną przy jednoczesnym znaczącym nacisku na umiejętność tworzenia poprawnego pod względem kompozycyjnym, logicznie uporządkowanego tekstu. Co więcej, w obszar sztuki wymowy wpisana została umiejętność „uczestniczenia w rozmowie na zadany temat”, co pozwala opisać retorykę

²⁸¹ Vide MEN i ORE, *Podstawa Programowa kształcenia ogólnego z komentarzem. Szkoła podstawowa.*

Język polski, s. 15.

²⁸² Ibidem, s. 18–19.

²⁸³ Ziomek J., op. cit., s. 7.

w funkcjonalnym ujęciu rozwoju mowy człowieka²⁸⁴ i wskazuje na naturalne predyspozycje ucznia w zakresie rozwoju umiejętności retorycznych.

Przedstawiony w kontekście „elementów retorycznych” spis umiejętności kieruje uwagę w stronę tworzenia tekstu, przy podkreśleniu konieczności zachowania odpowiedniej kompozycji i segmentacji. Jeżeli umiejętności te przełożyć w ramy klasyczne, zauważyć można, że rozumienie retoryki odnosi się do etapów:

inventio, w który wpisać należy umiejętność dokonywania selekcji informacji, porządkowania i gromadzenia materiału rzeczowego niezbędnego do tworzenia wypowiedzi;

disposito, do którego odnosi się tworzenie planu kompozycyjnego, zastosowanie odpowiedniej kompozycji tekstu oraz umiejętność przeprowadzania wnioskowania w kontekście wywodu argumentacyjnego oraz umiejętność tworzenia logicznej, semantycznie pełnej i uporządkowanej wypowiedzi;

elocutio, w który wpisać należy umiejętność funkcjonalnego wykorzystania środków retorycznych.

Warto zauważyć, że istotne dla retoryki cechy wskazujące na jej perswazyjny charakter ujęte zostały w ramy mniej sfunkcjonalizowane. Zgodnie z zapisami dokumentu uczeń „rozpoznaje” manipulację językową, „rozdziela i określa” środki perswazji oraz ich funkcję, „rozdziela” argumenty odnoszące się do faktów, logiki oraz odwołujące się do emocji. Kluczowe dla zrozumienia problemu dydaktyki kwantyfikatory wskazują nie tyle na aktywne, ile bierne uczestnictwo w retorycznym akcie komunikacyjnym, który poszerzony został jednocześnie o kwestię odbioru tekstu, przy czym umiejętność rozpoznania nie wyklucza zastosowania sfunkcjonalizowanego.

Ponadto „elementy retoryczne” wyróżnione w dokumencie wiążą się z „różnymi gatunkami wypowiedzi”, co pozwala dostrzegać retoryczność innych niż klasyczne modele wypowiedzi oratorskich. Pośród nich znajdują się wypowiedzi o charakterze argumentacyjnym – rozumianym jako umiejętność wyrażania i potwierdzania własnego stanowiska, oraz wypowiedzi o charakterze komunikacyjnym – wpisane w akt komunikacji społecznej. Wszystkie, jeśli przyjąć dosłownie treść dokumentu, podlegać będą tym samym zasadom, a miejscem wspólnym będzie umiejętność argumentowania.

²⁸⁴ O zależnościach pomiędzy umiejętnościami komunikacyjnymi a rozwojem języka powstało wiele publikacji. Warty uwagi są: Wygocki L. S., *Myślenie i mowa*, Warszawa 1989; Boniecka B., *Pragmatyczne aspekty wypowiedzi dziecięcych*, Lublin 1995; Kielar-Turska M., *Mowa dziecka. Słowo i tekst*, Kraków 1989; i wiele publikacji Teodozji Rittel, m.in. *Metodologia lingwistyki edukacyjnej. Nabywanie i kształcenie języka*, Kraków 1994.

4.2 Odniesienia pośrednie – rola lektury szkolnej w procesie inventio

Jak wspomniano wyżej, autorzy podstawy programowej łączą „elementy retoryczne” bezpośrednio z umiejętnością tworzenia tekstu. W celu zobrazowania rozwijania umiejętności retorycznych uczniów szkoły podstawowej nie można pominąć faktu, iż tworzenie wypowiedzi zarówno ustnych, jak i pisemnych wymagające wyrażenia własnego stanowiska, argumentowania czy wnioskowania w praktyce łączą się ściśle z komentowaniem, omawianiem, ocenianiem omawianych na przestrzeni kilku lat lektur obowiązkowych oraz fragmentów czytanych podczas zajęć. Takie ujęcie tematu poszerzać będzie aspekt edukacji retorycznej o wpisany w podstawę programową, lecz nieprzyporządkowany bezpośrednio umiejętnościom retorycznym proces *inventio*.

Według *Przewodnika encyklopedycznego* Mirosława Korolki pojęcie inwencji rozumieć należy jako:

1. w znaczeniu potocznym: pomysłowość, wynalazczość, dar wynajdywania;
2. w retoryce: umiejętność (wiedzę) czysto techniczną, to jest wynajdowanie myśli, selekcję wiadomości, wybór tematu, wyszukiwanie sposobów rozwiązywania postawionego problemu, gromadzenie danych.²⁸⁵

Istotą inwencji jest, jak wskazuje Korolko: „wynalezienie rzeczy prawdziwych albo prawdopodobnych, które pozwoliłyby przedstawić pewną sprawę jako godną uznania, wzbudziłyby zaufanie słuchaczy, a tym samym wypełniałyby cele i funkcje perswazji”²⁸⁶.

Zgodnie z założeniami starożytnej szkoły retorycznej, która swą edukację w zakresie sztuki wymowy koncentrowała na przemówieniach publicznych (oracjach) inspirowanych ważnymi problemami społecznymi, politycznymi czy sądowymi, wynajdywanie tematu na etapie *inventio* wiązało się z podjęciem stanowiska wobec aktualnych w danej społeczności kwestii. Inwencja obejmowała również „odszukiwanie właściwych w danej sprawie argumentów”²⁸⁷, a tym, co determinowało dobór nie tylko argumentów, ale i środków językowych i tropów, była świadomość celu, miejsca oraz adresata mowy²⁸⁸.

Jak już zostało wspomniane, w praktyce dydaktycznej wypowiedzi uczniowskie, zarówno pisemne, jak i ustne, traktowane są jako jeden z instrumentów działań dydaktycznych. Ewa Nowak w *Stworzyć tekst. Uczniowska kompetencja tekstotwórcza w edukacji polonistycznej* proces tworzenia tekstu w szkole odnosi do teorii dyskursu edukacyjnego i dyskursu szkolnego, i rozszerzając myśl Jadwigi Kowalikowej utrzymującej, że tekst

²⁸⁵ Vide Korolko M., op. cit., s. 54.

²⁸⁶ Ibidem

²⁸⁷ Szymanek K., *Sztuka argumentacji. Słownik terminologiczny*, Warszawa 2004, s. 287.

²⁸⁸ Vide Lichański J.Z., *Retoryka...*, T. 2., s. 17.

ucznia obrazuje przyswojone przez niego wiadomości i umiejętności²⁸⁹, Nowak dowodzi, że tekst uczniowski wpisuje się w akt komunikacji naturalny dla sytuacji szkolnej (uczeń – nauczyciel), a tworzenie tekstu staje się efektem spotkania, „w którym uczestniczą uczeń, nauczyciel, autor dzieła, autor podręcznika”, przy czym polilog ten stanowi kontekst tworzonego samodzielnie przez ucznia tekstu²⁹⁰.

W odniesieniu do dydaktyki retorycznej uzasadnione wydaje się rozszerzenie aspektu dyskursu edukacyjnego i odniesienie się do metody analizy pola dyskursywnego, która pozwala:

uchwycić wypowiedź w szczupłości i w jednostkowości zdarzenia, określić warunki jej istnienia, oznaczyć jak najdokładniej jej granice, ustalić współzależności, sytuując ją wobec innych wypowiedzi, z którymi może się wiązać, wreszcie wskazać, jakie formy wypowiedzenia wyklucza. (...) Trzeba pokazać, dlaczego dana wypowiedź nie może być inna, niż jest, w czym inne wypowiedzi wyklucza, w jaki sposób zajmuje pośród nich – w stosunku do innych – pozycję, której żadna inna zajęć by nie mogła²⁹¹.

Rozszerzenie obserwacji o aspekt dyskursu edukacyjnego pozwala na usytuowanie tekstu uczniowskiego nie tylko w momencie jego tworzenia, ale i w kontekście czynników, które warunkują jego powstanie. W odniesieniu do edukacji retorycznej dyskurs edukacyjny mieścić się będzie na poziomie inwencji, w którym istotną funkcję pełnią uwarunkowania społeczne, kulturowe oraz literackie. Takie ujęcie wynika bezpośrednio z charakteru dziedziny oraz z czynników zewnętrznych, które wpływają na retoryczny charakter wypowiedzi uczniowskich. Zarówno w wymaganiach egzaminacyjnych, jak i w wymaganiach lekcyjnych teksty o charakterze argumentacyjnym osadzone są w literackich i kulturowych kontekstach. Konteksty te wynikają pośrednio lub bezpośrednio z wymagań podstawy programowej i należą do nich:

I. Wymagania wynikające bezpośrednio:

1. Wyrabianie i rozwijanie zdolności rozumienia utworów literackich oraz innych tekstów kultury.
2. Znajomość wybranych utworów literatury polskiej i światowej oraz umiejętność mówienia o nich z wykorzystaniem potrzebnej terminologii.
3. Poznawanie wybranych dzieł wielkich pisarzy polskich w kontekście podstawowych informacji o epokach, w których tworzyli (zwłaszcza w klasach VII i VIII).²⁹²

II. Wymagania wynikające pośrednio:

1. Wprowadzenie uczniów w świat wartości, w tym ofiarności, współpracy, solidarności, altruizmu, patriotyzmu i szacunku dla tradycji, wskazywanie wzorców postępowania.
2. Wzmacnianie poczucia tożsamości indywidualnej, kulturowej, narodowej, regionalnej i etnicznej.

²⁸⁹ Kowalikowa J., *Tekst cudzy – tekst własny*, w: *Przygotowanie ucznia do odbioru różnych tekstów kultury*, red. Janus- Sitarz A., Kraków 2004.

²⁹⁰ Vide Nowak E., op. cit., s. 49–53.

²⁹¹ Foucault M., *Archeologia wiedzy*, Warszawa 2002, s. 31.

²⁹² MEN, ibidem, s. 10.

3. Rozwijanie umiejętności krytycznego i logicznego myślenia, rozumowania, argumentowania i wnioskowania.
4. Wyposażanie uczniów w taki zasób wiadomości oraz kształtowanie takich umiejętności, które pozwalają w sposób bardziej dojrzały i uporządkowany zrozumieć świat.
5. Ukierunkowanie ucznia ku wartościom.²⁹³
6. Rozwijanie zdolności dostrzegania wartości: prawdy, dobra, piękna, szacunku dla człowieka i kierowania się tymi wartościami.
7. Kształcenie szacunku dla przeszłości i tradycji literackiej jako podstawy tożsamości narodowej.²⁹⁴

Znajomość tychże kontekstów poszerza perspektywę badacza o wiedzę na temat w pierwszej kolejności wyborów, jakich dokonuje autor pisanego tekstu, dalej na temat rozproszonego w programach, a jednak wyraźnie zarysowanego, modelowego światopoglądu absolwenta szkoły podstawowej, a samą edukację retoryczną pozwala ukazać w antropologicznym ujęciu, od którego ta nie jest wolna.

Jednym z podstawowych zadań szkoły jest przekazywanie wiedzy oraz kształtowanie umiejętności krytycznego myślenia. Obydwa te obszary ściśle wiążą się z ideą edukacji retorycznej, wzajemnie się przenikają i wpisują się w model opisany przez Cezarego M. Ornatowskiego²⁹⁵, który porządkując kwestie edukacji retorycznej, wskazuje na dwa obszary:

1. Wynikający z tradycji oratorsko-komunikacyjnej, nastawionej na sztukę rozmowy oraz dialog obejmujący naukę słuchania, zadawania pytań, rzeczowego formułowania i odpierania argumentów.
2. Wynikający z tradycji retoryczno-kompozycyjnej, ukierunkowanej na poprawność gramatyczną oraz uporządkowaną logicznie wypowiedź.²⁹⁶

Zarówno pierwszy, jak i drugi obszar uzależniony jest od omawianych podczas zajęć tekstów literackich. Pierwszy odnosić się będzie do rozmowy „o tekście”, drugi do umiejętności stworzenia wypowiedzi pisemnej, która w praktyce, jak zostało wspomniane wcześniej, nierzadko oscyluje wokół „tekstu”, a w odniesieniu do praktyki lekcyjnej stanie się pierwszym z etapów tworzenia wypowiedzi – *inventio*, rozumianego tutaj jako „odszukiwanie właściwych w danej sprawie argumentów”²⁹⁷, „selekcję wiadomości, (...) wyszukiwanie sposobów rozwiązania postawionego problemu, gromadzenie danych”²⁹⁸. Wprowadzana i porządkowana w toku lekcji wiedza uczniów staje się podstawą dyskusji, uczniowskich refleksji, ostatecznie prac pisemnych. Przy czym rolą nauczyciela będzie

²⁹³ MEN, *Preambuła do podstawy programowej*.

²⁹⁴ MEN, *ibidem*, s. 10

²⁹⁵ Ornatowski C.M., *op. cit.*

²⁹⁶ Vide MEN i ORE 2017, s. 29.

²⁹⁷ Szymanek K., *op. cit.*, 287.

²⁹⁸ Korolko M., *op. cit.*, s. 54.

„rozpoznanie sprawy”²⁹⁹, „ustalenie sprawy”³⁰⁰, rolą ucznia „zgrupowanie odpowiednich dowodów”³⁰¹. Na etapie szkoły podstawowej etap inwencji odnieść należy nie tylko do procesu dydaktycznego, ale również do wpisanego weń zakresu egzemplifikacyjnego, który staje się podstawą realizacji uczniowskich. Mowa tu o wpisanym w podstawę programową kanonie lektur obowiązkowych realizowanych w klasach VII–VIII, często determinują one temat realizacji uczniowskich³⁰². Zgodnie z zapisami podstawy programowej należą do nich:

Z literatury polskiej:

Aleksander Fredro, *Zemsta*;
Jan Kochanowski, wybór fraszek, pieśni i trenów, w tym tren I, V, VII, VIII;
Aleksander Kamiński, *Kamienie na szaniec*,
Ignacy Krasicki, *Żona modna*;
Adam Mickiewicz, *Reduta Orzona*, *Śmierć Pułkownika*, *Świtezianka*, *Dziady część II*, wybrany utwór z cyklu *Sonety krymskie*, *Pan Tadeusz* (całość);
Henryk Sienkiewicz, *Quo vadis*, *Latarnik*;
Juliusz Słowacki, *Balladyna*;
Stefan Żeromski, *Szyfowe prace*;
Sławomir Mrożek, *Artysta*;
Melchior Wańkowicz, *Ziele na kraterze* (fragmenty), *Tędy i owędy* (wybrany reportaż)³⁰³.

Z literatury obcej:

Charles Dickens, *Opowieść wigilijna*;
Antoine de Saint-Exupéry, *Mały Księżę*;

Wśród lektur dodatkowych, z których do realizacji zaleca się dwie w każdym roku szkolnym, znalazły się:

Z literatury polskiej:

Miron Białoszewski, *Pamiętnik z powstania warszawskiego* (fragmenty);
Arkady Fiedler, *Dywizjon 303*;
Barbara Kosmowska, *Pozłacana rybka*;
Jan Paweł II, *Przekroczyć próg nadziei* (fragmenty);
Henryk Sienkiewicz, *Krzyżacy*;
Melchor Wańkowicz, *Monte Casino* (fragmenty);
Karolina Lanckorońska, *Wspomnienia wojenne 22 IX 1939–5 IV 1945* (fragmenty).

²⁹⁹ Wg Mirosława Korolki, „rozpoznanie sprawy” to spośród głównych – pierwszy etap inwencji, który polega na rozstrzygnięciu czy podana pod dyskusję kwestia „realizuje (ziszczają, urzeczywistniają) fundamentalne cele retorycznej perswazji”, Korolko M., op. cit., s. 55; przy czym „Cel retorycznej perswazji jest zawsze wykładnikiem wiedzy, przekonań i hierarchii wartości przekonującego, mieszczących się w pojęciu jego światopoglądu filozoficznego”, ibidem, s. 35. W warunkach szkolnych tym, który decyduje o konieczności nadania wypowiedzi charakteru retorycznego, jest nauczyciel, który wskazując temat do realizacji, określa wymaganą formę.

³⁰⁰ Wg Mirosława Korolki, ustalenie, czy jest to kwestia ogólna (ogólnopoznawcza) czy „sprawa konkretna”, która wymaga rozstrzygnięcia, a rozstrzygnięcie to dokonuje się w toku lekcji, podczas której rozstrzygane są „konkretne wypadki, które stanowią przedmiot sporny”; Korolko M., op. cit., s. 55.

³⁰¹ Korolko M. op. cit., s. 55.

³⁰² Rozprawka wprowadzana w klasie VII staje się narzędziem wykorzystywanym w badaniu znajomości problematyki tekstów literackich, „teksty argumentacyjne” wprowadzane są stopniowo od klasy IV, o procesie ich tworzenia w dalszej części pracy.

³⁰³ MEN, s. 20.

Z literatury obcej:

Agata Christie, wybrana powieść kryminalna;
Ernest Hemingway, *Stary człowiek i morze*;
Nancy H. Kleinbaum, *Stowarzyszenie umarłych poetów*;
Éric-Emmanuel Schmitt, *Oskar i pani Róża*;
lub inne utwory literackie i teksty kulturowe wybrane przez nauczyciela, w tym wiersze poetów współczesnych i reportaże³⁰⁴.

Poddając problematykę lektur obowiązkowych dość uogólnionej analizie³⁰⁵ warto zauważyć, że znacząca liczba autorów to polscy pisarze – wśród lektur obowiązkowych stanowią oni 83%, wśród uzupełniających 64% – których twórczość przypada na przełom wieku XIX i XX, z czego około 40% odnosi się do historii; około 22% – do tradycji i kultury; a 28% odnosi się bezpośrednio do współczesnych problemów społecznych³⁰⁶.

Na etapie inwencji umiejscowienie aktu tworzenia tekstu uczniowskiego w przestrzeni lektur szkolnych, dyskursu szkolnego oraz w kontekście retoryki pozwala odczytać zakresy edukacji retorycznej w szerszym, niż wskazane w dokumentach oświatowych („elementy retoryczne”) zakresie. Odniesienia literackie wymagane w realizacjach ujawniają również zakres promowanych w szkole wartości³⁰⁷, będących podstawą kształtowanego światopoglądu. Jak zauważa Michel Foucault,

opisanie wypowiedzi nie sprowadza się do wyodrębnienia i scharakteryzowania jakiegoś członu horyzontalnego. Podlega ono natomiast na określeniu warunków, w jakich spełnia się funkcja, która pozwoliła zaistnieć danej serii znaków (niekoniecznie gramatycznej, niekoniecznie wyposażonej w strukturę logiczną), i to zaistnieć w specyficzny sposób. Ów sposób istnienia ukazuje wypowiedź jako nie jako czysty ślad, ale raczej jako związek z pewną dziedziną przedmiotów; nie jako rezultat jednostkowej czynności lub operacji, ale jako układ możliwych dla podmiotu pozycji; nie jako całość organiczną, ale jako element tkwiący w polu współistnienia³⁰⁸.

Wypowiedzi ustne i teksty uczniowskie wpisane w praktykę szkolną odnoszą się, poprzez konieczność odwołań, do artefaktów literackich, tym samym stają się w swoisty sposób „elementem tkwiącym w polu współistnienia”. Zasadne w kontekście rozważań na temat dyskursu oraz retoryki okazuje się pytanie odnoszące się do wyboru, proponowanych do

³⁰⁴ MEN, s. 21.

³⁰⁵ Oczywistym wydaje się fakt, że lista pozycji literackich czytanych podczas zajęć nie zamyka się na wymienionych powyżej. Uczniowie w czasie zajęć analizują i komentują również teksty zawarte w podręczniku czy zaproponowane przez nauczyciela. Na potrzeby analizy warto skupić się jednak na tekstach obligatoryjnych, których znajomość wymagana jest wśród wszystkich uczniów szkoły podstawowej. Takie ujęcie pozwoli na dostrzeżenie miejsc wspólnych edukacji na poziomie ogólnopolskim.

³⁰⁶ Wspominając o problematyce utworów, uwagę zwrócono na genezę lektury oraz jej tło historyczne. Ze względu na możliwość różnych ujęć analitycznych, wyniki procentowe nie są tutaj wyznacznikiem jednoznacznym, obrazują jednak podstawowy zakres dydaktyki w zakresie analizy tekstu.

³⁰⁷ Związek retoryki z wartościami opisany został w monografii pod red. Agnieszki Budzyńskiej-Dacy i Ewy Modrzejewskiej, *Retoryka i wartości*, Warszawa 2019., gdzie rozważania na temat związku retoryki z wartościami podejmuje m.in. Jakub Z. Lichański w: *Retoryka – wartości: sprzeczność, marzenie czy fakt?*, ibidem, s. 15–26.

³⁰⁸ Foucault M., op. cit., s. 128.

omówienia, pozycji literackich wpisanych w tak zwany „kanon lektur”. Maciej Gorczyński³⁰⁹ wskazuje na cztery reguły kształtowania kanonu szkolnego i akademickiego. Należą do nich:

1. Reguła historyczno-narodowa, zgodnie z którą wybór literatury zdeterminowany jest nie tyle walorami estetycznymi, ile wydarzeniami historycznymi, a teksty literackie „pierwszorzędnie są zapisami i przekąźnikami narodowej świadomości lub pełnią funkcję informacyjną dla wydarzeń o charakterze politycznym”.
2. Reguła tożsamościowa, odnosząca się do klasycznych założeń retoryki, zgodnie z którymi retor wyróżniał się nie tylko umiejętnością wymowy, wnioskowania i stylizowania, ale również znajomością toposów, cytatów, streszczeń, przywołań i peryfraz dzieł literackich, a umiejętność ich przywołania świadczyła o tożsamości mówiącego, na którą składało się „wykształcenie, rola zawodowa, subtelność smaku i dowcip”. Jak zauważa Gorczyński, „w tożsamościowej regule kanonu kompetencje intelektualne są tożsame z cnotami moralnymi (...), a materiał tożsamości jest określany przez epoki historyczne i konteksty edukacyjne”, przy czym ujednoczenie kanonu przekłada się na ułatwienie, umożliwienie „komunikacji”, a „ideały oświeceniowe w zbanalizowanej postaci realizują się pod postacią tzw. celów wychowawczych, które mają być realizowane na lekcjach języka polskiego”.
3. Reguła teoretycznoliteracka odnosząca się do „podziału materiału literackiego przez metajęzykowe koncepcje, modele lub prawa formułowane w ramach teorii procesu literackiego”. Zgodnie z regułą teoretycznoliteracką polski kanon dotyczy w pierwszej kolejności tego, co jest uważane za rzeczywiste, prawdziwe, referencyjne i historyczne³¹⁰, dalszej kolejności estetyki utworu przejawiającej się w odpowiedniej organizacji warstwy językowej, ostatecznie przekłada się na dobór tekstów mieszczących się w pojęciu intertekstualności, przy czym intertekstualność staje się reprezentatywna wobec tekstów przynależnych do danej epoki lub określonej grupy tekstów. Gorczyński, pisząc o teoretycznej regule kanonu, zauważa, że kanon szkolny staje się podstawą kanonu akademickiego, a różnica w odbiorze wpisanych w niego lektur leży w różnicach zakresu wiedzy historycznoliterackiej odpowiednim na danym poziomie. „Szkoła używa odmiany retoryki dziejowej – pisze – w której każdy tekst jest rewolucyjnie nowy wobec poprzedniego, ale jest to

³⁰⁹ Gorczyński M., *Kanon szkolny i akademicki*, w: *Studia Poetica*, 239 *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis* 5.2017, Kraków 2017, s. 37–47.

³¹⁰ Tutaj, zdaniem Gorczyńskiego, istotą doboru tekstów jest ich walor poznawczy, a decydującymi o wyborze są prądy epoki, konwencje i gatunki literackie.

raczej skutek nieobecności procesów historycznych niż świadomie przyjętej teorii dzieła literackiego”.

4. Reguła autorytetu zakładająca, że „kanon jest bezpośrednim skutkiem syntez historycznoliterackich o charakterze podręcznikowym”, w związku z tym prawo do jego tworzenia przysługuje wybitnym literaturoznawcom, wśród których Gorczyński wymienia Tadeusza Witczaka, Kazimierza Wykę, Ryszarda Nycza, Włodzimierza Boleckiego, Jerzego Ziomka, Czesława Hernasa, Henryka Markiewicza i wielu innych autorów syntez literackich.

Opisując kanon szkolny i kanon literacki, Gorczyński słusznie zauważa, że teksty ujęte w szerszej perspektywie „stają się mikroprocesami w obrębie procesu historycznego” i, co istotne z punktu widzenia badań nad retoryką, pozwalają odkrywać i systematyzować „bogactwo sensów, prawd historycznych i społecznych, odwołań do tradycji oraz związków intertekstualnych”.

W odniesieniu do dydaktyki retorycznej na poziomie szkoły podstawowej sfunkcjonalizowanie kanonu lektur w kontekście wypowiedzi uczniowskich mieścić się będzie w opisanej przez Gorczyńskiego regule tożsamościowej oraz teoretycznoliterackiej ze znacznym przeważeniem jej wartości intertekstualnych. Proponowane do rozwinięcia tematy ściśle wiążą się z problematyką omawianych utworów i oscylują wokół takich wartości jak: przyjaźń, rodzina, honor, wzorce postępowania, patriotyzm, a w argumentacji wymagane są określone w temacie teksty literackie. Wśród przykładowych tematów tekstów o charakterze argumentacyjnym zamieszczonych w Informatorze Centralnej Komisji Egzaminacyjnej odnaleźć można następujące przykłady:

Przykład 1.

Każdy jest w życiu za kogoś lub za coś odpowiedzialny. Napisz rozprawkę, w której rozważysz, na czym polega odpowiedzialność wybranych przez Ciebie bohaterów literackich. Odwołaj się do przytoczonego fragmentu »Małego Księcia«, całego utworu Antoine’a de Saint-Exupéry’ego oraz innego wybranego tekstu literackiego. Twoja praca powinna liczyć co najmniej 200 słów³¹¹.

Przykład 2.

Zbliża się setna rocznica odzyskania przez Polskę niepodległości. Przygotowujecie numer gazetki szkolnej poświęcony tej rocznicy. Napisz artykuł pt. »Czy warto czytać książki o przeszłości Polski?«. Odwołaj się do wybranej książki z listy lektur obowiązkowych oraz innego utworu literackiego. Twoja praca powinna liczyć co najmniej 200 słów³¹².

W wymaganiach ogólnych zakresie kształcenia literackiego i kulturowego wpisanych pod zadaniami wskazano konieczność:

³¹¹ CKE, Informator o egzaminie ósmoklasisty z języka polskiego od roku szkolnego 2018/2019, s. 71–73.

³¹² CKE, Informator..., s. 74.

1. Wyrabiania i rozwijania zdolności rozumienia utworów literackich (...).
2. Wprowadzania wybranych utworów z literatury polskiej i światowej oraz umiejętność mówienia o nich z wykorzystaniem potrzebnej terminologii.
3. Kształcenia umiejętności uczestniczenia w kulturze polskiej i europejskiej, szczególnie w jej wymiarze symbolicznym i aksjologicznym.
6. Poznawania wybranych dzieł wielkich pisarzy polskich (...).

W wymaganiach szczegółowych wskazano na umiejętności, zgodnie z którymi uczeń klasy VII i VIII³¹³:

7. Określa w poznawanych tekstach problematykę egzystencjalną i poddaje ją refleksji;
8. Określa wartości estetyczne poznawanych tekstów literackich.
9. Wykorzystuje w interpretacji utworów odwołania do wartości uniwersalnych związane z postawami społecznymi, narodowymi, religijnymi, etycznymi, dokonuje ich hierarchizacji.

Warto zaznaczyć, że ocena wypracowania egzaminacyjnego opiera się na punktacji. W odniesieniu do znajomości lektur szkolnych obowiązują dwa podstawowe kryteria: realizacja tematu oraz kompetencje literackie i kulturowe. Za realizację tematu uczeń otrzymuje dwa punkty, jeżeli forma wypowiedzi zgodna jest z formą wskazaną w poleceniu i zostały uwzględnione pozostałe elementy polecenia – uczeń odwołał się do przytoczonego fragmentu *Małego Księcia* (dla przykładu pierwszego), *Kamieni na szaniec i Krzyżaków* (dla przykładu drugiego) do całego utworu oraz do innych utworów literackich; natomiast w zakresie kompetencji literackich i kulturowych uczeń otrzymuje dwa punkty, jeżeli w sposób funkcjonalny wykorzystał znajomość lektury obowiązkowej wskazanej w poleceniu oraz wykorzystał funkcjonalnie inne teksty literackie, przy zachowaniu poprawności rzeczowej. Zero punktów za całą pracę otrzymuje uczeń, który nie odniósł się do wymaganej w poleceniu lektury³¹⁴.

Interesujące w zakresie dydaktyki retorycznej na poziomie szkoły podstawowej, w odniesieniu do wykorzystania artefaktów literackich, wydają się również zapisy odnoszące się do oceny „elementów retorycznych”, które w przypadku przykładu pierwszego brzmią następująco: „Pogłębiona argumentacja; argumenty zilustrowane trafnymi przykładami z lektur, argumenty uporządkowane (uczeń rozpoczyna od

³¹³ W Informatorze pojawia się rozdzielnie wymaganych umiejętności pomiędzy klasy IV–VI i VII i VIII. Podstawą tego podziału jest podstawa programowa zaprojektowana dla tak zwanego okresu przejściowego w systemie edukacji.

³¹⁴ CKE, Informator ..., s. 12.

pokazania przykładu braku odpowiedzialności bohaterów, a następnie tych, których cechuje odpowiedzialność)³¹⁵.

W odniesieniu do przykładu drugiego: „Pogłębiona argumentacja; argumenty zilustrowane trafnymi przykładami z lektur; argumenty uporządkowane (uczeń porządkuje argumenty zgodnie z chronologią dziejów Polski)”³¹⁶.

Jeżeli przyjąć za Marią Renatą Mayenową oraz Anną Werpachowską, że „retoryka, jak poetyka, mówi przede wszystkim o tekstach długiego trwania, które zmieniają swoich odbiorców i konkrety sytuacji”³¹⁷, osadzenie retoryki w kontekście kanonu lektur wydaje się uzasadnione. W warunkach powszechnej edukacji trudno byłoby odrzucić proponowane jako obowiązkowe lektury szkolne, na które składają się podstawowe dzieła polskiej literatury. Zasadniczym zagadnieniem w tym kontekście okazuje się relatywny niedobór tekstów literackich osadzonych w realiach współczesnego świata. Ignorancja wobec wyzwań aktualnych wydarzeń³¹⁸ oddala dydaktykę retoryczną od klasycznej roli i kieruje ją w stronę konkretyzacji wiedzy, zakresów egzemplifikacyjnych, a samą umiejętność perswazyjnego wypowiedzania się zamyka w ramach szkolnej edukacji, w której „zamiast uczyć młodzież tworzyć własne myśli, każą uczyć się cudzych poglądów. Uczą tylko patrzeć cudzymi oczami, uczą być mądrym cudzym rozumem, nie uczą zaś odkrywania źródeł i wyprowadzania z nich różnych strumieni (...)”³¹⁹. Uzupełnieniem tej luki stają się teksty proponowane przez wydawców podręczników szkolnych, które zdominowane przez kanon lektur obowiązkowych wydają się podczas egzaminu nieużyteczne w procesie dydaktyki retorycznej. Edukacja polonistyczna ukierunkowana na podnoszenie wyników egzaminacyjnych, podkreślanie roli tekstów obowiązkowych (uczeń za brak odwołania do lektury wskazanej w temacie za całą wypowiedź otrzymuje zero punktów), skonkretyzowanie lektury w poleceniu i tym samym brak swobody w doborze materiału egzemplifikacyjnego doprowadza do sytuacji, w której uczeń, pisząc tekst argumentacyjny, koncentruje się nie tyle na uzasadnieniu własnego stanowiska, ile na wykazaniu się wiedzą na temat określonej lektury.

³¹⁵ Ibidem, s. 73.

³¹⁶ Ibidem, s. 76.

³¹⁷ Mayenowa M.R., Werpachowska A., *O sentencji jako początku tekstu lirycznego*, w: *Teoria tekstu. Zbiór studiów*, red. Teresy Dobrzyńskiej, Wrocław 1986, s. 9.

³¹⁸ O ignorancji tej pisał Krzysztof Koc wskazując na braki odniesień podstawy programowej do aktualnych niepokojów, konfliktów, napięć, postaw szacunku wobec rówieśników pochodzenia ukraińskiego, współczesnej emigracji zarobkowej, osierocenia na skutek konfliktów zbrojnych i wielu innych w: *Współczesność „źle obecna” w szkole podstawowej, czyli o kryzysie edukacji humanistycznej*, w: „*Studia ad Didacticam Litterarum Poloniarum et Linguae Polonae Pertinentia*”, *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis*, 10. 19, nr 285, s. 124–132.

³¹⁹ Komeński J.A., *Wielka dydaktyka*, Wrocław 1956, s. 76, cyt. za: Koc Krzysztof, op. cit., s. 125.

Inną kwestią wartą podkreślenia jest samodzielny odbiór lektury przez ucznia. Z badań przeprowadzonych przez Agatę Kucharską-Babulę³²⁰ wynika, że „spośród badanych trzynasto i czternastolatków tylko mniej więcej co trzecia uczennica i co czwarty uczeń przyznali się do rzetelnego czytania wszystkich lektur. Niepokojąco wielu (...) posiłkuje się natomiast streszczeniami. Zdarzają się także tacy, którzy treść dzieł obowiązkowych poznają dopiero na lekcjach”³²¹. Obcowanie uczniów z literaturą kanoniczną nie jest jednak wyznacznikiem osobistego stosunku młodych czytelników do zainteresowania literaturą, czego dowodem są pytania sondażowe przeprowadzone podczas wspomnianego badania. Na pytanie: „O czym powinny być lektury szkolne” 34,8 % dziewcząt i 23,1% chłopców wskazało, że powinny odnosić się do codziennych problemów dorosłych i młodzieży. W dalszej kolejności: o tym, co jest w życiu ważne, jak postępować; o przygodach; o rozwiązywaniu zagadek kryminalnych; o ważnych wydarzeniach historycznych³²². Wskazane przez respondentów ankiety zakresy problemowe pozycji literackich wpisują się w zakresy edukacji retorycznej, wpisują się również w odbiór polskiej literatury klasycznej. Kwestią zasadniczą w kształtowaniu zarówno świadomego odbioru literatury, jak i kształtowania umiejętności wyrażania własnych sądów i opinii jest recepcja lektur szkolnych, „odpocziwienie literatury polskiej”, o której pisał Michał Głowiński:

Zastanówmy się, na czym owo upocziwienie polegało. Najpierw chyba na narzuceniu jednoznaczności, czyli takim kształtowaniu norm lekturowych, by z jednej strony podkreślały treści dydaktyczne, z drugiej zaś – odpowiadały pewnym zespołom poglądów, założeń, oczekiwań, takim, które traktować chciało jako obowiązujące. Ujednoznaczenie nie musi być czynnikiem narzuconym z zewnątrz, może je zakładać konkretny tekst, często jednak stanowi swojego rodzaju wkład interpretacyjny, niemający z wyraźnie wskazanym dziełem, będącym przedmiotem komentarza, wiele wspólnego³²³.

Jednocześnie Głowiński zauważa, że nie wszyscy pisarze podlegali ujednoczeniu interpretacyjnemu, a „wielka poezja bywa na ujednoznaczenia odporna”. W tym kontekście wymienia poetów: Kochanowskiego, Sępa-Szarzyńskiego, Malczewskiego oraz romantyków: Norwida, Mickiewicza i Słowackiego. Wyjaśniając dowodzi, że „zawsze

³²⁰ Kucharska-Babula A., *Jak przybliżyć lekturę do ucznia? Czytanie „Pana Tadeusza” w podstawowej szkole muzycznej*, w: *Studia ad Didacticum Litterarum Polonarum et Linguae Polonae Pertinentia* (2019), *Annales*, s. 144–156. W badaniu przeprowadzonym w roku szkolnym 2016/2017 wzięło udział w sumie 1583 uczniów w wieku 12–19 lat.

³²¹ Kucharska-Babula A., *Jak przybliżyć lekturę do ucznia? Czytanie „Pana Tadeusza” w podstawowej szkole muzycznej*, w: „*Studia ad Didacticam Litterarum Polonarum et Linguae Polonae Pertinentia*”, *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis*, 10. 19, nr 285.s. 146.

³²² *Ibidem*, 146–147.

³²³ Głowiński M., *Rozmaitości interpretacyjne. Trzydzieści szkiców*, Warszawa 2014, s. 151–152.

w ich twórczości pozostawało to, co tak naprawdę interpretować się nie dało (...), coś, co było niedającą się uprościć i w ten sposób sfunekjonalizować resztą”.

Spostrzeżenia Głowińskiego warto przełożyć na szkolną dydaktykę literacką, która ściśle wiąże się, o czym wspomniano wcześniej, z dydaktyką retoryczną niewolną ani od związków z literaturą ani od związków z wychowaniem. Warto w tym miejscu podkreślić, że na poziomie szkoły podstawowej kształtowana jest umiejętność krytycznego odbioru dzieła, która przekłada się bezpośrednio na umiejętność odnajdywania punktów odniesień do współczesnego świata, będących w dydaktyce retorycznej podstawą do wypowiedzi pierwotnie ustnych i wtórnie pisemnych.

5. RETORYKA W PROGRAMACH NAUCZANIA I PODRĘCZNIKACH SZKOLNYCH

Wpisanie „elementów retoryki” w treść podstawy programowej wzbudziło wśród nauczycieli, metodyków, autorów wymagań egzaminacyjnych niemałe poruszenie, czego skutkiem były organizowane liczne szkolenia i webinaria oraz kierowane do uczniów konkursy oratorskie³²⁴. Ożywione zainteresowanie problemem kierowało uwagę słuchaczy w stronę wywiedzionych od Arystotelesa klasycznych ram sztuki wymowy, istoty audytorium i celu mowy oraz szeroko pojętej „sztuki przemawiania”. Pośredni obraz kierunków edukacji retorycznej, jej idei odnaleźć można w realizowanych w szkołach programach nauczania i podręcznikach. Perspektywa ta pozwoli na zobrazowanie umiejętności retorycznych w praktycznym jej wymiarze.

Kształtowanie umiejętności retorycznych w szkole podstawowej jest zjawiskiem złożonym, dlatego też poszukując odpowiedzi na pytanie w jaki sposób wprowadzane są „elementy retoryczne” w szkole – przyjęto następujące perspektywy:

1. Perspektywa przedmiotu, na podstawie której dokonano wyboru zagadnień pojawiających się w programach nauczania i podręcznikach.
2. Perspektywa lingwistyki tekstu ze szczególnym uwzględnieniem jakościowej analizy zaprezentowanych w podręcznikach modelowych wypowiedzi i schematów pojawiających się w zadaniach z ujęciem kontekstu dyskursywnego³²⁵.
3. Perspektywa autorów podstawy programowej, w której poprzez wyodrębnienie zapisu odniesiono sztukę wymowy do umiejętności tworzenia tekstu.
4. Perspektywa autorów programów, w którym realizacja celów podstawy programowej obrazuje sposób rozumienia retoryki w jej wymiarze ideowym.
5. Perspektywa autorów podręczników, do których wprowadzono praktyczne rozwiązania myśli retorycznej zawartej w dokumentach oświatowych oraz programach nauczania.

³²⁴ Wspominając o konkursach oratorskich mam na myśli przeprowadzone konkursy, których adresatami byli uczniowie szkół podstawowych. Tutaj dla przykładu: konkurs zorganizowany w związku z obchodami 100. rocznicy wybuchu Powstania Wielkopolskiego: Konkurs krasomówczy *Ożyw historię Powstania Wielkopolskiego na wybrany temat*. Organizator konkursu: Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Poznaniu, maj 2018. Pisząc o szkoleniach mam na myśli szkolenia dla nauczycieli szkół podstawowych organizowane przez wydawnictwa oraz ośrodki doskonalenia nauczycieli.

³²⁵ Robert-Alain de Beaugrande oraz Wolfgang Ulrich Dressler we *Wstępie do lingwistyki tekstu* wskazują, że ze względu na zróżnicowane zastosowania *tekstem* nazwać można *znak drogowy, wyliczankę, artykuły w gazetach, podręcznik naukowy*. Rolą badacza jest wyjaśnienie cech łączących i różniących oraz odkrycie kryteriów, *jakim teksty odpowiadają, jak mogą być tworzone i odbierane, do jakich celów są używane w danym kontekście*. Vide Beaugrande R.A., Dressler W.U., *Wstęp do lingwistyki tekstu*, Warszawa 1990, s. 19.

Opis wpisanych w programy nauczania i podręczniki umiejętności retorycznych uczniów przeprowadzony został w odniesieniu do nadrzędnych wobec wszystkich przedstawionych wyżej perspektyw – perspektywy przedmiotu³²⁶ oraz teorii z zakresu lingwistyki tekstu i komunikacji. Na tej podstawie dokonano wyboru przedstawionego w pracy materiału egzemplifikacyjnego, którego punktem wyjścia stały się polecenia i zadania wymagające od ucznia umiejętności uzasadniania stanowiska, argumentowania, komponowania tekstu oraz jego stylistycznej organizacji.

Kwestią wymagającą uściślenia jest zasadność wybranych przykładowych realizacji dydaktycznych. Analiza programów oparta została na publikacjach trzech wydawnictw edukacyjnych: Nowa Era, Gdańskie Wydawnictwo Oświatowe oraz Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, natomiast analiza podręczników w znaczącej mierze na propozycji wydawnictwa Nowa Era, którą odniesiono³²⁷ do rozwiązań Gdańskiego Wydawnictwa Oświatowego³²⁸. O wyborze tym przesądziły dwa aspekty:

1. Udział w rynku podręczników³²⁹.
2. Fakt, że badanie empiryczne oparto na rozwiązaniach dydaktycznych wydawnictwa Nowa Era, co pozwoliło na przytoczenie przykładowych prac uczniowskich.

Zaprezentowany w rozdziale materiał egzemplifikacyjny³³⁰ odnosi się do umiejętności uczniów klas IV³³¹ realizowanych na podstawie zadań i ćwiczeń podręcznika *Nowe Słowa na Start!*³³²

Nie bez znaczenia dla przebiegu obserwacji pozostają warunki związane z organizacją procesu badawczego, który przypadł na czas dynamicznych zmian oświatowych. Realizowana podstawa programowa, wprowadzona 14 lutego 2017 roku, wydłużyła o dwa lata naukę w szkole podstawowej. W okresie przejściowym uczniowie objęci do roku 2017

³²⁶ Ze względu na poziom edukacji, cel wprowadzania określonych treści w analizie pominięto współczesne, szerokie rozumienie hasła „retoryka” odnoszone w różnych publikacjach do kwestii odbioru i oddziaływania dzieła na odbiorcę i przyjęto perspektywę dydaktyczną.

³²⁷ Odniesienia sygnalizują jedynie w przypadku znacząco różnych ujęć zagadnienia. Wszystkie zebrane materiały, które rozszerzają materiał egzemplifikacyjny, załączone zostały w aneksie.

³²⁸ Prezentacja analogicznych zadań załączona została do aneksu.

³²⁹ W rankingu wydawnictw oświatowych Wydawnictwo Nowa Era zajmowała 1. miejsce, vide Gołębiowski Ł., *Rynek książki w Polsce, Wydawnictwa 2017*, Biblioteka Analiz, Warszawa 2017, s. 185 i 191. Udziały w rynku podręczników szacują się następująco: 40% wydawnictwo Nowa Era, 25% WSiP, 25% GWO, 10% Stentor, Operon, Mac Edukacja (dane statystyczne na podstawie badań rynkowych prowadzonych przez wydawnictwo Nowa Era pozyskane przez prowadzącą badanie).

³³⁰ Należy zaznaczyć, że od 26 października 2020 roku do 31 maja 2021 roku klasa objęta była alternatywnym trybem nauczania: nauczanie na odległość (zdalne). Zadania realizowane były na platformie Google Meet.

³³¹ Klasa IV a, SP 93, rok szkolny 2020/2021 (liczba uczniów: 28).

³³² Była to pierwsza klasa czwarta prowadzona przeze mnie z wykorzystaniem podręczników opartych na wymaganiach tzw. Nowej podstawy programowej, tj. z roku 2017. Rok szkolny 2020/2021.

obowiązkiem sześciolletniej szkoły podstawowej realizowali w klasach VII i VIII nową podstawę programową, przy czym w klasach V i IV kontynuowali naukę zgodnie z zapisami podstawy programowej dla sześciolletniej szkoły podstawowej³³³. Podręczniki zgodne z nowymi regulacjami pojawiały się stopniowo: w roku 2017 podręcznik do klasy IV, w 2018 podręcznik do klasy V, w 2019 – podręcznik do klasy VI, w 2020 – podręcznik do klasy VII, w roku 2021 – podręcznik do klasy VIII. Warto zaznaczyć, że analiza publikowanych na przestrzeni czasu podręczników – w kontekście umiejętności retorycznych – byłaby ciekawym materiałem badawczym. Jako praktykujący nauczyciel mogłam obserwować ewaluację wprowadzanych treści w zakresie zadań i propozycji ich realizacji.

5.1 Edukacja retoryczna w programach nauczania

Programy nauczania odnoszą się bezpośrednio do wymagań podstawy programowej i są opisem sposobu realizacji ujętych w niej celów wychowania i kształcenia, przy czym podstawa programowa jest „dokumentem jednolitym obligatoryjnym dla danego przedmiotu we wszystkich szkołach w całym kraju”, natomiast programy nauczania reprezentują „różne koncepcje pedagogiczne”, tym samym dają „wyraz różnorodnym ideom i myślom edukacyjnym”³³⁴. Warte podkreślenia jest, że programy nauczania realizowane w szkołach mogą wносить rozszerzające względem podstawy programowej treści, nie mogą pomijać żadnego jej elementu, a autorem zmian może zostać również prowadzący zajęcia nauczyciel, który dostosowuje realizowane treści do predyspozycji danego zespołu klasowego. Dostosowania odnosić się mogą zarówno do sposobu, jak i trudności realizowanych zadań, co znaczy, że w zespołach aktywnych, chętnych do pracy, pozbawionych uczniów z dysfunkcjami stawiać można wymagania wyższe niż w klasach, w których nauczyciel napotyka na trudności dydaktyczne przy założeniu, że w obydwu zespołach prowadzący zajęcia zobowiązany jest do realizacji wymagań całej podstawy programowej.

Idea edukacyjna programów nauczania podkreślona zostaje we wstępie oraz charakterystyce programu, gdzie przedstawiono najważniejsze założenia realizacji wymagań podstawy programowej. Opis założeń, myśli edukacyjnej pozwala na dostrzeżenie punktu widzenia autorów, co w efekcie staje się kluczem do odpowiedzi na

³³³ Vide MEN, op. cit.

³³⁴ Vide Borgensztajn J., Karczewska-Gzik A., Milewska M., Witkowska E., Malinowski M., *Wytyczne do tworzenia programów nauczania i scenariuszy zajęć/lekcji*, ORE, s. 5, <https://www.ore.edu.pl/wp-content/uploads/2018/03/wytyczne-do-tworzenia-programow-nauczania.pdf> (dostęp: 26 maja 2021), s. 6

pytanie, w jaki sposób autorzy programów rozumieją i w jaki sposób wprowadzają treści oraz planują kształtowanie różnorodnych umiejętności, w tym umiejętności retorycznych. Analiza najchętniej wybieranych przez nauczycieli programów nauczania³³⁵ prowadzi do wniosków, że edukacja w zakresie umiejętności retorycznych związana jest bezpośrednio z realizacją wymagań podstawy programowej, co skutkuje utożsamieniem sztuki wymowy z umiejętnością konstruowania wypowiedzi ustnych i pisemnych. We wszystkich programach zagadnienia z zakresu sztuki wymowy odnaleźć można, podobnie jak w podstawie programowej, w obszarach: kształcenia literackiego i kulturowego, kształcenia językowego, tworzenia wypowiedzi oraz samokształcenia, jednak znaczącą różnicę w ich realizacji odczytać można w zakresie projektowanego ich opanowania. Zróznicowanie wymagań w kontekście umiejętności retorycznych wiązać się będzie przede wszystkim z wymaganiami dydaktycznymi. Aby skonkretyzować cele stawiane przez autorów programów, warto zaznaczyć, że na poziomie klas IV–VIII dominującymi określeniami wskazującymi zaplanowany stopień opanowania wybranych wiadomości są czasowniki operacyjne³³⁶: wskazuje, określa, dostrzega, wyróżnia, rozumie, wyciąga wnioski, odróżnia, tworzy, itp. Ponadto w każdym programie rozwijanie wiadomości i umiejętności zaplanowano w taki sposób, by nabywanie ich odbywało się w sposób systemowy i kompleksowy³³⁷, stopniowy³³⁸ oraz spiralny³³⁹. W efekcie na przestrzeni pięciu lat edukacji oczekiwać można nadbudowywania określonych treści i umiejętności. Przykładem zapisu ilustrującego zamysł stopniowego poszerzania wiedzy jest zaprojektowane przez autorów programu *Między nami. Program nauczania języka polskiego w klasach IV–VIII szkoły podstawowej*³⁴⁰ wprowadzanie ucznia w zagadnienie perswazji oraz świadomości językowej:

³³⁵ Analizie poddano następujące programy nauczania: Derlukiewicz M., *Nowe słowa na start. Program nauczania ogólnego języka polskiego w klasach IV–VIII szkoły podstawowej*. Nowa Era 2017; Surdej A., *Program nauczania języka polskiego w klasach IV–VIII szkoły podstawowej Jutro pójdę w świat. Świat w słowach i obrazach, Gramatyka i stylistyka*, wyd. WSiP, 2017; Piasta-Siechowicz J., Łuczak A., Murdzek A., Prylińska E., *Między nami. Program nauczania języka polskiego w klasach IV–VIII szkoły podstawowej*, wyd. GWO, 2017.

³³⁶ W edukacji formalnej: czasowniki, za pomocą których opisuje stopień opanowania danych umiejętności na każdym etapie kształcenia. Czasowniki operacyjne uporządkowano w pięciu kategoriach: analityczne, czasowniki werbalne i komunikacyjne, organizacyjne, techniczno-manualne i zarządcze. Vide *Jak czasowniki operacyjne mogą pomóc w doborze metod stosowanych w walidacji*, <https://walidacja.ibe.edu.pl/metody/pl/czasowniki-operacyjne> (dostęp: 11. 04. 21)

³³⁷ Surdej A., op. cit., s. 1.

³³⁸ Piasta-Siechowicz J., Łuczak A., Murdzek A., Prylińska E., op. cit., s. 4.

³³⁹ Derlukiewicz M., op. cit., s. 9.

³⁴⁰ Piasta-Siechowicz J., Łuczak A., Murdzek A., Prylińska E., op. cit.; Odpowiednio dla klasy IV–VI, s. 4; kl. VII–VIII, s. 24–25.

Uczeń czyta i słucha

IV	V	VI	VII	VIII
rozpoznaje proste intencje nadawcy komunikatu	jak w klasie IV oraz rozpoznaje intencje niewyrażone wprost, odróżnia fakty od opinii	jak w klasach poprzednich oraz wyciąga wnioski wynikające z przesłanek zawartych w tekście, w tym rozpoznaje prawdę lub fałsz, wskazuje elementy perswazji	odróżnianie faktów od opinii oraz rozpoznawanie różnicy między fikcją, kłamstwem, rozpoznawanie aluzji, sugestii, ironii	jak w klasie VII oraz perswazji, rozpoznawanie mniej oczywistych zabiegów manipulacyjnych (np. przemilczenia, niedopowiedzenia)

Zgodnie z taksonomią Bolesława Niemierki³⁴¹ zastosowane w programach czasowniki operacyjne odnoszące się do pojęć perswazji i manipulacji mieszczą się w kategoriach:

A – Zapamiętanie wiadomości: zgodnie z którą wprowadzone zostają nowe wiadomości (terminy), uczeń uzyskuje gotową wiedzę, określone wiadomości zostają przez niego zapamiętane i stają się podstawą formułowania wniosków oraz

B – Zrozumienie wiadomości: gdzie wymagany jest od ucznia elementarny poziom zrozumienia przedstawianej wiedzy, a przedstawione informacje zostają przez niego przetworzone, tj. wyjaśnione „własnymi słowami” lub w innej formie, porównane z innymi wiadomościami i opisane³⁴².

Uczeń, zgodnie ze stworzonymi w ścisłej korelacji z podstawą programową będzie „rozróżniał, wskazywał, omawiał” środki perswazji, ale „funkcjonalnie wykorzystywał” środki retoryczne oraz „tworzył”³⁴³ kompozycyjnie i językowo spójny tekst.

Uwagę zwraca fakt, że tylko w jednej³⁴⁴ z analizowanych koncepcji konieczność rozwijania umiejętności retorycznych została wyraźnie wyeksponowana³⁴⁵ i uściślona:

W podręcznikach znalazło się także sporo ćwiczeń polegających na wyszukiwaniu i selekcji informacji, wiele zadań wzbogacających słownictwo, a także – redakcyjnych, kształcących praktyczne

³⁴¹ Niemierko B., *Między oceną szkolną a dydaktyką. Bliżej dydaktyki*, Warszawa 1997.

³⁴² Vide ibidem, s. 86–87.

³⁴³ Zacytowane czasowniki operacyjne ze względu na bezpośrednie odniesienia do wymagań podstawy programowej przeniesione zostały do programów bezpośrednio z dokumentu oświatowego.

³⁴⁴ Derlukiewicz M., op. cit.

³⁴⁵ Pisząc o „wyeksponowaniu” mam na myśli nie tylko graficzne podkreślenie hasła „retoryka”, ale również bezpośrednie jego przywołanie. W pozostałych, analizowanych na potrzeby pracy programach termin „retoryka” pojawia się jedynie w cytowanych fragmentach podstawy programowej. Ciekawe jest również, że realizacja umiejętności retorycznych zaznaczona została również w *Opinii o programie nauczania ogólnego języka polskiego w klasach IV–VIII szkoły podstawowej „Nowe Słowa na start!*, s. 2 i nie wzmiankują o nich autorzy pozostałych opinii, tj. Iwona Makurat (GWO); Ewa Kozłowska (WSiP).

kompetencje językowe oraz liczne polecenia rozwijające umiejętności retoryczne³⁴⁶, polegające na przedstawieniu i uzasadnieniu swojego stanowiska, wyrażaniu opinii, formułowaniu wniosków, zachęcające do udziału w dyskusji i uczące krytycznego myślenia. Niektóre ćwiczenia nawiązują do współczesnych, internetowych form komunikacji (SMS, e – mail, blog, forum internetowe)³⁴⁷.

Podkreślone przez autorkę „umiejętności retoryczne” utożsamione zostały z umiejętnością uzasadniania własnego stanowiska, wyrażania opinii, konkretyzowania wniosków, udziałem w dyskusji oraz kształtowaniem umiejętności krytycznego myślenia i wymagają od ucznia zastosowania wiedzy w praktyce oraz analizy, syntezy, oceny, tym samym, zgodnie z przyjętą wyżej taksonomią, będą mieściły się w kategoriach:

C – Zastosowanie wiadomości w sytuacjach typowych, w których na podstawie wzoru i ćwiczeń opanowany zostanie przez ucznia określony schemat realizacji zadania: „przedstawienie i uzasadnienie swojego stanowiska”

oraz

D – Zastosowanie wiadomości w sytuacjach problemowych, których rozwiązanie następuje w drodze analizy, syntezy i oceny³⁴⁸: „formułowanie wniosków, umiejętność krytycznego myślenia”.

Zgodnie z zamysłem autorki, program oparty został na koncepcji nauczania tematycznego i spiralnego. Określone treści oraz umiejętności, w tym umiejętności retoryczne, zaplanowano „w taki sposób, by w każdej kolejnej klasie nauczyciel mógł omawiać podobne zagadnienia, pogłębiając je i dostosowując do poziomu rozwoju uczniów”³⁴⁹. Założenia stopniowego wprowadzania treści i systematycznego kształtowania umiejętności są również podstawą pozostałych, analizowanych programów³⁵⁰, tym samym można oczekiwać, że budowanie świadomości oraz wprowadzanie umiejętności retorycznych odbywać się będzie w szkole w sposób zaplanowany i sukcesywny.

Jak już wspomniano, kształtowanie umiejętności retorycznych w szkole podstawowej związane jest z odbiorem dzieł literackich, na podstawie których uczniowie obserwują relacje społeczne, zachowania bohaterów oraz warunkujące je wydarzenia. Obserwacje te stają się podstawą wyrażanych sądów, stanowią źródło egzemplifikacji, składają się na zespół motywów niezbędnych do zilustrowania przedstawionej w toku rozważania argumentacji. Tym, co łączy ideę programów, jest dobór tekstów, których problematyka odnosi się do kwestii ważnych dla młodego czytelnika, co pośrednio przekłada się

³⁴⁶ Fragment podkreślony przez autorkę programu.

³⁴⁷ Derlukiewicz M., op. cit., s. 82.

³⁴⁸ Vide Niemierko B., op. cit., s. 87.

³⁴⁹ Derlukiewicz M., op. cit., s. 5.

³⁵⁰ W programie WSiP będzie to „sposób kopleksowy”, vide Surdej, op. cit., s. 1., Piasta-Siechowicz J., Łuczak A., Murdzek A., Prylińska E., op. cit., s. 4.

kształtowanie postaw. Zamysł ten wpisuje się w wychowawczy aspekt edukacji polonistycznej, którego celem jest uwrażliwienie na potrzeby drugiego człowieka, wzbudzanie empatii, motywowanie do współpracy, szacunku dla innych i altruizmu³⁵¹. Obserwacja bohaterów literackich staje się pomostem pomiędzy wychowaniem a edukacją retoryczną, w której istotnym elementem jest umiejętność przywoływania wzorcowych przykładów określonych zachowań. Wartości te w omawianych programach stają się podstawą treści podręczników i odnoszą się do:

1. Relacji między ludźmi, takich jak: przyjaźń, rodzina, miłość, społeczność, wykluczenia.
2. Uczuć i emocji, zarówno w sytuacjach codziennych, jak i granicznych.
3. Definiowania tożsamości i kształtowania postaw.
4. Kultury, tradycji zarówno polskiej, jak i europejskiej.
5. Moralności i wyborów etycznych.
6. Nadziei, radości, piękna natury oraz potęgi marzeń³⁵².

Tym, co wspiera edukację retoryczną na poziomie odbioru tekstów, jest problemowy układ podręczników. Omawiane w blokach tematycznych motywy – dom, rodzina, charaktery, patriotyzm – pozwalają na zmianę perspektywy odbiorcy, co przekłada się na umiejętność szerokiego oglądu poddawanej pod dyskusję kwestii, przy czym ogląd ten możliwy jest w sytuacji, w której nauczyciel zachęci uczniów do zmierzenia się z oceną postaw widzianych z różnych punktów widzenia oraz sumarycznego omówienia pojawiających się w kolejnych działach utworów. Nie bez znaczenia dla edukacji retorycznej pozostaje wychowawcza rola zaproponowanych do realizacji zadań, które motywują uczniów do wyrażania sądów na temat ludzkich postaw, zachowań bohaterów, co więcej pozwalają odnieść zarysowane we fragmentach sytuacje do sytuacji znanych z doświadczenia uczniów.

Tym, co różni i łączy analizowane programy, jest kwestia ujęcia lektur obowiązkowych i uzupełniających, które wpisane zostały w treść podręczników wydawnictwa Nowa Era i Gdańskiego Wydawnictwa Oświatowego. Różnica odnosi się do kwestii ujęcia w podręcznikach obszerniejszych lektur obowiązkowych: *Dziadów cz. II* Adama Mickiewicza, *Zemsty* Aleksandra Fredry, *Balladyny* Juliusza Słowackiego, *Quo vadis* Henryka Sienkiewicza, *Akademii pana Kleksa* Jana Brzechwy itd., których fragmenty wraz

³⁵¹ Vide MEN, op. cit., *Preambula*.

³⁵² Vide Derlukiewicz M., op. cit., s. 5. Analogicznie szczegółowe cele kształcenia i wychowania wpisane zostały w program: Piasta-Siechowicz J., Łuczak A., Murdzek A., Prylińska E., op. cit., s. 2–3.

z rozbudowanym zasobem zadań wpisane zostały w treść serii podręczników *Nowe Słowa na start!*³⁵³, przy czym w podręcznikach Gdańskiego Wydawnictwa Oświatowego propozycji cyklu lekcji czy kierunków omawiania nie ujęto.

5.2 Edukacja retoryczna w podręcznikach

Podręczniki do języka polskiego w szkole podstawowej pełnią dość istotną rolę. Z jednej strony porządkują pracę na lekcji, z drugiej wprowadzają ucznia w świat literatury, kultury i języka. Dobór podręcznika jest autonomiczną decyzją nauczyciela, podobnie, według własnego planu opartego nierzadko na charakterze danego zespołu klasowego nauczyciel wybiera z niego treści i zadania realizowane na zajęciach. Niewątpliwie tym, co staje się istotą nauczania jest rozwijanie określonych umiejętności.

Zgodnie z definicją „umiejętność to praktyczna znajomość czegoś, biegłość w czymś”³⁵⁴. Pisząc zatem o „umiejętnościach”, zwraca się uwagę na te kompetencje, których realizacja wymaga praktycznego działania popartego teoretycznym opanowaniem określonych treści i zasad.

Wpisane w treść dokumentu oświatowego „elementy retoryki” zostały przeniesione w realizację zaproponowane przez wydawców i w praktyce stają się podstawą doskonalenia wypowiedzi ustnych i pisemnych. W serii *Nowej Ery Nowe Słowa na start!*³⁵⁵ na początkowym etapie uczeń obserwuje oraz opisuje zjawiska językowe w kontekstach literackich, kulturowych i społecznych, na etapach dalszych wiedza oparta na obserwacji staje się podstawą tworzenia tekstów uporządkowanych kompozycyjnie oraz stylistycznie.

Szczegółowa analiza omawianych serii podręczników pozwala wnioskować, że umiejętności retoryczne wiążą się z kształtowaniem zdolności ustnego³⁵⁶ i pisemnego wyrażania opinii, formułowania wniosków i odnoszą się do problemów omawianych na lekcjach. Ich rozwijanie rozpoczyna się w klasie IV i na pierwszym etapie wiąże się z ustnym wyrażaniem komentarza będącego wnioskiem wynikającym z obserwacji otaczającego świata. Przykładem tej realizacji może być pytanie wymagające

³⁵³ W podręcznikach wydawnictwa GWO fragmenty nie pojawiają się.

³⁵⁴ Vide *umiejętność*, w: *Słownik języka polskiego*, PWN, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/umiejetnosc.html> (dostęp: 11. 04. 21)

³⁵⁵ Kościerzyńska J., Ginter J., Łęk K., *Nowe słowa na start. Podręcznik do języka polskiego dla klasy czwartej szkoły podstawowej*, Warszawa 2020.

³⁵⁶ W klasach IV–V przeważają formy ustne, w klasach VI stopniowo wprowadzane są polecenia wymagające pisemnej wypowiedzi, wówczas uczniowie tworzą „tekst argumentacyjny”, w klasie VII wprowadzona zostaje rozprawka, w konsekwencji umiejętności retoryczne kierowane są w stronę pisemnych wypowiedzi.

odpowiedzi³⁵⁷ odnoszące się do zagadnienia komunikacji³⁵⁸: „Jak sądzisz, dlaczego na dworcach i lotniskach zamiast napisów często umieszcza się znaki graficzne?³⁵⁹”.

Odpowiedź na tak postawione pytanie zwraca uwagę uczestników lekcji na rolę znaków graficznych w akcie komunikacji społecznej oraz motywuje do wyartykułowania wniosków i skomentowania wybranego, znanego uczniowi z doświadczenia, elementu otaczającego go świata.

Na poziomie klasy czwartej polecenia wymagające wyrażenia własnego zdania pojawiają się również w kontekście utworów omawianych na lekcjach. Przykładem są zadania do wiersza Joanny Kulmowej *Marzenia*³⁶⁰.

Ja nie lubię chodzić do szkoły,
choć nie ma we mnie lenia.
Ja nie lubię chodzić do szkoły,
bo w tornistrze nie mieszczą się marzenia.
W szkole jest wielki porządek,
nikt nie trzyma pod ławką marzeń,
muszę zostawić je w domu –
pod stołem albo w jakiejś szparze.
A one przez ten czas rosną,
odbywają samotne podróże
i kiedy wracam ze szkoły za dalekie są
i za duże.

Wśród zadań wymagających analizy i interpretacji utworu zamieszczono polecenie motywujące ucznia do wyrażenia własnego stanowiska w odniesieniu do opinii podmiotu lirycznego: „Dlaczego, według osoby mówiącej w utworze, w szkole nie ma miejsca na marzenia? Czy zgadzasz się z tym twierdzeniem? Uzasadnij swoją odpowiedź”.³⁶¹

W podręczniku pojawiają się również zadania kształtujące umiejętność wyrażania stanowiska w odniesieniu do omawianej lektury obowiązkowej. W tym konkretnym przypadku autorki proponują charakterystyczne dla dyskusji schematy językowe, a umiejętność wyrażania stanowiska odniesiono do rozmowy:

Porozmawiajcie o tym, czy polecilibyście innym osobom lekturę „Akademia pana Kleksa” do przeczytania. W tym celu niech każdy z was dokończy jedno z podanych zdań:
Uważam, że warto przeczytać „Akademię pana Kleksa”, ponieważ...
Uważam, że nie warto czytać „Akademii pana Kleksa”, ponieważ...³⁶²

Kluczowe w przykładzie okazuje się odniesienie umiejętności wyrażania własnego zdania do sytuacji komunikacyjnej – rozmowy na zadany temat, prowadzonej w określonym

³⁵⁷ O formie realizacji zadania decyduje nauczyciel prowadzący lekcję.

³⁵⁸ Podczas lekcji uczniowie zostają zapoznani ze schematem komunikacyjnym, poznają rolę nadawcy, odbiorcy i komunikatu.

³⁵⁹ Klimowicz A., Derlukiewicz M., *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy czwartej*, Warszawa 2018, s. 22.

³⁶⁰ Vide ibidem, s. 56.

³⁶¹ Ibidem, s. 56.

³⁶² Ibidem, s. 88.

miejscu z konkretnymi odbiorcami. Wprowadzony w ćwiczeniu schemat językowy wymaga od ucznia nie tylko przedstawienia własnych przemyśleń. Motywuje go do dostosowania formy wypowiedzi do określonej sytuacji komunikacyjnej, której ten, chociaż jak należy domniemywać, był niejednokrotnie uczestnikiem, nie potrafi jeszcze nazwać. W praktyce³⁶³ uczniowie zamykają wypowiedź w jednym zdaniu będącym rozwinięciem zaproponowanej struktury: „Uważam, że warto przeczytać »Akademię pana Kleksa«, ponieważ jest wciągająca i ciekawa³⁶⁴. Uważam, że nie warto czytać »Akademii pana Kleksa«, ponieważ jest nudna i długa³⁶⁵”.

W tym samym podręczniku w odniesieniu do dwóch różniących się formą, podobnych tematycznie tekstów zaproponowano zadanie wymagające od uczniów uzasadnienia wyboru. Podczas zajęć uczniowie mają okazję zapoznać się z dwiema wersjami historii związanej z Panem Twardowskim: Jana Adamczewskiego *O Mistrzu Twardowskim*³⁶⁶ oraz Adama Mickiewicza *Pani Twardowska*³⁶⁷ i odpowiedzieć na pytanie: „Która wersja historii o panu Twardowskim bardziej Ci się podobała: przedstawiona w utworze Adama Mickiewicza czy w legendzie o Mistrzu Twardowskim? Uzasadnij swoje zdanie³⁶⁸”.

Tak skonstruowane zadanie jest kontynuacją zaproponowanego w podręczniku ćwiczenia³⁶⁹, w którym w tabeli za pomocą pytań porządkujących: Kim był pan Twardowski? Gdzie został podpisany cyrograf? Jakie zadania wykonał czart? W jaki sposób udało się Twardowskiemu wymknąć ze szponów diabła? – zebrano informacje dotyczące bohatera legendy. Na potrzeby pracy przeprowadzono krótkie badanie, którego celem było zilustrowanie realizacji uczniowskich w formie pisemnej w ramach zadania domowego, przy czym pozostawiono uczniom swobodę w realizacji, to znaczy nie określono ram ani formalnych (długość, kompozycja), ani językowych (konwencja, forma wypowiedzi). Wybrane realizacje obrazują wielokierunkowość rozwinięcia.

Realizacje uczniowskie:

Mi się najbardziej pani Twardowska którą napisał “Adam Mickiewicz”, ponieważ diabeł musiał wykopać się w wodzie święconej i przysiąc żonie Twardowskiego wierność i posłuszeństwo oraz z nią mieszkać przez rok³⁷⁰.

³⁶³ Wniosek wyciągnięty na podstawie obserwacji przeprowadzonej w trakcie zajęć z uczniami klasy IV.

³⁶⁴ Wypowiedź uczennicy klasy IV.

³⁶⁵ Wypowiedź ucznia klasy IV.

³⁶⁶ Klimowicz A., Derulkiewicz M., 2018, op. cit., s. 176.

³⁶⁷ Klimowicz A., Derulkiewicz M., 2018, op. cit., s. 177–182.

³⁶⁸ Klimowicz A., Derulkiewicz M., 2018, op. cit., s. 183.

³⁶⁹ Klimowicz A., Derulkiewicz M., 2018, op. cit., s. 183.

³⁷⁰ Wypowiedź pisemna, uczennica klasy IV.

Bardziej podoba mi się legenda o “Mistrzu Twardowskim”, ponieważ w historii diabeł miał dla mnie ciekawsze zadania i była w moim odczuciu ciekawsza niż utwór Adama Mickiewicza³⁷¹.

Moim zdaniem lepszą wersją jest legenda Jana Adamczewskiego. Podobała mi się ona bardziej, ponieważ Pan Twardowski miał bardzo dużo wyobraźni jak dawał zadania diabłowi³⁷².

Bardziej podobała mi się wersja “Pana Twardowskiego” w wykonaniu Jana Adamczewskiego ponieważ budowa zdań była dla mnie wygodna.

Podobała mi się też treść bo była zabawna i ciekawa oraz opowieść była krótsza³⁷³.

Uczniowie odpowiadali na postawione w zadaniu pytanie pełnym zdaniem³⁷⁴, którego konstrukcja oparta została na zmianie szyku zdania pytającego zamieszczonego w treści zadania w szyk zdania twierdzącego. Ponadto, odwołując się bezpośrednio do utworu, potrafili rozwinąć uzasadnienie, którego treść odniesiona została do:

1. fabuły: „diabeł musiał wykąpać się w wodzie święconej i przysiąc żonie Twardowskiego wierność i posłuszeństwo oraz z nią mieszkać przez rok”;
2. subiektywnych obserwacji związanych z odbiorem lektury: „Podobała mi się też treść bo była zabawna i ciekawa oraz opowieść była krótsza”;
3. oceny: „ponieważ w historii diabeł miał dla mnie ciekawsze zadania i była w moim odczuciu ciekawsza niż utwór Adama Mickiewicza”;
4. formy językowej: „ponieważ budowa zdań była dla mnie wygodna”.

Analogiczne zadania, wymagające od uczniów wyrażenia stanowiska, pojawiają się w podręcznikach³⁷⁵ również w kontekście fragmentów tekstów analizowanych na lekcji oraz w odniesieniu do obowiązkowych lektur szkolnych. Na poziomie klasy IV–VI dominującą³⁷⁶ formą, jeśli nauczyciel nie zdecyduje inaczej³⁷⁷, jest forma ustna. Kluczowymi sformułowaniami, które pojawiają się w poleceniach w odniesieniu do różnych pod względem problematyki i zakresu teoretycznego tekstów literackich, są: „Wyraź swoją opinię” lub wtrącenie „Twoim zdaniem”. By nie pozostawić wniosku bez przykładu, przywołam pytania odwołujące się do:

1. jednej z lektur dodatkowych:

³⁷¹ Wypowiedź pisemna, uczeń klasy IV.

³⁷² Wypowiedź pisemna, uczeń klasy IV.

³⁷³ Wypowiedź pisemna, uczeń klasy IV.

³⁷⁴ Zgodnie z wymaganiami postawionymi przez prowadzącego zajęcia nauczyciela.

³⁷⁵ Mowa o podręcznikach wydawnictwa Nowa Era oraz Gdańskiego Wydawnictwa Oświatowego.

³⁷⁶ Wniosek na podstawie obserwacji, nie podjęto w tym celu badań ilościowych.

³⁷⁷ Polecenia są sformułowane w ten sposób, że nie określają, czy wypowiedź ma zostać zapisana.

W podręczniku odnaleźć można również zadania, które wskazują na określoną formę realizacji. W takiej sytuacji pojawia się zapis: „zapisz w zeszycie”; „porozmawiajcie o..” itp.

„Felix, Net i Nika”: Która postać z powieści mogłaby zostać Twoim przyjacielem? Uzasadnij swoją opinię, podając argumenty zgodne z treścią książki³⁷⁸.

2. oraz do norm życia społecznego i własnych doświadczeń:

Jak, Twoim zdaniem, ludzie powinni się odnosić do osób mających inne przekonania religijne?³⁷⁹

Od klasy IV uczniowie w różnych kontekstach zachęceni są do wyrażania opinii. Pojawiające się w podręczniku polecenia wymagające uzasadnienia – „uzasadnij swoją wypowiedź” – oraz określenia stanowiska – „Twoim zdaniem” – prowokują do konstruowania argumentu, postawienia tezy lub hipotezy. Wypowiedzi uczniowskie wplecione w tok prowadzonych zajęć stają się jednocześnie elementem prowadzonego w klasie dyskursu, którego zakres zdeterminowany może być tekstem literackim czy tekstem kultury³⁸⁰. Formułowanie opinii na podstawie artefaktów i obserwacji lokuje umiejętności retoryczne uczniów w akcie komunikacji społecznej, której stają się uczestnikami i skłania do ukierunkowanej refleksji oraz do komentowania zjawisk.

Uwagę zwraca fakt, że autorzy podręczników uzupełniają treści zadań o propozycje schematów językowych. W klasie IV uczniowie zobowiązani są wpłatać w wypowiedzi ustne i pisemne słownictwo charakterystyczne dla gatunków argumentacyjnych:

1.Uzasadnienie:

Powiedz, który baśniowy bohater przypomina cię. W czym jesteście podobni? Zapisz w zeszytcie spostrzeżenia.

„Jestem podobny do...?... ponieważ...?...”³⁸¹

2.Wprowadzanie tezy:

Porozmawiajcie o tym, która pamiątka opisana w wierszu jest najcenniejsza. Uzasadnij swój wybór, wykorzystując słownictwo z ramki.

„Sądzę, Według mnie, Moim zdaniem, Jestem przekonana/przekonany, Uważam, Myślę, Wydaje mi się...”³⁸²

3.Wnioskowanie:

Uzupełnij wniosek, Skorzystaj z podanych sformułowań.

„Opisane sytuacje (1)...?...ponieważ bohaterowie (2)...?...że ich działania (3)...?...”

1.Śmieją/nie śmieją

2.Zauważają/nie zauważają

3.Nie odnoszą zamierzonego skutku/odnoszą zamierzony skutek”³⁸³.

³⁷⁸ Klimowicz A., Derlukiewicz M., *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy szóstej szkoły podstawowej*, Warszawa 2019, s. 28.

³⁷⁹ Ibidem, s. 20.

³⁸⁰ Obraz, plakat, fotografia. Pytania wymagające wyrażenia własnego zdania pojawiają się również w kontekście zamieszczonych w podręczniku reprodukcji obrazów, plakatów czy fotografii. Np. jedno z zadań zamieszczonych pod reprodukcją obrazu Johna Newcomba, *Wyjaśnienie*, brzmi: *Co, Twoim zdaniem, ma wpływ na to, że jeden człowiek silnie oddziałuje na innych?*, w: Klimowicz A., Derlukiewicz M., *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, Warszawa 2018, s. 99.

³⁸¹ Łuczak A., Murdzek A., Krzemieniewska-Kleban K., *Język polski. Między nami 4*, Gdańsk 2017, s. 13.

³⁸² Ibidem, s. 25.

4. Wprowadzanie przykładu:

W kilku zdaniach odpowiedz na pytanie: „Jak rozpoznać drugiego człowieka?” Podaj przykład zachowania takiej osoby³⁸⁴.

Przedstawione do realizacji zadania wynikają z toku lekcji, podczas której omawiane są teksty literackie i teksty kultury będące podstawą dyskursu lekcyjnego. Obserwacje świata i relacji społecznych wiążą się z obserwacją postaw i zachowań wpisanych w treść utworów literackich: wierszy, fragmentów powieści, mitów i komiksów. Charakterystyczne dla zadań wymagających wyrażenia własnego stanowiska są zwroty podkreślające zdanie ucznia: „która z wersji podobała ci się najbardziej, który bohater przypomina cię, twoim zdaniem itp”. Tym samym edukacja retoryczna staje się narzędziem służącym kształtowaniu umiejętności wyrażania stanowiska, porządkowania spostrzeżeń, wartościowania oraz artykułowania myśli.

Rozszerzeniem umiejętności wyrażania własnego stanowiska jest w szkole podstawowej dyskusja. Wtedy też uczniowie zostają zapoznani z jej definicją, zakresem leksykalnym oraz przykładowymi sytuacjami komunikacyjnymi, a jej funkcję autorzy podręcznika utożsamiają z „rodzajem rozmowy”, której istotą jest przekonać „drugą stronę” do własnego stanowiska:

Diskusja – rodzaj rozmowy, podczas której dochodzi do wymiany poglądów na określony temat. Uczestniczą w niej przynajmniej dwie strony, które rozmawiają zgodnie z pewnymi regułami. Drugą stronę możemy przekonywać do swojego stanowiska podanego w formie tezy lub hipotezy za pomocą trafnie dobranych argumentów³⁸⁵.

Warto zauważyć, że na poziomie definicji pojęcia odnoszące się do retoryki: teza, hipoteza, argument oraz przykład zostają wyjaśnione i uzupełnione charakterystycznym dla formy wypowiedzi słownictwem oraz kontekstem:

Teza to opinia, której jesteśmy pewni; pogląd, którego słuszność zamierzamy udowodnić. Wprowadzamy ją za pomocą sformułowań typu: Uważam, że...; Sądzę, że...; Moim zdaniem...; Według mnie...

Przykład:

Według mnie warto mieć profil na portalu społecznościowym.

Hipoteza to opinia, której nie jesteśmy pewni – przypuszczenie budzące nasze wątpliwości i wymagające sprawdzenia. Wprowadzamy ją za pomocą sformułowań typu: Wydaje mi się, że...; Zastanawiam się, czy...; Mam wątpliwości, czy...

Przykład:

Mam wątpliwości, czy wolno zakładać konto na portalu społecznościowym.

Argument to twierdzenie przytaczane dla uzasadnienia lub obalenia jakiejś tezy, rozstrzygnięcia hipotezy bądź przekonania kogoś do swoich racji.

Przykład:

³⁸³ Ibidem, s. 111.

³⁸⁴ Ibidem, s. 182–283.

³⁸⁵ Klimowicz A., Derlukiewicz M., op. cit. Klasa szósta, s. 120.

Profil na portalu społecznościowym pozwala na szybkie dzielenie się informacjami.

Przykład to inaczej uzasadnienie argumentu. Przykładem może być przywołanie konkretnej sytuacji lub wybranego zdarzenia albo podanie cytatu.

Przykład:

Wczoraj w kilka sekund udostępniłem kolegom zdjęcia z wycieczki³⁸⁶.

Uzupełnieniem teoretycznej wykładni jest krótki spis zasad „Kulturalnej dyskusji”³⁸⁷, w którym zwrócono uwagę na konieczność odpowiedniego wyrażania stanowiska („wyrażaj swoje myśli jasno i zwięźle, a także trafnie dobieraj argumenty”); sposób artykulacji („nie krzycz, mów głośno i wyraźnie”); warunki komunikacji („utrzymuj kontakt wzrokowy z rozmówcami”); kulturę i postawę wobec uczestników dyskusji („Okazuj rozmówcom szacunek. Nie wyśmiewaj się z ich wypowiedzi, staraj się także zrozumieć cudze racje”); sposoby wyrażania odmiennego stanowiska z zaproponowanymi strukturami wypowiedzi („Jeśli nie zgadzasz się z czyimś zdaniem, przekaż to w uprzejmy sposób. Możesz na przykład powiedzieć: »Szanuję twoją opinię, ale mam odmienne zdanie«”) oraz polemiki („Nawiązuj do tego, co mówią inni: Nie zgadzam się z...; Podzielam opinię, że...; Mam inne zdanie na temat...; Nie mogę się z tym zgodzić, ponieważ...”³⁸⁸) i podsumowania („Zakończ wypowiedź podsumowaniem: Z tego, co powiedziałem/powiedziałam, jasno wynika, że...; Przedstawione argumenty dowodzą, że...”³⁸⁸).

Umiejętność udziału w dyskusji wprowadzana jest w omawianej serii podręczników w uporządkowany, lecz schematyczny sposób. Uczniowie zostają zapoznani z funkcją tezy, hipotezy, argumentów i przykładów.

W wywodzie teoretycznym zwrócono również uwagę³⁸⁹ na odpowiadające formie wymiany poglądów słownictwo. Na podstawie jednego z zadań³⁹⁰, uczniowie mogą przyjrzeć się argumentom i przeanalizować zastosowane w toku dyskusji przykłady. Uwagę zwraca fakt, że przedstawione przykłady nie odbiegają od praktykowanych w klasach wcześniejszych. Nowością dla uczniów może okazać się utożsamienie „rozmowy” z wypowiedzią pisemną i jej funkcją użytkową, czego przykładem mogą być zaproponowane do realizacji zadania. Wśród nich odnaleźć można dyskusję prowadzoną

³⁸⁶ Ibidem, s.120.

³⁸⁷ Ibidem, s. 121.

³⁸⁸ W podręczniku Gdańskiego Wydawnictwa Oświatowego analogiczny dekalog kulturalnego rozmówcy pojawia się w klasie VI.

³⁸⁹ Piszę o „zwróceniu uwagi” ze względu na niewielką ilość przykładów.

³⁹⁰ Wydawnictwo proponuje cztery zadania do realizacji.

na forum internetowym³⁹¹, które z językowego punktu widzenia, kieruje się odmiennymi zasadami kultury języka. Charakteryzuje ją dominacja języka potocznego i swoboda wypowiedzi, w konsekwencji zakres obserwacji wykracza poza zakres teoretyczny, a dyskusja może być postrzegana jako nieformalna pod względem językowym wymiana poglądów i opinii. W takim też tonie utrzymane zostały zaproponowane do wykonania zadania³⁹²:

Przykład:

Polecenie 1.

Jakie jest Twoje zdanie na temat korzystania z tabletów? Zabierz głos w dyskusji. Nie zapomnij o podaniu przynajmniej jednego argumentu potwierdzającego Twoją opinię. Poprzyj argumenty przykładami.³⁹³

Napisał(a) Ewelina – wtorek, 21 września (15.01)

Mój komputer ledwo zipie i zastanawiam się nad kupnem tabletu. Co o tym myślicie? Korzystacie z tabletów, przydają się Wam?

Napisał(a) Pawelek - wtorek, 21 września (17.03)

Dobry pomysł! Tablet- jak dla mnie- ma całą masę zalet. Jest lekki, więc możesz go ze sobą wszędzie zabrać i zawsze masz dostęp do netu. Poza tym wiele gier czy różnych aplikacji działa tylko na tabletach.

Napisał(a) Kinia2002 – środa, 22 września (08.07)

E tam! Tablet daje znacznie mniej możliwości niż komputer. Moim zdaniem to zbędny gadżet. A jak ktoś bardzo potrzebuje internetu w kieszeni, wystarczy mu lepszy telefon...³⁹⁴

Polecenie 2.

Sformułuj brakujący temat dyskusji toczącej się na forum internetowym. Które argumenty rozmówców odwołują się do faktów?

Przytoczony powyżej przykład rozmowy jest jedynym przeznaczonym do uczniowskiej analizy zapisem dyskusji. Zarówno zakres teoretyczny, jak i praktyczny pozwala rozumieć dyskusję jako wymianę poglądów, opinii i odnosi ją do umiejętności komunikacyjnych osadzonych w bliskich uczniom kontekstach sytuacyjnych.

Poza zaprezentowanym zadaniem w treści podręcznika znalazło się również polecenie, które wymaga od uczniów przygotowania się do podjęcia dyskusji na określone tematy:

Treść polecenia:

Wybierz jedną z podanych tez. Przygotuj i zapisz w zeszycie argumenty za tą opinią lub przeciw niej. Poprzyj argumenty przykładami.

Bycie bohaterem we współczesnym świecie nie jest trudne.

Każdy uczeń klasy szóstej jest już prawie dorosłym człowiekiem.

³⁹¹ W podręczniku Gdańskiego Wydawnictwa Oświatowego w podręczniku do klasy IV zaproponowano zadanie oparte o treść forum internetowego. Zadaniem uczniów jest określenie tematu rozmowy. Vide, Łuczak A., Murdzek A., Krzemieniewska-Kleban K., op. cit., s. 25.

³⁹² Jest to pierwsze ćwiczenie, z którymi spotkają się uczniowie po wprowadzeniu treści teoretycznych.

³⁹³ Klimowicz A., Derlukiewicz M., op. cit., Klasa szósta, s. 122.

³⁹⁴ Ibidem.

W szkołach powinien obowiązywać strój jednakowy dla wszystkich uczniów³⁹⁵.

Nie ulega wątpliwości, że zaproponowany do realizacji sposób przygotowania się do dyskusji może posłużyć na dalszym etapie jako plan wypowiedzi argumentacyjnej, w którym uczniowie zapisują tezę, argumenty oraz przykłady je ilustrujące.

Uwagę zwraca fakt, że w poleceniach kluczowym hasłem staje się słowo „opinia”³⁹⁶. Pojęcie to zostaje wprowadzone³⁹⁷ w klasie V w kontekście definiowania tekstu publicystycznego: „Tekst publicystyczny pojawia się w prasie, radiu, telewizji i Internecie. Dotyczy aktualnych wydarzeń. Może poruszać różnorodne tematy: społeczne, polityczne, gospodarcze, sportowe, kulturalne i naukowe. Przekazuje informacje (fakty) i prezentuje opinie autora (dzięki temu można dowiedzieć się, jaki jest stosunek do omawianego tematu)”³⁹⁸, następnie rozwinięte w klasie VIII, gdzie poświęcono mu więcej miejsca oraz wprowadzono ćwiczenia w jej rozpoznawaniu i zastosowaniu. W analizowanym materiale odnaleźć można następującą jej definicję:

Opinia to komunikat, w którym nadawca wyraża swój subiektywny sąd o jakiejś fakcie, zdarzeniu lub stanie rzeczy. W przeciwieństwie od informacji, czyli komunikatu będącego obiektywnym opisem rzeczywistości, w opinii przeważają punkt widzenia nadawcy, jego poglądy i ocena określanych zdarzeń, np. „Moim zdaniem trener powinien wystawić rezerwowych. Mecz będzie tylko formalnością. Nasza drużyna na pewno zwycięży”³⁹⁹.

Uzupełnieniem definicji jest spis „przydatnego słownictwa” uporządkowany zgodnie z:

1. Nomenklaturą językoznawczą: przymiotniki i przysłówki oceniające, a także wyrazy wartościujące i nacechowane emocjonalnie, np. niesamowity, kultowy, geniusz, wspaniale, przeciętnie oraz przymiotniki w stopniu najwyższym: najciekawszy, najlepszy, najgorszy.
2. Nomenklaturą stricte retoryczną, będą to: zwroty sygnalizujące, że wypowiedź jest czyjąś opinią, np. myślę, że..., sędzę, że..., uważam, że..., czuję, że..., lubię..., nie znoszę..., uwielbiam..., podoba mi się to, że..., jestem przeciwny (przeciwna) temu, by..., trudno zgodzić się z opinią, że...

Rozszerzeniem kontekstu staje się ujęta w ramy „nowej wiadomości” informacja, że: „Opinie są wyłącznie naszymi poglądami i nie wolno narzucać ich innym uczestnikom

³⁹⁵ Ibidem.

³⁹⁶ Przykładowe polecenia: 1. Nieśmiałość – zaleta czy wada? Jakie jest Twoje stanowisko w tej sprawie? Sformułuj tezę. Zapisz w zeszycie argumenty potwierdzające Twoją opinię. 2. Jakie jest Twoje zdanie na temat korzystania z tabletek? Zabierz głos w dyskusji. Nie zapomnij o podaniu przynajmniej jednego argumentu potwierdzającego Twoją opinię. Vide Klimowicz A., Derlukiewicz M., op. cit. Klasa szósta, s. 122.

³⁹⁷ Ponowne przywołanie terminu ma miejsce w klasie VIII, gdzie problemowi wyrażania opinii poświęcono odrębny rozdział. Vide Kościerzyńska J., Chmiel M., Szulc M., Gorzałczyńska-Mróż A., op. cit., s. 67–69.

³⁹⁸ Klimowicz A., Derlukiewicz M., op. cit., Klasa szósta, s. 100.

³⁹⁹ Kościerzyńska J., Chmiel M., Szulc M., Gorzałczyńska-Mróż A., op. cit., s. 67.

rozmowy⁴⁰⁰». Zaproponowane do realizacji ćwiczenia polegają na wskazaniu wypowiedzi opiniującej⁴⁰¹, opisanu bliskiej osoby z uwzględnieniem słownictwa charakterystycznego dla opinii⁴⁰² oraz wyrażeniu opinii na temat kwestii podjętej w wywiadzie⁴⁰³. Jedno z zadań polega na rozwiązaniu psychotestu⁴⁰⁴, którego uczestnicy wybierają odpowiedź, z którą się zgadzają.

Umiejętność wyrażenia własnej opinii w dyskusji jest jedną z kluczowych kompetencji kształtowanych w szkole podstawowej. Jej realizacja związana jest z umiejętnością wyrażania własnego stanowiska, własnego zdania na temat omawianej podczas zajęć lektury oraz na tematy odnoszące się do norm życia społecznego. Tym, co wydaje się niespójne, jest zaproponowany do wprowadzenia zakres teoretyczny i sugerowane w jego kontekście przykłady poddawane, zgodnie z poleceniem, analizie. Autorzy podręcznika słusznie rozszerzają pojęcie dyskusji o nowoczesne formy komunikacji społecznej, niepokojącym jest rozdźwięk pomiędzy zaproponowanym do realizacji zakresem teoretycznym wraz z wprowadzonym zakresem leksykalnym a ich egzemplifikacją, która przedstawiona została uczniom do przeanalizowania.

W praktyce dydaktycznej umiejętność prowadzenia dyskusji jest poszerzona, chociaż nie jest to zabieg celowy, o umiejętność dochodzenia do porozumienia podczas realizacji wspólnych zadań⁴⁰⁵, w których rozbieżność stanowisk toruje drogę nowym rozwiązaniom. Osadzona w naturalnych dla współpracy warunkach⁴⁰⁶ pozwala na wzmocnienie umiejętności komunikacyjnych niezbędnych do wykonania podjętego przez grupę uczniów przedsięwzięcia. W warunkach szkolnych realizacja projektów, praca zespołowa nie jest zjawiskiem odosobnionym czy wyjątkowym, co więcej odbywa się ona na większości przedmiotów obowiązkowych. Wtedy też współpraca uczniów naturalnie⁴⁰⁷ oparta jest na zasadach prowadzenia wymiany zdań i poglądów zmierzających do wypracowania wspólnej drogi realizacji oraz finalizacji kolegialnie wykonanego zadania. Umiejętność wymiany poglądów to umiejętność żywa. Na jej doskonalenie wpływają doświadczenie,

⁴⁰⁰ Ibidem, s. 68.

⁴⁰¹ *Wybierz wypowiedzenia, które są według Ciebie, opiniami. Przykład: Mariusz jest niezwykle cierpliwy; Monika ma długie, kręcone włosy itp.* Vide Kościerzyńska J., Chmiel M., Szulc M., Gorzałczyńska-Mróż A., op. cit., s. 67.

⁴⁰² *Ułóż kilka zdań dotyczących cech charakteru Twoich bliskich. W każdym wypowiedzeniu powinno znaleźć się uzasadnienie Twojej opinii.* Vide ibidem, s. 67.

⁴⁰³ *Wyraź w kilku zdaniach swoją opinię dotyczącą tematu poruszonego w wywiadzie (tytuł wywiadu: Zagrożone ssaki).* Vide ibidem s. 68.

⁴⁰⁴ Polecenie do zadania brzmi następująco: *Rozwiąż psychotest, a dowiesz się, czy potrafisz radzić sobie w sytuacjach, w których trzeba wyrazić opinię.* Vide ibidem, s. 69.

⁴⁰⁵ Na przykład projektowych.

⁴⁰⁶ Pracy projektowej, pracy w zespołach.

⁴⁰⁷ Nie wymagając refleksji językowej czy formalnej.

obserwacje, zasób wiadomości, a także predyspozycje osobowe uczestniczących w niej rozmówców. Na poziomie szkoły podstawowej uczniowie poprzez realizację przykładowych zadań odkrywają komunikacyjne walory języka, analizując przykładowe wypowiedzi, przekonują się o tym, że niezależnie od sytuacji komunikacyjnej, biorąc udział w wymianie poglądów, zobligowani są do zastosowania określonych struktur oraz zachowania odpowiednich postaw. Tym samym, zarówno w zakresie odbioru cudzej wypowiedzi, jak i artykułowania własnego stanowiska nabywają podstawowe umiejętności językowe, które stają się trzonem umiejętności retorycznych przydatnych w komunikacji społecznej.

5.3 Wypowiedzi pisemne o charakterze retorycznym w podręcznikach szkolnych

W programie⁴⁰⁸, którego realizacją jest seria podręczników *Nowe Słowa na start*, umiejętności retoryczne stają się podstawą tworzenia ustnych i pisemnych wypowiedzi, w różnych, jak zaznacza autorka programu, formach gatunkowych:

Stałym, istotnym elementem każdego rozdziału jest „Szkoła mówienia i pisania”, która krok po kroku uczy poprawnego budowania wypowiedzi ustnych i pisemnych w różnych formach gatunkowych, wskazanych w podstawie programowej. Rozwijanie kompetencji komunikacyjnych powiązane z nabywaniem wiedzy i umiejętności z zakresu retoryki – argumentowania, wnioskowania, budowania logicznego i spójnego wyводу⁴⁰⁹.

W podręczniku do języka polskiego umiejętności związane z tworzeniem tekstów pisemnych wydzielone zostały przez autorów do powtarzającego się w ramach każdego rozdziału działu: *Szkoła mówienia i pisania*. Ukierunkowana na wypowiedzi pisemne świadomość retorycznego przekazu, której istotnymi elementami są umiejętność argumentowania, wnioskowania oraz logicznego i spójnego wyводу, wprowadzana jest w klasie VI wraz z zapoznaniem uczniów z „wypowiedzią argumentacyjną”⁴¹⁰, kolejną formą jest „rozprawka”⁴¹¹. W komentarzu zamieszczonym w programie, zarówno „tekst argumentacyjny”, jak i „rozprawkę” odniesiono do tych samych wymagań podstawy programowej.

Uczeń:

1. gromadzi i porządkuje materiał rzeczowy potrzebny do tworzenia wypowiedzi; redaguje plan kompozycyjny własnej wypowiedzi (III. 1. 2);
2. tworzy wypowiedź, stosując odpowiednią dla danej formy gatunkowej kompozycję oraz zasady spójności językowej między akapitami; rozumie rolę akapitów jako spójnych całości myślowych

⁴⁰⁸ Jedynie w programie wydawnictwa Nowa Era autorzy programu wspominają o umiejętnościach retorycznych.

⁴⁰⁹ Derlukiewicz M., op. cit., s. 83.

⁴¹⁰ Ibidem, s. 60.

⁴¹¹ Ibidem, s. 62.

- w tworzeniu wypowiedzi pisemnych oraz stosuje rytm akapitowy (przeplatanie akapitów dłuższych i krótszych) (III.1.3)
3. wykorzystuje znajomość zasad tworzenia tezy i hipotezy oraz argumentów przy tworzeniu rozprawki oraz innych tekstów argumentacyjnych (III. 1. 4)
 4. odróżnia przykład od argumentu (III. 1.5)
 5. przeprowadza wnioskowanie jako element wyводу argumentacyjnego (III. 1.6)
 6. zgadza się z cudzymi poglądami lub polemizuje z nimi, rzeczowo uzasadniając własne zdanie (III. 1.7)
 7. rozpoznaje manipulację językową i przeciwstawia jej zasady etyki wypowiedzi (III. 1.9)⁴¹².

Ponadto poza wyżej wymienionymi umiejętnościami podkreślono konieczność rozwijania „krytycznego myślenia i formułowania opinii”, którą przypisano do tekstu argumentacyjnego⁴¹³, a jego realizację powiązano z innym obszarem podstawy programowej „Samokształcenie”⁴¹⁴.

Rozwijanie umiejętności tworzenia pisemnych wypowiedzi argumentacyjnych staje się jednocześnie powtórzeniem i rozszerzeniem terminologii wprowadzonych na okoliczność dyskusji. Tym, co wspólne, będzie dla wypowiedzi pisemnych i ustnych, jest fakt, że opierają się one na konieczności sformułowania stanowiska, uzasadnienia, wprowadzenia tezy, hipotezy oraz argumentów. Tym, co różni, jest forma realizacji. Dyskusja prezentuje typ wypowiedzi ustnej, wypowiedź argumentacyjna czy rozprawka – wypowiedzi pisemnej.

5.4 Wypowiedź argumentacyjna a rozprawka

Jak już wspomniano, istotę wypowiedzi argumentacyjnej uczniowie poznają⁴¹⁵ w klasie VI, jej definicja poszerzona zostaje w klasie VII, na ostatnim etapie uczniowie poznają rozprawkę i przemówienie. W celu wskazania różnic i podobieństw pomiędzy tekstem argumentacyjnym i rozprawką warto przyjrzeć się zamieszczonym w podręczniku definicjom, wyjaśnieniom i wskazówkom realizacji.

Definicje:

I Wypowiedź argumentacyjna (klasa szósta)⁴¹⁶:

Wypowiedź argumentacyjna ma na celu uzasadnienie określonego twierdzenia. Po przedstawieniu głównej tezy należy użyć argumentów, które ją potwierdzają i przekonają odbiorców. Wypowiedź argumentacyjną trzeba zakończyć sformułowaniem wniosku.

Wypowiedź argumentacyjna (klasa siódma)⁴¹⁷:

⁴¹² Ibidem: Odpowiednio dla wypowiedzi argumentacyjnej: s. 60–61; dla rozprawki: s. 62–63.

⁴¹³ Analogicznego zapisu brakuje w przypadku rozprawki.

⁴¹⁴ Derlukiewicz M., op. cit., s. 61.

⁴¹⁵ Mowa tu o porządku wprowadzenia kolejnych form wypowiedzi w omawianych podręcznikach wydawnictwa Nowa Era.

⁴¹⁶ Klimowicz A., Derlukiewicz M., o. cit., Klasa szósta, s. 123.

⁴¹⁷ Kościerzyńska J., Ginter J., Łęk K., Bielawska N., Kostrzewa J., Krzemińska J., *Nowe Słowa na Start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy siódmej szkoły podstawowej*, Warszawa 2020, s. 160.

Wypowiedź argumentacyjną tworzymy za każdym razem, gdy chcemy kogoś do czegoś przekonać. Formułujemy tezę, czyli stanowisko i próbujemy ją uzasadnić za pomocą argumentów, które ilustrujemy przykładami.

Na podstawie zacytowanych powyżej definicji określić można charakter wypowiedzi argumentacyjnej, której celem będzie uzasadnienie zdania i przekonanie odbiorcy. W definicjach pojawiają się również wyznaczniki formalne wypowiedzi argumentacyjnej. Należą do nich sformułowanie tezy, poparcie jej argumentami zilustrowanymi przykładami (na poziomie klasy VII) oraz sformułowanie wniosku.

Definicja rozprawki wydaje się bardziej rozbudowana i brzmi następująco:

II Rozprawka klasa siódma⁴¹⁸:

Rozprawka to dłuższa wypowiedź pisemna, w której *rozprawiamy*, czyli przedstawiamy swoje zdanie na określony temat i uzasadniamy je rzeczowymi argumentami. Charakterystycznym elementem rozprawki jest teza albo hipoteza. Jeśli jesteśmy pewni, że przedstawione przez nas stanowisko jest słuszne, formułujemy tezę; jeśli jednak takiej pewności nie mamy – stawiamy hipotezę. Tezę należy udowodnić odpowiednimi argumentami. Hipotezę trzeba potwierdzić lub podważyć za pomocą argumentów bądź kontrargumentów. Argumenty i kontrargumenty powinny być zilustrowane przykładami.

Zgodnie z zapisem, istotą rozprawki jest „rozważenie” (w definicji: *rozprawiamy*) określonego tematu oparte na wyrażeniu stanowiska, które poparte zostanie „rzeczowymi” argumentami. Autor pracy, zgodnie z definicją, może sformułować tezę lub hipotezę i konsekwentnie, w zależności od sposobu wyrażenia stanowiska, zaprezentować argumenty i kontrargumenty.

Powyższe zestawienie dwóch form wypowiedzi pozwala wskazać na podobieństwa i różnice pomiędzy wypowiedzią argumentacyjną i rozprawką. Tym, co łączy obie formy, jest cel wypowiedzi: wyrażenie stanowiska na określony temat. Tym, co wydaje się je różnić, jest:

1. Sposób wyrażenia stanowiska. W przypadku wypowiedzi argumentacyjnej zadaniem autora jest „uzasadnić” i „przekonać”, w przypadku rozprawki „rozprawić”, rozważyć. Dlatego też autor pracy może oprzeć swój wywód na tezie lub hipotezie.
2. Sposób argumentacji. W wypowiedzi argumentacyjnej pojawią się argumenty, które przekonają odbiorcę o słuszności postawionej tezy, w rozprawce pojawić się mogą argumenty w przypadku uzasadnienia tezy oraz argumenty i kontrargumenty w chwili, gdy rozważania rozpoczęte zostaną od hipotezy.

Warto zauważyć, że zgodnie z definicją zamieszczoną w podręczniku, „wypowiedź argumentacyjna” kierowana jest do grona „odbiorców”, co skutkować będzie

⁴¹⁸ Ibidem, s. 221.

w realizacjach stworzeniem sytuacji komunikacyjnej wymagającej umiejętności przekonywania i bliska będzie tym samym formie przemówienia. „Rozprawka” bliższa będzie monologowi, w którym nadawca rozstrzyga słuszność określonego założenia, a jego wywód skoncentrowany zostanie na umiejętnym osądzie zmierzającym do jednoznacznych konkluzji. Domyślnie będzie to dłuższy monolog wpisany w dyskurs nie tylko uczniowski, ale i dydaktyczny.

Rozszerzeniem obserwacji odnoszących się do rodzajów argumentów jest zamieszczenie w kontekście wypowiedzi argumentacyjnej w opisywanej serii podręczników następującej informacji odnoszącej się do rodzajów argumentów:

Rodzaje argumentów (klasa szósta)⁴¹⁹:

Zbierz jak najwięcej argumentów potwierdzających tezę:

- odwołujących się do faktów i logiki, czyli do konkretnych informacji na przykład: wyników badań naukowych, wypowiedzi cenionych naukowców, cytatów oraz logicznego myślenia (...).
- emocjonalnych, których celem jest zyskanie uznania odbiorców przez wywołanie określonych uczuć, na przykład: strachu, litości, oburzenia, wzruszenia.

Rodzaje argumentów (klasa siódma)⁴²⁰:

Wyróżniamy trzy rodzaje argumentów:

- logiczne opierają się na wnioskach wynikających z przeprowadzonego rozumowania, np. na podstawie zebranych szczegółowych faktów formułuje się ogólne spostrzeżenia,
- rzeczowe odwołują się do konkretnych informacji, np. do wyników badań, danych liczbowych, wypowiedzi autorytetów w danej sprawie, faktów, cytatów, przykładów.
- odwołujące się do emocji – mają na celu zjednanie sobie odbiorców, wywołanie w nich uczuć.

W materiale omawianej serii podręczników nie wyszczególniono już rodzajów argumentów w odniesieniu do rozprawki. Uczniowie zatem, przystępując do redakcji rozprawki, powinni rozumieć i znać rodzaje argumentów, które posłużą im do rozważenia stanowiska. Interesujący jest również fakt, że zgodnie z definicją podręcznikową, rozprawce przypisano jeden rodzaj argumentów – argumenty rzeczowe⁴²¹. Ten wyznacznik może zostać potraktowany jako determinant różniący omawiane formy wypowiedzi.

W serii podręczników *Nowe Słowa na start* wiele miejsca poświęca się wskazówkom kompozycyjnym:

1. W przypadku wypowiedzi argumentacyjnej:
W klasie szóstej⁴²²:
 - a. Uporządkuj argumenty od najważniejszego do najmniej ważnego lub odwrotnie.
 - b. Każdy argument uzasadnij odpowiednim przykładem.
 - c. Zadbaj o jasny przekaz wypowiedzi.

⁴¹⁹ Klimowicz A., Derlukiewicz M., op. cit. Klasa szósta, s. 123.

⁴²⁰ Kościerzyńska J., Ginter J., Łęka K., Bielawska N., Kostrzewa J., Krzemińska J., op. cit., s. 160.

⁴²¹ Warto zaznaczyć, że zapisy Podstawy programowej wskazują na konieczność umiejętności zastosowania trzech rodzajów argumentów: argumentów odnoszących się do faktów, logiki i emocji.

⁴²² Klimowicz A., Derlukiewicz M., op. cit., Klasa szósta, s. 123.

- d. Na koniec sformułuj wniosek wynikający z podanej argumentacji i potwierdzający słuszność tezy.
 - e. W klasie siódmej⁴²³:
Sformułuj tezę, którą zamierzasz udowodnić.
 - f. Zgromadź jak najwięcej argumentów, które potwierdzą Twoje stanowisko wyrażone w tezie.
 - g. Zadbaj o porządek wypowiedzi – ułóż argumenty od najważniejszego do najmniej ważnego bądź w odwrotnej kolejności. Staraj się używać argumentów logicznych i rzeczowych, pamiętaj, że argumenty odnoszące się do emocji powinny być jedynie dopełnieniem argumentów logicznych.
 - h. Przygotuj przykłady, którymi poprzesez zebrane argumenty.
 - i. Sformułuj wniosek, którym podsumujesz rozważania i podkreślisz słuszność swojego stanowiska.
2. W przypadku rozprawki⁴²⁴:
- a. Przeczytaj uważnie temat rozprawki. Zwróć uwagę na wszystkie zawarte w nim informacje, które należy uwzględnić w pracy. Zastanów się, jakie refleksje wzbudza w Tobie problem poruszany w temacie.
 - b. Sformułuj tezę/hipotezę, w której wyrazisz stanowisko wobec problemu wskazanego w temacie.
 - c. Zbierz argumenty, którymi potwierdzisz swoje stanowisko i zastanów się, w jakiej kolejności ułożysz je w pracy.
 - d. Poszukaj odpowiednich przykładów z literatury, które przywołasz w swojej pracy dla uzasadnienia argumentów.
 - e. Zanotuj wnioski, które uwzględnisz w zakończeniu pracy.
Napisz rozprawkę według planu. Pamiętaj o stosowaniu akapitów.
 - f. We wstępie (nie dłuższym niż jeden akapit) zawrzyj 3 elementy: wprowadzenie do tematu – ogólną refleksję dotyczącą poruszanego zagadnienia, tezę/hipotezę oraz zapowiedź rozważań w dalszej części wypracowania.
 - g. W rozwinięciu przedstaw argumenty/kontrargumenty uporządkowane od najważniejszego do najmniej ważnego lub odwrotnie. Każdy argument uzasadnij przykładem z utworu literackiego. Stosuj zasadę: 1 akapit to 1 argument + przykład.
 - h. W jednoakapitowym zakończeniu podsumuj swoje rozważania – sformułuj wnioski.
 - i. Unikaj zawiłych zdań.
 - j. Po napisaniu rozprawki ponownie ją przeczytaj. Zwróć uwagę, czy podane przez Ciebie dane – np. nazwiska i tytułu utworów, imiona bohaterów – są właściwe. Popraw ewentualne błędy.

Tym, co łączy wypowiedź argumentacyjną i rozprawkę w tym zakresie, jest konieczność sformułowania stanowiska, zaprezentowanie argumentów i ich uporządkowanie (w tym celu piszący rozprawkę powinien przygotować plan wypowiedzi) oraz przywołanie przykładów. Przy czym w przypadku rozprawki będą to przykłady zaczerpnięte z literatury, w przypadku wypowiedzi argumentacyjnej nie określono zakresu egzemplifikacji.

Jeśli odnieść zamieszczone w podręczniku „wskazówki”, których celem jest pomoc w zredagowaniu nowych dla uczniów form wypowiedzi poznawanych na lekcjach, do klasycznych etapów pracy nad tekstem, mieszczących się w ramach *inventio*: gromadzenia argumentów, przykładów; *disposito*: układu argumentów, kompozycji tekstu; *elocutio*: „zadbaj o jasny przekaz wypowiedzi”.

Wiadomości na temat tworzenia rozprawki poszerzone zostały rejestrem „przydatnego” słownictwa odnoszącym się do kolejnych etapów pracy.

⁴²³ Kościerzyńska J., Ginter J., Łęka K., Bielawska N., Kostrzewa J., Krzemińska J., op. cit, s. 160.

⁴²⁴ Ibidem, s. 221.

1. Wprowadzanie tezy we wstępie: sądzę, że...; uważam, że...; myślę, że...; według mnie; w pełni zgadzam się z...; moim zdaniem, jestem przekonana/przekonany, że...; według mnie...
2. Wprowadzenie hipotezy we wstępie: wydaje mi się, że...; przypuszczam, że...; zastanawiam się, czy...; nie jestem pewna/pewny, czy...; być może należy przyjąć, że...
3. Zapowiedź dalszej części pracy: postaram się to udowodnić..., spróbuję tego dowieść..., udowodnię to...
4. Przedstawienie kolejnych argumentów w rozwinięciu: zacznę od...; następnie przejdę do...; z kolei, pierwszym argumentem; kolejnym potwierdzeniem; z jednej strony; z drugiej strony; słuszność mojej tezy potwierdza argument/przykład...; w pierwszej kolejności
5. Wprowadzanie cytatów: świadczą o tym słowa »...«; powołam się na opinię: »...«; dowodzi tego następujący cytat: »...«; potwierdza to myśl: »...«
6. Budowanie spójności wypowiedzi: więc; zatem; dlatego; ponieważ; chociaż; jednak; pomimo; przede wszystkim; między innymi; czyli; w szczególności.
7. Podsumowanie rozważań w zakończeniu: z moich rozważań wynika, że...; jak wynika z przedstawionych argumentów...; na zakończenie mogę stwierdzić, że...⁴²⁵

Położenie na poziomie szkoły podstawowej akcentu na warstwę kompozycyjną i językową wypowiedzi jest uzasadnione. Należy jednak wspomnieć, że na poziomie klasy VI i VII uczeń ma już opanowaną świadomość komponowania własnej wypowiedzi⁴²⁶, zna również rolę akapitów⁴²⁷. Wiedza ta w kontekście **wypowiedzi argumentacyjnej** oraz **rozprawki** poszerzona zostaje o charakterystyczne dla obydwu form terminy i słownictwo odnoszące się do retorycznych aspektów rozwijania tekstu, a umiejętność rozróżniania utrwalana jest w zaproponowanych ćwiczeniach, w których w odniesieniu do wypowiedzi argumentacyjnej oczekuje się od ucznia umiejętności odróżniania tezy i argumentu, wskazania argumentów odnoszących się do faktów oraz do emocji, sformułowania argumentów uzasadniających przedstawioną tezę⁴²⁸; w przypadku rozprawki oczekuje się od ucznia: sformułowania tezy na podstawie opinii wyrażonych w dialogu, skomponowania zakończenia do fragmentu rozprawki, preredagowania fragmentu w celu nadania porządku kompozycyjnego oraz skomponowania planu rozprawki na zadany temat⁴²⁹.

W efekcie zdarzyć się może, że uczeń, dzięki przygotowaniu teoretycznemu i praktycznemu będzie posiadał rozległą wiedzę na temat sposobu komponowania tekstu, zastosowania odpowiadającego formie słownictwa, lecz wiedza ta bez przybliżenia idei

⁴²⁵ Ibidem, s. 222.

⁴²⁶ Zasadność wprowadzania i rola akapitów omawiana jest na poziomie klasy IV, gdzie funkcji akapitu poświęcona zostaje odrębna lekcja, podczas której uczniowie dowiadują się, w jaki sposób zbudować i czemu służy akapit, vide Klimowicz A., Derlukiewicz M., op. cit. Klasa czwarta, s. 28.

⁴²⁷ Zgodnie z założeniami omawianego programu teoria z zakresu komponowania tekstu oraz funkcji argumentów wprowadzana jest od klasy IV.

⁴²⁸ Vide Kościerzyńska J., Ginter J., Łęk K., Bielawska N., Kostrzewa J., Krzemińska J., op. cit., s. 161.

⁴²⁹ Ibidem, s. 224.

inventio może powodować bariery swobodnej wypowiedzi. Lukę tę, jak wskazuje Iwona Pałucka-Czerniak⁴³⁰, wypełnić powinni nauczyciele.

5.5 Modele wypowiedzi argumentacyjnej i rozprawki w podręcznikach

Celem modelowej wypowiedzi pisemnej zamieszczonej w podręczniku z założenia jest zaprezentowanie wzoru, który w najpełniejszy sposób reprezentować będzie realizację teoretycznych założeń. Co więcej, przykładowe wypowiedzi stają się podczas wprowadzenia nowej dla ucznia formy doskonałym materiałem dydaktycznym. Jak wskazuje Jakub Z. Lichański, pisząc o przygotowaniu przemówienia:

Najtrudniejszym zadaniem, jakie stoi przed każdym, kto pragnie dobrze poznać zasady retoryki, jest nie tyle przygotowanie własnego tekstu, co analiza cudzego przemówienia. Analiza taka może pomóc w zrozumieniu nie tylko, jak tworzone jest przemówienie, czy raczej – jak kształtowana jest w nim argumentacja. Analiza taka pomaga zrozumieć także rzecz inną, a mianowicie – jak kształtuje się podstawową część debaty; chodzi oczywiście o przygotowanie własnej argumentacji⁴³¹.

Dlatego też zarówno zaprezentowane jako wzorcowe teksty, jak i zgromadzony wokół nich zestaw poleceń powinny kierować uwagę odbiorców na te elementy składowe, które stają się nie tylko wyróżnikiem kompozycji, stylu, ale też sposobu, idei realizacji tematu.

W podręcznikach wydawnictwa Nowa Era odnaleźć można przykładowe realizacje zarówno **wypowiedzi argumentacyjnej**, jak i **rozprawki**. Wyróżnikiem form staje się zakres tematyczny. Zamieszczone w podręczniku **wypowiedzi argumentacyjne**⁴³² odniesiono do kwestii zdrowego odżywiania oraz relacji międzyludzkich, a argumentację oparto na przykładach zjawisk społecznych. Temat **rozprawki** wymaga z kolei rozważenia w kontekście literatury roli przyrody w życiu człowieka. Należy zauważyć, że przykładowe realizacje tekstu argumentacyjnego i rozprawki nie różnią się pod względem kompozycji i wymagań argumentacyjnych. Pojawiające się na marginesie komentarze wskazują na:

1. Trójdzielność kompozycji: wstęp, rozwinięcie i zakończenie.
2. Konieczność postawienia tezy. W żadnej z trzech modelowych prac nie zaproponowano do rozważenia hipotezy.
3. Konieczność zaprezentowania argumentów, w przypadku modelowej wypowiedzi argumentacyjnej podkreślono przykłady argumentu rzeczowego i logicznego.

⁴³⁰ Pałucka-Czerniak I., *Retoryka na lekcjach języka polskiego w szkole podstawowej: problemy teoretyczne i praktyczne (na podstawie analizy wybranych materiałów dydaktycznych z lat 2017–2019)*, w: *Res Rhetorica* 6 (4) 2019, s. 76–92.

⁴³¹ Lichański J.Z., *Retoryka...*, T. 2., Warszawa 2007, s. 28.

⁴³² Wypowiedź argumentacyjna zamieszczona została w podręczniku do klasy VI oraz w podręczniku do klasy VII.

4. Wskazano przykład w funkcji uzasadnienia argumentu. Dla wypowiedzi argumentacyjnej w klasie VII – przykład „z życia”, dla rozprawki przykład z literatury.

5. W przypadku rozprawki wskazano na „wniosek wynikający z argumentu” oraz na wnioski będące „podsumowaniem rozważań”⁴³³.

Modelowa wypowiedź argumentacyjna (klasa VI)⁴³⁴:

Temat: brak.

Tabela 1 Modelowa wypowiedź argumentacyjna, klasa VI

Segmentacja	Modelowa wypowiedź	Adnotacje redakcji podręcznika
Wstęp	Często słyszymy powiedzenie „Jesteś tym, co jesz”. Wielu ludzi jednak się tym nie przejmuje i na co dzień sięga po niezdrową żywność oraz nieregularnie spożywa posiłki. Uważam, że takie niezdrowe odżywianie się wywiera negatywny wpływ na życie danego człowieka. Postaram się Was o tym przekonać.	<u>Teza:</u> Uważam, że takie niezdrowe odżywianie się wywiera negatywny wpływ na życie danego człowieka. <u>Zapowiedź dalszych rozważań:</u> Postaram się Was o tym przekonać.
Rozwinięcie	Po pierwsze, przetworzona żywność jest bogata w tłuszcz i cukier, których nadmiar sprzyja otyłości. Potwierdzeniem tych słów jest choćby raport Światowej Organizacji Zdrowia, z którego wynika, że w ciągu ostatnich dwóch lat w naszym kraju trzykrotnie wzrosła liczba dzieci z nadwagą. Nadwaga zaś bardzo często prowadzi do ograniczenia aktywności ruchowej, która jest sprzymierzeńcem zdrowego stylu życia. Czy można utrzymać, że żywność nie ma wpływu na jakość naszego życia? Po drugie, niewłaściwe odżywianie się sprawia, że czujemy się ciągle zmęczeni. Wpływa to także na nasz wygląd – skóra staje się blada, włosy są matowe, osłabione. Niektórzy z nas zapadają na choroby wywołane niedoborem ważnych składników odżywczych. Moja mama jest dietetyczką i często wspomina, że zgłaszają się do niej osoby, które przez zaniedbywanie odżywiania się są osłabione, bez energii, mają	<u>Pierwszy argument potwierdzający tezę:</u> Po pierwsze, przetworzona żywność jest bogata w tłuszcz i cukier, których nadmiar sprzyja otyłości. <u>Argument odwołujący się do faktów:</u> Potwierdzeniem tych słów jest choćby raport Światowej Organizacji Zdrowia, z którego wynika, że w ciągu ostatnich dwóch lat w naszym kraju trzykrotnie wzrosła liczba dzieci z nadwagą. <u>Przykład:</u> Nadwaga zaś bardzo często prowadzi do ograniczenia aktywności ruchowej, która

⁴³³ Wszystkie komentarze i odniesienia znajdujące się na marginesach są wskazówkami umieszczonymi w podręczniku.

⁴³⁴ Klimowicz A., Derlukiewicz M., op. cit. Klasa szósta, s. 124.

	<p>trudności z koncentracją uwagi i z zapamiętywaniem. To dlatego przygotowuje dla swoich pacjentów diety, których celem jest uzupełnienie braków w organizmie. Ponadto pracuje nad zmianą ich nawyków żywieniowych i uświadamianiem im, jak ważne jest regularne spożywanie zdrowych posiłków.</p>	<p>jest sprzymierzeńcem zdrowego stylu życia.</p> <p><u>Drugi argument potwierdzający tezę:</u></p> <p>Po drugie, niewłaściwe odżywianie się sprawia, że czujemy się ciągle zmęczeni.</p>
Zakończenie	<p>Podsumowując, z całą pewnością mogę stwierdzić, że niezdrowe odżywianie się przyczynia się do gorszego samopoczucia, a tym samym sprawia, że z większym trudem przychodzi nam wykonywanie codziennych zadań. Jeśli zatem zależy nam, by jak najdłużej cieszyć się dobrą kondycją i nie chorować, powinniśmy jeść urozmaicone, zdrowe posiłki. Na niezdrowe przekąski, niestety często bardzo smaczne, możemy pozwolić sobie co najwyżej sporadycznie.</p>	<p><u>Wniosek:</u></p> <p>Podsumowując, z całą pewnością mogę stwierdzić, że niezdrowe odżywianie się przyczynia się do gorszego samopoczucia, a tym samym sprawia, że z większym trudem przychodzi nam wykonywanie codziennych zadań.</p> <p><u>Odwołanie się do emocji:</u></p> <p>Jeśli zatem zależy nam, by jak najdłużej cieszyć się dobrą kondycją i nie chorować, powinniśmy jeść urozmaicone, zdrowe posiłki.</p>

źródło: opracowanie własne

Modelowa wypowiedź argumentacyjna (klasa VII)⁴³⁵:

Temat: Najważniejsze w życiu jest tworzenie więzi z innymi

Tabela 2 Modelowa wypowiedź argumentacyjna, klasa VII

Segmentacja	Modelowa wypowiedź	Adnotacje redakcji podręcznika
Wstęp	<p>Niektórzy ludzie pojawiają się w naszym życiu tylko na chwilę, inni pozostają w nim na dłużej i obdarowują nas swoją obecnością. Wśród codziennych zajęć i różnych obowiązków często zapominamy o tym, aby okazywać im wdzięczność za to, że nas wspierają, tak jakby to było oczywiste. A przecież w relacjach ważne jest odpowiadanie na otrzymane dobro czynami, gestem i słowami. Moim zdaniem tworzenie więzi jest najważniejszą kwestią w życiu.</p>	<p><u>Teza:</u></p> <p>Moim zdaniem tworzenie więzi jest najważniejszą kwestią w życiu.</p>

⁴³⁵ Kościerzyńska J., Ginter J., Łęka K., Bielawska N., Kostrzewa J., Krzemińska J., op. cit., s. 160.

<p>Rozwinięcie</p>	<p>Argumentem przemawiającym za słusnością moich słów są wnioski wyprowadzone z badań psychologów. Twierdzą oni, że człowiek, który tworzy trwałe więzi z innymi, lepiej sobie radzi z napotykanymi go trudnościami niż osoby, które nie mają zwyczaju dzielić się doświadczeniami z otoczeniem. Potwierdzenia tej opinii dostarczyła mi sytuacja z życia. Gdy nie dostałem się do obsady spektaklu przygotowywanego przez teatr młodzieżowy, uznałem, że nie mam talentu i do niczego się nie nadaję. Dopiero rozmowa z bliskim przyjacielem sprawiła, że mimo porażki postanowiłem nie poddawać się złym myślom i walczyć o kolejne role. Dwa tygodnie później zostałem zaproszony do drugiej obsady. Jeżeli mój przyjaciel będzie kiedykolwiek potrzebował wsparcia, z chęcią, z potrzeby serca, mu go udzielię.</p> <p>Należy przyznać, że pomaganie innym nadaje życiu sens i pozwala nam lepiej poznać siebie. Gdy któregoś dnia po przeprowadzce do nowego domu rodzice zapytali mnie, czy pomogę w matematyce młodszemu sąsiadowi, chętnie się zgodziłem, choć obawiałem się, czy będę dobrym nauczycielem. Po kilku wspólnych lekcjach potwierdziło się jednak, że moja pomoc przydaje się Kamilowi. Zaczął otrzymywać dobre oceny, ale przede wszystkim – wierzyć w siebie. Mam w tym swój udział, dobrze, że nie stchórzyłem.</p>	<p><u>Argument rzeczowy:</u></p> <p>Argumentem przemawiającym za słusnością moich słów są wnioski wyprowadzone z badań psychologów.</p> <p><u>Przykład:</u></p> <p>Potwierdzenia tej opinii dostarczyła mi sytuacja z życia. Gdy nie dostałem się do obsady spektaklu przygotowywanego przez teatr młodzieżowy, uznałem, że nie mam talentu i do niczego się nie nadaję. Dopiero rozmowa z bliskim przyjacielem sprawiła, że mimo porażki postanowiłem nie poddawać się złym myślom i walczyć o kolejne role. Dwa tygodnie później zostałem zaproszony do drugiej obsady.</p> <p><u>Argument logiczny:</u></p> <p>Należy przyznać, że pomaganie innym nadaje życiu sens i pozwala nam lepiej poznać siebie.</p> <p><u>Przykład:</u></p> <p>Gdy któregoś dnia po przeprowadzce do nowego domu rodzice zapytali mnie, czy pomogę w matematyce młodszemu sąsiadowi, chętnie się zgodziłem, choć obawiałem się, czy będę dobrym nauczycielem. Po kilku wspólnych lekcjach potwierdziło się jednak, że moja pomoc przydaje się Kamilowi. Zaczął otrzymywać dobre oceny, ale przede wszystkim – wierzyć w siebie.</p>
<p>Zakończenie</p>	<p>Z przedstawionych przeze mnie argumentów wynika, że z tworzenia więzi z innymi płyną korzyści, które bezpośrednio przekładają się na to, jak się czujemy i funkcjonujemy na co dzień, na ile jesteśmy uwrażliwieni na to, co dzieje się u innych.</p>	<p><u>Podsumowanie:</u></p> <p>Z przedstawionych przeze mnie argumentów wynika, że z tworzenia więzi z innymi płyną korzyści, które bezpośrednio przekładają się na to, jak się czujemy i funkcjonujemy na co dzień,</p>

		na ile jesteśmy uwrażliwieni na to, co dzieje się u innych.
--	--	---

źródło: opracowanie własne

Modelowa rozprawka⁴³⁶:

Temat: Motyw przyrody w literaturze. Napisz rozprawkę, w której rozważysz, jaką rolę w życiu ludzi odgrywa przyroda. Odwołaj się do lektury obowiązkowej oraz do własnych doświadczeń.

Tabela 3 Modelowa wypowiedź argumentacyjna, klasa VI

Segmentacja	Modelowa wypowiedź	Adnotacje redakcji podręcznika
Wstęp	<p>Wielu ludzi w wolnym czasie udaje się w miejsca, w których może mieć kontakt z przyrodą. Niektórzy dorośli budują domy z dala od miast, by mieć w zasięgu wzroku naturalne krajobrazy. Także w długie weekendy czy podczas wakacji niejedna osoba spędza czas na łonie natury. Dzieje się tak nie bez powodu. Moim zdaniem przebywanie blisko przyrody ma pozytywny wpływ na ludzi, co postaram się udowodnić w dalszej części pracy.</p>	<p><u>Wprowadzenie do tematu:</u></p> <p>Wielu ludzi w wolnym czasie udaje się w miejsca, w których może mieć kontakt z przyrodą. Niektórzy dorośli budują domy z dala od miast, by mieć w zasięgu wzroku naturalne krajobrazy. Także w długie weekendy czy podczas wakacji niejedna osoba spędza czas na łonie natury. Dzieje się tak nie bez powodu</p> <p><u>Teza:</u></p> <p>Moim zdaniem przebywanie blisko przyrody ma pozytywny wpływ na ludzi, ...</p> <p><u>Zapowiedź dalszych rozważań:</u></p> <p>... co postaram się udowodnić w dalszej części pracy.</p>
Rozwinięcie	<p>Zacznę od tego, że kontakt z przyrodą pozwala ludziom odpocząć. Od nas oczywiście zależy, czy skorzystamy z takiej możliwości. Przykładem potwierdzającym słusność tego argumentu jest fraszka Jana Kochanowskiego „Na lipę”. Poeta opisywał w niej miejsce pod ulubionym drzewem jako przestrzeń dającą wytchnienie wszystkim, którzy tego potrzebują. Wymienił szereg zalet wynikających</p>	<p><u>Pierwszy argument potwierdzający tezę:</u></p> <p>Zacznę od tego, że kontakt z przyrodą pozwala ludziom odpocząć.</p> <p><u>Przykład z literatury:</u></p> <p>Przykładem potwierdzającym słusność tego argumentu jest</p>

⁴³⁶ Kościerzyńska J., Ginter J., Łęk K., Bielawska N., Kostrzewa J., Krzemińska J., op. cit, s. 223.

	<p>z przebywania w cieniu lipy. Lektura tego dawnego utworu jest dowodem na to, że od wieków ludzie szukali odpoczynku blisko natury, dostrzegali jej kojącą moc. Pod tym względem współcześni nie różnią się od osób, które żyły dawniej.</p> <p>Kolejnym argumentem potwierdzającym postawioną we wstępie tezę jest to, że kontakt z przyrodą wprawia ludzi w dobry nastrój, przynosi im szczęście. Wymaga to oczywiście uważności, dostrzeżenia wartości np. w pięknym widoku, który otrzymujemy za darmo. Potwierdzenia tych słów można szukać nie tylko w literaturze, lecz także w codziennych sytuacjach. Podczas ubiegłorocznych wakacji byłem na Podlasiu. Na czas pobytu w tym miejscu przypadły moje urodziny. Było mi trochę przykro, że nie mam możliwości zorganizowania w tym dniu przyjęcia dla przyjaciół. Na dodatek przez pół dnia była burza i padał deszcz. Późnym popołudniem rozjaśniło się. Wyszedłem na dwór i zobaczyłem piękną tęczę. Poczułem się obdarowany przez przyrodę i szczęśliwy. To doświadczenie, refleksje z tamtej chwili nauczyły mnie, by uważnie przyglądać się otoczeniu i dostrzegać w nim to, co dobre. Twórcy pokazywali również, że obcowanie z przyrodą przynosi szczęście.</p>	<p>fraszka Jana Kochanowskiego „Na lipę”. Poeta opisywał w niej miejsce pod ulubionym drzewem jako przestrzeń dającą wytchnienie wszystkim, którzy tego potrzebują. Wymienił szereg zalet wynikających z przebywania w cieniu lipy.</p> <p><u>Wniosek cząstkowy wynikający z argumentu:</u></p> <p>Lektura tego dawnego utworu jest dowodem na to, że od wieków ludzie szukali odpoczynku blisko natury, dostrzegali jej kojącą moc. Pod tym względem współcześni nie różnią się od osób, które żyły dawniej.</p> <p><u>Drugi argument potwierdzający słuszność tezy:</u></p> <p>Kolejnym argumentem potwierdzającym postawioną we wstępie tezę jest to, że kontakt z przyrodą wprawia ludzi w dobry nastrój, przynosi im szczęście.</p> <p><u>Przykład z życia:</u></p> <p>Podczas ubiegłorocznych wakacji byłem na Podlasiu. Na czas pobytu w tym miejscu przypadły moje urodziny. Było mi trochę przykro, że nie mam możliwości zorganizowania w tym dniu przyjęcia dla przyjaciół. Na dodatek przez pół dnia była burza i padał deszcz. Późnym popołudniem rozjaśniło się. Wyszedłem na dwór i zobaczyłem piękną tęczę. Poczułem się obdarowany przez przyrodę i szczęśliwy.</p> <p><u>Wniosek cząstkowy wynikający z argumentu:</u></p> <p>To doświadczenie, refleksje z tamtej chwili nauczyły mnie, by uważnie przyglądać się otoczeniu i dostrzegać w nim to, co dobre. Twórcy</p>
--	--	--

		pokazywali również, że obcowanie z przyrodą przynosi szczęście.
Zakończenie	Jak wynika z przywołanych przeze mnie przykładów, przyroda oferuje nam wiele dobrego – uwalnia od zmęczenia, daje poczucie radości i szczęście. Trzeba tylko umieć zatrzymać się i dostrzec jej uroki	<u>Podsumowanie rozważań – wnioski.</u> Jak wynika z przywołanych przeze mnie przykładów, przyroda oferuje nam wiele dobrego – uwalnia od zmęczenia, daje poczucie radości i szczęście. Trzeba tylko umieć zatrzymać się i dostrzec jej uroki.

źródło: opracowanie własne

Zaproponowane do realizacji formy wypowiedzi są formami pisemnymi. Zarówno w przypadku **wypowiedzi argumentacyjnej**, jak i **rozprawki** uwagę zwraca podkreślenie znaczenia kompozycji poprzez graficzne zaakcentowanie kolejnych segmentów wypowiedzi oraz wewnętrzne uporządkowanie odpowiednio: **wstępu**, **rozwinięcia** i **zakończenia**. Zamieszczone na marginesie wskazówki do realizacji odnoszą się do wprowadzonych definicji i terminów wyjaśnionych w części teoretycznej. Zaprezentowany model wypowiedzi kieruje uwagę ucznia w stronę realizacji kompozycyjnych, w których istotne okazują się uporządkowanie wypowiedzi w zakresie segmentacji całego tekstu oraz wewnętrzne uporządkowanie kolejnych jej etapów.

Znacząca różnica odnosi się do rozważanych w treści pracy zagadnień. W przypadku **wypowiedzi argumentacyjnej** tematy zaproponowanych do realizacji prac oscylują wokół zjawisk otaczającego świata czy aktualnych zjawisk kulturowych i społecznych oraz prowokują do pozaliterackich odwołań. Wśród innych przykładowych tematów zamieszczonych w podręczniku odnaleźć można:

Dobrze jest znać jeden powszechnie używany język obcy.

Poznawanie ludzi w świecie realnym jest bezpieczniejsze niż zawieranie znajomości w Internecie.

Przygotuj w zeszycie wypowiedź, za pomocą której przekonasz rodziców, by wyrazili zgodę na Twój udział w koncercie ulubionego zespołu lub innym ważnym dla Ciebie wydarzeniu⁴³⁷.

W przypadku **rozprawki** tematy do realizacji odnoszą argumentację do lektur, o czym świadczy zaproponowane do realizacji zadanie: „Napisz rozprawkę, w której rozważysz,

⁴³⁷ Ibidem, s. 161.

czy każda wina powinna być ukarana. Odwołaj się do dwóch wybranych utworów literackich⁴³⁸”.

Zamieszczone w podręczniku ramy językowe i kompozycyjne poparte wypowiedziami modelowymi wskazują na dwa gatunki wypowiedzi pisemnych: **wypowiedź argumentacyjną** i **rozprawkę**. Determinującym czynnikiem umożliwiającym ich klasyfikację będzie struktura (organizacja, kompozycja), charakterystyczne sformułowania językowe, natomiast znaczącym wyróżnikiem – zakres tematyczny i sposób prowadzenia wywodu.

5.6 Modelowe przemówienie

Termin **retoryka** w omawianej serii wprowadzony zostaje po raz pierwszy w kontekście przemówienia. A jego znaczenie autorzy podręcznika wyjaśniają następująco:

Komponowanie i wygłaszanie przemówienia to prawdziwa sztuka. Nazywamy ją retoryką. Jej narodziny wiążą się z antyczną Grecją, w której to – za sprawą rozwoju demokracji – umiejętność prezentowania swoich racji przed zgromadzeniem była niezbędna dla każdego obywatela. Ponieważ najbardziej liczyły się wystąpienia mające przekonać odbiorców do zajmowania stanowiska, do dziś kompetencje retoryczne kojarzy się przede wszystkim ze sztuką perswazji⁴³⁹, a konkretniej – ze sprawnością argumentowania, które można wzmocnić za pomocą odpowiednio dobranych środków retorycznych⁴⁴⁰.

Zgodnie z zapisem, odnoszą oni sztukę przemawiania do czasów antycznych, pojęcia „demokracji” rozumianej w znaczeniu starożytnym⁴⁴¹ oraz aktualnego jej zastosowania.

Współczesne rozumienie **retoryki** zostało utożsamione ze **sztuką perswazji** i odniesione do **sprawności argumentacyjnej**, która – jak podkreślono – wyróżnia się odpowiednim zasobem **środków retorycznych**.

Przedstawiony powyżej kontekst jest rozwinięciem zamieszczonej w podręczniku definicji przemówienia:

Przemówienie to wypowiedź przygotowana na konkretną uroczystość i skierowana do grupy słuchaczy, czyli do audytorium. Jego celem jest zaprezentowanie stanowiska w określonej sprawie. Choć przemówienie ma postać wypowiedzi ustnej, to ze względu na staranność języka i kompozycji

⁴³⁸ Ibidem, s. 224.

⁴³⁹ Z terminem *perswazja* uczniowie zostaną zapoznani w kontekście realizowanego tematu: „Etyka wypowiedzi, perswazja, manipulacja”, w którym wyjaśniono: *Perswazja polega na przekonywaniu drugiej osoby do przyjęcia określonej postawy lub określonych poglądów. Działania perswazyjne mają jawny charakter. Nadawca wypowiedzi chce wpłynąć na odbiorcę w sposób otwarty i uczciwy, a odbiorca może świadomie przyjąć lub odrzucić propozycję nadawcy.* Autorzy prezentują również wybrane „elementy perswazji”: apel, rady, ostrzeżenia, prośby, żądania oraz wskazują na ich językowe aspekty: pytania, *czasowniki oznaczające konieczność, np. musisz, trzeba, powinieneś, należy.* Vide ibidem., s. 281.

⁴⁴⁰ Ibidem, s. 286.

⁴⁴¹ Warto zwrócić uwagę na uściślenie w definicji: *... z antyczną Grecją, w której to – za sprawą rozwoju demokracji – umiejętność prezentowania swoich racji przed zgromadzeniem była niezbędna dla każdego obywatela.*

bliżej mu do języka pisanego⁴⁴² niż mówionego. Większość przemówień – przed wygłoszeniem – zostaje opracowana w formie pisemnej.

Autorzy zwracają uwagę na fakt, że przemówienie przygotowywane jest na „konkretną uroczystość”, a jego adresatem jest „audytorium”. Forma, ze względu na konieczność starannego przygotowania, ma charakter wypowiedzi pisemnej, co potwierdzają przygotowane wskazówki redakcyjne oraz zaproponowane do realizacji zadania. Odnoszą się one do umiejętności opanowanych w trakcie wprowadzania wypowiedzi argumentacyjnej oraz rozprawki. Znaczącą różnicę wprowadzono w zakresie stylu wypowiedzi, wskazując na konieczność zastosowania **środków retorycznych**. W jednym z punktów zapisano: „Posłuż się językowymi środkami wywierania wpływu (środkami retorycznymi) – dzięki nim wzmocnisz swoje racje⁴⁴³”. Ponadto, pomijając odwołanie do znanych uczniom typów argumentów, we wskazówkach zapisano:

- W całym tekście stosuj zwroty grzecznościowe oraz czasowniki w 1. os. l. mn. i zaimki, służące nawiązaniu i podtrzymaniu kontaktu z odbiorcami, np. *Szanowni Słuchacze!, Wiecie, że naszym obowiązkiem jest..., Pokażmy, że potrafimy być odpowiedzialni..., Weźmy sprawy w swoje ręce!*
- Używaj form trybu rozkazującego, aby wpłynąć na postawę odbiorców, np. *Bądźmy pewni, że dzięki temu ..., Przypomnijmy sobie...*
- Wzbudź w odbiorcach przekonanie, że sprawa, którą prezentujesz, ich dotyczy, np. *Zanieczyszczenie środowiska wpłynie negatywnie także na jakość naszego⁴⁴⁴ życia!*
- Używaj słów nacechowanych emocjonalnie, aby odwołać się do emocji słuchaczy.

Kolejne wskazówki odnoszą się do:

a) etapu przygotowania mowy:

- Zanim przystąpisz do pisania przemówienia, przeanalizuj temat – ustal, czego on dotyczy, co ma być celem Twojej wypowiedzi, np. przekonanie kogoś do prezentowanych racji, zagranie do działania.
- Zgromadź materiał, który pozwoli Ci zrealizować cel. Zapisz to, co przychodzi Ci na myśl w związku z tematem przemówienia, np.: tezę, argumenty oraz potwierdzające je przykłady, cytaty oraz wypowiedzi autorytetów zgodne z Twoim stanowiskiem.
- Opracuj w punktach plan swojego przemówienia – na tym etapie zdecyduj, w jakim porządku przedstawiś słuchaczom zgromadzone argumenty.

b) kompozycji:

- Pamiętaj, że przemówienie zawiera wstęp, rozwinięcie i zakończenie.
- We wstępie przywitaj słuchaczy oraz określ temat przemówienia – uczyni to w interesujący sposób, aby pozyskać uwagę i przychylność audytorium, np. poprzez zbudowanie poczucia wspólnoty, przedstawienie wyjątkowej wagi tematu lub zapowiedź nowego sposobu jego ujęcia. Przedstaw swoje stanowisko na omawiany temat, czyli sformułuj tezę.
- W rozwinięciu zaprezentuj odpowiednio uporządkowane argumenty uzasadniające Twoje stanowisko. Pamiętaj, aby zilustrować je przykładami.

⁴⁴² Podkreślenie własne.

⁴⁴³ Kościerzyńska J., Ginter J., Łęć K., Bielawska N., Kostrzewa J., Krzemińska J., op. cit., s. 286.

⁴⁴⁴ Podkreślenie autorów podręcznika.

- W zakończeniu nawiąż do wstępu i przypomnij najważniejsze myśli przemówienia – sformułuj na ich podstawie wnioski – dzięki temu słuchacze odbiorą Twoją wypowiedź jako wewnętrznie spójną, przemyślaną i kompletną.
- Koniec to także najlepszy moment na zaapelowanie do słuchaczy, by przejęli określone stanowisko.

Zamieszczony w podręczniku spis „przydatnego słownictwa”⁴⁴⁵ również nawiązuje do umiejętności, których uczeń nabył ucząc się redagowania rozprawki, przy czym podział słownictwa wzbogacony został o zakres leksykalny umożliwiający nawiązanie i utrzymanie kontaktu z odbiorcą:

- bezpośrednie zwroty do słuchaczy: Szanowni Słuchacze!, Czcigodni goście, Koleżanki i Koledzy!, Drodzy uczniowie!
- zapowiedź tematu we wstępie: Z pewnością słyszeliście o..., Pragnę zwrócić Waszą uwagę na..., Tematem, który zapewne nurtuje wielu z Was..., Nasze spotkanie jest doskonałą okazją do rozważenia, czy...

Pomimo konieczności „zaapelowania” do słuchaczy wpisanych we wskazówkach redakcyjnych⁴⁴⁶ w propozycji „przydatnego słownictwa” zabrakło zwrotów i wyrażeń wyrażających apel. W tym miejscu zapisano:

- sformułowanie wniosków w zakończeniu: Z moich rozważań wynika, że..., Mam nadzieję, że udało mi się Was przekonać/zachęcić..., Podsumowując swoje rozważania, jeszcze raz podkreślę, że...

Powyższe wskazówki uzupełnione zostały spisem przykładowych środków retorycznych oraz omówieniem funkcji, jaką pełnić mogą w przygotowywanej mowie. Każdy z nich zilustrowany został odpowiednimi przykładami.

Tabela 4 Środki stylistyczne – przemówienia

Środki retoryczne i ich funkcje	Przykłady
Pytanie retoryczne – służy wyrażaniu oczywistych prawd. Pobudza zaangażowanie odbiorców, przyciąga ich uwagę. Może działać zawstydzająco lub mobilizująco. Ponadto urozmaica intonację przemówienia – nadaje monologowi pozory dialogu.	Któż z nas nie troszczy się na co dzień o środowisko naturalne?
Wykrzyknienie – ukazuje zaangażowanie emocjonalne mówcy, dodaje mocy przekazowi. Jego celem jest wzbudzenie określonych emocji	Cóż za lekkomyślny czyn – pozostawić po sobie śmieci w lesie!

⁴⁴⁵ Kościerzyńska J., Ginter J., Łęka K., Bielawska N., Kostrzewa J., Krzemińska J., op. cit., s. 286.

⁴⁴⁶ Vide wyżej: zakończenie.

Powtórzenie wyrazowe oraz składniowe (pod względem budowy zdania) – podkreślają ważność wybranych treści. Porządkują i rytmizują wypowiedź.	<u>Nie możemy</u> wobec <u>takich zachowań</u> pozostać obojętni! <u>Nie możemy</u> udawać, że <u>takich zachowań</u> nie widzimy! <u>Nie możemy</u> wybaczyć <u>takich zachowań</u> , które niszczą naszą planetę!
Wyliczenie – wielością, nagromadzeniem elementów podkreśla bogactwo argumentacji, przez co robi wrażenie na odbiorcach.	<u>Lekkomyślne</u> <u>zużywanie wody</u> , <u>stosowanie plastikowych przedmiotów jednorazowych</u> , <u>smog</u> , <u>pożary lasów</u> – to wszystko sprzyja niszczeniu środowiska naturalnego.
Słownictwo nacechowane emocjonalnie i wartościujące, zawierające osąd – narzuca słuchaczom ocenę zjawisk zgodną ze stanowiskiem mówcy.	Pomyślmy o <u>odstręczającym</u> zachowaniu tych wszystkich, którzy twierdzą, że dobro planety ich nie dotyczy. Jak <u>okrutne</u> jest to przekonanie wobec przyszłych pokoleń.
Przymiotniki i przysłowki w stopniu wyższym i najwyższym – dodają intensywności wyrażanym opiniom.	<u>Najlepszym</u> i <u>najrozsądniejszym</u> rozwiązaniem jest walka o czystość klimatu!
Partykuła – wzmacnia siłę przekazu.	Zrozumie <u>ź</u> to! Jak <u>że</u> tak można? <u>Tylko</u> tak można coś zmienić!
Wyrazy nazywające ogólnie uznane wartości i postawy oraz antywartości, np. <i>prawda, ojczyzna, wolność, sprawiedliwość, honor, kłamstwo, nienawiść, okrucieństwo</i> – powołanie się na wartości lub – w odpowiednim kontekście – na antywartości sprzyja przekonaniu odbiorców.	Jeśli cenimy <u>dobro</u> , którym dzieli się z nami nasza planeta, nie możemy tolerować takiego zachowania. Czy chcemy żyć w świecie, który przypomina <u>wysypisko śmieci</u> ?

źródło: opracowanie własne

Przygotowana przez autorów podręczników lista wydaje się niepełna, co znaczy, że zabrakło w niej odwołań i przywołań znanych uczniom środków poetyckich, takich jak **porównanie, metafora, epitet, apostrofa**. Wprowadzenie w klasie VII nowego terminu **środki retoryczne**, wskazanie na wybiórcze ich realizacje, doprowadza do sytuacji w której uczeń, bez sugestii nauczyciela, nie wykorzysta w realizacjach nabytej już wiedzy.

Skoncentrowanie uwagi na pisemne realizacje przemówienia widoczne jest również w zaproponowanym modelu. Podkreślono w nim rolę kompozycji⁴⁴⁷, argumentacji⁴⁴⁸ oraz

⁴⁴⁷ W przykładowym tekście przemówienia wyodrębniono trzy etapy pracy: wstęp, rozwinięcie i zakończenie.

⁴⁴⁸ W komentarzu na marginesie umieszczono wskazówki: *postawienie tezy, pierwszy argument na poparcie tezy, drugi argument na poparcie tezy*

odnośnikami wskazano na konieczność zaangażowania słuchaczy⁴⁴⁹ i konieczność odwołania się do emocji⁴⁵⁰.

Temat: Przekonaj kolegów i koleżanki o tym, że warto pracować nad umiejętnością przemawiania.

Tabela 5 Modelowe przemówienie

Segmentacja	Modelowa wypowiedź	Adnotacje redakcji podręcznika
<p>Wstęp</p>	<p>Drogie koleżanki i drodzy koledzy!</p> <p>Wszyscy znacie temat mojego wystąpienia. Mam Was przekonać, że warto pracować nad umiejętnością przemawiania. Ktoś może powiedzieć, że przecież żyjemy w czasach komunikatorów i słowa pisanego, więc nie ma sensu się tego uczyć, to strata czasu. Czy rzeczywiście tak jest? Nic bardziej mylnego! Moim zdaniem umiejętność pięknego mówienia jest bardzo istotna nie tylko dla mówców, którzy – tak jak ja teraz – przemawiają do dużego audytorium, lecz także dla każdego innego użytkownika języka. Mam nadzieję, że uda mi się was o tym przekonać.</p>	<p><u>Bezpośredni zwrot do adresata:</u></p> <p>Drogie koleżanki i drodzy koledzy!</p> <p><u>Temat przemówienia:</u></p> <p>Mam Was przekonać, że warto pracować nad umiejętnością przemawiania.</p> <p><u>Teza:</u></p> <p>Moim zdaniem umiejętność pięknego mówienia jest bardzo istotna nie tylko dla mówców, którzy – tak jak ja teraz – przemawiają do dużego audytorium, lecz także dla każdego innego użytkownika języka.</p>
<p>Rozwinięcie</p>	<p>Najpierw skupię się na tym, o czym myślałem, zanim przed wami wystąpiłem. Znajomość zasad przemawiania pozwala opanować emocje w stresujących sytuacjach, daje poczucie bezpieczeństwa, że poradzimy sobie z trudnościami. Z pewnością wielu doświadczyło chwili, w której w wyniku zdenerwowania nie potrafiło zabrać głosu. Ja także odczuwałem zdenerwowanie przed tym wystąpieniem. Bez wątpienia umiejętność przemawiania jest przydatna, gdy udzielamy ustnych odpowiedzi, np. przed klasą i nauczycielem. Komu nie zdarzyła się choć raz krępująca cisza? Kto po powrocie do ławki nigdy nie pomyślał: „można było to powiedzieć tak”? Odkąd poznaję sztukę argumentowania, widzę, że z większą odwagą</p>	<p><u>Pierwszy argument:</u></p> <p>Znajomość zasad przemawiania pozwala opanować emocje w stresujących sytuacjach, daje poczucie bezpieczeństwa, że poradzimy sobie z trudnościami.</p> <p><u>Wykrzyknienie wskazujące na zaangażowanie mówcy:</u></p> <p>Możemy sobie jednak pomóc!</p> <p><u>Nawiązanie kontaktu ze słuchaczami poprzez zastosowanie form 1. os. l.</u></p>

⁴⁴⁹ We wskazówkach odnajdziemy: *zwrot do adresata; próba zaangażowania słuchaczy poprzez wskazanie, że sprawa ich bezpośrednio dotyczy* (s. 288)

⁴⁵⁰ W zakończeniu zasugerowano: *odwołanie się do emocji odbiorców, zasugerowanie, że przykra sytuacja mogła także ich dotyczyć*. (s. 289)

	<p>i spokojem podchodzę do ustnych sprawdzianów wiedzy, lepiej też na nich wypadam. Wszyscy jesteśmy uczniami, przed nami jeszcze wiele klasówek, egzaminów, bardziej lub mniej stresujących. Możemy sobie jednak pomóc! Nabywając umiejętność przemawiania, nauczymy się, jak opanować stres i dobrze wypadać w ustnych odpowiedziach.</p> <p>Przejdę teraz do innych korzyści wynikających z umiejętności przemawiania. Pozwala ona skuteczniej negocjować, dyskutować, prezentować własne zdanie, zachęcać innych do działania. Wielu z nas potrafi przekonywać niejako naturalnie, innym przychodzi to z trudem, ale można to zmienić. Wyobraźmy sobie sytuację, której chcemy zachęcić otoczenie do wpłacenia datków na żywność, z której zostaną przygotowane posiłki dla najbardziej potrzebujących mieszkańców naszego miasta. Ilu z nas się powiedzie? Ilu będzie musiało na sukces w tym przedsięwzięciu mocno zapracować? Dzięki umiejętności argumentowania z pewnością niejedną osobę zachęcimy do wsparcia naszej akcji, a uzyskane rezultaty sprawią, że poczujemy się potrzebni i skuteczni. Dobre samopoczucie będące efektem osiągnięć wynikających z umiejętności argumentowania może owocować dalszymi sukcesami.</p>	<p><u>mn.</u></p> <p>Możemy sobie pomóc!</p> <p><u>Pytanie retoryczne:</u></p> <p>Komu nie zdarzyło się choć raz krępująca cisza? Kto po powrocie do ławki nigdy nie pomyślał: "można było to powiedzieć tak"?</p> <p><u>Drugi argument przemawiający za słusznością mówcy:</u></p> <p>Pozwala ona skuteczniej negocjować, dyskutować, prezentować własne zdanie, zachęcać innych do działania.</p> <p><u>Odwołanie się do emocji słuchaczy:</u></p> <p>...uzyskane rezultaty sprawią, że poczujemy się potrzebni i skuteczni. Dobre samopoczucie będące efektem osiągnięć wynikających z umiejętności argumentowania może owocować dalszymi sukcesami.</p>
<p>Zakończenie</p>	<p>Mam nadzieję, że udało mi się was przekonać, że warto uczyć się umiejętności przemawiania. Nie wiemy, co nas czeka w przyszłości. Jedno jest pewne – dar mówienia do innych otwiera wiele drzwi.</p>	<p><u>Wnioski końcowe:</u></p> <p>Nie wiemy, co nas czeka w przyszłości. Jedno jest pewne – dar mówienia do innych otwiera wiele drzwi.</p>

źródło: opracowanie własne

Znajdujące się na marginesach przykładowego przemówienia odniesienia wskazują, że forma zaproponowana przez wydawcę tożsama jest z formą rozprawki (trójdzielna kompozycja, teza, argument pierwszy, argument drugi) oraz listu (zwrot do adresata). Priorytetowym wyróżnieniem staje się uwzględnienie roli audytorium, które mówca ma obowiązek zaangażować w wysłuchanie mowy („nawiązanie kontaktu ze słuchaczami poprzez zastosowanie form 1. os. l.mn.”) oraz konieczność wzbudzenia emocji („odwołanie się do emocji słuchaczy”).

Ćwiczenia

Zebrane w podręczniku zadania, których celem, zgodnie z zastosowaniem podręcznika, jest utrwalenie umiejętności komponowania przemówienia, akcentują rolę audytorium oraz

zwracają uwagę na językową warstwę wypowiedzi. Analizowany materiał odnosi się do sceny z filmu *Braveheart* oraz fragmentu przemówienia Greta Thunberg⁴⁵¹.

Zadaniem uczniów na podstawie pierwszego przykładu jest „odpowiedzieć na pytania”⁴⁵²:

- a) W jaki sposób mówca na początku pozyskał uwagę słuchaczy?
- b) Jaki cel przyświecał mówcy? Co chciał osiągnąć swoim wystąpieniem?
- c) Do jakich wartości i antywartości odnosi się mówca, by wpłynąć na słuchaczy?
- d) Jakie emocje mówca pragnął wywołać w swoim audytorium? Wy tłumacz, dlaczego akurat te emocje są z punktu widzenia mówcy istotne?
- e) Jakie rozpoznajesz środki językowego wywierania wpływu?

Na podstawie przykładu drugiego zadaniem uczniów jest wyjaśnienie, „w jaki sposób mówczyni pozyskała uwagę słuchaczy”⁴⁵³.

W jednym z zadań uczniowie zachęceni są do wyszukania w Internecie dowcipów i anegdot, „które mogłyby się znaleźć w każdym z poniższych wystąpień”:

Mowa pożegnalna na zakończenie nauki w szkole podstawowej. Odbiorcy: rodzice, dyrekcja szkoły, nauczyciele, inni uczniowie.

Żartobliwa mowa skierowana do uczniów: „O wyższości jazdy na rowerze nad jazdą samochodem w korku”⁴⁵⁴.

Podstawową umiejętnością, na której skoncentrowano pracę z tekstem o charakterze retorycznym, jest umiejętność budowania poprawnego pod względem kompozycyjnym tekstu oraz uświadomienie roli audytorium w kontekście językowej (stylistycznej) organizacji mowy. Podobnie jak w przypadku **wypowiedzi argumentacyjnej i rozprawki** zamieszczona w podręczniku wypowiedź nie została przez autorów podręcznika wykorzystana w celach innych niż zaprezentowanie „nowego gatunku” wypowiedzi pisemnej. Ograniczenie pracy z zaprezentowanym wzorem do analizy pozostawione bez dodatkowego komentarza, dodatkowych ćwiczeń kierują uwagę ucznia w stronę poprawnej kompozycji oraz zagadnień teoretycznych. Przemówienie staje się poszerzeniem umiejętności tworzenia tekstu o charakterze retorycznym poprzez wyraźne zaznaczenie roli odbiorcy, którego funkcja podkreślona zostaje w zaproponowanych do realizacji zadaniach. Ponadto tym, co warto jest komentarza, jest określenie nie tyle roli, co charakteru zarówno słuchaczy jak i sytuacji komunikacyjnych, którą odniesiono do „konkretnej uroczystości”. Skonkretyzowanie odniesienia i przywołanie w toku zajęć przykładów współczesnych zastosowań pozwoli zrozumieć sztukę wymowy jako żywą,

⁴⁵¹ Kościerzyńska J., Ginter J., Łęk K., Bielawska N., Kostrzewa J., Krzemińska J., op. cit., s. 290.

⁴⁵² Ibidem, s. 290.

⁴⁵³ Ibidem.

⁴⁵⁴ Ibidem, s. 291.

przydatną w dzisiejszych czasach, umiejętność wypowiedzania się nie tylko w piśmie, ale przede wszystkim w mowie.

5.7 Umiejętności retoryczne w kontekście teorii lingwistyki tekstu

W szkole podstawowej umiejętności tworzenia tekstu oraz – zawężając problem – rozumienie jego retorycznej organizacji wprowadza się stopniowo. Już w klasie IV uczniowie rozumieją rolę akapitu, wstępu, rozwinięcia i zakończenia. Zgodnie z tym schematem wprowadza się kolejne formy wypowiedzi pisemnych: opis postaci, list, opowiadanie twórcze, charakterystykę i wiele innych⁴⁵⁵. W konsekwencji, jak pisze Kinga Białek w *Czytanie tekstów argumentacyjnych w szkole*⁴⁵⁶:

... w odniesieniu do tekstów argumentacyjnych definiowanie wyznaczników gatunku ma swoje uzasadnienie w powiązaniu kompetencji odbiorczych z tekstotwórczymi. Uczeń musi rozumieć wyznaczniki opowiadania, żeby mógł sam opowiadanie napisać. (...) podobnie rzecz się ma z argumentacją. Uczniowie uczą się pisać własne teksty argumentacyjne w formie nie tylko rozprawki, ale także listu otwartego, przemówienia, recenzji, a nawet – na dalszych etapach edukacyjnych – własnej interpretacji tekstu⁴⁵⁷.

Każda z pisemnych form wypowiedzi charakteryzuje się odpowiadającym jej zakresem leksykalnym. Analogicznie autorzy podręczników prezentują modelowe, przyjmujące charakter wypowiedzi retorycznych, wypowiedzi pisemne. Wprowadzenie każdej formy opatrzone w odnoszące się do podstawowych terminów retorycznych zagadnienia. Na ich podstawie uczniowie będą rozpoznawać lub redagować: tezę, hipotezę, argumenty, kontrargumenty oraz utrwalą zasady komponowania tekstu w zakresie segmentacji.

Dostrzegalna w budowie analogia pomiędzy trzema różnymi dla ucznia, bo różnie nazwanymi formami, przejawia się w wymaganiach stylistycznych i językowych, o czym świadczą przygotowane w podręczniku propozycje „przydatnego słownictwa”, będącego wyznacznikiem przyjętej formy. Każda z nich wymaga od autora wypowiedzi uwzględnienia podobnego, jednak nietożsamego celu. Prymarne dla wypowiedzi argumentacyjnej będzie uzasadnienie określonego twierdzenia⁴⁵⁸, dla rozprawki wyrażenie stanowiska i rozważenie zagadnienia, dla przemówienia – zaprezentowanie stanowiska w określonej sprawie. Określenie celu sytuuje nadawcę w trzech różnych aktach metatekstowej komunikacji oraz w różnych obszarach dyskursu:

⁴⁵⁵ Wymagania w zakresie pisemnych form wypowiedzi zawarte są w podstawie programowej kształcenia ogólnego.

⁴⁵⁶ Białek K., *Czytanie tekstów argumentacyjnych w szkole. Teoria i praktyka*, Kraków 2020.

⁴⁵⁷ Ibidem, s. 57.

⁴⁵⁸ Vide definicje podręcznikowe.

1. Uzasadnienie twierdzenia w wypowiedzi argumentacyjnej pozwala na przedstawienie zdystansowanej względem autora wypowiedzi, gdzie pozostawia się autorowi swobodę w egzemplifikacji argumentów, których dobór uzależniony jest od sprawności rozumowania.
2. W przypadku rozprawki wymaga się od ucznia odniesień do poznanych tekstów literackich oraz funkcjonalnego ich zastosowania, w tym umiejętności myślenia selektywnego, skoncentrowanego na problemowym zrozumieniu utworu. W konsekwencji uczniowie stają się świadomymi uczestnikami dyskursu⁴⁵⁹.
3. W przypadku przemówienia – osadzenie mowy w określonym kontekście sytuacyjnym oraz uwzględnienie adresata, co odnosi formę pisemną do schematu komunikacyjnego Romana Jakobsona⁴⁶⁰.

Wyznaczone w podstawie programowej ramy edukacji retorycznej, świadomości literackiej pozwalają odnieść opanowywane przez uczniów umiejętności do założeń lingwistyki tekstu. Na wspólne płaszczyzny dziedzin wskazują Robert-Alain de Beaugrande i Wolfgang Ulrich Dresser. Będą to wspólne założenia, spośród których wskazać można:

- a) dostępność i układ myśli może być systematycznie kontrolowany;
- b) przejście od myśli do wyrażen może być poddane świadomemu ćwiczeniu;
- c) wśród różnych tekstów, które wyrażają daną konfigurację myśli, niektóre mają większą wartość niż inne;
- d) oceny tekstów można dokonywać na podstawie ich oddziaływania na odbiorców;
- e) teksty są środkiem celowej interakcji⁴⁶¹.

Dodać należy, że ze względu na charakterystyczne cechy kompozycyjne i językowe każda z form wpisuje się w językoznawcze pojęcie gatunku. Ramą wszystkich poddanych analizie przykładowych form jest kompozycja. Autorzy podręczników podkreślają graficznie trzy elementy: wstęp, rozwinięcie i zakończenie, w komentarzach i wskazówkach zwraca się ponadto uwagę na konieczność oddzielenia kolejnych wniosków i spostrzeżeń odpowiednią segmentacją⁴⁶². Celem realizacji będzie określenie stanowiska, sformułowania tezy lub hipotezy, przywołania argumentów i kontrargumentów. Każda z analizowanych form eksponuje „sygnały gatunku”⁴⁶³, dla

⁴⁵⁹ Vide Witosz B., *Dyskurs i stylistyka*, Katowice 2009, s. 165.

⁴⁶⁰ Vide Jakobson R., *Poetyka w świetle językoznawstwa*, „Pamiętnik Literacki” 51/2, 1960, s. 431–473.

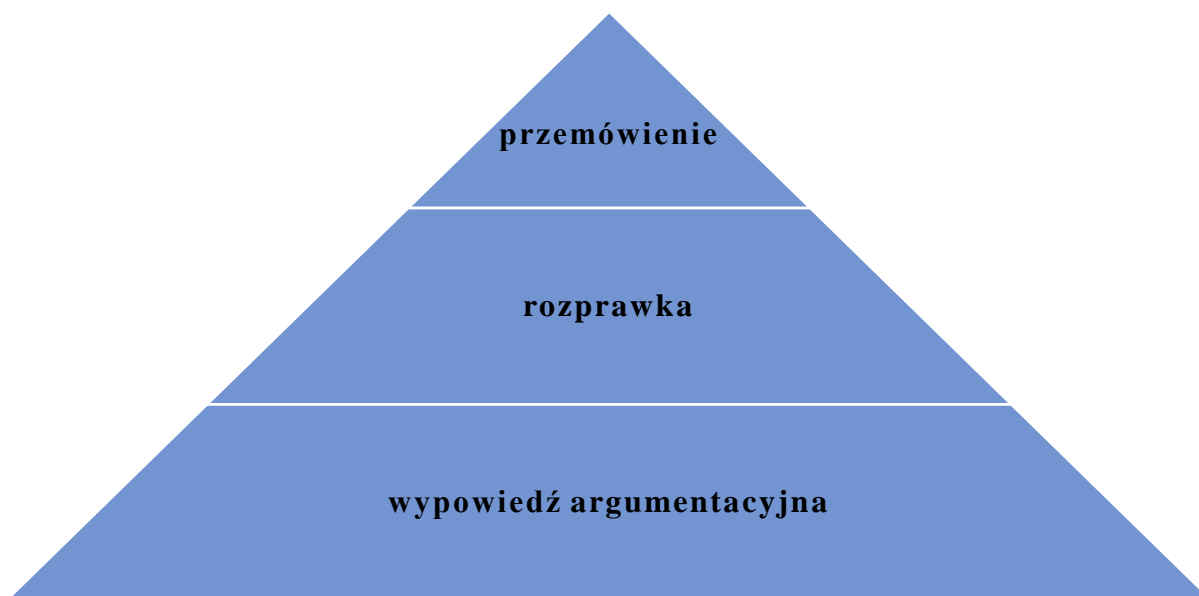
⁴⁶¹ Beaugrande R.A. de, Ulrich Dressler W., *Wstęp do lingwistyki tekstu*, Warszawa 1990, s. 34.

⁴⁶² W podstawie programowej mowa o „rytmie akapitowym”.

⁴⁶³ Vide Witosz B., op. cit., s. 225.

których nadrzędnym będzie styl wypowiedzi argumentacyjnej. Próba określenia hierarchii zachodzącej między tekstami prowadzi do wniosku, że podstawową wobec rozprawki i przemówienia będzie wypowiedź argumentacyjna, której kompozycja oraz zaznaczona w tekście intencja nadawcza pozwala na uświadomienie uczniom istoty zarówno rozprawki, jak i przemówienia. Wprowadzenie wypowiedzi argumentacyjnej w szkole jest pretekstem do uświadomienia uczniom perswazyjnej funkcji języka.

Schemat 3 Piramida tekstów o charakterze argumentacyjnych

źródło: opracowanie własne

Wypowiedzi argumentacyjnej przypisuje się najszerszą definicję: „teksty argumentacyjne to takie, które służą do wywołania akceptacji lub oceny pewnych idei lub przekonań jako prawdziwych lub fałszywych, pozytywnych lub negatywnych⁴⁶⁴”. To ona też, dzięki dowolności materiału egzemplifikacyjnego, pozwala na autentyczne wyrażenie zdania nadawcy.

Szkolną rozprawkę, w której temacie i definicji podręcznikowej wymaga się od ucznia odniesień do artefaktów literackich i kulturowych, wpisać należy w kategorię tekstów dydaktycznych, które służą „do rozpowszechniania ustalonej wiedzy wśród odbiorców uczących się lub wśród niespecjalistów⁴⁶⁵”. Natomiast przemówienie, dzięki wyraźnie określonemu kontekstowi komunikacyjnemu⁴⁶⁶, stanie się najwyższą formą realizacji

⁴⁶⁴ Beaugrande R.A. de, Dressler W.U., op. cit., s. 242.

⁴⁶⁵ Beaugrande R.A. de, Dressler W.U., op. cit., s. 244.

⁴⁶⁶ Pisząc o „określonym kontekście komunikacyjnym” mam na myśli uwzględnienie w poleceniu odbiorcy, miejsca oraz intencji nadawcy.

i może być traktowane w kategoriach zdarzeniowości, obejmując w przekazie zarówno nadawcę, odbiorcę, jak i kontekst⁴⁶⁷. Z tego też powodu przemówienie przyjmuje szerszy niż forma pisemna zakres⁴⁶⁸.

Zakorzenie formy w akcie świadomej komunikacji, w której nadawca dostosowuje wypowiedź do konkretnego odbiorcy, umiejscawia mowę w określonej sytuacji komunikacyjnej, co w konsekwencji prowadzi do wypracowania określonego stylu i pozwala wnioskować, że forma przemówienia, chociaż nadal pozostaje na etapie tekstów służących wyćwiczeniu umiejętności tworzenia tekstu, przyjmuje utylitarny charakter, szczególnie w zakresie skonkretyzowanych zastosowań wykraczających poza zadaniowe ramy edukacji.

Tym, co zdecydowanie łączy wszystkie z wymienionych wyżej wypowiedzi pisemnych jest sfunkcjonalizowana rama kompozycyjna oraz ich perswazyjny charakter. Kompozycja rozumiana jako świadoma segmentacja tekstu, podporządkowana wyodrębnionym dzięki formie graficznej kolejno wyrażanym myślom, wpisuje się w językoznawcze rozumienie ramy tekstu, które stają się z kolei wyznacznikiem granic komunikatu⁴⁶⁹. Ramę tę stanowi wstęp i zakończenie, przy czym to wprowadzenie – z punktu widzenia przekazu retorycznego – pełnić będzie znaczącą rolę. Dzieje się tak ze względu na jego funkcję wprowadzania w problematykę oraz spełniania oczekiwań czytelnika, o czym wspomina Piotr Zbróg: „Rozpoczynając czytanie dowolnego tekstu, aktywny czytelnik ma bardziej lub mniej świadomie sformułowane wobec niego oczekiwania (...) W zależności od oczekiwań odbiorcy konstruuje pewien schemat myślowy, pozwalający je zrealizować⁴⁷⁰”. Rolą zakończenia będzie podsumowanie rozważań, domknięcie myśli, potwierdzenie zaprezentowanych przekonań, z uwzględnieniem wpisanej w nie zbieżnych poglądów czytelnika.

W odniesieniu do szkolnych wypowiedzi argumentacyjnych odbiorca ten kreowany jest przez autora pracy w bardziej lub mniej świadomy sposób. Kreacja odbiorcy leży w istocie samego gatunku. Wyrażając własne stanowisko autor zmuszony jest pośrednio do stworzenia określonej sytuacji komunikacyjnej, w której istotni stają się zarówno nadawca

⁴⁶⁷ Vide Witosz B., *op. cit.*, s. 61

⁴⁶⁸ Jak zauważa Bożena Witosz (*op. cit.*) wypowiedź traktowana w kategoriach zdarzeniowości ma szerszy niż tekst zakres. Badaczka przywołując tezę Renaty Grzegorzczkowskiej uzasadnia: *wypowiedzi obejmują nie tylko produkty językowe (teksty), ale także cały akt komunikacji: nadawcę, odbiorcę, intencję mówienia*. Witosz B., *op. cit.*, s. 61.

⁴⁶⁹ Vide Dobrzańska T., *Tekst – całościowy komunikat*, w: *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2001, s. 297.

⁴⁷⁰ Zbróg P., *Ramy tekstowe w procesie formowania aktywnego czytelnika*, *Studia Pedagogiczne Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego*, T. 18., Kielce 2009, s. 173.

(„wyjaśnij, uzasadnij, rozważ, potwierdź”), jak i odbiorca: w domyśle: komu?, dlaczego?, w jaki sposób? czy na jakiej podstawie? Tym, co różnić będzie zakres problemowy szkolnych wypowiedzi argumentacyjnych, dalej rozprawek i przemówień, to ogólnie zarysowany temat, którego realizacja zależy jedynie od autora pracy.

Niewątpliwie, pojawiający się w wypowiedzi odbiorca wzmacnia perswazyjny charakter prowadzonego przez ucznia monologu. Według *Słownika terminologicznego* Krzysztofa Szymanka⁴⁷¹ hasło „perswazja” rozumieć można jako:

Perswazja (łac. *persuadere* – namawiać, *persuasio* – przekonanie, wiara, opinia) świadome użycie znaków i symboli, a zwłaszcza pisanego i mówionego słowa, obrazu itp. w celu wywarcia wpływu na czyjeś przekonania, postawy i decyzje: zdobycie czyjejs akceptacji dla proponowanych poglądów, sposobu zachowania, decyzji.

W odniesieniu do uczniowskich tekstów argumentacyjnych definicję tą zawęzić można do: „świadomego użycia słowa w celu zdobycia czyjejs akceptacji dla proponowanych poglądów”.

Świadomość językowa wiąże się z faktem, że na poziomie szkoły podstawowej uczniowie tworzą teksty argumentacyjne z intencją „przekonania” kogoś do własnego stanowiska. Wiąże się to bezpośrednio z charakterem tekstu argumentacyjnego służącego „wywołaniu akceptacji lub oceny pewnych idei lub przekonań jako prawdziwych lub fałszywych, pozytywnych lub negatywnych⁴⁷²” oraz z wynikającą z tego faktu sytuacją retoryczną. Jeżeli zatem podstawową funkcją tekstu argumentacyjnego jest „przekonanie kogoś”, zasadnym wydaje się włączanie w tok wywodu wirtualnego odbiorcy. W modelowych wypowiedziach wskazać można:

1. Nadawcę, który identyfikuje się z wykreowanym w toku pracy odbiorcą, co ma miejsce w wypowiedzi argumentacyjnej i przemówieniu:

a) wypowiedź argumentacyjna:

wstęp: „Często słyszymy powiedzenie ..., Postaram się Was o tym przekonać; że nas wspierają”.

rozwińcie: „czujemy się zmęczeni...; wpływa to na nasz wygląd...; niektórzy z nas zapadają na choroby...”; pojawiają się pytania retoryczne zachęcające do refleksji:

„Czy można utrzymywać, że żywność nie ma wpływu na jakość naszego życia?”;

zakończenie: „z większym trudem przychodzi nam ...; powinniśmy jeść...; możemy sobie pozwolić...; korzyści, które bezpośrednio przekładają się na to, jak się czujemy i funkcjonujemy (...) jesteśmy uwrażliwieni...”

⁴⁷¹ Szymanek K., op. cit., s. 228.

⁴⁷² Beaugrande R.A. de, Dressler W.U., op. cit., s. 242.

b) przemówienie:

wstęp: „Wszyscy znacie temat mojego przemówienia. Mam Was przekonać...; żyjemy w czasach komunikatorów ...; lecz także dla każdego ...; Mam nadzieję, że uda mi się Was o tym przekonać”. Pojawiają się również pytania retoryczne odwołujące się do wspólnych doświadczeń: „Czy rzeczywiście tak jest?; rozwinięcie: „zanim przed wami wystąpiłem...; poradzimy sobie z trudnościami...; wielu doświadczyło chwili ...; ja także” (w domyśle, podobnie jak Wy); „Wszyscy jesteśmy uczniami...; przed nami jeszcze wiele...; możemy sobie pomóc...; nauczymy się...; wielu z nas...; wyobraźmy sobie...; chcemy...; naszego miasta...; pocujemy się potrzebni...”. Pojawiają się również pytania retoryczne: „Komu nie przytrafiła się krępująca sytuacja?; Kto po powrocie do ławki nigdy nie pomyślał...? Ilu z nas się powiedzie? Ilu będzie musiało na sukces w tym przedsięwzięciu zapracować?”; zakończenie: „was przekonać...; nie wiemy, co nas czeka...”.

2. Nadawca, prezentując stanowisko, koncentruje się na rzeczowym dowodzeniu i nie odnosi się w toku wywodu bezpośrednio do adresata wypowiedzi. Taka sytuacja ma miejsce w przypadku rozprawki.

Skracanie dystansu pomiędzy nadawcą a odbiorcą przekłada się również bezpośrednio na wprowadzanie wspólnych dla nadawcy i odbiorcy doświadczeń. W wypowiedzi argumentacyjnej pojawiają się nawiązania do: stanu zdrowia i powodów zmęczenia, konieczności spożywania zdrowych posiłków, spektaklu szkolnego, rozmowy z przyjacielem, domu rodzinnego, pomoc sąsiadowi w nauce matematyki; w przemówieniu – do odpowiedzi ustnej przed klasą, sprawdzianów wiedzy, kartkówek, udziału w akcjach charytatywnych.

Wzmacnianie dystansu prowadzone jest w rozprawce, w której pojawiają się przykłady z życia dorosłych: „dorośli budują domy”, literatury: „fraszka Kochanowskiego”, a uwaga adresata skoncentrowana jest na indywidualnych doświadczeniach i przeżyciach nadawcy: „Podczas ubiegłorocznych wakacji byłem na Podlasiu. (...) To doświadczenie nauczyło mnie ...”.

W modelowych wypowiedziach argumentacyjnych zamieszczonych w podręczniku wstęp formułowany jest na zasadzie od ogółu do szczegółu, a istotną rolę pełnią uogólnienia:

Niektórzy ludzie pojawiają się w naszym życiu tylko na chwilę, inni pozostają w nim na dłużej i obdarowują nas swoją obecnością. Wśród codziennych zajęć i różnych obowiązków często zapominamy o tym, aby okazywać im wdzięczność za to, że nas wspierają, tak jakby to było

oczywiste. A przecież w relacjach ważne jest odpowiadanie na otrzymane dobro czynami, gestem i słowami. Moim zdaniem tworzenie więzi jest najważniejszą kwestią w życiu⁴⁷³.

Podobnie w zakończeniu, które dzięki sformułowaniom charakterystycznym dla wypowiedzi argumentacyjnej oraz zebranych w skrócie wnioskach zamyka tok rozważań. „Z przedstawionych przeze mnie argumentów wynika, że z tworzenia więzi z innymi płyną korzyści, które bezpośrednio przekładają się na to, jak się czujemy i funkcjonujemy na co dzień, na ile jesteśmy uwrażliwieni na to, co dzieje się u innych”.

Poddając analizie wyżej przytoczony przykład wskazać można następujące wewnątrztekstowe elementy kompozycyjne:

Teza: Moim zdaniem tworzenie więzi jest najważniejszą kwestią w życiu.

Potwierdzenie tezy: wynika, że z tworzenia więzi z innymi płyną korzyści, które bezpośrednio przekładają się na to, jak się czujemy i funkcjonujemy na co dzień, na ile jesteśmy uwrażliwieni na to, co dzieje się u innych.

Wnioski niewypowiedziane wprost: tworzenie więzi jest najważniejszą kwestią w życiu, ponieważ z tworzenia więzi płyną korzyści przekładające się na standard emocjonalny życia.

Zarówno wstęp, jak i zakończenie uczniowskich i podręcznikowych tekstów argumentacyjnych wskazują na pewną powtarzalność językowej organizacji wypowiedzi. Jest ona oparta na uogólnieniach językowych i myślowych. Jeśli przyjąć za Markiem Tokarzem⁴⁷⁴ założenie, że „w procesie przekazu komunikacji przekazywane są w rzeczywistości nie słowa, a myśli⁴⁷⁵”, rola wstępu i zakończenia pełnić będzie znaczącą funkcję w budowanym perswazyjnym charakterze wypowiedzi. W przypadku wypowiedzi argumentacyjnej składa się na niego wysoki stopień uogólnień, nawiązanie mentalnego porozumienia z odbiorcą oraz podkreślenie popartego zebraniem wniosków własnego stanowiska w zakończeniu, co wzmocnienia perswazyjny charakter wypowiedzi. Inaczej perswazyjny charakter wypowiedzi kreowany jest w rozprawce, w której nadawca wydaje się zbliżać do specjalisty w danej dziedzinie i w konsekwencji w sposób rzeczowy popiera postawioną we wstępie tezę.

Wśród modelowych wypowiedzi zamieszczonych w podręcznikach zabrakło prac skoncentrowanych na rozważeniu hipotezy. Rolę tą pozostawiono nauczycielowi prowadzącemu zajęcia.

⁴⁷³ Temat pracy: *Najważniejsze w życiu jest tworzenie więzi z innymi*. Kościerzyńska J., Ginter J., Łęk K., Bielawska N., Kostrzewa J., Krzemińska J., op. cit., s. 160.

⁴⁷⁴ Tokarz M., *Argumentacja. Perswazja. Manipulacja. Wykłady z teorii komunikacji*, Gdańsk 2006.

⁴⁷⁵ Tokarz M., op. cit., s. 25.

6. BADANIE W KONTEKŚCIE DZIAŁAŃ DYDAKTYCZNYCH⁴⁷⁶

Badanie ma charakter badania empirycznego⁴⁷⁷ oraz badania jakościowego⁴⁷⁸. Niemałe znaczenie dla zakresienia pola badawczego miało wieloletnie doświadczenie w pracy nauczyciela polonisty, które pozwoliło na dostrzeżenie pewnych prawidłowości i powtarzalności omawianych zagadnień.

Badanie rozwijania umiejętności retorycznych z założenia jest obserwacją procesu, na którego przebieg mają wpływ nie tylko nabywana z biegiem lat wiedza teoretyczna, ale również praktyczne umiejętności z zakresu tworzenia różnych tekstów. W wypowiedziach pisemnych o charakterze argumentacyjnym odnaleźć można, opanowane na wcześniejszych poziomach edukacji, umiejętności tworzenia opisu, streszczenia, definicji. Nie bez znaczenia pozostaje również fakt, że dzieci przystępując do tworzenia pierwszych tekstów argumentacyjnych, rozumieją zasadę komponowania listu, charakterystyki czy sprawozdania. Ponadto, o czym wspomniano wcześniej, uczniowie szkoły podstawowej opanowują podstawowe umiejętności retoryczne również podczas dyskusji czy wyrażając pisemnie własne stanowisko. W konsekwencji wyniki obserwacji wpisują się w proces dydaktyczny, którego efekty są składową wielu czynników.

W celu opisanie umiejętności retorycznych obserwacji poddano dłuższe formy wypowiedzi o charakterze argumentacyjnym. Należą do nich wypowiedź argumentacyjna, rozprawka oraz przemówienie. Ze względu na przedstawiony w poprzednich rozdziałach opis wymagań wpisanych w podręczniki szkolne oraz dokumenty, zasadne wydaje się poszerzenie obserwacji o te aspekty umiejętności, które nie wynikają bezpośrednio z zapisów formalnych czy propozycji metodycznych. Analizę prac uczniowskich przedstawianych w kontekście działań dydaktycznych traktuję tutaj jako pretekst do

⁴⁷⁶ Mówiąc o „działaniach dydaktycznych”, mam na myśli celowe i świadomie podejmowane działania nauczyciela względem ucznia lub grupy uczniów, których realizacja wymaga uwzględnienia celu, warunków i środków. Vide Maciszek M., *Kształtowanie umiejętności dydaktycznych nauczyciela*, PWN, Warszawa 1965, s. 72.

⁴⁷⁷ Czyli opartego na bezpośrednim, zaplanowanym doświadczeniu będącego fragmentem dłuższego procesu, jednak ujmującym obserwację w określonym, jednostkowym zdarzeniu badawczym – definicja własna.

⁴⁷⁸ Mieczysław Łobocki w *Metody i techniki badań pedagogicznych* wskazuje, że w odniesieniu do badań jakościowych wypracowania uczniowskie można uznać za rzetelne źródło wiedzy poznawczej. Vide Łobocki M., *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Impuls, Kraków 2000, s. 20–21. Chociaż Łobocki sytuuje opisywane badania w kontekście badań pedagogicznych, ze względu na interdyscyplinarny charakter pracy zasadnym wydaje się wykorzystanie metody do badań nad wypracowaniami uczniowskimi. Ponadto w badaniach jakościowe wpisuje się również *Jakościowa analiza tekstu*, przy czym tekst rozumiany jest jako: *system znaków, który badacz próbuje uporządkować pod kątem zawartych w nim myśli, zrekonstruować przekonania twórców, wydobyć ukryte w nim założenia, zinterpretować kluczowe dla tekstu kategorie*. Vide Bauman T., *O możliwościach zastosowania metod jakościowych w badaniach pedagogicznych*, w: Łobocki Mieczysław, *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Impuls, Kraków 2000, s. 69–70.

zaprezentowania zarówno procesu rozwijania umiejętności tworzenia różnych pod względem intencyjnym, jak i organizacyjnym tekstów – wypowiedzi argumentacyjnej, rozprawki i przemówienia – przyjmując jednocześnie, że umiejętności nabyte w momencie wprowadzania wypowiedzi argumentacyjnej stają się podstawą świadomości tworzenia kolejnych tekstów o charakterze argumentacyjnym. W ten sposób, moim zdaniem, możliwa jest obserwacja nadbudowywania świadomości tworzenia wypowiedzi retorycznych, w którą wpisane zostaje świadomość organizacji graficznej, dalej merytorycznej wypowiedzi oraz rozwijanie świadomości perswazyjnej roli języka. W efekcie:

1. Celem analizy wypowiedzi argumentacyjnej jest opisanie umiejętności w odniesieniu do przeprowadzonej podczas zajęć dyskusji oraz cyklu lekcji. Interesującymi zagadnieniami okazały się tutaj zróżnicowanie w zakresie segmentacji i graficznej organizacji tekstu oraz umiejętności prowadzenia wyводу logicznego. Obserwacji poddano również funkcję ramy kompozycyjnej oraz słownictwo wpływające na perswazyjny charakter wypowiedzi.
2. Celem analizy rozprawki jest prezentacja wariantywności prowadzenia toku argumentacyjnego oraz sposoby wprowadzania przykładów popierających stanowisko.
3. Celem analizy przemówienia jest obserwacja umiejętności formułowania argumentów odnoszących się do faktów, logiki, emocji oraz innych, niewskazanych w podstawie programowej umiejętności językowych w zakresie wprowadzania znanych środków stylistycznych. W kontekście przemówienia opisano również wprowadzone przez uczniów sytuacje komunikacyjne i związane z nimi kreacje audytorium wpisane w wypowiedź.

Wspólnymi dla wszystkich obserwowanych tekstów będą obecność odbiorcy oraz zakresy odwołań. W konsekwencji obserwacji podlegać będą trzy etapy retorycznego tworzenia wypowiedzi pisemnej: *inventio*, *disposito* oraz *elocutio*.

Badanie, które przeprowadzono w latach 2018–2021, poprzedzono obserwacjami trwającymi w latach 2016–2017, których celem było uchwycenie tych prawidłowości w cyklu nauczania, dalej w efektach wypracowanych w momencie działania dydaktycznego, które można uznać za stałe. Należą do nich:

1. Wprowadzane w ramach lekcji wiadomości nie tylko z zakresu tworzenia wypowiedzi pisemnych, ale również z zakresu wiedzy o literaturze – szczególnie w odniesieniu do lektur obowiązkowych.

2. Powtarzalność zdarzeń dydaktycznych, w tym warunków niezbędnych do tworzenia wypracowań. Do zdarzeń dydaktycznych zaliczyć można metody prowadzenia zajęć. W odniesieniu do obserwacji umiejętności retorycznych na poziomie tekstu istotne okazały się metody umożliwiające werbalne wyrażanie własnego stanowiska (np. rozmowa kierowana, dyskusja), będące jednostkowym działaniem lekcyjnym oraz metody pozwalające na przekrojowe sprawdzenie nie tylko umiejętności retorycznych, ale i wiadomości – działanie oparte na cyklu lekcji. O powtarzalności zdarzeń dydaktycznych mówić można również w odniesieniu do warunków realizacji zadań. W tym kontekście mowa o pracach pisanych podczas lekcji oraz pracach będących zadaniem domowym, na realizację którego uczniowie mieli siedem dni.

Ostatecznie bezpośrednimi uczestnikami badania byli uczniowie Szkoły Podstawowej nr 93 w Poznaniu. Ze względu na uwzględnione w toku badania empirycznego czynniki wyniki analizy podporządkowano zdarzeniom dydaktycznym i lekcyjnym. W ten sposób próbowano opisać nie tylko efekty prac uczniowskich, ale również czynniki na nie wpływające. Istotnymi w doborze materiału badawczego okazały się zarówno powtarzalność, jak i wariantywność wypracowań uczniowskich. W tym drugim przypadku badanie można poszerzyć o indywidualne studium przypadku, czego nie podjęto ze względu na ogólny cel pracy.

Tabela 6 Podział na zespoły

W celu uporządkowania materiału badawczego trzy grupy uczniów zostały podzielone w następujący sposób:

Grupa	Rok szkolny	Klasa	Liczba uczniów	Oznaczenie E oznacza egzamin ósmoklasisty, data – rok egzaminu dla danego zespołu.
Pierwszy zespół	2018/2019	VI a	24	E 2021
	2019/2020	VII a	24	E 2021
	2020/2021	VIII a	24	E 2021

Drugi zespół	2018/2019	VII b	25	E 2020
	2019/2020	VIII b	25	E 2020
Trzeci zespół	2019/2020	IV a	28	E 2025
	2021/2022	V a	28	E 2025
Czwarty zespół	2019/2020	VI a	23	E 2022
	2020/2021	VII a	21	E 2022
	2021/2022	VIII a	21	E 2022

Należy podkreślić, że szkoła w której przeprowadzono badanie, jest placówką nową. Otwarta została w roku 2018. W związku z tym w przypadku grup E 2020, E 2021, E 2022 zespoły, które poddano obserwacji, złożone zostały z dzieci uczęszczających przed rokiem 2018 do różnych poznańskich szkół podstawowych i, co się z tym wiąże, mogły realizować inne programy nauczania. Warto również zaznaczyć, że grupy E 2020 i E 2021 to roczniki uczniów, dla których zmieniono cykl edukacji⁴⁷⁹.

Badanie umiejętności retorycznych uczniów szkoły podstawowej przeprowadzone zostało w zaplanowanym procesie badawczym. Proces ten podzielono na trzy etapy:

Tabela 7 Etapy procesu badawczego

Etap	Czas realizacji	Przedmiot obserwacji
Pierwszy	Lata 2017–2019	Obserwacji poddano dokumentację oświatową, programy nauczania, wymagania Centralnej Komisji Egzaminacyjnej. W tym czasie uczniowie obserwowani byli w zakresie umiejętności retorycznych, których zastosowanie prowokowane było przez nauczyciela podczas zajęć, w zakresie wypowiedzi ustnych ⁴⁸⁰ oraz w zakresie wypowiedzi pisemnych. Na tym etapie w obszarze poszukiwań badawczych wypracowano narzędzia, które pozwoliły na szczegółową obserwację ogólnych, nie jednostkowych umiejętności.
Drugi	Lata 2019–2021	Okres wykorzystywania wypracowanych narzędzi, zbieranie materiału badawczego w praktyce.
Trzeci	Rok 2022–2023	Analiza i opis materiału badawczego.

⁴⁷⁹ Uczniowie rozpoczynali naukę w sześciolletniej szkole podstawowej i ukończyli naukę w ośmioletniej szkole podstawowej.

⁴⁸⁰ Anna Domagała-Trzebuchowska, *Wypowiedzi ustne ...*, s. 256–276.

Dla zaprezentowanych dalej przykładowych analiz i wniosków w odniesieniu do umiejętności retorycznych uczniów szkoły podstawowej należy przyjąć, że na zaprezentowane prace uczniowskie wpływ mają czynniki zmienne. Należą do nich:

1. Badane zespoły. Zmienność badanego zespołu wydaje się kwestią oczywistą. Wynika ona z faktu przeprowadzenia badania wśród różnych roczników oraz różnych osobowości. Należy zaznaczyć ponadto, że rozwój umiejętności tworzenia tekstów ściśle wiąże się z aktywną postawą ucznia, co przekłada się pośrednio na aktywną postawę całego zespołu klasowego, który jest zbiorem zróżnicowanych pod względem predyspozycji polonistycznych jednostek. W przypadku obserwowanych klas różnice polegały na stopniu zaangażowania w proces edukacyjny uczniów oraz ich zindywidualizowanym zainteresowaniu światem, kulturą czy literaturą. Dla przykładu: nie wszyscy uczniowie określonej grupy czytali lektury obowiązkowe, w jednej grupie wymagane lektury czytała większość, w innej mniejszość. Klasy różniły się również pod względem aktywności na zajęciach i zainteresowaniem przedmiotem.

2. Zakresy realizacji opisywanych wypracowań uczniowskich. W naturalny sposób wpisana jest ona nie tylko w tok realizacji zadania, ale również w rozwiązania dydaktyczne. W opisanym materiale badawczym realizacje różnią się w zależności od:

- formy: tekst argumentacyjny, rozprawka, przemówienie;
- zakresu tematycznego: teksty nawiązujące do doświadczeń i obserwacji ucznia, do lektur, świata szeroko pojętej kultury;
- sposobu przygotowania uczniów do aktu twórczego: prace wynikające z prowadzonej podczas lekcji dyskusji, prace będące podsumowaniem cyklu lekcji, tematy pozwalające na swobodną w zakresie egzemplifikacji realizację tematu.

W badanych zespołach pojawiali się również uczniowie, którzy nie do końca podporządkowywali się stawianym wymaganiom. W tym przypadku obserwować można było bardziej lub mniej zamierzoną potrzebę odrzucenia propozycji realizacji zadania, przejawiającą się w próbie zindywidualizowanych rozwiązań w zakresie odniesień literackich i kulturowych⁴⁸¹.

Ze względu na założoną w badaniu perspektywę badawczą, która umożliwiła zestawienie zebranego materiału, analizę opisano w odniesieniu do:

⁴⁸¹ Mowa o jednej uczennicy. Niestety, chociaż byłby to ciekawy materiał badawczy, w tym przypadku rodzice nie wyrazili zgody na objęcie uczennicy badaniem oraz publikację pracy.

1. Formy wypowiedzi – tekst argumentacyjny, rozprawka, przemówienie; przyjmując, że tekst argumentacyjny jest podstawą formułowania wypowiedzi o charakterze argumentacyjnym, natomiast przemówienie jest świadomym aktem perswazyjnym.

2. Tematu wypowiedzi – zasadne wydawało się, by w celu zilustrowania umiejętności retorycznych porównano prace pisane na ten sam temat.

3. Różnic zauważonych w uczniowskich realizacjach, zarówno w zakresie realizacji formy, jak i prezentowanej treści.

Ze względu na panującą w tym czasie sytuację pandemiczną większość zadań wykonywana była w trybie zdalnym⁴⁸². Niektóre prace przygotowywane były w formie elektronicznej (dokument Word), niektóre przesyłane były do sprawdzenia w formie zdjęcia napisanego ręcznie wypracowania. Ze względu na wcześniejszą obserwację prac uczniowskich stwierdzić mogę, że warunki zdalne nieznacznie lub w ogóle nie wpłynęły na prezentowany w pracy materiał badawczy⁴⁸³.

6.1 Wypowiedź argumentacyjna w realizacjach uczniowskich

Analiza wypowiedzi argumentacyjnej przeprowadzona została na podstawie wypracowań grupy badawczej E 2022 w roku 2019. Pisana przez nich praca była kolejną sposobnością wyćwiczenia umiejętności tworzenia wypowiedzi argumentacyjnej. Wypracowania wcześniejsze, które uczniowie tworzyli podczas zajęć z nauczycielem w ramach ćwiczeń, powstawały na podstawie zaproponowanych przez uczniów tematów, takich jak: „Lepiej jest spędzić wakacje nad morzem czy w górach? Warto podróżować. Warto znać języki obce. Warto oszczędzać pieniądze. Lato czy zima? Warto się uczyć. Warto czytać książki.” itp⁴⁸⁴. W efekcie uczniowie, przystępując do wykonania zadania, świadomi byli czym jest wypowiedź argumentacyjna, znali zasady jej kompozycji oraz charakterystyczne dla niej słownictwo.

⁴⁸² Więcej o wyzwaniach edukacji w czasie pandemii w publikacji: *Wyzwania dla edukacji w sytuacji pandemii COVID-19*, red. Norbert G. Pikuła, Katarzyna Jagielska, Joanna M. Łukasik, Biblioteka Instytutu Spraw Społecznych Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Kraków 2020.

⁴⁸³ Największe zastrzeżenia ze względu na niezbadane umiejętności z zakresu edytowania tekstu można przedstawić w zakresie kompozycji i graficznego porządku pracy. Z prowadzonych obserwacji wynika jednak, że świadomość graficznej organizacji tekstu kształtuje się od klasy IV. Największej wariantywności podlegają wypowiedzi argumentacyjne, dalej w przypadku rozprawki i przemówienia kompozycja i jej graficzne wyznaczniki zdeterminowane są porządkiem świadomie już prowadzonego toku wywodu.

⁴⁸⁴ Uczniowie tworzyli wyżej wymienione prace w ramach lekcji, w zeszycie, w okresie przed pandemią. W efekcie podczas zajęć nauczyciel mógł na bieżąco korygować prace, między innymi w zakresie warstwy kompozycyjnej oraz językowej.

Porównaniu poddano prace odnoszące się do tego samego tematu, przy zmiennych sposobach realizacji. W przypadku prac na temat „Lepiej jest pomagać czy przyjmować pomoc” będą to prace uczniów klasy VI pisane podczas lekcji, tuż po toczącej się na zajęciach na wyżej wskazany temat dyskusji, a celem zadania było pisemne przedstawienie – wygłaszanego w cyklu dyskusji – stanowiska. Prace na temat „Warto znać Biblię” to wypracowania pisane w domu, będące podsumowaniem cyklu lekcji. Celem zadania w tym przypadku było wykazanie się umiejętnościami sumarycznego i selektywnego zastosowania poznanych podczas lekcji artefaktów literackich i kulturowych.

Obserwację wypowiedzi argumentacyjnej skoncentrowano na analizie: 1. wariantowości kompozycji oraz świadomość wewnętrznej organizacji wypowiedzi; 2. wariantowości wyводу logicznego w odniesieniu do segmentacji, perswazyjności tekstu oraz roli ramy kompozycyjnej. Prace zostały ponumerowane, jednak ze względu na fakt, że nie wszyscy rodzice wyrazili zgodę na publikację danych osobowych, nie zostały opisane imieniem i nazwiskiem autorów.

Jak wspomniano wyżej, temat wywołany został przez uczniów podczas dyskusji, która toczyła się na podstawie *Przypowieści o miłosiernym Samarytaninie*⁴⁸⁵. Podczas rozmowy uczniowie dzielili się własnymi spostrzeżeniami na temat otrzymywanej pomocy oraz emocjonalnych rozterek w chwili, gdy sami zmuszeni są o pomoc poprosić. Wymieniając poglądy, spontanicznie określali sytuacje, w których ich zdaniem niesienie pomocy wynika z relacji z bliskimi oraz z konieczności pomocy osobie postronnej. Podczas zajęć nie wypracowano wspólnego stanowiska. W celu wypośrodkowania stanowiska uczniom zaproponowano do realizacji następujący temat pracy: „Lepiej jest pomagać czy przyjmować pomoc?”⁴⁸⁶.

Prezentowany materiał można uznać za materiał pierwszej redakcji. Uczniowie otrzymali na przygotowanie wypowiedzi pół godziny. Po tym czasie prace odsyłane były do nauczyciela. Wstępna obserwacja prac pozwalała wnioskować, że prymarne w odniesieniu do dyskusji stało się wyrażenie zdania, potwierdzenie go argumentami oraz przykładami, mniej istotna okazała się organizacja graficzna, o czym świadczy zarówno zróżnicowanie organizacji kompozycyjnej, jak i objętości wypowiedzi. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że osiemnastu uczniów nie wyodrębniło podstawowych segmentów: wstępu, rozwinięcia

⁴⁸⁵ Klimowicz A., Derlukiewicz M., *Nowe Słowa na start. Podręcznik do języka polskiego dla klasy szóstej szkoły podstawowej*, Nowa Era 2019, s. 252–253.

⁴⁸⁶ Praca pisana podczas zajęć online. Czas wykonania: 25 minut i więcej. Grupa badawcza E 2022, klasa VI, termin badania: marzec 2020.

i zakończenia, a wśród zebranych prac przedstawić można następujące przykłady realizacji:

1. Pozbawione segmentacji graficznej:

Moim zdaniem pomaganie innym jest tak samo ważne jak przyjmowanie pomocy. Gdy pomagamy innym czujemy satysfakcję i mamy świadomość że zrobiliśmy coś dobrego nawet drobna pomoc może uszczęśliwić drugą osobę na przykład gdy pozmywam w domu naczynia i widzę uśmiech na twarzy mojej mamy, wiem że zrobiłem coś pozytywnego. Przyjmować pomoc jest równie dobrze bo czasami nie dajemy rady, jeśli widzimy że ktoś potrzebuje pomocy a my jesteśmy w stanie pomóc drugiej osobie to to czynię. Z kolei gdy sam potrzebuje pomocy w jakiegokolwiek sprawie nie waham się o nią poprosić podsumowując bycie dobrym człowiekiem i pomaganie innym zawsze się opłaca i czyni nas lepszymi (wypracowanie 1.⁴⁸⁷).

2. Pozbawione segmentacji. Podkreślony pogrubioną czcionką⁴⁸⁸ temat włączony został w tok rozważań, tym samym wprowadzono akapit, który potraktować można jako tytuł lub wstęp do rozważań:

Czy lepiej pomagać, czy przyjmować pomoc?

Na całym świecie są miliony ludzi, którzy potrzebują pomocy. Dużo też tą pomoc udziela. Jednak lepiej pomoc przyjmować czy ją dawać? Według mnie lepiej ją dawać. Uważam tak, ponieważ widzę w tym same plusy. Pierwszym z nich, satysfakcja ze zrobienia dobrego uczynku. Widzenie uśmiechów na twarzach osób którym pomagamy. Uczucie, że osoba której pomogliśmy jest nam wdzięczna. Zawsze mi się robi wtedy ciepło na sercu. Podbudowuje to też naszą samoocenę. Szerzenie idei, że każdy może pomagać jest bardzo ważną rzeczą, ponieważ jak nie my, to kto? (wypracowanie 2.).

W zaprezentowanych powyżej pracach uczniowie nie zastosowali graficznych wyznaczników kompozycyjnych, które wskazywałyby na rozumienie zasady wydzielenia graficznego kolejnego wątku pracy: wstępu, rozwinięcia, zakończenia.

W przypadku wypracowania drugiego, temat pracy włączony został w charakterze prezentacji tematu rozważań.

Kolejne warianty graficznej organizacji wypracowania wyglądają następująco:

3. Wypracowanie, w którym akapitem wyodrębniony został jedynie początek pracy:

Moim zdaniem, zarówno pomaganie, jak i przyjmowanie pomocy jest nam potrzebne i dobre. Potrzebujemy pomocy przy wielu obowiązkach i codziennych czynnościach, takich jak sprzątanie, odrabianie lekcji, czy wkładanie czegoś na wysoką półkę. Chociaż niektórzy nie lubią przyjmować pomocy i wolą poradzić sobie samemu, to nie jesteśmy w stanie zrobić wszystkiego samodzielnie. Każdy z nas uczy się od drugiego człowieka. Gdybyśmy nie prosili nikogo o pomoc i nie naśladowali innych, świat wyglądałby zupełnie inaczej. Pomaganie również jest bardzo ważne. Kiedy pomagamy innym, sami możemy liczyć na ich pomoc. Nie

⁴⁸⁷ Wypracowania uczniowskie zostały załączone do aneksu.

⁴⁸⁸ Tego typu zabieg (pogrubienie czcionki) zdarza się rzadko w przypadku prac pisanych ręcznie.

moglibyśmy przyjmować pomocy, gdyby inni nas nie wspierali. Gdy „podamy komuś pomocną dłoń”, nie tylko druga osoba jest szczęśliwsza i wdzięczna, ale także my czujemy się o wiele lepiej i jesteśmy radośni. Myślę też, że powinniśmy wspierać innych. Osoby, które są smutne lub mają problemy, czują wielką ulgę, gdy mogą opowiedzieć nam o tym (wypracowanie 3.).

4. Wypracowanie z zaznaczoną graficznie segmentacją, której zasadność koreluje z zasygnalizowaniem nowego wątku. Podkreślenie to odbywa się bez zaznaczenia akapitu rozumianego jako „wcięcie w tekście”.

Moim zdaniem lepiej jest pomagać.

Kiedy komuś pomagasz nie tylko on jest usatysfakcjonowany, ale również ty sam! Według Belgijskich naukowców wolontariusze czyli ludzie którzy pomagają bezinteresownie żyją aż o 5 lat dłużej. Prawdziwą motywacją nie jest jednak nasze zdrowie, ale to że pomagamy innym. Nie możemy pomagać myśląc, że robimy to tylko dla siebie.

Jeżeli kochamy ludzi to chcemy, żeby byli szczęśliwi, a pomoc okazana im może się do tego przyczynić. Jezus powiedział, że więcej szczęścia jest z dawania niż z otrzymywania. I doświadczyłam tego wielokrotnie np. kiedy dałam mamie, babci lub innej starszej osobie własnoręcznie wykonaną laurkę, kiedy przygotowałam rodzicom śniadanie niespodziankę lub kiedy pomogłam babci w sprzątanii podwórka. Cieszę się również kiedy obdarowując kogoś drobnym prezentem po powrocie z wyjazdu, widzę jego radość.

Osoby, którym pomagamy często doceniają naszą pomoc, przykładami takich osób są osoby niepełnosprawne, które bardzo cieszą się, że nie muszą być z jakimś problemem same i że inni o nich pamiętają. Ale nawet jeżeli ktoś nie cieszy się z okazanej mu pomocy to i tak można mieć satysfakcję z dobrze wykonanej pracy (wypracowanie 4.).

Autorka powyższego wypracowania zaznaczyła etapy pracy wyszczególniając segmenty, z czego pierwszy stanowi teza: „Moim zdaniem warto jest pomagać”, kolejne stanowią tok rozważań, w które wprowadzono przykłady popierające argumenty. W realizacji zabrakło podsumowania rozważań: zebranych wniosków i potwierdzenia tezy.

5. Akapit w roli wyszczególnienia kolejnej myśli autora z zachowaniem segmentacji rozumianej jako wstęp, rozwinięcie i zakończenie. Treść pracy przyjmuje charakter rozważań zmierzających do postawienia tezy.

Każdy z nas kiedyś komuś pomagał, czy pożyczając długopis koleżance, czy wtedy kiedy Babcia poprosi o zrobienie zakupów. Niesienie pomocy jest dla nas wielu czymś naturalnym. Chodzi o to aby mieć w sobie empatię wtedy jest nam łatwiej pomagać drugiemu. Pomoc innym daje poczucie, że pomaganie ma sens i jest się komuś potrzebnym. W życiu każdego z nas przychodzą takie chwile, której pomoc innej osoby jest bezcenna. Czasem wystarczy zwykła rozmowa z drugim człowiekiem, żeby poczuć się lepiej.

Jednak kiedy sytuacja jest odwrotna kiedy to nam oferują pomoc, to już jest inaczej. Wtedy czujemy, że coś poszło nie tak, że coś nas przerosło. Po prostu ponieśliśmy porażkę, a do tego nikt nie lubi się przyznawać. I dlatego trudno nam przyjąć czyjąś pomoc bo godząc się na nią potwierdzamy, w pewnym sensie swoje słabości.

Ja pomagam innym dla siebie i widząc uśmiech na twarzy drugiej osobie wiem, że ja i ta druga osoba jest szczęśliwsza. Niewątpliwie uważam, że czynienie dobra to jest nasz obowiązek. Należy postępować tak aby inni brali z nas przykład. Trzeba pomagać jak i oferowaną pomoc przyjmować. Pomoc to dawanie i branie jednocześnie (wypracowanie 5.).

6. Segmentacja wypowiedzi podkreślona językowymi wyznacznikami formy, a tok wywodu oparto na wyliczeniu:

Uważam, że lepiej jest pomagać niż przyjmować pomoc. Podam tutaj dwa przykłady, dlaczego tak sądzę.

Po pierwsze dawanie zwraca się z nawiązką. Kiedy pomagamy innym, ludzie to zauważą. Prawdopodobnie nawet odplacą nam tym samym. Chociażby tylko szczerym uśmiechem, lub dobrym słowem, lecz na pewno dobrze nas sobie zapamiętają.

Po drugie kiedy pomagamy innym pomagamy sobie. Gdy robimy coś dobrego dla ludzi mamy poczucie satysfakcji, oraz większy szacunek dla samego siebie. Sprawi to, że będziemy szczęśliwi my i osoba której pomogliśmy.

Podsumowując te argumenty warto pomagać innym niż otrzymywać pomoc (wypracowanie 6.).

W przypadku wypracowań 1.–4. brak konsekwentnej segmentacji wypowiedzi przekłada się na swobodę prezentowanych argumentów i przykładów. Wypowiedzi te charakteryzuje ograniczony do wprowadzenia tezy: „Moim zdaniem...” (wypracowanie 1., 3., 4.), „Według mnie...” (wypracowanie 2.) zakres odpowiadającego formie słownictwa, a wyrażenie własnego stanowiska pojawia się po kilkuzdaniowym wstępie, opartym na prezentacji swobodnych rozważań na temat różnych form niesienia pomocy i jej zasadności.

Usystematyzowanie i uporządkowanie segmentacyjne zaobserwować można w tekście argumentacyjnym 6., co zostaje podkreślone językowymi wyznacznikami formy: „po pierwsze..., po drugie..., po trzecie..., podsumowując ...”. W wyniku wprowadzonego wyliczenia wypowiedź podlega schematyzacji zarówno językowej⁴⁸⁹, jak i kompozycyjnej. Aby zobrazować opisane wyżej zjawisko, warto przeanalizować kolejne akapity.

Akapit pierwszy:

Po pierwsze dawanie zwraca się z nawiązką. Kiedy pomagamy innym, ludzie to zauważą. Prawdopodobnie nawet odplacą nam tym samym. Chociażby tylko szczerym uśmiechem lub dobrym słowem, lecz na pewno dobrze nas sobie zapamiętają.

Argument: *dawanie zwraca się z nawiązką.*

⁴⁸⁹ Pisząc w tym przypadku o „schemacie językowym” mam na myśli wprowadzony w klasie VI zakres możliwych rozwiązań językowych charakterystycznych dla tekstu argumentacyjnego.

Przykład: *Kiedy pomagamy innym, ludzie to zauważą. Prawdopodobnie nawet odplacą nam tym samym.*

Przykład i rozwinięcie myśli: *Chociażby tylko szczerym uśmiechem, lub dobrym słowem, lecz na pewno dobrze nas sobie zapamiętają.*

Akapit drugi:

Po drugie kiedy pomagamy innym pomagamy sobie. Gdy robimy coś dobrego dla ludzi mamy poczucie satysfakcji, oraz większy szacunek dla samego siebie. Sprawi to, że będziemy szczęśliwi my i osoba której pomogliśmy.

Argument: *kiedy pomagamy innym pomagamy sobie.*

Przykład: *Gdy robimy coś dobrego dla ludzi mamy poczucie satysfakcji oraz większy szacunek dla samego siebie.*

Skutek: *Sprawi to, że będziemy szczęśliwi my i osoba, której pomogliśmy.*

Warto w tym miejscu zauważyć, że autorka nie do końca rozumie jednak pojęcie argumentu. We wstępie zapowiada poparcie stanowiska „przykładami”, w toku wywodu pojawiają się zdania pełniące funkcję argumentu, które na dalszym etapie poparte zostają przykładami.

Świadomość konieczności segmentacji wypowiedzi przekłada się na jasność wywodu. Narracja prac o swobodnej segmentacji opiera się na wielości zaprezentowanych przykładów pełniących funkcję argumentu. Tym samym prace ukierunkowane są na wieloaspektowe rozważenie problemu. Dobrym tego przykładem jest tekst 3., którego autorka przyznaje równą wartość zarówno postawie osoby pomagającej, jak i postawie osoby potrafiącej przyjąć pomoc, a wywód opiera na argumentach i kontrargumentach popartych przykładami.

Stanowisko, teza: *Moim zdaniem, zarówno pomaganie, jak i przyjmowanie pomocy jest nam potrzebne i dobre.*

Argument rzeczowy: *Potrzebujemy pomocy przy wielu obowiązkach i codziennych czynnościach,*

Przykład, rozwinięcie argumentu: *takich jak sprzątanie, odrabianie lekcji, czy wkładanie czegoś na wysoką półkę.*

Kontrargument: *Chociaż niektórzy nie lubią przyjmować pomocy i wolą poradzić sobie samemu, to...*

Wzmocnienie argumentu: *nie jesteśmy w stanie zrobić wszystkiego samodzielnie.*

Argument: *Każdy z nas uczy się od drugiego człowieka.*

Wyjaśnienie: *Gdybyśmy nie prosili nikogo o pomoc i nie naśladowali innych, świat wyglądałby zupełnie inaczej.*

Argument: *Pomaganie również jest bardzo ważne.*

Wyjaśnienie: *Kiedy pomagamy innym, sami możemy liczyć na ich pomoc. Nie moglibyśmy przyjmować pomocy, gdyby inni nas nie wspierali.*

Przykład: *Gdy „podamy komuś pomocną dłoń”, nie tylko druga osoba jest szczęśliwsza i wdzięczna, ale także my czujemy się o wiele lepiej i jesteśmy radosni.*

Potwierdzenie tezy, imperatyw: *Myślę też, że powinniśmy wspierać innych.*

Przykład, uzasadnienie: *Osoby, które są smutne lub mają problemy, czują wielką ulgę, gdy mogą opowiedzieć nam o tym.*

Warto zauważyć, że teksty pozbawione rytmu akapitowego nie zostały pozbawione formalnych wyznaczników prezentowanej myśli autora czy semantycznych walorów tekstu. Beata Udzik, poddając analizie wypracowania maturalne, zauważa, że „segmentacja tekstu pisanego na akapity jest formą organizacji jego znaczeń, ułatwia tworzenie i odbieranie⁴⁹⁰”, jednak zaznacza, że „graficzne wyodrębnienie w wypowiedzi pisemnej części (zazwyczaj) większych niż jedno zdanie i mniejszych niż cały kilkudziesięciozdaniowy tekst (...) nie jest działaniem mechanicznym, pozostaje w związku z wyodrębnieniem mniejszych całości znaczeniowych⁴⁹¹”.

W przypadku krótkiej wypowiedzi⁴⁹² brak segmentacji nie zaburza czytelności intencji autora. Forma wypowiedzi argumentacyjnej bliska jest monologowi opartemu na wieloaspektowym rozważeniu problemu. Rozważania te nie zawsze domknięte są jednoznacznym wnioskiem, w konsekwencji wywód pozostaje otwarty. Brak potwierdzenia tezy (w tekście pojawiają się językowe wyznaczniki wprowadzenia tezy: „myślę, że”) skutkuje brakiem puenty wypowiedzi, która podkreśliłaby jednoznaczność komunikatu i stanowiska.

Spośród powyższych przykładów, uwagę zwraca wypracowanie 5., którego autorka wyszczególnia trójdzielną kompozycję, tym samym wydaje się świadomie organizuje wypowiedź, wydzielając graficznie wstęp, rozwinięcie i zakończenie. Uważna analiza treści prowadzi jednak do wniosku, że rytm akapitowy służy nie tyle trójdzielności kompozycji⁴⁹³, ile ilustruje świadomość graficznego zaznaczenia kolejnej myśli.

Autorka rozpoczyna wypowiedź od uogólnienia, na które wskazuje kwantyfikator uogólniający: „każdy”. Tym sposobem wprowadzone zostają przykłady: „Każdy z nas kiedyś komuś pomagał, czy pożyczając długopis koleżance, czy wtedy kiedy Babcia poprosi o zrobienie zakupów”.

Na dalszym etapie autorka stosuje:

W funkcji argumentu – wypowiedzenie uogólniające: *Niesienie pomocy jest dla nas wielu czymś naturalnym.*

⁴⁹⁰ Udzik B., op. cit., s. 190.

⁴⁹¹ Ibidem, s. 189.

⁴⁹² Analizowana wypowiedź składa się z jedenastu zdań.

⁴⁹³ Rozumianej tutaj jako trójdzielna kompozycja: wstęp, rozwinięcie i zakończenie.

Wyjaśnienie wzmacniające argument, imperatyw: *Chodzi o to, aby mieć w sobie empatię wtedy jest nam łatwiej pomagać drugiemu. Pomoc innym daje poczucie, że pomaganie ma sens i jest się komuś potrzebnym.*

Przykład: 1. Wypowiedzenie uogólniające: *W życiu każdego z nas przychodzą takie chwile, której pomoc innej osoby jest bezcenna.* 2. wypowiedzenie uogólniające: *Czasem wystarczy zwykła rozmowa z drugim człowiekiem, żeby poczuć się lepiej.*

Akapit 2.

Kontrargument: *Jednak, kiedy sytuacja jest odwrotna, kiedy to nam oferują pomoc, to już jest inaczej.*

Przykład oparty na uogólnieniu, argument odnoszący się do emocji: *Wtedy czujemy, że coś poszło nie tak, że coś nas przerosło.*

Uściślenie przykładu: *Po prostu ponieśliśmy porażkę, a do tego nikt nie lubi się przyznawać.*

Konsekwencja: *I dlatego trudno nam przyjąć czyjąś pomoc*

Uzasadnienie: *bo godząc się na nią potwierdzamy, w pewnym sensie swoje słabości.*

Akapit 3.

Przykład: *Ja pomagam innym dla siebie i widząc uśmiech na twarzy drugiej osobie wiem, że ja i ta druga osoba jest szczęśliwsza.*

Stanowisko (teza): *Niewątpliwie uważam, że czynienie dobra to jest nasz obowiązek.*

Imperatyw: *Należy postępować tak aby inni brali z nas przykład.*

Podkreślenie imperatywu: *Trzeba pomagać jak i oferowaną pomoc przyjmować. Pomoc to dawanie i branie jednocześnie.*

Jeśli przyjąć, zgodnie z wyznacznikami językowymi prezentowanymi w podręczniku do języka polskiego, że tezę wprowadza się słowami „uważam, że”, w zdaniu: „Niewątpliwie uważam, że czynienie dobra to jest nasz obowiązek” – autorka prezentuje tezę, do poparcia której zmierzała. Teza ta jest efektem rozważań autorki opartych na przykładach pełniących funkcję argumentów, a perswazyjność wypowiedzi wzmocniona została imperatywem.

Obserwacja umiejętności tworzenia wypowiedzi argumentacyjnej przeprowadzona została również w klasie VII (E 2021). Celem obserwacji wypracowań uczniowskich, które zrealizowali w domu chętni uczniowie, była próba odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób uczniowie, którzy zapoznani zostali już z formą rozprawki poradzą sobie z napisaniem wypowiedzi argumentacyjnej? Oraz czy wprowadzenie nowej formy wpłynie na rozwinięcie świadomości tekstotwórczej uczniów. Uczniowie wypowiedzieli się na następujące tematy: „Warto mieć przyjaciela, Czy warto grać w gry komputerowe? Czy warto być sławnym? Uczciwość człowieka kształtuje się w domu”. Na podstawie zebranego materiału badawczego wysunąć można wniosek, że w odniesieniu do

umiejętności komponowania wypowiedzi pisemnej, segmentacji, uczniowie wykazywali się świadomością graficznej organizacji wypowiedzi pisemnej, która korelowała z kolejno podejmowanymi wątkami. Należy dodać, że w kontekście językowych wyznaczników formy, prace uczniów klas VII rzadziej opierają się na uproszczonych schematach językowych podkreślających segmentację, czego przykładem mogą być następujące realizacje:

Czy warto grać w gry komputerowe?

Gry komputerowe to stosunkowo nowa forma rozrywki, która zadebiutowała w 1947 roku. Od tego czasu gry komputerowe bardzo się zmieniły i obecnie stają się coraz bardziej powszechne. Najczęściej gry są wykorzystywane jako odskocznia od rzeczywistości, oraz sposób na relaks po ciężkim dniu w szkole czy w pracy. Należy tu wspomnieć o coraz prężniej rozwijającej się branży e-sportowej, w której wielu młodych ludzi chce znaleźć swoją ścieżkę kariery. Moim zdaniem, wszystko zależy od podejścia do samych gier, ponieważ mają one zarówno swoje pozytywne strony jak i te negatywne.

Gry nie tylko bawią ale i uczą. Pierwszy argument odnosi się do często pomijanej funkcji gier, czyli nauki. Nie chodzi tu o gry edukacyjne, a o coraz większy poziom złożenia i zawansowania nowych gier. Istnieją takie, w których uczymy się zarządzania swoim miastem i jego ekonomią, lecz i te, gdzie uczymy się języków obcych. Przykładem może być gra Minecraft, która uczy nas angielskich nazw wielu elementów otaczających nas w codziennym życiu. Warto tu wspomnieć także o grach typu FPS (First Person Shooter), które mimo powszechnej negatywnej opinii, ćwiczą zarówno refleks, jak i podejmowanie szybkich decyzji.

Gry pomagają w nawiązywaniu relacji. Ten argument tyczy się zarówno samego grania w gry, ale i całej społeczności wokół nich zgromadzonej. Każdy, kto kiedykolwiek pograł trochę w jakąś grę wielosobową oraz zagłębił się w jej społeczność, na pewno poznał ~~tam~~ wielu ciekawych ludzi. Istnieje też wiele serwerów, gdzie gracze znajdują kompanów do wspólnej rozrywki, bo zarówno w grach jak i w prawdziwym życiu ważna jest komunikacja.

Gry potrafią mają także negatywny wpływ na psychikę człowieka. Ten argument tyczy się zarówno dużego problemu uzależnienia od gier komputerowych, ale i zaangażowania jakie w nie niektóre osoby wkładają. Dla wielu ludzi gra przestaje być odskocznia od rzeczywistości i zabawą, a staje się stresem i nieustaną pogonią w byciu najlepszym. Co do uzależnienia, zarówno od gier jak i internetu, to stało się to swego rodzaju chorobą cywilizacyjną, a samo uzależnienie powinno być leczone. Nie mam tu jednak na myśli sytuacji w której ktoś gra czasami w gry, nad wszystkim panuje i nie zaniedbuje swoich obowiązków.

Podsumowując, uważam że mimo wszystko warto od czasu do czasu pograć sobie w gry komputerowe i nie powinny być one traktowane jako strata czasu i przyczyna całej agresji na tym świecie. Oczywiście wszystko należy robić też według zdrowego rozsądku (wypracowanie 7.).

„Warto mieć przyjaciela”

Dużo się mówi o przyjaźni i dużo się o niej słyszy. Często np. w filmach jest poruszany temat wielkich przyjaźni, których siła pomogła przetrwać najcięższe próby. Uważam, że warto mieć przyjaciela, ponieważ na przyjaciela na pewno zawsze możemy liczyć. Jest to osoba, która zawsze będzie nas wspierać.

Niewątpliwie każdy chce się czuć potrzebny i w przyjaźni na pewno możemy tego doświadczyć. Warto pamiętać o tym, że przyjaciel zawsze dochowa naszych tajemnic. Możemy powiedzieć mu o wszystkim i być pewnym, że nikomu nie zdradzi powierzonego mu sekretu.

Nie można pominąć tego, że z przyjacielem możemy spędzić miło czas poza szkołą. Jest jednak jeden warunek, jaki musimy spełnić, aby cieszyć się przyjaźnią. Musimy także zachowywać się jak prawdziwy przyjaciel. Musimy też dawać, a nie tylko brać. Kolejna sprawa to fakt, że nasz przyjaciel zawsze znajdzie choć trochę czasu, aby z nami porozmawiać, jeśli mamy taką potrzebę. Kiedy mamy jakiś problem on będzie się starał, aby pomóc nam go rozwiązać. Przez wymienione wyżej argumenty śmiało mogę stwierdzić, że przyjaźń z drugim człowiekiem jest bardzo ważnym elementem w życiu każdego z nas. Bez przyjaciela często czuli byśmy się samotni i życie nie dawałoby nam tylu okazji do radości i szczęścia (wypracowanie 8.).

Na podstawie powyższych prac stwierdzić można, że uczniowie o rok starsi lepiej radzą sobie z graficzną organizacją wypowiedzi. Ich wypracowania, chociaż różnią się pod względem długości, są znacznie bardziej rozbudowane. Śmielej stosują również słownictwo charakterystyczne dla wypowiedzi o charakterze argumentacyjnym, na przykład słowo: „argument”. Szczególnie interesujące wydaje się być wypracowanie 7., którego autor przywołuje konkretne przykłady: gra *Minecraft*, serwery stworzone w celu umożliwienia rozgrywania gier zespołowych, choroba cywilizacyjna. Przyczynę tego stanu rzeczy upatrywać można w fakcie, że uczeń realizuje temat zgodny ze swoimi zainteresowaniami, co przekłada się bezpośrednio na pogłębioną realizację tematu.

Umiejętność komponowania różnych pod względem gatunkowym wypowiedzi wprowadzana jest w szkole podstawowej od klasy IV, jej świadomość rozwijana jest na kolejnych poziomach edukacji. Wypowiedź argumentacyjna jest formą, która w przeciwieństwie do formy listu, charakterystyki⁴⁹⁴ czy opowiadania wymaga od ucznia przekonania nie tylko o tym, w jakiej formie, ale też co powiedzieć. Świadomy odbiorcy twórca będzie potrafił kompozycyjnie uporządkować wypowiedź w taki sposób, by

⁴⁹⁴ W edukacji szkolnej uczniowie zapoznają się z kompozycją listu i charakterystyki. W tym zakresie jasno określany jest zakres realizacji kolejnych akapitów. Dla przykładu: w realizacji charakterystyki postaci rytm akapitowy uporządkowany jest w następujący sposób: akapit 1.: Prezentacja postaci; akapit 2.:Opis wyglądu; akapit 3. :Opis charakteru; akapit 4.: ocena postaci.

zgodnie z własnym zamysłem prowadzić myśl odbiorcy. W. Ross Winterowd w *The Contemporary Writer. A Practical Rhetoric*⁴⁹⁵ wyjaśnia:

Wcięcie akapitu jest sygnałem dla twoich czytelników: mówi im, że zwracasz w tym fragmencie pracy na jakąś myśl szczególną uwagę, a w takim przypadku wcięcie mówi im, że z jakiegoś powodu postrzegasz ten fragment tekstu jako kompletną jednostkę. Akapity mogą oczywiście być krótkie (nawet czasami tak krótkie jak jedno słowo) lub mogą być bardzo długie; ale w każdym razie akapity dają czytelnikom ważne wskazówki dotyczące sposobu, w jaki rozwijasz swoje pomysły⁴⁹⁶.

W wypowiedziach argumentacyjnych, dalej rozprawkach i przemówieniach istotną rolę, o czym wspomina też Winterowd, pełni projektowany zgodnie z ideą tematu odbiorca. Twórca wypowiedzi argumentacyjnej zmuszony jest wyjaśnić „komuś” omawiany problem. Porządkowanie myśli, idei za pomocą akapitów, trójdzielność kompozycji wpływa na kształtowanie świadomości formułowania zamierzonych, przemyślanych spostrzeżeń i wniosków, które w rezultacie przekładają się na jasność wyводу.

Analizowane pod względem kompozycyjnym prace uczniowskie mogą być przykładem wariantowości wypowiedzi argumentacyjnej. W przypadku wypracowań krótkich, w których zamysłem autora jest przedstawienie w zwięzły sposób wieloaspektowego lub opartego na wielu oczywistych dla nadawcy i odbiorcy przykładach, uzasadnienie oparte zostało na szerokim oglądzie problemu, a tok rozumowania (czytelny dla odbiorcy) prowadzony jest swobodnie i polega na wyliczeniu obserwacji, bliskich uczniowi przykładów, których pogłębione omówienie doprowadziłoby do trywializacji wyводу⁴⁹⁷.

Kompozycja wypowiedzi argumentacyjnych wpływa zarówno na ich tworzenie, jak i na odbiór. Porządkując graficznie wypowiedź autor pracy podejmuje próbę pogłębienia problemu, tym samym dekonstrukcja zaprezentowanych poglądów jest czytelna dla odbiorcy, a segmentacja wypowiedzi determinuje w przypadku dłuższych wypracowań, organizację kolejnych akapitów. Jak wskazuje Winterowd: „Podstawowy rodzaj akapitu podaje „szczegóły i wyjaśnienia” dotyczące bardziej „ogólnego pomysłu”. Akapit jest odpowiednio rozwinięty, gdy podane są detale, które „wspierają” ogólną ideę.⁴⁹⁸” Przy

⁴⁹⁵ Winterowd W.R., *The Contemporary Writer. A Practical Rhetoric*, wyd. Harcourt Brace Jovanovich, New York, 1981.

⁴⁹⁶ Fragment oryginalny: *A paragraph indentation is a signal to your readers: it tells them that you have set this chunk of your writing off for special attention, and, that being the case, the indentation tells them that for some reason you view this chunk of writing as a complete unit. Paragraphs, of course, may be short (even, at times, as short as one word), or they may be very long; but, in any case, paragraphing gives your readers important clues to the way you are developing your ideas.* Winterowd W.R., *The Contemporary Writer. A Practical Rhetoric*, wyd. Harcourt Brace Jovanovich, New York, 1981, s. 11.

⁴⁹⁷ Nawiązując do przykładów, które pojawiły się w przedstawionych pracach, nieuzasadnione byłoby opisywanie procesu pożyczania długopisu czy zmywania naczyń.

⁴⁹⁸ Fragment oryginalny: *The basic kind of paragraph gives “details and explanations” concerning a more “general idea”. The paragraph is adequately developed when details are given to “support” the general*

założeniu, że autor świadomie posługuje się warsztatem struktury, w przypadku krótszej wypowiedzi argumentacyjnej prezentacja ogólnego zamysłu autora wiedzie prym nad jego organizacją kompozycyjną. Być może przyczynę braku rytmu akapitowego należy upatrywać w skrótowo potraktowanych wstępie i zakończeniu.

Wypowiedź argumentacyjna w szkole podstawowej jest pierwszą dłuższą wypowiedzią pisemną, wymagającą od ucznia wyrażenia własnego stanowiska popartego w toku rozważań argumentami. Przytoczone realizacje uczniowskie, wpisujące się w przeprowadzoną podczas zajęć dyskusję, przybierają formę rozważań, w których zdania argumentujące swobodnie przeplatane są uogólniającymi przykładami i wnioskami. W toku wywodu uczniowie intuicyjnie stosują również kontrargumenty, których rolą, jak się wydaje, jest podkreślenie wielotorowego rozumowania. Trójdzielna kompozycja, w rozumieniu: wstępu, rozwinięcia i zakończenia, wydaje się mieć na tym etapie drugorzędne znaczenie. Analiza wypracowań uczniowskich pozwala wnioskować, że nadrzędną intencją nadawczą będzie tutaj zaprezentowanie przekonującego rozumowania, w którym istotną funkcję pełnią przykłady oparte w znacznej mierze na doświadczeniu własnym lub obserwacji otaczającego świata.

W celu poszerzenia perspektywy badawczej oglądowi poddano wypowiedzi argumentacyjne, które powstały po przeprowadzeniu cyklu lekcji. Interesującym aspektem okazał się problem odniesienia argumentacji do artefaktów literackich i kulturowych. Warto zaznaczyć, że prace powstawały po powtórnym omówieniu zasad segmentacji i komponowania wypracowań na temat: „Lepiej jest pomagać czy przyjmować pomoc?”. Ponadto, w ramach lekcji podsumowującej cykl zajęć, zachęcono uczniów do przywoływania poznanych na lekcjach fragmentów, motywów biblijnych oraz do samodzielnych poszukiwań nawiązań kulturowych. Cykl dziesięciu lekcji⁴⁹⁹ obejmował następującą problematykę oraz oparty został na następujących fragmentach utworów literackich, wierszach oraz tekstach kultury:

Lekcja 1.

Temat: A było to dobre...

Lekcję rozpoczęto od analizy reprodukcji obrazu Moniki Blatton *Maszyna do wytwarzania dobrych uczynków* (s. 237). Obok opisu i interpretacji obrazu uczniowie rozmawiali na temat pojęcia „dobre uczynki”, określali ich rolę w życiu społecznym i w relacjach

idea. Winterowd W.R., *The Contemporary Writer. A Practical Rhetoric*, wyd. Harcourt Brace Jovanovich, New York, 1981, s. 12.

⁴⁹⁹ Na podstawie podręcznika: Kilmowicz A., Derlukiewicz M., *Nowe Słowa na start...* Klasa szósta, 2019.

z najbliższym otoczeniem. Pod dyskusję poddano również problem „Komu i gdzie przydałaby się taka maszyna w rzeczywistym świecie?” (s. 237, zad. 4.). Uczniowie wymieniając poglądy, odnosili się do własnych doświadczeń, doprecyzowywali definiowane podczas zajęć pojęcie „dobry uczynek” i próbowali dookreślić granicę pomiędzy pomocą a dobrym uczynkiem.

Lekcja 2.

Temat: Co było na początku?

Celem lekcji było zapoznanie uczniów z *Biblią* rozumianą nie tylko jako dzieło literackie, ale i dzieło o religijnym charakterze. Podstawą do rozmowy stał się zamieszczony w podręczniku *Kontekst*, w którym znalazły się następujące informacje:

Biblia to zbiór ksiąg religijnych uznawanych przez chrześcijan za święte. Zawiera najważniejsze prawdy wiary chrześcijańskiej dotyczące Boga, jego syna Jezusa oraz Ducha Świętego. Biblia, nazwana także Pismem Świętym, dzieli się na Stary Testament i Nowy Testament. W Starym Testamencie znajduje się między innymi opis stworzenia świata i człowieka. W Nowym Testamencie przedstawiono głównie życie i naukę Jezusa oraz działalność jego uczniów – apostołów (s. 238).

Po wprowadzeniu do tematu uczniowie zapoznani zostali z zamieszczonym w podręczniku fragmentem *Biblii* – *Stworzenie świata* (s. 238–240). Na jego podstawie tworzyli plan wydarzeń, w którym uwzględniono kolejne elementy powstającego świata, przyglądali się postawie Stwórcy oraz dyskutowali nad metaforycznym znaczeniem opisu.

Lekcja 3.

Temat: Człowiek żeby patrzył.

Podstawą lekcji był utwór Joanny Kulmowej *Człowiek żeby patrzył* (s. 241) oraz witraż (s. 261) przedstawiający stworzenie zwierząt przez Boga. Zarówno utwór literacki, jak i witraż nawiązują tematem do czytanego podczas lekcji 2. fragmentu *Biblii*.

Lekcja 4.

Temat: Pierwsi ludzie.

Lekcja przeprowadzona na podstawie zamieszczonego w podręczniku fragmentu książki Anny Kamińskiej *Książka nad książkami* (s. 243) opowiadającego o stworzeniu pierwszych ludzi. Uwagę uczniów zwróciła „fabularyzowana wersja wydarzeń”, na podstawie której przybliżone zostały zachowania, emocje Adama i Ewy oraz obraz Raju. Kontekst utworu literackiego poszerzony został o analizę obrazu Erastusa Salisburyskiego Fielda *Ogród Eden* (s. 243), który odniesiono w rozmowie do opisu zamieszczonego w utworze Anny Kamińskiej oraz do wiedzy religijnej uczniów.

Lekcja 5.

Temat: Punkt widzenia.

Punktem wyjścia do rozmowy na temat kulturowych nawiązań biblijnych stał się fragment *Pamiętników Adama i Ewy* Marka Twaina (s. 245–246). Analiza utworu koncentrowała się na wskazaniu podstaw w różnicach postrzegania świata przez kobietę i mężczyznę oraz wzajemnych relacji pomiędzy tytułowymi bohaterami.

Lekcja 6.

Temat: Motywy biblijne.

Na podstawie zamieszczonych w podręczniku reprodukcji (s. 248–249): uczniowie zapoznani zostali z utrwalonymi w kulturze motywami biblijnymi, wśród których znalazły się:

Bóg-artysta/kreator: Giovanni di Paolo di Grazia *Stworzenie świata i wygnanie z raju*, 1445 rok;
Pierwsi ludzie: Lucas Cranach *Adam i Ewa*, 1510 rok;
Raj/Eden: haft na aksamicie, XVI wiek;
Anioł: fragment fresku anonimowego twórcy *Dwa anioły*, XIV wiek;
Szatan i zło: *Grzech pierworodny. Adam i Ewa*, XII wiek;
Wieża Babel: Pieter Bruegel (starszy), *Wieża Babel*, 1563 rok.

W rozmowie kierowanej uczniowie odpowiadali między innymi na pytania: „Co świadczy o tym, że Biblia zajmuje w naszej kulturze ważne miejsce?” (s. 250, zad. 1.), tłumaczyli związki frazeologiczne: syn marnotrawny, sądny dzień, manna z nieba i w ramach zadania domowego przygotowali w grupach prezentację multimedialną prezentującą motywy biblijne w sztuce.

Lekcja 7.

Temat: Czy ziarno wyda plon?

W ramach zajęć uczniowie zapoznani zostali z definicją **przypowieści** oraz z fragmentem *Biblii – Przypowieść o siewcy*, na podstawie którego określali metaforyczne znaczenie siewcy i ziarna.

Lekcja 8.

Temat: Ludzka dobroć.

Podczas zajęć uczniowie zapoznani zostali z biblijną przypowieścią *Miłosierny Samarytanin*. Treść lektury odniesiona została do osobistych doświadczeń uczestników zajęć: „Porozmawiajcie o sytuacjach z życia szkolnego, w których możecie – podobnie jak Samarytanin – okazywać komuś współczucie i wsparcie” (s. 253, zad. 9.). Przeprowadzona i niedokończona w klasie dyskusja stała się podstawą napisania wypowiedzi argumentacyjnej: „Lepiej jest pomagać czy przyjmować pomoc?”

Lekcja 9.

Temat: Korzystanie z talentu.

Lekcję rozpoczęto od krótkiej pisemnej wypowiedzi uczniów na temat: Czy zdolności zwalniają od wysiłku i pracy nad sobą? (s. 254, zad.: Zanim przeczytasz). W centrum uwagi znalazł się fragment *Ewangelii według Świętego Mateusza – Przypowieść o talentach* (s. 254). Na jego podstawie, w odniesieniu do biblijnego i współczesnego znaczenia, uczniowie definiowali hasło „talent”, oceniali postępowanie bohaterów oraz odczytywali metaforyczne znaczenie przypowieści.

Lekcja 10.

Temat: Wartość przygotowań.

Podczas zajęć uczniowie zapoznani zostali z fragmentem *Ewangelii według Świętego Mateusza – Przypowieść o pannach roztropnych i nierozsądnych* (s. 255–255).

Pracę na temat „Warto znać »Biblię«” zaproponowano uczniom w ramach tygodniowego zadania domowego⁵⁰⁰. W założeniach dydaktycznych, o czym poinformowani zostali uczniowie, w realizację pracy wpisane są następujące możliwości:

1. Uczeń może korzystać z dostępnych źródeł, tym samym może poszerzyć zakres tematów omawianych na zajęciach.
2. Uczeń ma dość długi czas na przemyślenie kierunku realizacji: stanowisko, plan pracy, przykłady.
3. W przypadku wątpliwości uczeń może skorzystać z pomocy nauczyciela.

Tylko jeden z uczniów skorzystał z dodatkowych konsultacji z nauczycielem. Jego wątpliwości dotyczyły zakresu egzemplifikacyjnego, tj. możliwości zastosowania przykładów wykraczających poza treści realizowane podczas lekcji.

Na podstawie zebranego materiału można stwierdzić, że większość uczniów odnosiła się w realizacji do treści pojawiających się na lekcjach. Dwie dziewczynki (wyznania Świadców Jehowy) przywoływały w swoich realizacjach przykłady spoza omawianych podczas zajęć fragmentów i odwoływały się do *Księgi Przysłów*, *Księgi Liczb*, *Psalmów*, *Księgi Objawienia*, oraz *Listów św. Jana*. Jedna dziewczynka przywołała w argumentacji statystyki oraz *Boską komedię* Dantego Alighieri oraz *Mistrza i Małgorzatę* Michaiła Bułhakowa.

Napisane przez uczniów wypowiedzi argumentacyjne różnią się od wypracowań pisanych podczas lekcji. Prace są znacznie dłuższe, w każdej w uzasadniony sposób zastosowano

⁵⁰⁰ Temat 2. *Warto znać Biblię*. Wypowiedź argumentacyjna w kontekście cyklu lekcji. Realizacja pracy: zadanie domowe. Czas wykonania: tydzień. Grupa badawcza: E 2022.

rytm akapitowy. W większości prac (jedna praca nie spełniła kryterium) uczniowie zachowywali klamrę kompozycyjną, która pozwalała na wprowadzenie do tematu i podsumowanie rozważań. W celu zobrazowania wariantowości kompozycyjnej zaprezentować można trzy objętościowo różne wypowiedzi pisemne:

Praca najdłuższa⁵⁰¹

Warto znać Biblię

Biblia to święta księga chrześcijan. Jest to też najstarsze pismo znane i zachowane do naszych czasów. Ze względu na jego walory literackie w szkole podstawowej uczniowie czytają jego fragmenty, np. przypowieści. Jednak budzi to spore wątpliwości, gdyż nie każda osoba wierzy w chrześcijańskiego Boga. Zatem czy powinniśmy się z niej uczyć? Według mnie tak, warto znać Biblię, lecz nie tylko ze względów religijnych, a przez zawarte w niej wartości i mądrości. Postaram się poprzeć tę tezę racjonalnymi argumentami.

Po pierwsze, Biblia wskazuje na dobre i złe zachowania. Autorzy tej księgi wyraźnie rozróżniają cechy, których należy unikać i te godne naśladowania. Prawdomówność, szczerłość, pracowitość, skromność, pomocność, bezinteresowność czy pokora są nagradzane, a postaci charakteryzujące się nimi są wzorami do naśladowania. Natomiast pycha, chciwość, zazdrość, mściwość, chęć do wojny i morderstwa, lenistwo czy podstępność to cechy osób złych, tak zobrazowanych, aby zniechęcić do nich innych ludzi. Cechy, których powinniśmy unikać, lub te, które są pożądane nie zawsze jednak ukazane są w Biblii wprost, lecz trzeba się ich doszukiwać. Np. w przypowieści „O pannach roztropnych i nierozsądnych” osoby będące mądre i myślące osiągają swój cel. Natomiast w przypowieści „O dwóch synach” mimo, że nie wprost, to jednak chwalona jest pracowitość i zalecane naprawianie popełnionych błędów.

Drugim argumentem przemawiającym za tym, że warto znać Biblię jest to, że uczy ona nas logicznego myślenia i wyciągania wniosków. W piśmie świętym wiele informacji jest ukrytych, przez co musimy je „odnaleźć”. Bywa, że są tylko wskazówki pomagające nam dojść do właściwego rozwiązania, lecz często musimy też sami pomyśleć i przeanalizować daną sytuację. W tej księdze znajdują się też pytania retoryczne oraz pytania Jezusa i innych nauczających do ich słuchaczy. Czytelnicy zazwyczaj odpowiadają sobie na nie, nawet jeśli nie głośno, to w podświadomości. W ten sposób odczytujemy ukryte morały, które mogą nam coś powiedzieć, przypomnieć, czegoś nas nauczyć. Nauka przedstawiona jest nie wprost, lecz trzeba się jej domyślić np. w przypowieści „O siewcy”.

Moim ostatnim argumentem przemawiającym za tym, że warto znać Biblię jest fakt, że czytając tą księgę, uczymy się historii. Co prawda, nie każdy wierzy w np. przejście Izraelitów przez morze czerwone, czy zmartwychwstanie Jezusa, lecz niektóre rzeczy opisane w Piśmie Świętym na pewno nie zostały wymyślone. Ich przykładami mogą być: rośliny, zwierzęta, używana wtedy broń, zwyczaj, czy jedzenie tamtych czasów. Można przypuszczać, że są one prawdziwe, gdyż autorzy nie mieli powodów, by je zmyślać, a przedstawiali oni czasy sobie współczesne i znane. Dlatego też uważam, że przynajmniej w niektórych tematach można wierzyć Biblii. W takim razie z I Księgi Samuela wiemy, że już wtedy ludzie hodowali owce, i

⁵⁰¹ 507 wyrazów.

posiadali zabójczą broń – procę. Natomiast z Księgi Rut i Ewangelii według św. Łukasza możemy wywnioskować, że kobiety nie pracowały, a gdy mąż niewiasty zmarł, nie miała ona jak zarobić na życie

Podsumowując, myślę, że przedstawiłem argumenty popierające moją tezę „Warto znać Biblię”. Jest to księga użyteczna dla każdego z nas niezależnie od wieku, czy wiary. Czytając ją rozszerzamy nasze słownictwo, uczymy się historii i logicznego myślenia. Ponadto, dowiadujemy się jakie cechy i zachowania są dobre, a które złe, przez co możemy być lepszymi ludźmi (Wypracowanie 9.).

Praca średniej objętości⁵⁰²

Warto znać Biblię.

Biblia to dosłownie książka nad książkami. Ma miliardy czytelników na całym świecie. Od lat jest na czele listy najlepiej sprzedających się książek wszech czasów. Dlatego uważam, że warto znać Biblię.

Po pierwsze jest tam wiele faktów historycznych. Z Biblii możemy dowiedzieć się jak dawniej żyli ludzie, co robili w wolnym czasie, co jedli, jaką pracę wykonywali. Poza tym historie z Biblii mogą zainspirować cię do przeprowadzenia badań. Niektórzy naukowcy badają np. czy Morze Czerwone naprawdę się rozstało. To fascynujące.

Po drugie możemy się z niej wiele nauczyć. Większość historii z Biblii jest dla nas jak doświadczenie, z którego możemy wyciągnąć wnioski. Zamiast uczyć się na swoich błędach uczymy się na błędach bohaterów z przypowieści i historii biblijnych. Staramy się wtedy nie popełnić tego samego błędu i zwracamy większą uwagę, na to co robimy. Na przykład z przypowieści o pannach roztropanych i nierozsądnych możemy wnioskować, że należy robić różne rzeczy z namysłem i myśląc o przyszłości.

Po trzecie wiele rzeźb, obrazów, piosenek, filmów czy związków frazeologicznych, nawiązuje do Biblii. Miło jest wiedzieć, o czym ktoś mówi lub co przedstawia dana rzeźba lub obraz. Znajac Pismo łatwiej nam jest interpretować różne dzieła. Na przykład słynny obraz Michała Anioła pt. „Stworzenie Adama” odnosi się do stworzenia człowieka przez Boga. Ponadto, jeżeli znamy Biblię sami możemy do niej nawiązać.

Z przedstawionych argumentów wynika, że warto znać Biblię. Czytając ją nie tylko poznajemy życie codzienne ludzi z dawnych czasów, lecz także różne historie, do których odwołuje się wiele artystów. Rozumiemy wtedy skąd wzięły się np. różne związki frazeologiczne. Ponadto z przypowieści biblijnych możemy się wiele nauczyć i po przeczytaniu nie popełniamy tych błędów jakie popełniali ich bohaterowie (Wypracowanie 10.).

Praca najkrótsza⁵⁰³:

Warto znać Biblię

Skąd się wziął świat? Dlaczego ludzie mówią w różnych językach? Odpowiedzi na te i wiele innych pytań znajdziemy w Biblii. Według mnie warto znać Biblię.

⁵⁰² Średnia objętość wyliczona została na podstawie porównania objętości dwunastu prac uczniowskich i przyjęto, że średnia objętość wynosi 250–290 wyrazów. Objętość przedstawionej pracy: 275 wyrazów.

⁵⁰³ 148 wyrazów.

Po pierwsze z biblii można dowiedzieć się wiele o tym jak żyli kiedyś ludzie. Z niektórych fragmentów możemy między innymi dowiedzieć się jak przebiegał połów ryb albo wesela.

Po drugie ukazuje uniwersalne wartości etyczne, wzorce i antywzorce. Na przykład przypowieść o synu marnotrawnym uczy o wybaczeniu bliźniemu oraz przedstawia ojcowską miłość do syna. Natomiast przypowieść o miłosiernym Samarytaninie pokazuje, że nawet jeśli kogoś nie znamy to powinniśmy mu pomóc.

Po trzecie dla 32% ludności świata Biblia jest najważniejszą księgą dotyczącą ich wiary, dlatego powinniśmy się z nią zapoznać. Również wiele utworów treścią nawiązuje do Biblii. Na przykład Dante Alighieri „Boska komedia”, wiele dzieł średniowiecznych, Michał Bułhakow „Mistrz i Małgorzata”.

Podsumowując warto znać Biblię, ponieważ jest to bardzo ważne dzieło literackie (wypracowanie 11.).

Zgodnie z założeniem wypowiedzi argumentacyjnej niezależnie od długości wypracowania, autorzy osiągnęli zamierzony cel⁵⁰⁴ – wyrażenie stanowiska w określonej sprawie. Złożoność polecenia oraz sugestia nauczyciela na temat wprowadzenia nawiązania do utworów literackich i tekstów kultury w tok wywodu, spowodowała uczniów do zróżnicowanych pod względem precyzji wywodu realizacji. Potrzeba rzeczowej argumentacji, wykazanie się opanowaną wiedzą, umiejętnością wyszukania samodzielnie informacji⁵⁰⁵ przekładała się zarówno na objętość, jak i uporządkowanie graficzne wypowiedzi argumentacyjnej. Nie bez znaczenia dla jakości wywodu pozostają również czas i warunki realizacji. Uczniowie pisząc pracę w warunkach domowych mieli możliwość przygotowania planu wypowiedzi, zebrania odpowiednich przykładów oraz wielokrotnej redakcji pracy.

Warto zauważyć, że prace na temat „Warto znać Biblię” pisane były po wcześniejszej analizie prac na pierwszy temat. Wnioski ze wspólnie przeprowadzonej analizy wzbogaciły wiedzę uczniów na temat struktury tekstu argumentacyjnego. Kinga Białek zauważa:

Kiedy czytelnik buduje obraz tekstu na poziomie rozumienia, czerpie informacje z pozatreściowych składników tekstu, takich jak jego organizacja i gatunek. W tym sensie można zaryzykować stwierdzenie, że być może psycholingwistyczna „gra w zgadywanie” (na przykład na poziomie przewidywania sensu tekstu na podstawie jego struktury i gatunku) odbywa się na innym poziomie niż odnajdywanie znaczenia słów⁵⁰⁶.

⁵⁰⁴ Jak wspomina Krzysztof Szymanek w *Sztuce argumentacji: Dobry tekst perswazyjny powinien zawierać to, i tylko to, co jest niezbędne do osiągnięcia zamierzonego celu*. Szymanek K., op. cit., s. 173. Wypowiedź argumentacyjna mieści się w ramach tekstu perswazyjnego, w którym intencją autora jest przekonanie czytelnika do określonego stanowiska, dlatego też długość wywodu zależy bezpośrednio od autora i jego intencji nadawczej.

⁵⁰⁵ Omawiając zadanie nauczyciel zachęcał uczniów do samodzielnych poszukiwań.

⁵⁰⁶ Białek K., op. cit., s. 33.

Jednocześnie proponuje, by wykorzystywać pojawiające się na lekcjach języka polskiego teksty⁵⁰⁷ jako podstawę „rozumienia znaczenia doboru kompozycji, środków językowych czy innych składników dla podkreślenia przesłania lub intencji tekstu.⁵⁰⁸” W praktyce lekcyjnej istotnymi w kwestii kompozycji, zarówno w odniesieniu do utworów literackich, jak i dzieł nieliterackich, okazałyby się ćwiczenia na podstawie których uczniowie dokonywaliby podziału na akapity tekstu pozbawionego segmentacji lub wyjaśnialiby funkcję segmentacji.

Istotny w rozwijaniu umiejętności komponowania wypowiedzi argumentacyjnej jest fakt, że: „Pojęcie »tekstu argumentacyjnego« jest często używane, zarówno w literaturze naukowej z zakresu językoznawstwa, jak i w opracowaniach o charakterze dydaktycznym. Niemniej kategoria »argumentacyjności« nie jest ściśle określona, przez co staje się rozmyta⁵⁰⁹”.

To „rozmycie” widoczne jest również w podręcznikach szkolnych, w których – co już zostało powiedziane – definicja gatunku (wypowiedzi o charakterze argumentacyjnym) ogranicza się do przedstawienia celu i ogólnego porządku, którego to układ kompozycyjny (segmentacja, rytm akapitowy) pozostaje w domyśle: „Wypowiedź argumentacyjna ma na celu uzasadnienie określonego twierdzenia. Po przedstawieniu tezy należy użyć argumentów, które ją potwierdzą i przekonają odbiorców. Wypowiedź argumentacyjną trzeba zakończyć sformułowaniem wniosku⁵¹⁰”.

Realizacja obydwu tematów oscylowała wokół uzasadnienia „określonego twierdzenia”. Uczniowie potrafili wprowadzić **tezę**, którą popierali **argumentami** oraz formułowali **wnioski**. W konsekwencji realizacje uczniowskie mieściły się w ramach idei⁵¹¹ wypowiedzi argumentacyjnej pomimo zróżnicowanej warstwy kompozycyjnej. Inną kwestią jest fakt, co nie pozostaje bez znaczenia wobec porównania realizacji dwóch tematów, że prace pierwsze były efektem prowadzonej w klasie dyskusji, podczas której uczestnicy argumentację opierali w znacznej mierze na przykładach z życia i obserwacji codzienności. Echa tej wymiany zdań znalazły swoje odzwierciedlenie w treści (mnogość przekładów), której determinantem było wyrażenie własnego stanowiska w kontekście przedyskutowanego problemu. W konsekwencji autorzy, wykorzystując argumenty i przykłady przedstawiane przez uczestników dyskusji prowadzonej na lekcji, podejmowali

⁵⁰⁷ Autorka wspomina o tekstach nieoficjalnych.

⁵⁰⁸ Białek K., op. cit., s 44.

⁵⁰⁹ Ibidem, s. 50.

⁵¹⁰ Klimowicz A., Derlukiewicz M., *Nowe Słowa na Start*. Klasa szósta, s. 123.

⁵¹¹ Pisząc o *ramach idei wypowiedzi argumentacyjnej* mam na myśli treść: wyrażenie i poparcie stanowiska.

próbę wieloaspektowego zaprezentowania własnego zdania. Tym samym priorytetem stała się nie forma, a treść – jej bogactwo i różnorodność⁵¹².

Wprowadzenie wypowiedzi argumentacyjnej w szkole podstawowej staje się okazją do rozwijania umiejętności i wiadomości na temat struktury tekstu w ogóle, a jak wskazuje Winterowd, praktyk badający proces tworzenia tekstu na poziomie eseju⁵¹³: „Pod pewnymi względami organizacja jest najtrudniejszym problemem, z jakim muszą się zmierzyć pisarze. Komponowanie byłoby łatwe, gdyby był to prosty proces: najpierw zdecyduj, co chcesz powiedzieć; po drugie, zaplanuj kolejność, w jakiej chcesz to powiedzieć; po trzecie, powiedz to⁵¹⁴”.

W kontekście kompozycji⁵¹⁵ tekstu argumentacyjnego istotnym staje się zatem świadomość tego, co autor pracy ma zamiar przekazać swoim odbiorcom. Porządkowanie świadomie zebranych myśli, wsparte doświadczeniem⁵¹⁶ lub zebranych wcześniej i omówionym materiałem⁵¹⁷ wpływają nie tylko na istotę wyводу, ale również stają się podstawą do stworzenia przemyślanej struktury.

Nie mniej istotną funkcję pełni w przypadku wypowiedzi argumentacyjnej rama kompozycyjna, dzięki której – co wynika ze zgromadzonego materiału – wprowadzono odbiorcę, a wypowiedź osadzona zostaje w określonej sytuacji komunikacyjnej. Wśród zebranych w badaniu prac wskazać można dwa rodzaje komunikatu:

- 1. Komunikat: ja**, to znaczy istotne jest moje zdanie, moje stanowisko, które być może jednak nie zostało to wypowiedziane wprost, podzielim z innymi, sugeruję, radzę, wyjaśniam.
- 2. Komunikat: my**, to znaczy ja i mój odbiorca mamy podobne stanowisko, co więcej, bazujemy na podobnych doświadczeniach, dlatego będziemy zrozumiani.

⁵¹² Szczegółową analizę zależności w odniesieniu do tekstu (zamkniętego aktu komunikacyjnego) i wypowiedzi (ulegającej interakcji komunikacyjnej) opisuje Paweł Sporek w *Swobodne wypowiedzi uczniowskie w kształceniu literacko-kulturowym*. W odniesieniu do omawianego zdarzenia lekcyjnego wskazuje: *Zarówno tekst, jak i wypowiedź można potraktować jako element pośredniczący w dialogu szkolnym, którego zresztą są one częścią*. Vide Sporek P., *Swobodne wypowiedzi uczniowskie w kształceniu literacko-kulturowym*, Kraków 2021, s. 37.

⁵¹³ Formy obowiązujące w szkołach anglojęzycznych.

⁵¹⁴ Tekst oryginalny: *In some ways, organization is the most difficult problem writers must face. Composing would be easy if it were a clear – cut process: first, decide what you want to say; second, plan the order in which you want to say it; third, say it.*

⁵¹⁵ Pojęcie kompozycji wydaje się pojęciem szerszym od pojęcia segmentacji rozumianej jako graficzne podkreślenie kolejnych etapów pracy. Mówiąc o „szerszym rozumieniu kompozycji” mam na myśli fakt, że kompozycja pracy, w którą wpisać należy zarówno segmentację, jak i treść, zdeteterminowana jest nie tyle graficznym układem, ile podkreśleniem faktu rozpoczęcia nowego wątku, nowej myśli.

⁵¹⁶ Na przykład praca *Czy warto grać w gry komputerowe*.

⁵¹⁷ Teksty na temat *Warto czytać Biblię*.

Przykładem pierwszego rodzaju komunikatu są następujące fragmenty wypracowań uczniowskich na temat: „Czy warto znać Biblię?”:

Biblia to dosłownie książka nad książkami. Ma miliardy czytelników na całym świecie. Od lat jest na czele najlepiej sprzedających się książek wszech czasów. Dlatego uważam, że warto znać Biblię (fragment wypracowania 10.).

Uważam, że warto znać Biblię, ponieważ uczy nas jak być dobrymi ludźmi. Pomaga nam dokonywać właściwych wyborów, żebyśmy postępowali według zasad moralnych wobec siebie. Czytając Pismo Święte dowiedziałam się wiele o życiu Jezusa, o tym jak niewidomym przywracał wzrok, a chorych uzdrawiał (fragment wypracowania 12.).

W przypadku wypracowania pierwszego autor, posługując się schematem językowym, po krótkim wprowadzeniu w temat w formie wniosku (dlatego) wyraża wprost własne stanowisko: „uważam, że”.

W przypadku drugim, odnosząc się do własnych doświadczeń (na co wskazują czasowniki w pierwszej osobie liczby pojedynczej), podsumowuje rozważania na określony w zadaniu temat. Przykładem komunikatu drugiego jest wstęp do pracy na temat: „Czy warto mieć przyjaciela?”.

Dużo się mówi o przyjaźni i dużo się o niej słyszy. Często np. w filmach jest poruszany temat wielkich przyjaźni, których siła pomogła przetrwać najcięższe próby. Uważam, że warto mieć przyjaciela, ponieważ na pewno zawsze możemy liczyć (fragment wypracowania 8.).

Wyrażenie własnego stanowiska podkreślone schematem językowym („uważam, że”), poszerzone zostaje o uzasadnienie odnoszące się do doświadczenia pewnej nieokreślonej grupy, do której nadawca należy (czasownik w I os. l. mn.: „możemy”).

Wpisany w komunikat odbiorca pojawić się może również w zakończeniu:

Jest jeszcze naprawdę jeszcze bardzo wiele dowodów na to, że warto zapoznać się z biblią albo przynajmniej raz ją przeczytać. Mam dużą nadzieję, że zachęciłem was do jej przeczytania i dowiedzenia się paru ciekawych informacji (fragment wypracowania 13.).

Warto zauważyć, że relacja nadawca – odbiorca jest zmienna. W przypadku włączenia odbiorcy w tok rozważań lub w ich podsumowanie uwidacznia się perswazyjny charakter wypowiedzi: „Cechy, których powinniśmy unikać...; zachęciłem was...”.

Wpisanie w treść wstępu odbiorcy dokonuje się również w sposób pośredni. Ma to miejsce wówczas, gdy nadawca odwołuje się do ogólnie przyjętych prawd, co podkreślone zostaje językowymi uogólnieniami:

Dużo się mówi o przyjaźni i dużo się o niej słyszy. Często np. w filmach jest poruszany temat wielkich przyjaźni, których siła pomogła przetrwać najcięższe

próby. Uważam, że warto mieć przyjaciela, ponieważ na pewno zawsze możemy liczyć (fragment wypracowania 8.).

Bliższy ogląd powyższego wstępu, pozwala również na opisanie wysokiego stopnia uogólnienia tematu:

Autor pisze o „wielkich przyjaźniach”, które pozwalają „przetrwąć najcięższe próby”. Wspólnota doświadczeń pomiędzy nadawcą a adresatem odniesiona zostaje do faktu, że problem, który staje się sednem tematu, jest problemem popularnym: „Dużo mówi się o przyjaźni i dużo o niej słyszy”. Ponadto jest aktualny we współczesnym przekazie kulturowym, „np. w filmach”, w konsekwencji autor wyrażając własną opinię, odnosi ją do obserwacji i zdania odbiorcy, który podążając za tokiem rozumowania nadawcy, może z zaprezentowanym sądem się zgodzić lub go odrzucić.

W realizacji tematu autor uzasadnia, „że przyjaciel to osoba, która zawsze będzie nas wspierać; osoba, która dochowa naszych tajemnic; z przyjacielem można miło spędzić czas poza szkołą; przyjaciel zawsze będzie starał się rozwiązać nasz problem”.

W efekcie w konkluzji autor dochodzi do wniosku, że: „Przez wymienione wyżej argumenty śmiało mogę stwierdzić, że przyjaźń z drugim człowiekiem jest bardzo ważnym elementem w życiu każdego z nas. Bez przyjaciela często czulibyśmy się samotni i życie nie dawałoby nam tylu okazji do radości i szczęścia”.

Powyższy przykład wskazuje, że narzucona formalnie trójdzielność na poziomie treści może być różnie realizowana. W przytoczonym wyżej przykładzie klamra ta oparta została na wprowadzeniu odbiorcy. We wstępie nadawca odwołuje się do wspólnego doświadczenia kulturowego („Często na przykład w filmach jest poruszany temat przyjaźni”), w rozwinięciu do wspólnych doświadczeń grupy rówieśników, na co wskazują szkolne doświadczenia wpisane w treść rozwinięcia: „z przyjacielem można miło spędzić czas poza szkołą”. Ostatecznie w zakończeniu autor wzmacnia argumentację dzięki zastosowaniu czasowników w pierwszej osobie liczby mnogiej: „czulibyśmy się” oraz zaimka „nam”. Wprowadzenie zarówno w ramę kompozycyjną, jak i realizację grupowego odbiorcy, z którym autor się identyfikuje, nadaje wypowiedzi charakter perswazyjny i bliski jest stylowi przemówienia.

Wydaje się, że warsztat tworzenia wypowiedzi argumentacyjnych jest istotny nie tylko w kwestii kształtowania świadomości istoty kompozycji wypowiedzi pisemnych, ale również w celu wprowadzenia adresata. Wpisana w istotę wypowiedzi argumentacyjnej konieczność wyrażenia sądów, opinii, przekłada się na konieczność świadomego ustalenia porządku rozumowania opartego nierzadko na wielowątkowej prezentacji argumentów

i przykładów, które na głębszych płaszczyznach tekstu powinny być odpowiednio zhierarchizowane oraz zaadresowane. Swoisty monologowy, rozstrzygający określony problem charakter wypowiedzi argumentacyjnej kieruje uwagę nadawcy w stronę monologu dyskursywnego, w którym możliwym staje się odniesienie własnego zdania do opinii czy doświadczeń wpisanego w wypowiedź odbiorcy. Świadomość ta stanie się istotna w momencie tworzenia rozprawki czy przemówienia.

Objętość pracy oraz konieczność odwołania się do wiadomości pojawiających się na lekcjach wpływają na wywód logiczny. Dobrym tego przykładem jest praca najdłuższa (wypracowanie 9.). Autor rozpoczyna wywód od opartych na uogólnieniach swobodnych rozważań, w ich toku wprowadza dowody: „Biblia to święta księga chrześcijan, najstarsze pismo zachowane do naszych czasów”; fakty: „Ze względu na walory literackie w szkole podstawowej uczniowie czytają jego fragmenty”; odwołania do treści lekcji: „np. przypowieści”. Rozważania podkreślone zostają pytaniem retorycznym – „Zatem czy powinniśmy się z niej uczyć?”, z którym jednocześnie zwraca się do bliżej nieokreślonego audytorium⁵¹⁸. Ostatecznie wyraża własne stanowisko: „Według mnie, tak, warto znać Biblię”; w rozwinięciu którego, podkreślając jej znaczenie nie tylko religijne, ale i społeczne: „lecz nie tylko ze względów religijnych, a przez zawarte w niej wartości i mądrości”. Tak ukierunkowane stanowisko postuluje poprzec „racjonalnymi” argumentami⁵¹⁹.

Szczegółowa analiza realizacji tematu pozwala wnioskować, że uczeń zachowuje tok logiczny, odwołuje się w nim do racjonalnych, rzeczowych przykładów. W toku wywodu dostrzec można jednak pewne nieścisłości wynikające z nadmiaru materiału dowodowego:

Akapit 1.

Argument: *Po pierwsze Biblia wskazuje na dobre i złe zachowania.*

Uzasadnienie argumentu: *Autorzy tej książki wyraźnie rozróżniają cechy, których należy unikać i te godne naśladowania. Prawdomówność, szczerłość, pracowitość, skromność, pomocność, bezinteresowność czy pokora są nagradzane, a postaci charakteryzujące się nimi są wzorami do naśladowania. Natomiast pycha, chciwość, zazdrość, mściwość, chęć do wojny i morderstwa, lenistwo czy podstępność to cechy osób złych, tak zobrazowanych, aby zniechęcić do nich innych ludzi.*

⁵¹⁸ Wskazuje na to zastosowanie czasownika w pierwszej osobie liczby mnogiej.

⁵¹⁹ Argument racjonalny: taki, który jest uważany za oparty na rozsądku i myśleniu logicznym, a nie na emocjach. Por. *Wielki słownik języka polskiego*. wsjp.pl.

Poszerzenie wywodu o kolejny aspekt: *Cechy, których powinniśmy unikać, lub te, które są pożądanane nie zawsze jednak ukazane są w Biblii wprost, lecz trzeba się ich doszukiwać.*

Przykład popierający poszerzenie wywodu (w roli argumentu rzeczowego): *Np. w przypowieści „O pannach roztropnych i nierozsądnych” osoby będące mądre i myślące osiągają swój cel. Natomiast w przypowieści „O dwóch synach” mimo, że nie wprost, to jednak chwalona jest pracowitość i zalecane naprawianie popełnionych błędów.*

Krzysztof Szymanek pisząc o długości wypowiedzi w kontekście kompozycji wspomina: „Częściej grzeszy się przeciąganiem i rozwlekłością mowy, niż nadmierną jej skrótowością. Dobry tekst perswazyjny powinien zawierać to, i tylko to, co jest niezbędne do osiągnięcia zamierzonego celu”. Autor pracy w swoim dowodzeniu koncentruje się nie tyle na próbie udowodnienia tezy: „Według mnie tak, warto znać Biblię, lecz nie tylko ze względów religijnych, a przez zawarte w niej wartości i mądrości.”– ale również na udowodnieniu domyślnemu odbiorcy (nauczycielowi) rozległej wiedzy na wskazany w poleceniu temat. Jednocześnie zatracą spójność wywodu logicznego. Jeśli przyjrzeć się uważnie zaprezentowanemu akapitowi, dostrzec można następujące nieścisłości:

1. Argument pierwszy odnosi się ogólnie do „dobrych i złych zachowań”. Wśród „dobrych” autor wskazuje: „prawdomówność, szczerłość, pracowitość, skromność, pomocność, bezinteresowność”, wśród „złych”: „pycha, chciwość, zazdrość, mściwość, chęć do wojny i morderstwa, lenistwo, podstępność”. Zachowania te, zdaniem autora, ściśle wiążą się z cechami człowieka. Następnie nawiązując do parabolicznego charakteru przypowieści autor wspomina, że „trzeba się ich doszukiwać” (w domyśle, nie są wskazane wprost). Argument wraz z obszernym omówieniem autor potwierdza przykładami, z których jeden bezpośrednio nawiązuje do toku wywodu, drugi wywód ten poszerza o nienawiązujący aspekt:

Przykład nawiązujący do wywodu argumentacyjnego: *w przypowieści „O dwóch synach” mimo, że nie wprost, to jednak chwalona jest pracowitość i zalecane naprawianie popełnionych błędów.*

Przykład poszerzający wywód: *w przypowieści „O pannach roztropnych i nierozsądnych” osoby będące mądre i myślące osiągają swój cel.*

Nieścisłość wynika z faktu, że w tok wywodu wprowadzono dwa różne wątki (pierwszy o dydaktycznym, drugi o parabolicznym charakterze Biblii) oraz fakt, że przytoczone przykłady nie zostały wyczerpująco sfunkcjonalizowane.

Inną kwestią pozostaje interpretacja przykładu pierwszego. Tradycyjne przesłanie przypowieści *O dwóch synach*⁵²⁰ kieruje uwagę słuchaczy w stronę miłości ojca wobec „marnotrawnego” syna, który roztrwonił część przysługującego mu majątku i powraca do rodzinnego domu. Drugi z braci, który pracował w czasie, gdy dla pierwszego wyprawiano ucztę, nie został tak doceniony, na co zwraca uwagę jego marnotrawny brat. Wnioskowanie na temat dowartościowania pracowitości można w tym przypadku postrzegać jako próbę samodzielnej interpretacji przesłania przypowieści, co wskazuje na podjętą przez ucznia krytyczną analizę utworu.

2. Argument drugi oparty został na przeświadczeniu, że „uczy ona (Biblia) nas logicznego myślenia i wyciągania wniosków”. Tak sformułowany argument odniesiony został do konieczności poszukiwania „informacji”, które odnaleźć można za pomocą „wskazówek”. Tymi wskazówkami okazują się, zdaniem autora, „pytania retoryczne oraz pytania Jezusa i innych nauczających do słuchaczy”. Natomiast „informacjami” okazują się „ukryte morały”. Zamykając akapit autor przywołuje tytuł przypowieści *O siewcy*, przy czym pozostawia go bez komentarza.

3. W argumencie trzecim autor przekonuje, że „czytając tę księgę, uczymy się historii”. W rozwinięciu zauważa, że nie wszystkie wydarzenia należy brać dosłownie („przejście Izraelitów przez morze czerwone, czy zmartwychwstanie Jezusa”). Prócz tych, które podlegają kategorii wiary („co prawda, nie każdy wierzy...”) autor wskazuje na te, które „na pewno nie zostały wymyślone: (...) rośliny, zwierzęta, używana wtedy broń, zwyczaje, czy jedzenie tamtych czasów”. Na podkreślenie zasadności wniosku autor wprowadza opinię opartą na prostej logice: „gdyż autorzy nie mieli powodów, by je zmyślać, a przedstawiali oni czasy sobie współczesne i znane”. Na tej podstawie przyznaje, że nie wszystko zostało przez niego uwzględnione, a to, co nie zostało uwzględnione, może posłużyć jako kontrargument, że „przynajmniej w niektórych tematach można wierzyć Biblii”. Po tak rozbudowanym wywodzie autor przywołuje *Księgę Rut* oraz *Ewangelię wg św. Łukasza*. Nie opisuje jednak przywołanych przykładów.

Intencja zaprezentowania rozległej wiedzy na temat wynikający z zadania, podkreślanie zasadności nieuściślenia wiedzy⁵²¹ kreuje nadawcę na osobę dobrze zorientowaną w omawianej tematyce, jednak zbyt szerokie ujęcie poszczególnych argumentów doprowadza do naruszenia uprawdopodobnienia wyводу logicznego, a perswazyjny

⁵²⁰ Właściwy tytuł: *O synu marnotrawnym*.

⁵²¹ *trzeba się ich doszukiwać, wiele informacji jest ukrytych, musimy sami pomyśleć i przeanalizować, mogą nam coś powiedzieć, czegoś nas nauczyć, przynajmniej w niektórych tematach.*

charakter wypowiedzi argumentacyjnej zbliżony został do monologu dowodzącego, charakterystycznego dla rozprawki.

Perswazyjny charakter wypowiedzi argumentacyjnej zachowany został w przypadku prac krótszych, których autorzy skoncentrowali się nie tyle na rzeczowym dowodzeniu, ile celu uzasadnienia własnego stanowiska, w oparciu o artefakty literackie i kulturowe. Przykładem takich realizacji są wypracowanie 10. oraz wypracowanie 11.

Autorka wypracowania 10. stawia jednoznaczną tezę, wyraża stanowisko, które wzmocnione zostaje tytułem pracy⁵²².

Tytuł pracy: *Warto znać Biblię.*

Teza, stanowisko: *Dlatego uważam, że warto znać Biblię.*

Następnie prezentuje argumenty, które rzeczowo ilustruje:

Argument pierwszy: *Po pierwsze jest tam wiele faktów historycznych.*

Zilustrowanie argumentu (argument logiczny): *Z Biblii możemy dowiedzieć się jak dawniej żyli ludzie, co robili w wolnym czasie, co jedli, jaką pracę wykonywali.*

Wzmocnienie argumentu: przywołanie artefaktów naukowych: *Poza tym historie z Biblii mogą zainspirować cię do przeprowadzenia badań.*

Przykład w roli argumentu rzeczowego: *Niektórzy naukowcy badają np. czy Morze Czerwone naprawdę się rozstąpiło.*

Perswazja, ocena: *To fascynujące.*

Argument drugi: *Po drugie możemy się z niej wiele nauczyć.*

Wyjaśnienie argumentu (argument logiczny): *Większość historii z Biblii jest dla nas jak doświadczenie, z którego możemy wyciągnąć wnioski. Zamiast uczyć się na swoich błędach uczymy się na błędach bohaterów z przypowieści i historii biblijnych.*

Perswazja, imperatyw: *Staramy się wtedy nie popełnić tego samego błędu i zwracamy większą uwagę, na to co robimy.*

Sfunkcjonalizowane omówienie przykładu: *Na przykład z przypowieści o pannach roztropnych i nierozsądnych możemy wnioskować, że należy robić różne rzeczy z namysłem i myśląc o przyszłości.*

Argument trzeci: *Po trzecie wiele rzeźb, obrazów, piosenek, filmów czy związków frazeologicznych, nawiązuje do Biblii.*

⁵²² Wg Krzysztofa Szymanka: *W tekście pisany zarówno tytuł, jak i pierwsze zdanie mogą spełniać ważną rolę: przyciągnąć uwagę czytelnika i zachęcić do zapoznania się z treścią całości (...). Tym większa jego rola, im krótszy przekaz informacji. Vide Szymanek K., op. cit., s. 172.*

Perswazja, argument emocjonalny i logiczny: *Miło jest wiedzieć, o czym ktoś mówi lub co przedstawia dana rzeźba lub obraz. Znając Pismo łatwiej nam jest interpretować różne dzieła.*

Przykład: *Na przykład słynny obraz Michała Anioła pt. „Stworzenie Adama” odnosi się do stworzenia człowieka przez Boga.*

Perswazja, argument logiczny: *Ponadto, jeżeli znamy Biblię sami możemy do niej nawiązać.*

Podkreśleniem logiki wywodu jest spójna rama kompozycyjna:

Wstęp:

Biblia to dosłownie książka nad książkami. Ma miliardy czytelników na całym świecie. Od lat jest na czele listy najlepiej sprzedających się książek wszech czasów. Dlatego uważam, że warto znać Biblię, w którym autorka stawia jednoznaczną tezę, opartą na wniosku odnoszącym się do popularności dzieła: Dlatego uważam, że warto znać Biblię.

Zakończenie:

Z przedstawionych argumentów wynika, że warto znać Biblię. Czytając ją nie tylko poznajemy życie codzienne ludzi z dawnych czasów, lecz także różne historie, do których odwołuje się wiele artystów. Rozumiemy wtedy skąd wzięły się np. różne związki frazeologiczne. Ponadto z przypowieści biblijnych możemy się wiele nauczyć i po przeczytaniu nie popełniamy tych błędów jakie popełniali ich bohaterowie.

W podsumowaniu autorka potwierdza tezę i wskazuje na jej ponadczasowy charakter, rozszerzając jednocześnie zakres przykładów: „Rozumiemy wtedy skąd wzięły się np. różne związki frazeologiczne”.

Perswazyjny charakter powyższej wypowiedzi wzmocniony został jednoznacznością sytuacji komunikacyjnej oraz hiperbolizacją faktów przy jednoczesnym ich niedookreśleniu. Na jednoznaczność komunikacyjną uwzględniającą odbiorcę wskazują zastosowane w pierwszej osobie liczby mnogiej czasowniki. Zabieg ten ma na celu nawiązanie bezpośredniego kontaktu z odbiorcą, co ułatwia również wprowadzenie przykładów wywiedzionych ze wspólnych doświadczeń. Autorka pracy w toku wywodu stosuje, jak wspomniano wyżej, hiperbolizację faktów opartą na niedookreśleniach. Przykładem tego mogą być sformułowania: „dosłownie, miliardy, całym świecie, wszechczasów”, które wzmacniają perswazyjność na poziomie znaczeniowym.

Perswazyjność wypowiedzi obserwować można również na przykładzie wypracowania 11., w którym autorka rozpoczyna rozważania od wprowadzenia pytań retorycznych. „Skąd wzięły się świat? Dlaczego ludzie mówią w różnych językach? Odpowiedzi na te

i wiele pytań znajdziemy w »Biblii«». Czytając fragment w izolacji, nie można oprzeć się wrażeniu, że analogiczną konstrukcję odnaleźć można we współczesnych mediach czy reklamie.

Tworzenie wypowiedzi argumentacyjnej opiera się na świadomości umiejętnego formułowania myśli, sądów, opinii, które mogą zostać odniesione do umiejętności formułowania tezy, argumentów i kontrargumentów. Uporządkowanie wypowiedzi wymaga od ucznia nie tylko wiedzy na temat poprawnej kompozycji, ale również umiejętności prowadzenia toku wywodu w taki sposób, by nie zakłócał on odbioru i jednocześnie brzmiał wiarygodnie i przekonująco. Perswazyjność prac uczniowskich może przejawiać się w warstwie stylistycznej czy argumentacyjnej. Warstwy te niejednokrotnie przeplatają się, co ostatecznie pozwala na wyrażenie stanowiska w przekonujący sposób.

6.2 Rozprawka w realizacjach uczniowskich

Robert-Alain de Beaugrande i Wolfgang Ulrich Dressler we *Wstępie do lingwistyki tekstu* stawiają w opozycji wobec tekstów poetyckich i tekstów literackich teksty naukowe, których celem jest „powiększenie i rozpowszechnienie wiedzy o bieżąco akceptowanym »świecie rzeczywistym«”. Za nadrzędny cel tekstów naukowych badacze przyjmują: badanie, poszerzanie i wyjaśnianie „zasobów wiedzy o określonej dziedzinie faktów poprzez przedstawienie i analizę dowodów zebranych na podstawie obserwacji i dokumentacji”. W tę samą kategorię tekstów badacze wpisali „teksty dydaktyczne, które nie wychodzą poza bieżący zasób społeczeństwa; służą jedynie do rozpowszechniania ustalonej wiedzy wśród odbiorców uczących się lub wśród niespecjalistów⁵²³”.

Przyjmując założenie, że zgodnie z definicją *Słownika języka polskiego PWN*⁵²⁴ słowo „rozprawka” pochodzi od terminu „rozprawa”, rozumianego jako rozbudowany tekst naukowy, rozprawkę szkolną wpisać należy w kategorię tekstów dydaktycznych, których autorzy będą „rozprawiać”, rozwodzić się nad określonym tematem. W toku wywodu przywoływać będą „ustaloną wiedzę”, która pozwoli na wzmocnienie toku rozumowania.

Rozprawka w dydaktyce szkolnej należy do utrwalonych w edukacji form wypowiedzi. Towarzyszy pokoleniom od lat. Jej rangę podniosły wprowadzone egzaminy zewnętrzne – najpierw maturalne, później gimnazjalne, dalej stała się jedną z form obowiązkowych na egzaminie ósmoklasisty. W toku wywodu podporządkowanemu tematowi, którego

⁵²³ Beaugrande R.A. de, Dressler W.U., op. cit., s. 244.

⁵²⁴ <https://sjp.pwn.pl/szukaj/rozprawka.html> (dostęp 5 lipca 2022).

realizacja wymaga odniesień literackich i kulturowych, uczeń zobowiązany jest wykazać się nie tylko umiejętnością tworzenia logicznie uporządkowanego tekstu, ale i znajomością poznanych na lekcjach języka polskiego tekstów literackich i tekstów kultury. Dobrym tego przykładem jest zaproponowany w *Informatorze Centralnej Komisji Egzaminacyjnej* temat:

Każdy jest w życiu za kogoś lub za coś odpowiedzialny. Napisz rozprawkę, w której rozważysz, na czym polega odpowiedzialność wybranych przez Ciebie bohaterów literackich. Odwołaj się do przytoczonego fragmentu »Małego Księcia«, całego utworu Antoine'a de Saint-Exupéry'ego oraz innego wybranego tekstu literackiego. Twoja praca powinna liczyć co najmniej 200 wyrazów⁵²⁵.

Analizując polecenie, wskazać można:

- a) temat pracy sformułowany w formie twierdzenia: „Każdy jest w życiu za kogoś lub za coś odpowiedzialny”;
- b) wskazanie formy realizacji: „napisz rozprawkę”;
- c) cel realizacji: „w której rozważysz, na czym polega odpowiedzialność wybranych przez Ciebie bohaterów literackich”;
- d) odniesienia literackie: „Odwołaj się do: 1. przytoczonego fragmentu „Małego Księcia”, 2. całego utworu Antoine'a de Saint-Exupéry'ego oraz 3. innego wybranego tekstu literackiego”.

W efekcie wymaga się od ucznia: 1. znajomości zasad tworzenia wymaganej w poleceniu formy, która narzuca kreśloną realizację, 2. umiejętności ukierunkowanej analizy fragmentu tekstu literackiego, 3. znajomości wskazanego w temacie utworu oraz 4. umiejętności funkcjonalnego wykorzystania wiedzy wywiedzionej z lektury, a także 5. innego, wybranego przez ucznia tekstu literackiego.

Rozprawka szkolna jest formą wypowiedzi, w której uczeń wykazuje się złożonymi umiejętnościami polonistycznymi. W odniesieniu do umiejętności retorycznych będą to:

1. umiejętność komponowania logicznego wywodu opartego na sztuce argumentowania;
2. umiejętność trafnego przywołania artefaktów literackich i kulturowych;
3. umiejętność zobrazowania argumentu w odniesieniu do artefaktów literackich i kulturowych.

Połączenie tych trzech umiejętności pozwala wpisać rozprawkę szkolną w kategorię dyskursu argumentacyjnego, którego celem jest „przekonanie siebie (nauczyciela lub

⁵²⁵ CKE, Informator (2018/2019), s. 70.

partnera) o możliwości zaakceptowania (pro-argument) lub odrzucenia kontrargument swego stanowiska”.⁵²⁶

Jak wskazuje Teodozja Rittel „Tekst wypracowania uczniowskiego jest nastawiony dyskursywnie na rozwiązywanie szkolnych zadań edukacyjnych”.⁵²⁷ Teksty te można podzielić na teksty o charakterze argumentacyjnym i teksty informacyjne. Pierwsze z nich, zdaniem badaczki, tworzone będą poprzez właściwy dobór argumentów i kontrargumentów w celu obrony danego stanowiska, w drugich autor dążyć będzie do zaprezentowania w miarę obiektywnego „obrazu rzeczywistości, a więc odtworzenie sytuacji przez wskazywanie na jej różnorakie aspekty”.⁵²⁸

Analiza tematów rozprawek szkolnych, dalej ich realizacji pozwala wnioskować, że rozprawki szkolne stoją na pograniczu tekstów o charakterze argumentacyjnym, jak i tekstów informacyjnych. Zawarte w temacie artefakty kulturowe narzucają pośrednio konieczność wyrażenia stanowiska (argumentowania) poprzez odwołania do wybranych tekstów literackich i innych tekstów kultury, dlatego też idąc dalej, rozprawkę szkolną można określić końcowym etapem dyskursu dydaktycznego. Janina Labocha zauważa, że:

Argumentacja w dyskursie dydaktycznym służy przede wszystkim przekazywaniu wiedzy w taki sposób, żeby odbiorca – uczeń rozumiał pewien ciąg myślowy i umiał go sam stosować w analizie innych przykładów (...). Celem argumentacji jest doprowadzenie do zrozumienia określonego fragmentu wiedzy, a sprawdzianem tego jest umiejętność przeprowadzenia przez ucznia etapów postępowania argumentacyjnego podczas analizy innych przykładów lub omawiania innych podobnych zagadnień.⁵²⁹

Wymagane w temacie rozprawek zakresy odwołań literackich motywowane są bezpośrednio i pośrednio. W pierwszym przypadku autor polecenia wskazuje na wymagany w realizacji kontekst literacki, w przypadku drugim rozprawka proponowana jest do realizacji po omówieniu tekstu, co tym samym sugestywnie wpływa na odniesienia przywołane w pracy uczniowskiej. Rozprawka szkolna jest zatem swoistym sprawdzianem umiejętności komponowania logicznego wyводу, opartego na sztuce argumentacji oraz sprawdzianem stopnia zrozumienia problematyki utworów literackich, w tym ich samodzielnej interpretacji. Takie ujęcie rozprawki ma swoje umocowanie również w teorii retoryki nowożytnej.⁵³⁰

⁵²⁶ Rittel T., *Rozważania o argumentacji...*, s. 25.

⁵²⁷ *Ibidem*, s. 28.

⁵²⁸ *Vide, ibidem*, s. 28–29.

⁵²⁹ Labocha J., *op. cit.*, 35.

⁵³⁰ Wg Umberto Eco: *W czasach nowożytnych coraz bardziej zacieśniały się granice wyznaczane wywodom apodyktycznym opartej na bezspornej wadze dedukcji logicznej. Dziś skłonni jesteśmy przyznać apodyktyczny charakter tylko pewnym systemom logicznym, wyciągającym wnioski z aksjomatów zakładanych bezspornie. (...) w tym sensie retoryka, niegdyś sztuka nakłaniania, pojmowana niemalże jako subtelne oszustwo, zostaje coraz powszechniej uznana za pewną technikę ludzkiego rozumowania, ograniczoną wątpliwościami*

W praktyce szkolnej uczniowie przygotowują się do tworzenia rozprawki egzaminacyjnej w klasie VIII podczas przygotowań do egzaminu ósmoklasisty. W bieżącej pracy tematy prac mogą przyjmować różne formy, to znaczy nie zawsze wymaga się od uczniów odwołań literackich. Dobrym tego przykładem są zaproponowane do rozwinięcia w czasie przeprowadzonego badania tematy, których realizacja stała się podstawą analizy ukierunkowanej na wskazanie artefaktów literackich i kulturowych, na które powołują się uczniowie, gdy nie zostaje zawężony zakres odwołań. W ramach badania uczniowie napisali prace na następujące tematy:

W relacjach międzyludzkich lepiej jest kierować się sercem czy rozumem?

Czy dorośli powinni konsultować swoje decyzje z dziećmi?

Czy człowiek powinien się zmieniać pod wpływem świata i innych ludzi?

Czy dorośli uczą się od dzieci?

Świat rzeczywisty jest o wiele mniejszy niż świat wyobraźni.

Człowiek potrafi wykazać się opiekuńczością i poświęceniem wobec innych.

Warto mieć nadzieję?

Spośród wypracowań uczniowskich do analizy wybrano temat: „Czy człowiek powinien zmieniać się pod wpływem świata i innych ludzi?”. Wybór należy uzasadnić faktem, że w realizacjach uczniowskich wskazać można największą różnorodność odwołań literackich, kulturowych i społecznych, co przyjęto za główny cel obserwacji. Badaniem objęto uczniów klas VIII dwóch roczników: E 2020 oraz E 2021 i było ono obligatoryjne dla obydwu roczników⁵³¹.

Zadaniem uczniów było rozwinięcie tematu: „Napisz rozprawkę, w której rozważysz problem: Czy człowiek powinien zmieniać się pod wpływem świata i innych ludzi?”. Ciekawą obserwacją dydaktyczną był fakt, że w momencie omawiania polecenia uczniowie dopytywali, czy muszą odwoływać się do tekstów literackich. W tym zakresie pozostawiono autorom prac całkowitą swobodę, to znaczy dookreślono, że mogą przywoływać teksty poznane na lekcjach, ale nie jest to wymóg konieczny.

W przypadku rozprawek na tematy „wolne”, „swobodne” – to znaczy takie, które nie wynikają ani z toku konkretnej lekcji ani z cyklu lekcji, ciekawa jest obserwacja przytaczanych w pracach przykładów. Pozostawienie wolnej przestrzeni uczniom zaowocowało bogactwem różnorodnych przykładów, takich jak: filmy, seriale, literatura,

i podlegającą wszelkiego rodzaju uwarunkowaniom – historycznym, psychologicznym, biologicznym – właściwym każdemu ludzkiemu działaniu. Eco U., op. cit., s. 100.

⁵³¹ Grupa badawcza liczyła 37 uczniów, dwóch nie podeszło do zadania.

doświadczenia własne, obserwacje współczesnego świata, życie znanych ludzi. W każdej pracy uczniowie odnosili się do wybranego przez siebie tekstu kultury lub tekstu literackiego.

Jak wspomniano wyżej uczniowie w argumentacji przywoływali wybrane przez siebie teksty kultury oraz teksty literackie. Spośród tekstów kultury pojawiły się odwołania do następujących produkcji filmowych:

Dzień świstaka – reż. Harold Ramis, premiera: 1993.

Z kolei patrząc na problem z drugiej strony, pod wpływem braku zakazów i kar za wykroczenia, ludzie mogą zrobić coś niewyobrażalnie głupiego. Przykładem tego może być film „Dzień Świstaka” (The Groundhog Day), który ostatnio oglądałem z rodziną. Film ten jest komedią romantyczną o pewnym prezenterze telewizyjnym, który utkwił w znienawidzonym przez siebie dniu: Dniu Świstaka. Jest to święto obchodzone 2 lutego w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie. Święto to polega na tym, że ludzie gromadzą się na przykład na rynku, czy innym dużym placu i prowadzący uroczystość wyciąga na widoku świstaka z jego legowiska. Na podstawie tego, czy świstak zobaczy swój cień, czy nie, wróży się długość trwania zimy. Jeśli świstak zobaczy swój cień, znaczy to, że zima potrwa jeszcze 6 tygodni. Główny bohater od samego początku nie ma łatwo, ale później zaczyna korzystać z możliwości, jakie daje mu powtarzanie tego samego dnia w nieskończoność. Niestety nie zawsze jest to pozytywne, na przykład znając wszystkie wydarzenia na pamięć i korzystając z ludzkiej nieuwagi, ukradł torbę z pieniędzmi w trakcie ich transportu, dodatkowo pod nosem przenoszących ją osób. To pokazuje, że w sytuacji, kiedy za dane czyny nie ma kary, albo krytykujących czyjeś zachowanie ludzi, bo człowiek mógłby zrobić różne złe rzeczy. Tym bardziej, jeśli jest okazja przeżywać ten sam dzień wiele razy, czyli nie mieć związanych ze swoimi czynami konsekwencji (fragment wypracowania 14.)⁵³².

Cudowny chłopak – reż. Stephen Chbosky, premiera: 2017, na podstawie powieści Raqueli J. Palacio.

Doskonałym przykładem jak ludzie i otoczenie ma wpływ na człowieka jest film „Cudowny Chłopak” Raquel Jaramillo, którego bohaterem jest Auggie jest 10-letnim chłopiec wmagający się z deformacją twarzy. To właśnie choroba utrudnia mu relację z rówieśnikami i wystawia na ciężkie próby. Walczy nie tylko z bólem, ale również z strasznym zachowaniem kolegów, którzy potrafią być bezlitośni i sprawiać mu przykrość. Dzięki rodzicom uczy się, że to nie wygląd zewnętrzny określa człowieka tylko jego wnętrze. To właśnie oni pomagają mu budować poczucie własnej wartości. Na szczęście Auggie spotyka na swojej drodze ludzi, którzy okazują wobec niego wiele zrozumienia i serdeczności, oraz że każdy z nas jest wyjątkowy i podąża swoją własną drogą (fragment wypracowania 15.).

Sherlock Holmes – serial telewizyjny z 2010 roku, twórcy: Steven Moffat, Mark Gatiss.

Rozpoczynając, zmienianie się charakteru jest dobre, ponieważ to właśnie kształtuje ludzi, tak samo jak nasze wybory, czy czyny. Jest to również w stu procentach

⁵³² Zastosowana w pracy numeracja wypracowań uczniowskich odnosi się do kolejnych, nowych w zaprezentowanym materiale prac uczniowskich, przy czym ze względu na przywołane fragmenty, numery powtarzają się. Dzieje się tak dlatego, że to prace, a nie fragmenty, zostały ponumerowane w toku badania.

naturalne. Kształtujemy swój charakter dzięki ludziom, naszemu otoczeniu, w którym się obracamy. Nawet jeśli przemienimy się na gorsze, to w przyszłości będziemy mogli z tego wysnuć wnioski. Przykładów na to jest tak dużo, że można by je wymieniać bardzo długo, ale jednym z nich jest np. postać Sherlocka z serialu o takim samym tytule. Chociaż zaczął się uzależniać od różnego typu używek, to w końcu uświadomił sobie, że musi zmienić swoje życie, żeby pomóc przyjacielowi, bo zrozumiał, jak ważna jest przyjaźń i relacje międzyludzkie (fragment wypracowania 16.).

Film i książka: *Lew, czarownica i stara szafa*. Książka: lektura szkolna; film: premiera 2005, reż. Andrew Adamson

Kontynuując, następną postacią, dzięki której możemy zacząć skłaniać się do mojej tezy jest Edmund, jeden z głównych bohaterów książki jak i filmu pt. „Lew, czarownica i stara szafa”. Edmund był kłamcą, a nawet zdrajcą, ale mimo dokonanych przez niego czynów, jego kochające rodzeństwo postanowiło obdarzyć go drugą szansą, którą wykorzystał. Dzięki poświęceniu ze strony Aslana, Edmund zaczął się zmieniać. Stał się zarówno wzorowym bratem, jak i sprawiedliwym królem. Już nigdy więcej nie skrzywdził nikogo ani niczego (fragment wypracowania 16.).

Odwołania do tekstów literackich podzielić można na dwie kategorie:

1. Odwołania do lektur obowiązkowych i lektur poznanych w szkole.
2. Odwołania do innych tekstów literackich.

W przypadku odwołań do lektur obowiązkowych najpopularniejszą lekturą okazała się omawiana w klasie V *Opowieść wigilijna* Charlesa Dickensa, dalej *Balladyna* Juliusza Słowackiego, *Dziady cz. II* Adama Mickiewicza. Spośród pozostałych tekstów literackich wskazać można: *W pustyni i w puszczy* Henryka Sienkiewicza (lektura uzupełniająca), *Ania z Zielonego Wzgórza* Lucy Maud Montgomery.

Charles Dickens *Opowieść wigilijna*

Kolejnym przykładem na potwierdzenie mojej tezy, jest bohater książki Charlesa Dickensa „Opowieść wigilijna”, Ebenezer Scrooge. Na początku książki zauważamy, że nienawidził Bożego Narodzenia, bo według niego nie był to powód do radości. Scrooge był oschły, egoistyczny i skąpy. Nie zważał na problemy innych ani na ich prośby. Zmienia się to jednak po wizycie trzech duchów, które nawiedzają go tuż przed Świętami, Ebenezer staje się przez te odwiedziny zupełnie innym człowiekiem. Kimś, kto zaczyna pomagać biednym i chorym. Przychodzi nawet do swojego siostrzeńca, na którego dotąd nie zwracał prawie żadnej uwagi oraz zupełnie zmienia swoją postawę wobec oddanego pracownika Boba (fragment wypracowania 16.).

Charles Dickens *Opowieść wigilijna*

Krótkim przykładem z literatury może być bohater „Opowieści Wigilijnej” Scrooge był człowiekiem złym, zależało mu tylko na pieniądzach. Nie liczył się ze środowiskiem i osobami, które go otaczały. Postrzegany jako dziwak i egoista. Po spotkaniu z duchami zrozumiał i chciał naprawić swoje błędy. W tym przypadku

wpływ osób trzecich nakierował bohatera na właściwy tor. Zmiana była pozytywna, pojawił się pogodny człowiek, chcący dzielić się swoim dobytkiem, obchodzić święta, których dotąd nienawidził. Potrzebował kogoś, kto uświadomi mu, że w duszy był dobrym człowiekiem, ale nie potrafił tego wykorzystywać (fragment wypracowania 17.).

Charles Dickens *Opowieść wigilijna*

W sytuacji nienarzuconej przez warunki i okoliczności przyczyny zmiany się definitywnie różnią. Gdy zachowanie człowieka bywa niszczące dla niego samego i dla ludzi wokół, jest to znak, iż poprawienie go jest koniecznością. W podobnych realiach znalazła się główna postać „Opowieści wigilijnej” Charlesa Dickensa. Ebenezer Scrooge po doznaniu straty zmienił się diametralnie i zdecydowanie nie na lepsze. Starł się uprzykrzać ludziom życie i nawet świadomie ich ranił. Jednak po wizycie trzech zjaw otworzyły mu się oczy i zrozumiał swój błąd. Podobnie jak bohaterowie „W pustyni i w puszczy” musiał zupełnie zmienić swoją mentalność oraz stosunek do życia, by ponownie zacząć z niego czerpać radość (fragment wypracowania 18.).

Juliusz Słowacki *Balladyna*

Czasem jednak, świat lub inni ludzie mają na nas zły wpływ. Przez co zmieniamy się na gorszych. W przypadku tytułowej bohaterki lektury Juliusza Słowackiego pt. „Balladyna” to właśnie rządza władzy i bycia w centrum uwagi skłoniło ją do zbrodni jakie popełniła. Warto też zaznaczyć, że to właśnie ona w dzieciństwie była faworyzowana przez matkę i uczona, że wszystko jej się należy, natomiast jej siostra Alina wykonywała większość obowiązków domowych, a także była bardziej samodzielna (fragment wypracowania 19.).

Juliusz Słowacki *Balladyna*

Drugim przykładem może być "Balladyna" Juliusza Słowackiego. Kiedy Balladyna chce zabić swojego męża Kirkora rozkochuje w sobie najbardziej lojalnego rycerza Kostryna i namawia go na otrucie księcia. Gdy Kirkor zostaje otruty Kostryn również zostaje otruty oraz próbuje powiedzieć każdemu jaka jest naprawdę Balladyna (fragment wypracowania 20.).

Adam Mickiewicz *Dziady cz. II*

Pierwszym mogę udowodnić, że niektórzy ludzie zmieniają postępowanie dla innego człowieka kiedy on się zmienia dla niego przykładem literackim mogą być "Dziady" cz.2 Adama Mickiewicza. Kiedy sołtys który później przemieni się w widmo złego pana był nieuczciwy wobec mieszkańców to wtedy oni zmienili postępowanie wobec jego (fragment wypracowania 20.).

Henryk Sienkiewicz *W pustyni i w puszczy*

Człowiek powinien dostosowywać się do panujących warunków by poradzić sobie w trudnych sytuacjach. Nieraz w życiu należy się poświęcać i zmieniać nastawienie. Dobrym przykładem może być historia Stasia i Nel ukazana w powieści Henryka Sienkiewicza pod tytułem „W pustyni i w puszczy”. Bohaterowie byli zmuszeni do zmiany nie tylko trybu życia, ale i sposobu myślenia. Miejsce starych priorytetów zajęły nowe, ważniejsze w ich rzeczywistości. Zaczęli widzieć świat w zupełnie innej

perspektywie odrzucając stare zwyczaje i przyjmując nową postawę (fragment wypracowania 18.).

Lucy Maud Montgomery *Ania z Zielonego Wzgórza*

Przede wszystkim nie powinno się zmieniać swojego oryginalnego stylu ubierania się na taki jaki dominuje w modzie. Nie warto przejmować oceną innych ludzi na swój temat. Dzięki temu pokażemy innym jaki mamy charakter. Jak w książce Lucy Maud Montgomery „Ania z zielonego wzgórza” w której tytułowa bohaterka miała specyficzny sposób bycia. Była gadatliwa i bardzo chciała się zmienić. Miała rude włosy, których się wstydziła. Lecz potem zrozumiała, że dzięki tym cechą jest wyjątkowa i że nie warto się zmieniać w osobę, którą się nie jest (fragment wypracowania 22.).

W odwołaniach do innych niż poznanych w szkole tekstów literackich uczniowie przywoływali sentencje.

Marek Aureliusz

Uważam, że każdy powinien się zmieniać na lepsze przez całe swoje życie, ponieważ gdy dopuścimy do siebie myśl, że możemy się mylić będziemy mogli wyciągać wnioski z wydarzeń np. rozmów. Powinniśmy przyjmować każde pouczenie i krytykę następnie poddać pod refleksje czy jest ona konstruktywna czy nie. Jeśli okaże się, że tak zastosować się do niej. Przykładem na potwierdzenie mojej tezy są słowa Marka Aureliusza "Ludzie istnieją dla siebie wzajemnie. Albo ich więc pouczaj, albo znoś" (fragment wypracowania 23.).

William Hazlitt

Uważam, że nie warto się zmieniać poprzez naśladowanie np. znanej osoby w Internecie. Każdy powinien być sobą o własnych zainteresowaniach, nie czyiś. Robiąc tak przekonamy się, że w mediach społecznościowych nie pokazuje się wszystkiego. Zrozumiemy wtedy, że to nie jest takie proste jak nam się wydawało. Dobrym tego przykładem może być wiele historii internetowych gwiazd kiedy dowiedziano się o ich prawdziwym życiu, które nie było takie, jakie pokazywała innym. „Dobrze, że nie ma człowieka bez wad, bo taki człowiek niemiałby też przyjaciół” jak powiedział William Hazlitt- angielski pisarz (fragment wypracowania 22.).

Ponadto, uczniowie dowodząc słuszności stanowiska, przytaczali przykłady odnoszące się do doświadczeń z własnego życia, rozwijania zainteresowań, relacji szkolnych, relacji rodzinnych, aktualnej sytuacji panującej w Polsce (pandemia), życia społecznego, rozwoju technologii i losów znanych osób:

Zainteresowania

Czasem człowiek może zmienić się pod wpływem innych ludzi, którzy śmieją się z niego tylko dlatego, że coś lubi lub coś mu się podoba. Znam osobiście taki przykład ze szkoły, kiedy to koledzy wyśmiewają innych kolegów, którzy robią to, co lubią, a co nie podoba się innym. Sam raz miałem taką sytuację, że koledzy śmiali się z tego, że lubiłem grać w Fortnite. Ostatecznie skończyło się na tym, że usunąłem tę grę z prawie wszystkich urządzeń, na których ją miałem. Co prawda usunąłem tę grę z

powodu braku miejsca na urzędzeniach, ale jednak gdyby nie ta sytuacja, to zamiast ją usuwać, starałbym się uzyskać więcej miejsca na dysku w inny sposób. Może ta zmiana nie jest akurat przykładem takiej, która zmienia życie, ale może się jednak zdarzyć, że taka sytuacja zrobi z kogoś lepszego człowieka. Niestety w takim wypadku nigdy nie jest to pewne, ponieważ nigdy nie wiadomo czy przez innych ludzi, człowiek odczyta się dobrego czy złego zachowania (fragment wypracowania 14).

Nauczyciel – szkoła

W mojej opinii człowiek nie tyle powinien co musi się zmieniać. Jest takie powiedzenie, że „tylko krowa nie zmienia poglądów” i ja się z nim zgadzam. Życie jest tak długie, że w ciągu jego trwania spotykamy na swojej drodze różne osoby, znajdujemy się w różnych sytuacjach, co w różnym stopniu wpływa i kształtuje nasze poglądy. Jednym z przykładów może być spotkany naszej drodze nauczyciel. Są tacy, którzy potrafią zniechęcić do nawet najprzyjemniejszych przedmiotów, ale są też tacy którzy potrafią otworzyć uczniów na nawet najtrudniejsze zagadnienia. Inną grupą osób mogą być koledzy: jedni sprowadzą cię na dół, drudzy zaś pociągną cię w górę swoimi zainteresowaniami (fragment wypracowania 24.).

W drugiej kolejności poznajemy dużo innych osób. Każdy z nas ma inny charakter inaczej wygląda, myśli jeden ma lepszą psychikę jeden gorszą. Musimy współpracować z różnymi osobami. Jednych lubimy bardziej innych mniej, każdy ma wpływ na to jak postrzegamy otoczenie. Prywatnie zadajemy się z kim chcemy. W szkole naszymi przewodnikami są nauczyciele, to właśnie oni starają się nam przekazać zdobytą wiedzę, zaciekawic poznawaniem świata. Rozwinąć nasze zainteresowania. Każdy z nas nawiązuje nowe znajomości. Mamy przyjaciół i kolegów. Uczymy się przyjaźni poznajemy pierwsze uczucia miłości, nienawiści, złości kłótni. Zaczyna zależeć nam na akceptacji grupy. Dowiadujemy się na kogo możemy liczyć i na kim nam zależy. Prawdziwego przyjaciela poznaje się w sytuacjach dla nas ciężkich jak nam pomaga (fragment wypracowania 15.).

Rodzina

W pierwszej kolejności to rodzice mieli i nadal mają wpływ jacy jesteśmy. To właśnie oni pokazują nam co mamy robić i co jest dobre a co złe. Uczą nas jak postępować, wolności, kreatywności, jak być dobrym człowiekiem. Pozwalają na popełnianie błędów, bo to dzięki nim uczymy się najwięcej. Pomagają i wspierają w sytuacjach dla nas trudnych, ale też radosnych. Są na dobre i na złe (fragment wypracowania 15.).

Zmiany są częścią naszego życia, jedni lubią je bardziej, a inni mniej, jednak każdy z nas je potrzebuje. Gdy się nie zmieniamy tracimy kreatywność, a życie staje się monotonne i bezcelowe. Duży wpływ na nas ma właśnie otoczenie, czyli rodzina i przyjaciele, a także media, w których kreuje się „idealne życie”. Trzeba być jednak rozważnym, ponieważ nic tak naprawdę nie jest perfekcyjne (fragment wypracowania 19.).

Częstym przykładem negatywnych zmian jest wywieranie presji na innej osobie. Niektórzy ludzie nie mają możliwości do podejmowania decyzji czy kształtowania swojej osobowości. Zdarza się, że pod wpływem osób trzecich robią coś wbrew własnym przekonaniom. Przykładem mogą być rodzice, którzy myśląc, że chronią swoje dziecko przez nakazy, przesadną opiekuńczość, nakreślanie jak mamy coś zrobić, są w błędzie. Poprzez niedocenianie, wieczną krytykę, ograniczanie swobody,

robią nam krzywdę. Oczywiście powinni nas wspierać, ale nie do końca ukierunkowywać, tak jak oni chcą. Powinni pozwolić nam samym przejść przez trudności, mimo popełnionych przez nas błędów. Dla dziecka rodzic jest autorytetem i wzorem. W momencie, gdy będzie potrzeba pomocy, sięgniemy po nią. Często jest tak, że nie potrafimy przeciwstawić i wbrew sobie wykonujemy daną rzecz. W niektórych przypadkach prowadzi to do depresji, zamknięcia się w swoim odosobnionym świecie. (fragment wypracowania 17.).

Pandemia

Nie tylko ludzie ale też sytuacje wpływają na zmiany w naszym życiu. Takim przykładem jest aktualna sytuacja z Koronawirusem. Dużo osób powinno (i musi) przystosować się do aktualnego globalnego problemu. Osoby, które lubiły wychodzić na świeże powietrze, muszą siedzieć teraz w swoich domach. Ludzie nie mogą regularnie iść na zakupy, a system edukacji musiał zostać całkowicie przeorganizowany co też skutkowało wymuszeniem zmian w życiu nauczycieli jak i uczniów. Jak już wspominałem pytanie powinno być nie czy człowiek powinien się zmieniać bo to jak już napisałem jest oczywiste, ale w jakim kierunku powinien to robić (fragment wypracowania 24.).

Ludzie muszą się zmieniać aby przetrwać. Argument ten można potwierdzić sięgając kilku milionów lat wstecz, kiedy to pierwsi ludzie musieli się zmieniać, by przetrwać w świecie pełnym dzikich zwierząt, gdzie to człowiek był na samym dole łańcucha pokarmowego. Argument ten można potwierdzić też dzisiaj, kiedy to ludzie muszą zmieniać swoje postępowanie czy przyzwyczajenia żeby ratować naszą planetę. W tym celu ograniczamy zużycie plastiku, rezygnujemy z ogrzewania domów szkodliwymi paliwami itd. Współcześnie także musimy dostosować się do nowych zachowań w obliczu rozwijającej się pandemii coronawirusa (fragment wypracowania 25.).

Życie społeczne i technologie

Od wieków ludzie odkrywają nowe rzeczy i ulepszają je chcąc uprościć nam życie codzienne. Rozwój techniczny i gospodarczy strasznie pędzi do przodu. Czasami choćbyśmy chcieli to nie możemy ominąć niektórych rzeczy, których czasami stajemy się niewolnikami. Wiadomo wszystkie narzędzia techniczne ułatwiają nam codzienność. np. nowe technologie pomagają w pracy czy zdobywaniu wiedzy. Pomagają w nowych odkryciach np. medycynie. Jednak stanowią też zagrożenie, bo łatwo im ulegamy i możemy się od nich uzależnić (fragment wypracowania 15.).

Według mnie nie ma nic złego, kiedy ulegamy przemianom pod wpływem nowoczesnej technologii, mody, kultury czy też innego człowieka. Ważne by zachować własne ja, a zachodzące zmiany były dla nas korzystne i nie sprowadzały nas na złą drogę (fragment wypracowania 26.).

Zmiany są częścią naszego życia, jedni lubią je bardziej, a inni mniej, jednak każdy z nas je potrzebuje. Gdy się nie zmieniamy tracimy kreatywność, a życie staje się monotonne i bezcelowe. Duży wpływ na nas ma właśnie otoczenie, czyli rodzina i przyjaciele, a także media, w których kreuje się „idealne życie”. Trzeba być jednak rozważnym, ponieważ nic tak naprawdę nie jest perfekcyjne (fragment wypracowania 19.).

Losy znanych ludzi

Edward Furlong

Takim przykładem może być niegdyś utalentowany młody aktor Edward Furlong. Nastoletni chłopak zasłynął głównie dzięki roli Johna Connora w filmie „Terminator”. Niestety Edward nie uniósł popularności w tak młodym wieku. Z czasem wielka sława i złe towarzystwo, któremu uległ pokazały swą ciemną stronę. Uzależnił się od alkoholu i narkotyków. Pojawiły się też problemy z prawem. Pokazuje to jak przemiana osobowości może skomplikować komuś życie (fragment wypracowania 26.).

Kamil Stoch

Dobrym przykładem takiej postawy jest Kamil Stoch nasz medalista olimpijski w skokach narciarskich. Chłopak od najmłodszych lat wiedział co chce w życiu robić i sumiennie realizował swój plan. Stoi za nim przekazywana z pokolenia na pokolenie mądrość życiowa. Oczywiście dostrzega on zmiany, które przynosi mu współczesny świat i chętnie z nich korzysta. Nie zmienia się jednak pod ich wpływem. Wszelkie nowości techniczne takie jak media społecznościowe pomagają mu w budowaniu kariery. Udziela się w nich bardzo aktywnie, ale jednocześnie zachowuje umiar. Wie i rozumie, że to dodatek do kariery, a nie wyznacznik jak żyć (fragment wypracowania 26.).

Analiza fragmentów prac uczniowskich w kontekście wypracowań, których zakresy odwołań i przykładów pozostawia się inwencji autora, pozwala zauważyć, że uczniowie w argumentacji wykazują się szerokim spektrum zainteresowań. Zainteresowania te stają się podstawą umiejętności analitycznego i krytycznego odbioru samodzielnie wybranych filmów i tekstów literackich⁵³³.

Celem badania, o czym wspomniano, było porównanie wypowiedzi argumentacyjnej oraz rozprawki, wskazanie miejsc wspólnych oraz tych wyznaczników, które różnicować będą dwa typy tekstów reprezentujące wypowiedzi o charakterze retorycznym. Dokonując jednak porównania, nie można zapomnieć, że uczniowie przystępujący do pisania rozprawek są uczniami starszymi, mają wobec tego większy niż wcześniej bagaż doświadczeń edukacyjnych. W kontekście rozwijania umiejętności retorycznych spostrzeżenie to, chociaż z pozoru banalne i oczywiste, staje się istotne. Uczeń klasy VII czy VIII zna już zasady tworzenia wypowiedzi argumentacyjnej, rozumie jej funkcję perswazyjną, a świadomość ta przekłada się na wrażliwość odbioru nie tylko literatury, ale również problemów świata współczesnego czy dzieł filmowych.

Spośród przytoczonych przykładów uczniowskich realizacji warto zwrócić uwagę na samodzielną uczniowską interpretację. Najbardziej zaskakująca wydaje się interpretacja

⁵³³ Na potrzeby pracy analizę skoncentrowano na zaprezentowaniu różnorodności odwołań i przykładów. W praktyce każdy argument popierany jest wybranymi przez ucznia przykładami. W efekcie często, w przypadku tego typu zadania (temat otwarty, bez ukierunkowania interpretacyjnego), uczniowie przywołują więcej niż jeden przykład nieomawiany podczas lekcji, co więcej, odwołania te są zależne od ucznia i mogą, ale nie muszą, pojawiać się w innych wypracowaniach.

filmu pt. *Dzień świstaka* Harolda Ramisa. Autor pracy wspomina: „Film ten jest komedią romantyczną o pewnym prezenterze telewizyjnym, który utkwiał w zniechęconym przez siebie dniu: Dniu Świstaka”. W streszczeniu przywołuje on wybrane fragmenty filmu (zgromadzenie na rynku, kradzież torby z pieniędzmi), w naturalny dla wieku sposób koncentruje się na fabule, która ostatecznie staje się podstawą do wyrażenia własnego stanowiska. Analizy filmu podjął się również Dariusz Cezary Maleszyński w *Czas i bycie: „Dzień świstaka” Harolda Ramisa*⁵³⁴. Zaskakujący w tym kontekście jest fakt, że na poziomie szkoły podstawowej uczeń w odniesieniu do problemu podejmuje próbę interpretacji filmu, w którym badacze, wskazując na złożoność problematyki, doszukują się między innymi powiązań z jungowską psychologią analityczną⁵³⁵:

Uważam, że w swojej najgłębszej warstwie film Ramisa operuje świadomie perspektywą fabularno – poznawczą ograniczającą interpretację ukończoną. Jest bowiem tak naładowany znaczeniami – z uwagi na fundamentalny profil problemów, które go zrodziły i w których pobliżu się znalazł – że ustanawianie sensu globalnego w procedurze naukowej albo krytycznej prowadzi bądź do zatopienia statku i tak przeciążonego kontrabandą filozoficzno – psychologiczną, bądź do niebezpieczeństwa ujęcia ciężaru i w rezultacie niedostatecznego »tonażu semantycznego«. Nie oznacza to jednak – podkreślam z całą siłą – iż nie można opowiedzieć się za konkretnym rozwiązaniem analitycznym⁵³⁶.

Uczniowska próba interpretacji mieści się doskonale w ramach szkolnych praktyk tworzenia rozprawki. Uczeń zakreślił problematykę filmu, koncentrując uwagę na bohaterze. Ze streszczenia dowiadujemy się, że utkwiał on w jednym, konkretnym dniu i kiedy zdaje sobie z tego sprawę, „zaczyna korzystać z możliwości, jakie daje mu powtarzanie tego samego dnia w nieskończoność”. Na podstawie własnych obserwacji „na przykład znając wszystkie wydarzenia na pamięć” wyciąga wnioski: „To pokazuje, że w sytuacji, kiedy za dane czyny nie ma kary, albo krytykujących czyjeś zachowanie ludzi, bo człowiek mógłby zrobić różne złe rzeczy. Tym bardziej, jeśli jest okazja przeżywać ten sam dzień wiele razy, czyli nie mieć związanych ze swoimi czynami konsekwencji”, które w pośredni sposób odnoszą się do tematu: „Czy człowiek powinien zmieniać się pod wpływem świata i innych ludzi?”.

Niektórzy uczniowie wykazali się również umiejętnością wprowadzenia argumentu z autorytetu. Przykładem tego są prace, w których podkreślono słuszność własnego stanowiska słowami pisarzy. Szczególnie interesujący jest w tym zakresie fragment wypracowania 23., którego autor zaznacza: „Przykładem na potwierdzenie mojej tezy są słowa Marka Aureliusza »Ludzie istnieją dla siebie wzajemnie. Albo ich więc pouczaj,

⁵³⁴ Maleszyński D.C., *Czas i bycie: Dzień świstaka Harolda Ramisa*, w: *Poloniści o filmie*, red. Marka Henrykowskiego, Wyd. WiS, Poznań 1997, s. 210–230.

⁵³⁵ Vide ibidem, s. 215.

⁵³⁶ Ibidem, s. 216.

albo znoś»". Uczeń przytacza słowa znawcy nie tylko filozofii, retoryki, ale i twórcy *Rozmyślań* – traktatu filozoficznego. Trudno na podstawie pracy stwierdzić, w jaki sposób uczeń wyszukał zacytowany fragment, istotne jest, że umiejętnie wprowadził go w tok wywodu.

Analizując fragmenty wypracowań, warto zwrócić uwagę również na umiejętność krytycznej oceny sytuacji. W tym aspekcie interesujące są fragmenty odnoszące się do relacji rodzinnych oraz do wydarzeń współczesnych. W kontekście relacji rodzinnych w argumentacji uczniów odnaleźć można dwa ujęcia relacji z rodzicami. Autor wypracowania 15. jednoznacznie wskazuje na rolę rodziców w kształtowaniu osobowości człowieka. Wizja rodzica, która wyłania się z toku wywodu, jest wizją idealną. Rodzice „pokazują nam, co mamy robić i co jest dobre, a co złe. Uczą, jak postępować (...) jak być dobrym człowiekiem. (...) Pomagają i wspierają”. W konsekwencji kształtują w dziecku pozytywne postawy. Z kolei autor wypracowania 17. wskazuje na pewne zagrożenia, które wynikają z nadmiernej władzy rodzicielskiej. W omawianym fragmencie wpływ rodziców może być przykładem „negatywnych zmian”, które wynikają, zdaniem autora z *wywierania presji*. Ciekawy w toku wywodu jest fakt, że ochrona i wsparcie, które docenione zostało we fragmencie wypracowania 15., w pracy innego ucznia staje się zagrożeniem: „Przykładem mogą być rodzice, którzy myśląc, że chronią swoje dziecko przez nakazy, przesadna opiekuńczość, nakreślanie jak mamy coś zrobić, są w błędzie”. W efekcie pozytywna rola rodzicielskiego autorytetu (wypracowanie 15.), została umniejszona w pracy innego ucznia. W tym kontekście wnioskować można o samodzielnej i zindywidualizowanej ścieżce dowodzenia.

Analogicznymi przykładami są przykłady wypracowań 24. i 25., których autorzy odnieśli się do trwającej w okresie badania pandemii. Obydwaj wyrazili w tej kwestii podobne stanowisko, że człowiek musi dostosować się do niezależnych od niego okoliczności. W toku rozważań przywołują jednak odmienne spostrzeżenia, którymi ilustrują argumentację. W przykładzie 21. będzie to konieczność zmiany stylu życia: „Osoby, które lubiły wychodzić na świeże powietrze, muszą siedzieć w swoich domach. Ludzie nie mogą regularnie iść na zakupy, a system edukacji musiał zostać całkowicie przeorganizowany, co też skutkowało wymuszeniem zmian w życiu nauczycieli i uczniów”. W wypracowaniu 25. autor zauważa, że w kontekście zmian zachodzących w środowisku (konieczność ratowania planety) „musimy dostosować się do nowych zachowań w obliczu rozwijającej się pandemii coronawirusa”.

W argumentacji uczniowskiej zauważyć można również tok wyводу oparty na rozważaniach. Autor wypracowania 26. wskazuje na istotną rolę w kształtowaniu osobowości w odniesieniu zarówno do przykładu pozytywnego, jak i negatywnego. Wspólnym mianownikiem rozważań jest wpływ sławy na zmianę osobowości. W pierwszym przykładzie przywołany został Edward Furlong, którego życie zdaniem autora, „skomplikowało się”, pod wpływem „wielkiej sławy i złego towarzystwa” oraz „uzależnienia od alkoholu i narkotyków”, w przykładzie drugim zaprezentowana została sylwetka Kamila Stocha, który pomimo sukcesów „sumiennie realizował swój plan”, jednak zdaniem autora, potrafi „zachować umiar” w wirtualnym życiu społecznym, a co więcej – wykorzystać go na swoją korzyść.

Obserwacja prac uczniowskich prowadzi do wniosków, że wiedza przydatna do tworzenia wypowiedzi o charakterze retorycznym, w tym przypadku rozprawki, nabywana jest nie tylko na lekcjach języka polskiego. Świadczą o tym odniesienia do oglądanych filmów⁵³⁷, samodzielnie wybieranych książek, własnych zainteresowań, życia szkolnego i rodzinnego oraz aktualnych wydarzeń.

Bożena Chrzęstowska w *Przedmiot, podmiot i proces. Szkice z metodyki kształcenia polonistycznego*⁵³⁸ omawiając różnice pomiędzy rozprawką a interpretacją na poziomie konkursu olimpijskiego, wskazuje, że rozprawkę ocenić można na podstawie następujących kategorii osiągnięć:

1. Wiadomości: w tym kontekście wymagana jest wiedza i znajomość tekstów i faktów historyczno-literackich oraz znajomość formy.
2. Rozumienie: czyli powiązanie faktów, co przekłada się na kompozycję pracy. Poprawność języka i stylu.
3. Umiejętności złożone: interpretacja faktów: ujęcie tematu.

Różnice pomiędzy wypowiedzią argumentacyjną, z zasady opierającej się na konieczności wyrażenia własnego stanowiska, a rozprawką, której celem jest wykazanie się wiedzą⁵³⁹, są w kontekście wyводу argumentacyjnego o tyle istotne, że w przypadku rozprawek wszyscy uczniowie biorący udział w badaniu przywołali wybrany przez siebie przykład z literatury, kultury, życia społecznego. Ciekawe jest również spostrzeżenie, że napisane przez uczniów prace są dłuższe, co przekłada się na pogłębioną, bo wieloaspektową analizę problemu. Wszystkie prace reprezentują również jednolity schemat: rozbudowany

⁵³⁷ W przykładzie pierwszym autor zwraca uwagę, że obejrzał film z rodzicami.

⁵³⁸ Chrzęstowska B., *Przedmiot, podmiot i proces. Szkice z metodyki kształcenia polonistycznego*, Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”, Poznań 2009.

⁵³⁹ Vide ibidem, s. 90–91.

wstęp oparty na wprowadzeniu do tematu, graficznie zaznaczone argumenty oraz podsumowanie, w którym zebrane zostały wnioski.

Prace w formie rozprawek różnią się od wypowiedzi argumentacyjnych natężeniem nagromadzonego języka perswazji, którego w rozprawkach jest mniej. Uwagę zwraca fakt, że narracja tekstu ukierunkowana jest na udowodnienie stanowiska, a nie, jak miało to miejsce w przypadku wypowiedzi argumentacyjnej, na przekonanie odbiorcy do niego. Tym samym zmienia się rola odbiorcy, którego w przypadku rozprawki dużo trudniej nazwać czy zidentyfikować.

Wydaje się, że przyczynę tego stanu rzeczy należy upatrywać w dwóch, istotnych czynnikach. Pierwszym z nich, będzie świadomość nauczyciela, który organizując proces dydaktyczny, zwraca uwagę na różnice pomiędzy wypowiedzią argumentacyjną a rozprawką. Kolejnym jest fakt, że rozróżnienia wspomnianych gatunków wypowiedzi pisemnych upatrywać można w samym temacie, który przypadku wypowiedzi argumentacyjnych, wydaje się być dość ogólny (np. „Czy warto być sławnym?, Uczciwość człowieka kształtuje się w domu, Lepiej jest spędzać wakacje nad morzem czy w górach?” itp.), tym samym pozostawia autorowi wiele miejsca na swobodną wypowiedź, przy jednoczesnej możliwości zakotwiczenia kontekstu i odwołań we własnych doświadczeniach i obserwacjach. Inaczej jest w przypadku rozprawki, w odniesieniu do której tematy sformułowane są w taki sposób, żeby uczeń przyjął wymaganą formę, np. „Napisz rozprawkę na temat ...; Uzasadnij słuszność tezy... Rozważ ...” itp., a w realizacji uczniowie zobowiązani są do przytoczenia odpowiednich artefaktów i przykładów.

Warto zaznaczyć, że w praktyce szkolnej, rozprawka jest narzędziem, które umożliwia sprawdzenie nie tylko umiejętności retorycznych, ale również sprawdzenie znajomości oraz stopnia zrozumienia problematyki omawianych lektur obowiązkowych. W celu zobrazowania problemu zaprezentować można analizę prac uczniowskich. Badanie przeprowadzono z udziałem trzech grup: E 2020, E 2021 oraz E 2022, a pretekstem stała się możliwość zobrazowania prowadzenia logicznego wyводу oraz umiejętności poparcia argumentu odniesieniem literackim. W tym zakresie uwagę skoncentrowano na pojawiających się streszczeniach wątków oraz sposobach omówienia problematyki. W zakresie wymaganych odwołań znalazły się następujące lektury obowiązkowe: Adam Mickiewicz *Dziady cz. II*, Henryk Sienkiewicz *Quo vadis*, Juliusz Słowacki *Balladyna*, Aleksander Fredro *Zemsta*, Aleksander Kamiński *Kamienie na szaniec*, Jan Kochanowski

fraszki i treny. Wśród zaproponowanych do realizacji tematów pojawiły się również takie, w których pozostawiono możliwość wyboru lektury obowiązkowej uczniowi⁵⁴⁰.

Wśród tematów analizowanych prac wymienić można:

Temat 1.: Rozważ, czy nauki moralne wpisane w treść *Dziadów cz. II* Adama Mickiewicza są nadal aktualne. W pracy odwołaj się do lektury, innych znanych książek, filmów czy życia⁵⁴¹.

Grupa badawcza: klasa VII, E 2022 oraz E 2021.

Temat zaproponowany do redakcji po omówieniu lektury Adama Mickiewicza *Dziady cz. II*. Praca klasowa.

Temat 2.: Co w kontekście *Dziadów cz. II* znaczy być człowiekiem? Rozważ problem w rozprawce. Odwołaj się również do innej lektury obowiązkowej.

Grupa badawcza: klasa VII, E 2020.

Temat zaproponowany do redakcji po omówieniu lektury Adama Mickiewicza *Dziady cz. II*. Zadanie domowe.

Temat 3.: Odwołując się do wybranej lektury obowiązkowej oraz innych przykładów z literatury, uzasadnij, że miłość jest wartością, która zmienia życie człowieka⁵⁴².

Grupa badawcza: klasa VII, E 2021.

Temat pracy zaproponowany do realizacji po omówieniu lektury *Quo vadis* Henryka Sienkiewicza. Zadanie domowe.

Temat 4.: Uzasadnij słuszność tezy: wartości renesansowego twórcy są aktualne we współczesnym świecie. W argumentacji odwołaj się do myśli filozoficznych zachowanych w twórczości Jana Kochanowskiego.

Grupa badawcza: klasa VII, E 2021.

Temat pracy zaproponowany do realizacji po omówieniu cyklu trenów i fraszek Jana Kochanowskiego. Praca klasowa.

Temat 5.: Odwołując się do *Balladyny* Juliusza Słowackiego oraz innych poznanych tekstów literackich, rozważ problem, czy wina zawsze zostanie ukarana, a dobro nagrodzone.

Grupa badawcza: klasa VII, E 2022.

Temat pracy zaproponowany do realizacji po omówieniu *Balladyny* Juliusza Słowackiego. Zadanie domowe.

Temat 6.: Miłość fatalna czy uczucie nadające życiu sens?⁵⁴³

⁵⁴⁰ W tym momencie można było również obserwować popularność, tudzież elastyczność (w rozumieniu takim, że wybrane wątki można przywołać w niemal każdym kontekście) niektórych z przytaczanych lektur. Analiza tej prawidłowości nie została jednak zaplanowana, w efekcie też nie została zrealizowana.

⁵⁴¹ Temat zrealizowany na podstawie zadania: *Czy nauki moralne zawarte w utworze mają charakter uniwersalny? Porozmawiajcie o tym w klasie, następnie stwórzcie kodeks postępowania, którym powinien kierować się każdy człowiek, Nowe Słowa na start*, Podręcznik do klasy siódmej, s. 260.

⁵⁴² Temat realizowany na podstawie zadania: *Kiedy miłość staje się siłą niszczącą, a kiedy zmienia człowieka na lepsze, przynosi dobro? Napisz wypracowanie na ten temat. Swoje argumenty zilustruj przykładami z powieści Sienkiewicza oraz innych utworów literackich*. Kościerzyńska J., Ginter J., Łęk K., Bielawska N., Kostrzewa J., Krzemińska J., op. cit., s. 128.

Grupa badawcza: klasa VII, E 2021.

Temat pracy zaproponowany do realizacji po omówieniu *Balladyny* Juliusza Słowackiego. Praca klasowa.

Temat 7.: „Jeden ogień, drugi woda. Chcąc pogodzić, czasu szkoda.” Czy zgadzasz się z opinią Waława? Napisz rozprawkę, w której uzasadnisz swoje stanowisko. W pracy odwołaj się do konkretnych przykładów z komedii Aleksandra Fredry.

Grupa badawcza: klasa VII, E 2022.

Temat pracy zaproponowany do realizacji po omówieniu *Zemsty* Aleksandra Fredry. Praca klasowa.

Temat 8.: Papkin, bohater *Zemsty* Aleksandra Fredry twierdził, że: „Wdzięczność ludzi, wielkość świata – każdy siebie ma na względzie. A drugiego za narzędzie. Póki dobre – cacko, złoto; Jak zepsute – ruszaj w błoto”. Napisz rozprawkę, w której ustosunkujesz się do tej opinii. W argumentacji wykorzystaj znajomość lektury obowiązkowej i innego tekstu literackiego.

Grupa badawcza: klasa VIII, E 2020.

Temat pracy zaproponowany do realizacji w ramach przygotowania do egzaminu ósmoklasisty. Zadanie dodatkowe.

Temat 9.: Rozważ, czy warto było organizować akcję pod Arsenalem? W argumentacji odwołaj się do faktów z lektury *Kamienie na szaniec* oraz innych źródeł historycznych. W przypadku tych drugich załącz bibliografię.

Grupa badawcza: klasa VIII, E 2022.

Temat pracy zaproponowany do realizacji po omówieniu *Kamieni na szaniec* Aleksandra Kamińskiego. Zadanie domowe.

Temat 10.: Podróż niejedno ma imię... Napisz rozprawkę, w której rozważysz, jakie znaczenie miało podróżowanie w życiu wybranych przez Ciebie bohaterów literackich.

Temat pracy zaproponowany w ramach przygotowań do egzaminu ósmoklasisty. Zadanie dodatkowe.

Temat 11.: Napisz rozprawkę, w której rozważysz, czy doświadczenia życiowe bohaterów literackich mogą być pouczające dla czytelników. Odwołaj się do wybranej lektury obowiązkowej i innego utworu literackiego.

Grupa badawcza: klasa VIII, E 2021.

Temat pracy zaproponowany w ramach przygotowań do egzaminu ósmoklasisty. Zadanie dodatkowe.

Temat 12.: Napisz rozprawkę, w której rozważysz, czy w sytuacji próby ludzie mogą liczyć na pomoc innych. W swoim wypracowaniu odwołaj się do wybranej lektury obowiązkowej oraz do innego utworu literackiego⁵⁴⁴.

Grupa badawcza: klasa VIII, E 2020.

⁵⁴³ Temat pracy na podstawie zadania: *Napisz wypracowanie pt. „Miłość fatalna czy uczucie nadające sens życiu?”*. Odwołaj się do przykładów ze znanych Ci utworów literackich i tekstów kultury. Ibidem, s. 31.

⁵⁴⁴ Temat 10–12: Grzechowska J., Grzybowska N., Cisowska A., op. cit., s. 182.

Temat pracy zaproponowany do realizacji w ramach przygotowania do egzaminu ósmoklasisty. Zadanie domowe.

Poddając bliższemu oglądowi budowę tematów rozprawek szkolnych, można zauważyć, że składają się one z komponentów:

1. Sposób prowadzenia wywodu: „rozważ, uzasadnij, ustosunkuj się”.
2. Problem: „miłość jest wartością, nauki moralne, być człowiekiem, wartości aktualne we współczesnym świecie, wina i kara, potwierdzenie lub zaprzeczenie opinii bohatera literackiego, ocena wydarzenia przedstawionego w lekturze, znaczenie podróży”, itp.
3. Ramy odwołań:
 - a) Wpisane bezpośrednio: „odwołaj się do lektury, lektury obowiązkowej, znanych filmów; książek; źródeł historycznych”; itp.
 - b) Wpisane pośrednio: „Jeden ogień, drugi woda (...) Czy zgadzasz się z opinią Wacława?; Jakie znaczenie miało podróżowanie w życiu wybranych przez Ciebie bohaterów literackich?”; itp.

Zaproponowane do realizacji tematy podzielić można następująco na:

- a) Rozprawki, których celem jest rozważenie problemu w kontekście lektur obowiązkowych oraz innych tekstów literackich: tematy 1.–6.
- b) Ocena słuszności stanowiska w odniesieniu do problematyki lektury obowiązkowej: tematy 7.–8.
- c) Ocena podjętych przez bohaterów książki działań w odniesieniu do lektury obowiązkowej oraz informacji pozyskanych w ramach własnych poszukiwań: temat 9.
- d) Problem, którego rozważenie odnieść należy nie tylko do lektury obowiązkowej, ale również do doświadczeń autora pracy: tematy 10.–12.

4. Wymagania formalne: tutaj objętość pracy.

Odnosząc tematy do idei edukacji retorycznej, można stwierdzić, że współcześni uczniowie, podobnie jak studenci starożytni, tworząc wypowiedź odwołują się do powszechnie znanych, bo wpisanych w podstawę programową, tekstów literackich. Na ich podstawie rozważają temat uniwersalnego przesłania lektur szkolnych, uzasadniają wartość wybranych postaw czy zachowań, odnoszą problematykę wpisaną w dzieła do współczesnych zjawisk kulturowych i społecznych, rozpatrują problemy natury etycznej, polemizują z wypowiedziami i postępowaniem bohaterów.

Poprawność merytoryczną w toku argumentacyjnym odnieść należy do sposobu i zakresu przywoływania przykładów popierających konkretny argument. Wśród sposobów przywołań wymienić można: 1. streszczenie problemowe ukierunkowane na zarysowanie problematyki utworu lub wątku utworu oraz 2. wskazanie analogii literackiej, przywołanie cytatu.

Przykładem streszczenia problemowego może być fragment pracy ucznia klasy VII:

Z całą pewnością mogę stwierdzić, że Adam Mickiewicz zwraca uwagę czytelnika na fakt, że aby osiągnąć pełnię człowieczeństwa należy zaznać w życiu zarówno dobra jak i zła. Dlatego właśnie Guślarz w przyziemnej kaplicy najpierw gościł duchy dwójki dzieci – Józia i Rózi, które proszą o ziarno gorczycy. Z ich ust padają następujące słowa: „Kto nie zaznał gorczy ni razu, ten nie zazna słodyczy w niebie.” Bycie człowiekiem w kontekście tego zdania oznacza, że życie nie składa się jedynie z samych przyjemności i nie można przez nie przejść lekko, łatwo i przyjemnie, ale jesteśmy zobowiązani doświadczyć również czegoś złego, nieprzyjemnego, przykrego. Życie ludzkie składa się bowiem z kontrastów, nie jesteśmy w stanie docenić dobra nie znając zła (temat 1., fragment wypracowania 27.).

Autorka powyższej realizacji wywód rozpoczyna od twierdzenia, że Mickiewicz kieruje uwagę czytelnika „na fakt, że aby osiągnąć pełnię człowieczeństwa należy zaznać zarówno dobra jak i zła”. W toku dowodzenia interpretuje słowa Guślarza: „Bycie człowiekiem w kontekście tego zdania oznacza, że ...” i dalej, odnosząc problematykę do współczesności „jesteśmy również zobowiązani doświadczyć ...”, zamyka wywód uogólnieniem: „Życie ludzkie składa się bowiem z kontrastów, nie jesteśmy w stanie docenić dobra, nie znając zła”.

Innym przykładem streszczenia problemowego jest fragment pracy:

Wręcz podręcznikowym, idealnie wpasowującym się w to stwierdzenie przykładem jest powieść Henryka Sienkiewicza zatytułowana “Quo vadis”. Marek Winicjusz, przedstawiający uosobienie egoizmu i porywczosci, podczas pobytu w domu Aulusów zakochuje się w pięknej dziewczynie, Ligii. Pragnie ją zdobyć za wszelką cenę, nie zwracając uwagi na innych, brnie jedynie przed siebie do jasno wyznaczonego celu. Jednak mimo wielu prób, nie udaje mu się to. Pewnego razu, na skutek odniesionych obrażeń, zmuszony jest pozostać wśród starannie opiekujących się nim chrześcijan. Dotychczas odrzucał tę wiarę i nie rozumiał jej, a w życiu kierował się wyłącznie własnym dobrem. Jednak za sprawą miłości do Ligii zapragnął zmiany. Przyjmując chrześcijańskie wartości staje się człowiekiem pokornym, opiekuńczym, zdolnym do poświęceń i szanującym innych. Inaczej mówiąc, zupełnym przeciwieństwem dawnego siebie. Ta zmiana wartości i priorytetów dała mu w przyszłości także zupełnie inny punkt widzenia na wszystkie podejmowane decyzje (temat 3. fragment wypracowania 28.).

Autorka pracy koncentruje dowodzenie na przemianie bohatera motywowanej silnym uczuciem do chrześcijanki. W toku wywodu wskazuje na cechy Marka Winicjusza:

„uosobienie egoizmu i porywczosci”, dalej moment przełomowy: „jednak za sprawą Ligii zapragnął zmiany” i ostatecznie skutki przemiany „staje się człowiekiem pokornym, opiekuńczym, zdolnym do poświęceń i szanujących innych”. Rozważania zamyka skutkami przemiany: „Ta zmiana wartości i priorytetów dała mu w przyszłości także zupełnie inny punkt widzenia na wszystkie podejmowane decyzje”. Wczytując się dogłębnie w tok argumentacji, dostrzec można, że autorka pracy odnosi się nie tylko do siły miłości, która doprowadziła do przemiany bohatera, ale również do problematyki całego utworu, jaką jest ścieranie się świata pogańskiego i chrześcijańskiego. Świadczy o tym fragment: „Pewnego razu, na skutek odniesionych obrażeń, zmuszony jest pozostać wśród starannie opiekujących się nim chrześcijan. Dotychczas odrzucał tę wiarę i nie rozumiał jej, a w życiu kierował się wyłącznie własnym dobrem”. W ten sposób dostrzeżona przez autorkę pracy przemiana bohatera odniesiona została do ogólnego przesłania utworu.

Przykładem streszczenia utworu może być fragment pracy:

Po pierwsze pomimo wielu starań bohatera wina i tak zostanie ukarana. Dobrym przykładem może być Balladyna, Juliusza Słowackiego. Główna bohaterka, Balladyna przez zazdrość do swojej siostry Aliny która była już blisko wyjścia za Kirkora, zabiła ją. Jak możemy się domyślić to Balladyna została żoną Kirkora. Na wszelkie sposoby później próbowała zachować swoją tajemnicę. Zabiła wszystkich którzy wiedzieli, domyślali się, albo ją podejrzewali, nawet swojego męża. Jednak mimo swoich wszelkich starań prawda zawsze wychodziła na jaw. Kiedy Balladyna myślała, że jest już bezpieczna i nikt nie dowie się o jej winie, musiała oszczędzić córkę swojej matki, czyli dokładniej samą siebie. Czy jest ona winna, czy nie. Zdecydowała, że jest winna, nagle z nieba prosto w Balladynę trafił piorun i ją zabił. Pomimo swoich starań Balladyna i tak została ukarana co dobrze pokazuje, że wina zawsze zostaje ukarana, a dobro nagrodzone (temat 5., fragment wypracowania 29.).

Autorka pracy w toku dowodzenia wskazując na najważniejsze wydarzenia lektury, streszcza *Balladynę* Juliusza Słowackiego. Do wydarzeń tych zaliczyć należy: 1. zabicie Aliny (poparte motywem); 2. poślubienie Kirkora; 3. kolejne zbrodnie; 4. moment sądu; 5. Wymierzona kara. Przykład losów bohaterki prowadzi autorkę do wniosków wyrażonych prawdą ogólną: „wina zawsze zostaje ukarana, a dobro nagrodzone”.

Analogicznym przykładem może być fragment pracy:

Moim drugim przykładem potwierdzającym tezę jest książka Erica Emmanuela Schmitta „Oskar i pani Róża”. Główny bohater powieści – dziesięcioletni Oskar choruje na śmiertelną chorobę. Jego rodzice nie mają odwagi wyznać mu w jak bardzo poważnym stanie się znajduje. Na domiar tego praca i odległość od miejsca zamieszkania nie pozwala im na częste odwiedzanie syna w szpitalu. Pewnego dnia do chłopca zaczyna przychodzić wolontariuszka – pani Róża, która jako jedyna z osób znajdujących się w najbliższym otoczeniu dziesięcioletka wyjawia prawdę o

jego stanie zdrowia. Dzięki niej Oskar spędza i wykorzystuje jak najlepiej potrafi swoje ostatnie dni. Pomimo tego, że przedstawienie tragicznej rzeczywistości dziecku na pewno nie należało do najłatwiejszych, wolontariuszka jako jedyna miała odwagę się z tym zmierzyć, a nawet wesprzeć Oskara w trudnych chwilach (temat 12., fragment wypracowania 30.).

Autorka pracy przywołuje najważniejsze wydarzenia wpisane w treść lektury. Będą to: 1. śmiertelna choroba Oskara; 2. zachowanie rodziców; 3. rozłąka z rodzicami; 4. wizyty wolontariuszki; 5. ujawnienie prawdy o chorobie; 6. skutki rozmowy z panią Różą. Streszczenie fabuły utworu w toku dowodzenia pełni tutaj funkcję argumentu opartego na konkluzji: „Pomimo tego, że przedstawienie tragicznej rzeczywistości dziecku na pewno nie należało do najłatwiejszych, wolontariuszka jako jedyna miała odwagę się z tym zmierzyć, a nawet wesprzeć Oskara w trudnych chwilach”.

Argumentacja prac uczniowskich poparta zostaje również poprzez wskazanie analogii literackiej czy wprowadzenie cytatu. Przykładem pierwszej realizacji jest fragment pracy

Kolejnym argumentem potwierdzającym słuszność mojej tezy jest cytat wypowiedziany przez Różę i Józia: „kto nie doznał goryczy ni razu, ten nie dozna słodczy w niebie”. Cytat ten przypomina mi fragment książki „Mały Książę” kiedy róża dawała rozkazy Małemu Księciu, który pracowicie je wykonywał, tylko po to aby miała wygodnie i przyjemnie. Róża nigdy nie zaznała ciężkiej pracy, przez co nie mogła dostać wybaczenia od chłopca. Podsumowując, w życiu trzeba doznać ciężkiej pracy i trudu, a nie tylko wygod (temat 1., fragment wypracowania 31.).

Autorka pracy odnosi cytat utworu Adama Mickiewicza *Dziady cz. II* do wątku utworu Antoine’a de Saint-Exupéry’ego *Mały Książę*. Podstawą analogii stała się w tym przypadku postawa życiowa bohaterów. Żadna z nich nie została jednak dostatecznie opisana, w konsekwencji czego w powyższym przykładzie brakuje spójności logicznej wyводу, którego uwieńczeniem są wnioski ogólne: „Podsumowując, w życiu trzeba doznać ciężkiej pracy i trudu, a nie tylko wygod”.

Innym przykładem pracy, której autorka wywód argumentacyjny opiera na analogii, jest fragment pracy:

Uważam, że bycie człowiekiem oznacza również umiejętność naprawienia swoich błędów. Tutaj świetnym przykładem przedstawiającym dynamiczną postać jest „Opowieść Wigilijna” autorstwa Charlesa Dickensa. Mężczyzna - zanim nawiedziły go trzy duchy - nie zasługiwał na miano „człowieka”. Był skąpcem pozbawionym empatii oraz życzliwości. Ponadto nienawidził Świąt Bożego Narodzenia i utrudniał swoim pracownikom spędzanie tego czasu z rodziną. Jego zachowanie było podobne do Widma Złego Pana. Na szczęście jednak, po odwiedzinach trzech duchów bohater zmienił swoje nastawienie zarówno do świąt, jak i do całego świata. Zrozumiał co w życiu jest najbardziej istotne i postanowił wieść zupełnie inne życie. Uważam, że Ebenezer po swojej przemianie zasłużył sobie na miano prawdziwego człowieka (temat 1., fragment wypracowania 32.).

Autorka w toku wywodu zestawiała ze sobą dwie postawy bohaterów. Pierwszym jest Ebenezer Scrooge, bohater *Opowieści wigilijnej* Charlesa Dickensa, drugim Widmo z *Dziadów cz. II* Adama Mickiewicza. Tym, co bohaterów łączy – zdaniem autorki pracy – jest zachowanie bohaterów w okresie świąt Bożego Narodzenia. Ze względu na fakt, że uczennica w dość lakoniczny sposób wprowadza postać przywołanego dramatu (ogranicza się ono do zdania: „Jego zachowanie było podobne do Widma Złego Pana”) trudno określić stopień poprawności zarówno analogii, jak i interpretacji *Dziadów cz. II*.

Analiza prac uczniowskich pozwala wnioskować, że w celu zobrazowania argumentu uczniowie w toku dowodzenia posługują się streszczeniem problemowym, streszczeniem utworu, streszczeniem wątku utworu oraz analogią. W narracji streszczenie przyjmuje charakter swobodnego opowiadania, skoncentrowanego bądź na losach, bądź na postawie bohaterów. W uzasadnionych przypadkach autorzy prac wprowadzają również elementy charakterystyki postaci. Argumenty zamknięte są konkluzją opartą na prawdach ogólnych lub wniosku, będącym podsumowaniem toku rozumowania, tym samym domykają wywód argumentacyjny.

Analiza rozprawek uczniowskich na płaszczyźnie zakresu i sposobu egzemplifikacji pozwala wnioskować, że znaczące różnice widoczne są na poziomie indywidualnych realizacji. Dzieje się tak dlatego, że wariantywność zaproponowanych tematów wiąże się z koniecznością przeprowadzenia różnorodnych procesów dedukcyjnych oraz znajomości artefaktów kulturowych i literackich.

Droga, którą wybiera uczeń, jest ścieżką indywidualną i uzależniona jest często od jego zainteresowania przedmiotem. Umiejętność komponowania logicznego wywodu odnosi się zarówno do całości, jak i fragmentów wypowiedzi uczniowskiej. Jak wskazuje Kazimierz Trzęsicki w *Logika. Nauka i Sztuka*⁵⁴⁵: „O logice mówimy (...) jako o pewnej umiejętności, sprawności w jasnym komunikowaniu myśli, poprawnym rozumowaniu i skutecznym argumentowaniu”. Jeśli przyjrzeć się powyższemu stanowisku, okaże się, że dominującymi wyznacznikami logiki będą jasność komunikowania myśli, poprawne rozumowanie oraz skuteczna argumentacja.

Trudno określić na jakim etapie umiejętności dedukcyjne kształtowane są w szkole. Bez wątplenia rozwijane są one nie tylko na lekcjach języka polskiego, a nieoszacowaną wartość stanowią tu będą wszelkie zadania oparte na eksperymencie, doświadczeniu i obserwacji, praktykowane na lekcjach na przykład przedmiotów ścisłych. Inną kwestią

⁵⁴⁵ Trzęsicki K., *Logika. Nauka i Sztuka*, Białystok 1996, s. 13.

pozostaje przeniesienie tych umiejętności na umiejętność tworzenia logicznie uporządkowanej wypowiedzi. W tym aspekcie najtrafniejszym okaże się możliwość zastosowania narzędzi retorycznych. Konieczność zachowania stylu, uporządkowanej kompozycji, której podlega rozprawka, pozwalają rozwijać świadomość na temat istoty samego tekstu, jego wewnętrznej organizacji opartej na zachowaniu porządku wywodu popartego odpowiednimi przykładami.

Umiejętność redagowania rozprawki jest umiejętnością złożoną. Wpisana w dyskurs edukacyjny forma wymaga od ucznia nie tylko refleksji na temat opisywanych zjawisk, ale również ukierunkowanej wiedzy, umiejętności interpretacji oraz selekcji zaprezentowanego zakresu egzemplifikacyjnego. Jest to umiejętność, która stanie się podstawą tworzenia tekstów o charakterze argumentacyjnym wymaganych na dalszych etapach edukacji.

6.3 Przemówienie

Przemówienie jest kolejną z dłuższych form wypowiedzi o charakterze argumentacyjnym⁵⁴⁶, którą należy rozumieć jako tekst redagowany z intencją przekonania odbiorcy do własnego stanowiska. Jak omówiono w rozdziale podejmującym kwestię modelowych wypowiedzi, na etapie szkoły podstawowej jego tworzenie ukierunkowane jest w stronę wypowiedzi pisemnej, wynika to z charakteru egzaminu ósmoklasisty⁵⁴⁷.

W realizacjach uczniowskich bezsporną różnicą w odniesieniu przemówienia do wypowiedzi argumentacyjnej oraz rozprawki będzie konieczność zwrócenia uwagi na kreowaną w treści relację nadawcy i odbiorców (audytorium) oraz celową, bo przemyślaną jako wpływającą na odbiorcę, perswazję wypowiedzi. Determinującym czynnikiem okaże się określona w temacie i zakresie realizacji sytuacja komunikacyjna.

Przygotowanie uczniów biorących udział w badaniu do redakcji przemówienia oparto na materiałach zaplanowanych do realizacji przez prowadzącego badanie. Zgodnie z założonym planem, w klasach VIII przeprowadzono cykl lekcji, następnie zadaniem uczniów było zredagowanie i wygłoszenie przemówienia na wybrany przez siebie temat. W badaniu wzięły udział dwie grupy badawcze: E 2021 i E 2022.

⁵⁴⁶ O tematach o charakterze argumentacyjnym wspomina się w Informatorze Centralnej Komisji Egzaminacyjnej w odniesieniu do realizacji wypracowań uczniowskich. W kategorię tych wypracowań (tekstów) wpisano: rozprawkę, artykuł i przemówienie. Vide CKE, Informator, s. 7. W dalszej części Informatora „temat o charakterze argumentacyjnym” zostaje zastąpiony „wypowiedzią o charakterze argumentacyjnym”, vide tamże, s. 9.

⁵⁴⁷ Egzamin ósmoklasisty ma charakter pisemny.

Ze względu na fakt, że grupa badawcza E 2021 realizowała zadanie jedynie w warunkach zdalnych, badanie poszerzono o aspekt sposobu wygłaszania mowy we wrześniu 2021 roku dla grupy E 2022. W efekcie opisowi poddano:

1. przemówienia uczniowskie zaprezentowane jedynie w wersji pisemnej (E 2021 i E 2022), co pozwoliło na zwrócenie uwagi na umiejętność kreowania sytuacji komunikacyjnej i określenie roli audytorium oraz wskazanie zastosowanych rodzajów argumentów i środków językowych;
2. wystąpienia uczniów (E 2022), co pozwoliło na opisanie różnicy pomiędzy zredagowanym a wygłoszonym tekstem. W tym zakresie istotne okazały się przygotowane przez uczniów mowy uzupełnione o notatki wpływające na zaplanowaną realizację ustną oraz obserwacje nauczyciela.

Uczestnikom badania zasugerowano samodzielne wybranie tematu. Ich spis oraz omówienie realizacji uczniowskich poszerzą kontekst badania o informacje na temat zainteresowań kulturowych i społecznych młodzieży.

Cykl lekcji obejmował sześć jednostek lekcyjnych skoncentrowanych wokół dwóch tematów: idei sztuki oratorskiej (*Sztuka oratorstwa*) oraz warsztatu mówcy (*Przemówić*). Zaprezentowane poniżej notatki powstały podczas zajęć odbywających się w trybie zdalnym. Wypracowane podczas lekcji materiały są notatkami, w których tworzenie, dzięki udostępnieniu dokumentu, zaangażowani byli wszyscy uczniowie. Notatki nie zostały poprawione ani uzupełnione w trakcie opisu, to znaczy, że zostały przytoczone w jej oryginalnej formie i treści, a sporządzane były w toku rozmowy kierowanej.

Temat: Sztuka oratorstwa.

Celem lekcji było zwrócenie uwagi uczniów na sztukę oratorską. W tym aspekcie w formie wykładu uczniowie dowiedzieli się kim jest retor, czym jest retoryka i erystyka oraz jaką funkcję w tym kontekście pełni perswazja. Następnie rolę przemówienia odniesiono do współczesnych zastosowań, a jej charakter tekstowy do rozprawki. Tu w zakresie następujących terminów: teza, hipoteza, argument, kontrargument.

Podczas lekcji zwrócono szczególną uwagę na ważną dla tego typu tekstu rolę audytorium. W tym zakresie podczas rozmowy kierowanej uczniowie wskazywali na okoliczności wygłaszanej mowy i odbiorców.

Notatka z lekcji 1

mowa wygłoszona do grona osób (audytorium) w określonej okoliczności:

okoliczność	audytorium
ślub: toast: mowa pochwalna emocje: wzruszenie, szczęście cel: podkreślenie rangi wydarzenia	rodzina i przyjaciele, znajomi, osoby nieznane (na przykład rodzina panny młodej dla pana młodego i odwrotnie)
rozpoczęcie roku szkolnego – przemówienie dyrektora emocje: duma, nadzieja, lęk cel: motywacja do nauki, podkreślenie rangi edukacji	uczniowie, rodzice, nauczyciele
Urodziny (życzenia) wyjątkowi laureaci (gratulacje) pogrzeb (mowa pochwalna) emocje (w zależności od sytuacji): smutek, rozżalenie, duma, radość cel (w zależności od sytuacji): uczczenie kogoś; wyrażenie szacunku, przedstawienie w dobrym świetle.	rodzina, znajomi, osoby bliskie solenizantowi, laureatowi, osobie zmarłej, ale nieznane osobie wygłaszającej mowę

Kolejnym etapem zajęć było określenie innych okoliczności, podczas których wygłaszane są mowy. Uczniowie wskazali na następujące sytuacje: konieczność wprowadzenia zmian w państwie/przedsiębiorstwie; inauguracja ważnych wydarzeń (dzień książki, otwarcie boiska szkolnego, rozpoczęcie igrzysk/olimpiady, przyjęcie nagrody (podziękowanie, gratulacje), kazanie, powitanie ważnych osobistości, pożegnanie ze szkołą (mowa absolwenta).

W celu poszerzenia wiedzy na temat roli przemówienia przygotowano prezentację na temat demokracji ateńskiej. W tym zakresie uwagę zwrócono na życie polityczno-społeczne starożytnych Aten. W ramach rozmowy kierowanej nazewnictwo greckie odniesiono do współczesnych zastosowań.

Notatka z lekcji 2

Agora – rynek plac w starożytnej Grecji (Ateny), na którym toczyło się życie handlowe, towarzyskie i polityczne.

Forum Romanum – plac w starożytnym Rzymie, rzymski odpowiednik agory.

Agora współcześnie – nazwa czasopisma/wydawnictwo.

Forum współcześnie – miejsce wymiany poglądów – forum internetowe, forum rzeczoznawców.

Podczas prezentacji przywołano również kontekst demokracji:

Demokracja – ustrój zakładający „władzę ludu”; współcześnie – obywatele biorą udział w wyborach: parlamentarne (sejm i senat); prezydenckie (prezydent państwa, prezydenci miast); samorządowe.

Na tej podstawie określono współczesną rolę mówców i rolę audytorium:

Kandydaci muszą przekonać o tym, że warto na nich głosować:

- organizują kampanię wyborczą: plakat; spotkania z wyborcami: przemowa i rozmowy
- sztuczki w kampanii: kandydaci wskazują na to, że:

1. rozumieją swoich potencjalnych wyborców: znają codzienne życie; są jednymi z nich; jestem jednym z Was.
2. podają rozwiązania.

Na koniec zajęć poszerzono definicję przemówienia. Uczniowie w czasie rozmowy do definicji zaproponowanej na wstępie wskazywali różne rodzaje mów oraz określali ich cele.

Notatka z lekcji 3

1. Przekonać: skutecznie zmienić czyjeś zdanie, opinię innych do własnych racji, na przykład w mowie: kandydata na prezydenta; wprowadzenie zmian ustrojowych, np. odpisanie ustawy; w obronie; w akcie oskarżenia.
2. Utwierdzić w przekonaniu, wzmocnić motywację; dać nadzieję: na przykład wskazać, że jest to jedynie okres przejściowy.
3. Przeciwdziałać: zapobieganie braku stabilizacji: na przykład w pandemii, w gospodarce.
4. Nauczanie, wyjaśnienie, naprowadzenie: w celu poprawy czyjegoś zachowania.
5. Gratulacje i życzenia: śluby, wysokie osiągnięcia w konkursach, dobrej oceny.
6. Podziękowania: na przykład gala Oskarów.
7. Prezentacja własnej osoby/osiągnięć, by: na przykład otrzymać upragnione stanowisko.
8. W celu zapewnienia zmian: na przykład mowa w szkole, mowa w celu zwrócenia uwagi na ochronę środowiska itp.

Temat: Przemówić.

Celem zajęć było zwrócenie uwagi na tekst przemówienia w zakresie budowania relacji z audytorium (budowanie nastroju, wzbudzanie uczuć), stosowania argumentów odnoszących się do faktów, logiki i emocji, ekspresji językowej wyrażonej środkami stylistycznymi oraz ich roli w przemówieniu. Na tym etapie uczniowie wskazywali również elementy odnoszące się do poznanych tekstów o charakterze argumentacyjnym: teza, argumenty i kontrargumenty.

Analizie poddano dwie mowy: Greta Thunberg: wystąpienie podczas szczytu ONZ w Nowym Jorku, we wrześniu 2019 oraz przemówienie Mateusza Morawieckiego: na okoliczność 100-lecia odzyskania przez Polskę niepodległości.

Praca z tekstem przemówienia prowadzona była na dwa sposoby:

W przypadku analizy wystąpienia Greta Thunberg nauczyciel motywował uczniów do:

1. wskazania elementów kompozycyjnych (wstęp, rozwinięcie, zakończenie);
2. określenia celu wypowiedzi i odnalezienia tezy;
3. określenia sposobu, w jaki autorka nawiązuje

relację z odbiorcą oraz wskazania w tym kontekście elementów perswazji (apostrof); 4. dalej – określenia ich charakteru (tu zwrócono uwagę na fakt, że dziewczynka przemawia do zgromadzenia ONZ w bezpośredni sposób, nie stosuje zwrotów grzecznościowych: Państwo⁵⁴⁸); 5. uczniowie nazywali również rodzaje pojawiających się argumentów i wskazywali środki stylistyczne oraz omawiali ich funkcję.

W przypadku analizy wystąpienia Mateusza Morawieckiego dokument udostępniony został wszystkim uczestnikom lekcji. Ich zadaniem było zaznaczenie elementów przemówienia ze szczególnym uwzględnieniem środków stylistycznych. Zadanie miało charakter konkursu: jeśli na przykład epitet został zaznaczony przez któregoś z uczniów, drugi nie mógł zaznaczyć go ponownie, tym samym zmotywowany był do dalszych poszukiwań. Wskazane elementy (kompozycyjne i językowe) zostały omówione z uwzględnieniem przez uczniów ich funkcji w tekście. Podczas zajęć wypracowano następujący materiał:

Notatka z lekcji 4

<p>Przemówienie:</p> <p>Oficjalna wypowiedź przygotowana na określoną okoliczność i skierowana do określonej grupy odbiorców. Celem przemówienia jest zaprezentowanie swojego stanowiska w określonej sprawie i przekonanie słuchaczy do jego przyjęcia.</p> <p>1. Przemówienie Greta <u>Thunberg</u></p> <p>Wstęp:</p> <p>Powitanie/określenie problemu/określenie celu wystąpienia/sformułowanie tezy.</p> <p>Nazywam się Greta Thunberg. Mam 16 lat, przyjechałam tu ze Szwecji i chcę, żebyście wpadli w panikę. Chcę, żebyście <u>panikowali</u>, jakby wasz dom się palił. Kiedy to mówię, zawsze ktoś mi tłumaczy, że to zły pomysł. Słyszałam od wielu polityków, że panika nie prowadzi do niczego dobrego. Zgadzam się z tym. Panika bez powodu to nie dobre. <u>Ale kiedy wasz dom płonie i musicie go ratować, żeby nie spłonął doszczętnie, wtedy pewien stopień paniki jest potrzebny.</u></p>	<p>Anna Domagała język oficjalny: Dale Carnegie: Jak stać się doskonałym mówcą i rozmówcą.</p> <p>Anna Domagała Politycy: kampania wyborcza/mowa motywacyjna trenera/zakończenie, rozpoczęcie roku/przed bitwą/</p> <p>Anna Domagała uczniowie/dzieci/ rodzice/ wyborców/grupy wyborców/</p> <p>Anna Domagała ściśle trzymamy się tematu</p> <p>Anna Domagała perswazja</p> <p>Anna Domagała</p> <p>Anna Domagała cel/ teza</p>
--	--

Rozwinięcie:

Argumenty odwołujące się do faktów: pożar katedry, uwalnianie olbrzymich ilości metanu, topniejąca wieczna zmarzlina w Arktyce, globalne ocieplenie, porozumienie paryskie.

Wczoraj cały świat patrzył z rozpaczą i przerażeniem, jak w Paryżu płonie katedra Notre Dame.

Te obliczenia nie uwzględniają nagłych, nieprzewidywanych wahań i sprzężeń zwrotnych, takich jak uwalnianie olbrzymich ilości metanu z szybko topniejącej wiecznej zmarzliny w Arktyce. Nie biorą też pod uwagę ocieplenia, które już się dokonało, a na razie jest maskowane przez zanieczyszczenie powietrza. Ani kwestii sprawiedliwości klimatycznej, o której wyraźnie mówi porozumienie paryskie, a bez której w ogóle nie można mówić o udanej transformacji na skalę planety.

Argumenty odwołujące się do emocji: wasz dom płonie, musicie go ratować.

⁵⁴⁸ Może to wynikać z faktu, że Greta Thunberg jest z pochodzenia Szwedką. W szwedzkiej kulturze komunikacyjnej zwroty grzecznościowe: Pan/Państwo są rzadko używane. To skutek rewolucji społecznej zapoczątkowanej w 1967 roku.

Panika bez powodu to nic dobrego. Ale kiedy wasz dom płonie i musicie go ratować, żeby nie spłonął doszczętnie, wtedy pewien stopień paniki jest potrzebny.

Argument wzmocniono metaforą: płonący dom to zagrożona planeta.

Utrzymanie kontaktu ze słuchaczami:

1. Obie strony uznają słuszność tego samego stanowiska:

Słyszałam od wielu polityków, że panika nie prowadzi do niczego dobrego. Zgadzam się z tym. Panika bez powodu to nic dobrego.

2. Bezpośrednie zwroty do adresata:

Ale kiedy wasz dom płonie i musicie go ratować, żeby nie spłonął doszczętnie, wtedy pewien stopień paniki jest potrzebny.

Pamiętajcie, proszę, że te obliczenia zakładają wykorzystanie technologii, które mają oczyścić atmosferę z astronomicznych ilości dwutlenku węgla, a których nie umiemy jeszcze stosować na odpowiednio wielką skalę.

3. Pytania retoryczne:

Czy naprawdę musimy się na to godzić? Jak długo znosić będziemy to bezprawie?

4. Tryb rozkazujący i czasowniki modalne:

Trzeba to zmienić. Nie pozostawaj obojętny. Włącz myślenie.

Notatka z lekcji 5

Przemówienie Mateusza Morawieckiego

Szanowni Państwo!

Przez ostatnich 250 lat, wielu pokoleniom Rodaków musiała wystarczyć niepodległość schowana w polskich sercach, umysłach i nadziei. Bo niewiele jest w świecie krajów podobnie doświadczonych przez historię. I krajów które – tak jak my – mogą być dumne, że w swojej trudnej historii zdały egzamin z człowieczeństwa, poświęcenia i solidarności. My zdaliśmy.

Ale historia się nie kończy.

Rocznica odzyskania niepodległości to data, która przede wszystkim powinna przypominać nam o wielkim zobowiązaniu wobec przyszłości Polski. O tym jak nasz kraj będzie wyglądał w kolejnych latach i za następne sto lat. Jaką Polskę chcemy zostawić naszym dzieciom, wnukom, naszej wspólnotce narodowej, w tej sztafecie pokoleń.

Wolna Polska to zobowiązanie, żeby wyznaczyć sobie ambitne cele, dzięki którym Polskę uczynimy silniejszą, a życie w niej – szczęśliwszym.

Podstawowym zadaniem państwa polskiego musi być więc konsekwentne podnoszenie jakości życia polskich rodzin. Poprzez politykę prorodzinną, dzięki przedsiębiorczości Polaków, poprzez tworzenie coraz lepszej jakości miejsc pracy, wzmocnienie siły polskiej gospodarki, możemy w perspektywie kilkunastu lat osiągnąć to, co w dotychczasowej historii Polski właściwie nigdy się nie zdarzyło: dogonić rozwinięte kraje Zachodu.

Musimy zrobić wszystko, aby nasz wspólny dom uczynić bezpiecznym i zasobnym na długie, długie lata. To zadanie dla dzisiejszych patriotów, rządu, obywateli, a także opozycji. Nasze wspólne zadanie.

Filip Tritt
powitalny zwrot do adresata

Anna Domagała-Trzebuchowska
Czyli? Jak nazywa się ten środek poetycki? Czy znajdujesz w tekście inne zwroty do adresata? Jaką penię one rolę w przemówieniu?
Anna Domagała-Trzebuchowska

Olga Korzeniewska
powtórzenie

Zofia Genera
rozwinięcie

Kacper Kowalewski
Marked as resolved
Kacper Kowalewski
Re-opened
Anna Domagała-Trzebuchowska
To zbyt ogólnie. Ile pojawia się argumentów?

Olga Korzeniewska
zdanie rozkazujące

Zwróć uwagę na osobę liczby mnogiej.
Dlaczego przemawiający używa tej formy?

Dla wszystkich starczy miejsca pod białą-czerwoną flagą!	Magdalena Dominiak metafora
W tym szczególnym Dniu Niepodległości radośnie świętujemy naszą wolność. Wolność narodu i wolność każdego z nas. Świętujemy ją razem, rodzinnie, z sąsiadami. Wspólnie z tymi, z którymi być może na co dzień, w pewnych sprawach... nie do końca się zgadzamy. Ale w jednej sprawie zgodzić się powinniśmy – własne, niepodległe państwo to nasz największy skarb, największa wartość i największa szansa na dobrą przyszłość POLSKI.	Anna Domagała-Trzebuchowska Więcej niż metafora. Białą - czerwoną flagą to przecież symbol. Przyjrzyj się uważnie fragmentowi, który zaznaczyłaś i spróbuj zastanowić się, jakie językowe cechy perswazji zostały tutaj zastosowane. Co oznacza zwrot "dla wszystkich"?
Życzę nam wszystkim, byśmy razem tę nadzieję lepszej przyszłości wykorzystali jak najpiękniej. Niech to święto będzie obchodzone w każdym zakątku naszej Ojczyzny, ale także na całym świecie, gdzie są nasi Rodacy. Niech to będą wspólne obchody.	Magdalena Kryjom argument odwołujący się do emocji odbiorcy
Święto wolnych i dumnych Polaków.	Anna Domagała-Trzebuchowska jakich emocji?
Jeszcze Polska nie zginęła, kiedy my żyjemy.	Piotr Dominiak zakończenie
	Anna Domagała-Trzebuchowska Czyli: co znajduje się w zakończeniu? Jakie słowa wartościujące? Czy mamy tutaj dyrektywy?
	Emilia Szulerowicz wstęp
	Anna Domagała-Trzebuchowska A gdybyś dopisała coś więcej: o czym właściwie mowa jest we wstępie?
W najbliższych dniach wszyscy będziemy świętować setną rocznicę odzyskania przez Polskę Niepodległości! Sto lat temu nasi przodkowie - bohaterstwem, orężem oraz pracą dyplomatyczną - wywalczyli nam wolną Rzeczpospolitą. Ofiarowali nam Ojczyznę, którą i dziś – bez względu na wiek, miejsce zamieszkania, wykształcenie i zawód – WSZYSCY SZCZERZE KOCHAMY!	Jan Domański epitet
W tych dniach wspominamy ojców naszej niepodległości: Józefa Piłsudskiego, Romana Dmowskiego, Ignacego Jana Paderewskiego, Wincentego Witosa, Wojciecha Korfańskiego czy Ignacego Daszyńskiego.	Anna Domagała-Trzebuchowska W jakim celu zastosowane zostały epitety? Czy jest ich więcej?
Przed i po odzyskaniu niepodległości wiele spraw ich różniło, często między sobą ostro się spierali. Ale w tych kluczowych dla Polski dniach, miesiącach i latach, mieli jeden wspólny cel: wolną, niepodległą, suwerenną Ojczyznę.	Julianna Jagucka wykrzyknienie
To dzięki staraniom tych wybitnych mężów stanu i wysiłkom całego społeczeństwa - kraj bez własnych instytucji, bez własnej gospodarki, bez waluty i prawa, stał się ważnym państwem na mapie Europy. Stał się białą-czerwoną wspólnotą Narodu polskiego. Umiłowaną II Rzeczpospolitą.	Anna Domagała-Trzebuchowska Czy rzeczywiście jest to wykrzyknienie? Co o tym świadczy? W jakim celu zostało zastosowane?
	Michał Cieślak wyliczenie
	Anna Domagała-Trzebuchowska W jakim celu pojawia się wyliczenie? Jaka pełni funkcję? Czy pojawia się jeszcze gdzieś indziej?
	Maciej Galicki epitet
	Anna Domagała-Trzebuchowska

Dekonstrukcja tekstów i analiza uczniowskich spostrzeżeń i komentarzy pozwala wnioskować, że uczniowie potrafili wskazać elementy kompozycyjne (wstęp, rozwinięcie i zakończenie); rodzaje argumentów (odnoszące się do faktów i emocji); pojawiające się w tekstach przemówień środki stylistyczne, potrafili w tym kontekście omówić ich funkcję; elementy perswazji: zdania rozkazujące, sugestię, elementy zaproszenia; zwrócili uwagę na sposób kreacji adresata, w tym służące jej językowe środki wyrazu.

Na podstawie wniosków i obserwacji wypracowanych podczas zajęć polecono uczniom zredagowanie własnego przemówienia. Treść polecenia brzmiała następująco:

Napisz przemówienie: na celujący⁵⁴⁹: na dowolny⁵⁵⁰ temat (najlepiej zgodny z Twoimi przekonaniami i zainteresowaniami) na bardzo dobry: wybierz dowolny temat z repetytorium⁵⁵¹. Pamiętaj o zastosowaniu: środków poetyckich/językowych; perswazyjności wypowiedzi; zastosuj argumenty odnoszące się do faktów/logiki/emocji; możesz wprowadzić również aforyzm/sentencję. Jeżeli opowiadasz treść lektury, zrób to funkcjonalnie – skup się nie tyle na

⁵⁴⁹ W stopniu trudności zadania znalazła się kwestia umiejętności samodzielnego, zgodnego z wymaganą formą tematu pracy, dlatego też szansę na najwyższą ocenę mieli uczniowie, którzy przywołali problem zgodny z ideą mowy.

⁵⁵⁰ Uczniowie samodzielnie zastanawiali się nad problemem wartym zaprezentowania, tj. problemem, którego kwestia jest, ich zdaniem, godna podjęcia w wymaganej formie.

⁵⁵¹ Oceną podkreślono stopień trudności zadania.

fabule, ile na problematyce, to ona stanie się kluczem porozumienia pomiędzy Tobą a odbiorcą. Pamiętaj – retoryka, jak pisał Ch. Perelman to "spotkanie umysłów". Niech Twoim adresatem będzie grupa, którą tylko Ty możesz zachęcić do określonych działań. Powodzenia!

Tematy wybranych przemówień uczniowskich.

Analiza prac uczniowskich ukierunkowana została na badanie kilku istotnych dla przemówienia kwestii:

1. Różnorodność zaprezentowanych problemów – w tym celu omówiono tematy wypracowań uczniowskich.
2. Kreowanie sytuacji komunikacyjnej i roli audytorium.
3. Rodzaje zastosowanych argumentów ze szczególnym uwzględnieniem argumentów odnoszących się do faktów, emocji i logiki.
4. Rodzaje i stopień zastosowania środków językowych.

W efekcie uczniowie zaprezentowali mowy odnoszące się do różnych zjawisk społecznych oraz do różnych okoliczności:

1. Jak muzyka, której słuchamy wpływa na nasze samopoczucie?
2. Tolerancja⁵⁵².
3. Święta Bożego Narodzenia to wyjątkowy czas.
4. Warto poznać Islandię.
5. Napisz przemówienie, w którym przekonasz rówieśników do prowadzenia zdrowego trybu życia⁵⁵³.
6. Strajk Kobiet, przemówienie zachęcające do pójścia na strajk.
7. Twoja szkoła obchodzi dzień przyjaciela. Napisz przemówienie, w którym przekonasz rówieśników, że prawdziwy przyjaciel jest bezcenny⁵⁵⁴.
8. Nie powinniśmy oceniać ludzi po wyglądzie.
9. Napisz przemówienie, w którym zachęcisz rówieśników do uprawiania sportu⁵⁵⁵.
10. Należy segregować śmieci.
11. W Twojej szkole organizowany jest międzynarodowy dzień filmu. Napisz przemówienie, w którym zachęcisz rówieśników do oglądania filmów.
12. Pisanie, szkoła, myśli.
13. Napisz przemówienie, w którym przedstawisz problem kupowania zwierząt jako prezent pod choinkę.
14. W Twojej szkole organizowane są obchody 40. rocznicy śmierci Aleksandra Kamińskiego. Napisz przemówienie w którym uzasadnisz, że postawy bohaterów *Kamieni na szaniec* są godne szacunku i uznania.⁵⁵⁶
15. Napisz przemówienie w którym zachęcisz rówieśników do prowadzenia zdrowego trybu życia.

⁵⁵² Temat tolerancji podjęło jeszcze trzech uczniów.

⁵⁵³ Temat zdrowego trybu życia podjęło jeszcze dwóch uczniów.

⁵⁵⁴ Autorka pracy podała temat z dopiskiem „własny”, sformułowanie tematu przypomina temat z publikacji dydaktycznej. Prawdopodobnie autorka zasugerowała się formą polecenia.

⁵⁵⁵ Temat sportu podjęło jeszcze czterech uczniów.

⁵⁵⁶ Temat pracy z Repetytorium ósmoklasisty wydawnictwa Nowa Era.

16. Napisz przemówienie w którym przekonasz rówieśników, że warto znaleźć w sobie siłę, by mierzyć się z trudnościami.
17. Wyższość bukszpanu nad berberysem.
18. Chroń się przed „fake newsami”.
19. „Nie” wyborom w dobie pandemii.
20. Warto się stresować.
21. Nie zakazujcie nam grać w gry komputerowe.
22. Głód w Afryce.
23. Nie przejmuj się opinią innych.
24. Koronawirus w Polsce.
25. Dlaczego nie powinno się testować kosmetyków na zwierzętach.
26. Podejmujemy nowe wyzwania.
27. Ochrona Puszczy Białowieskiej.
28. Wróćmy bez stresu do szkoły po pandemii.
29. Bajkowa sława – ale czy na pewno?
30. Depresja wśród młodych – osoba, która doświadczyła depresji, daje nadzieję innym.
31. Nie warto zmieniać się dla innych.
32. Dlaczego młodzi ludzie uciekają z Polski?
33. Sztuczność społeczeństwa.
34. Chrońmy środowisko.

Na uwagę zwraca fakt, że zaproponowane przez uczniów tematy różnią się pod względem sposobu formy składniowej oraz zakresu tematycznego. W kwestii pierwszej wymienić można:

- 1.** Tematy sformułowane w formie zdania rozkazującego:
 - a)** w których nadawca nawołuje do określonego działania, identyfikując się z adresatem, np.: „Chrońmy środowisko, Wróćmy bez stresu do szkoły po pandemii, Podejmujemy nowe wyzwania” lub dystansując się od odbiorcy, np.: „Chroń się przed „fake newsami”; Nie zakazujcie na grać w gry komputerowe”.
- 2.** Równoważniku zdania:
 - a)** wskazującym na wąski zakres problemowy, np.: „Głód w Afryce, Ochrona Puszczy Białowieskiej, Koronawirus w Polsce”;
 - b)** wskazującym na szerszy zakres problemowy, np. „Tolerancja; Pisanie, szkoła, myśli”.
- 3.** Temat sformułowany w formie zdania pytającego, np.: „Dlaczego młodzi ludzie uciekają z Polski?; Bajkowa sława – ale czy na pewno?; Jak muzyka, której słuchamy, wpływa na nasze samopoczucie?”.

4. Tematy sformułowane w znanej uczniowi ze szkoły/materiałów dydaktycznych⁵⁵⁷ formie.

Tym, co zwraca uwagę jest fakt, że tematy zaproponowane przez uczniów znacznie różnią się od tematów zamieszczonych w materiałach dydaktycznych. Te pierwsze zorganizowane są na zasadzie hasła, w drugich pośrednio wprowadzony zostaje adresat. Nierzadko również te drugie odnoszą się do problematyki lektur obowiązkowych, co wynika z wymagań egzaminacyjnych. W celu zobrazowania różnicy przytoczę poniżej jedno porównanie.

Temat zaproponowany przez ucznia:

„Należy segregować śmieci”.

Temat zaczerpnięty z materiałów dydaktycznych:

„W Twojej szkole organizowane są obchody 40. rocznicy śmierci Aleksandra Kamińskiego. Napisz przemówienie, w którym uzasadnisz, że postawy bohaterów *Kamieni na szaniec* są godne szacunku i uznania”.

Przyjęta przez ucznia forma tematu wpływała na kreowaną w treści przemówienia postawę mówcy. W efekcie na klasowej scenie stanęli: agitatorzy, mentorzy, wykładowcy oraz specjaliści, wyjaśniający zawile kwestie natury psychologicznej czy społecznej, co zauważyć można również, podejmując próbę pogrupowania przytoczonych tematów ze względu na zakres tematyczny. Pośród nich wskazać można tematy⁵⁵⁸:

1. Okolicznościowe: rocznice, święta.
2. Propagujące odpowiednie postawy oraz zachowania: propagujące zdrowy styl życia, zachęcające do rozwijania zainteresowań, pokonywania własnych słabości.
3. Uwrażliwiające na potrzeby świata: głód w Afryce, ochronę zwierząt, ochronę przyrody.
4. Uwrażliwiające na potrzeby drugiego człowieka (w tym opisujące relacje międzyludzkie): tolerancja, zainteresowanie potrzebami drugiego człowieka, dyskryminacja.
5. Podejmujące istotne, aktualne kwestie polityczno-społeczne: strajk kobiet, pandemia, emigracja zarobkowa Polaków, wybory w czasie pandemii.

⁵⁵⁷ Np. podręcznik, repetytorium, itp.

⁵⁵⁸ Pogrupowanie problemowe tematów nie jest wyczerpujące i nie jest jednoznaczne. Wiele z tematów wskazuje na pokrywające się zakresy problemowe. Na przykład temat dotyczący prezentowania zwierząt pod choinkę wpisuje się zarówno w temat okolicznościowy, problematykę ochrony zwierząt oraz postawy społeczne. Celem pogrupowania było zwrócenie uwagi na różnorodność podejmowanych problemów oraz bogate spektrum zainteresowań współczesnej młodzieży.

W każdym przemówieniu wyraźnie zarysowana została sytuacja komunikacyjna. Wszystkie prace spełniały wymagania wewnętrznej organizacji tekstu. Autorzy właściwie zaznaczali akapitem rozpoczęcie kolejnego wątku. Teksty uczniowskie przyjmowały charakter płynnej wypowiedzi i pozbawione były schematycznego językowego zaznaczenia kolejnego wątku.⁵⁵⁹ Czytając prace, można było odnieść wrażenie stosownej i świadomej lekkości stylu, co wynikało z faktu, że uczniowie wybierający temat zgodny z własnymi zainteresowaniami, potrafili swobodnie omówić podjętą kwestię.

Zgodnie z poleceniem, najwyższą ocenę uzyskać mógł uczeń, który samodzielnie sformułował temat. Zabieg ten zastosowano w celu zobrazowania świadomości uczniowskiej w kontekście roli audytorium. Brak narzuconej grupy odbiorców⁵⁶⁰ pozwala odpowiedzieć na następujące pytania:

1. Czy uczeń komponując przemówienie świadomie odniesie się do słuchaczy, jak zaznacza własną obecność?
2. Kim mogą być adresaci wypowiedzi uczniowskich?
3. Jaką funkcję w przemówieniach uczniowskich pełnią kreowane okoliczności?

Analiza prac uczniowskich pozwala wnioskować, że uczniowie tworząc przemówienie, kierują swoje słowa do wybranego przez siebie audytorium. Jego obecność w toku mowy bywa różnie akcentowana. Niemal wszystkie prace⁵⁶¹ rozpoczynają się od wyróżnionej graficznie⁵⁶² apostrofy, która informuje jednocześnie o rodzaju kreowanego adresata: „Koleżanki i koledzy⁵⁶³/ Drodzy Koledzy i Drogie Koleżanki / Drodzy Rówieśnicy / Drodzy Słuchacze / Drodzy koledzy i koleżanki / Drogie Koleżanki! / Drodzy Koledzy! / Drodzy Państwo! / Drodzy Polscy przyjaciele! / Drodzy nauczyciele / Droga młodzieży”. Różnicę stanowić będzie kreacja nadawcy. W wypracowaniach uczniowskich wykreowane zostały następujące rodzaje mówców:

Mówca-specjalista, uczeń, rówieśnik. W poniższym przykładzie znawca Islandii, który zachęca „koleżanki i kolegów” do odwiedzenia Islandii.

Warto poznać Islandię.

Koleżanki i Koledzy!

⁵⁵⁹ Wśród prac nie pojawiło się wypracowanie, którego autor/autorka stosowałby wyliczenie typu: po pierwsze, po drugie, po trzecie itp.

⁵⁶⁰ W poleceniach podręcznikowych oraz poleceniach egzaminacyjnych odbiorca jest wskazany.

⁵⁶¹ Warunku tego nie spełniła jedna uczennica.

⁵⁶² Wyróżnienie apostrofy przypomina w tym przypadku zwrot do adresata zaznaczony w liście. To znaczy apostrofa znajduje się nad tekstem i jest wyśrodkowana.

⁵⁶³ Tak rozpoczęło przemówienie 12 uczniów.

Jak Wam zapewne wiadomo, zbliża się zakończenie roku szkolnego, a co za tym idzie - wakacje. To czas odpoczynku, wytęskniony i zasłużony po roku intensywnej nauki. Jak sądzę, wielu z Was ma już plany na tegoroczne lato, jednak dzisiaj chciałabym przybliżyć Wam pewien kraj warty bliższego poznania. Tym wciśniętym między potężne, majestatyczne i groźne wody oceanu, znajdującym się na niewielkiej, lecz bardzo malowniczej wyspie państwem jest stworzona z ognia i lodu Islandia. To miejsce niezwykle, do którego wyjątkowości, niepowtarzalności i unikatowości chcę Was dzisiaj przekonać.

Aby zrozumieć odmiennosć Islandii oraz specyfikę życia codziennego jej mieszkańców należy sięgnąć do geograficznego położenia. Otacza ją wszechobecny ocean wyznaczający rytm podziału czasu i melodię codzienności. Jednak nie on jeden kształtuje surowość i niezwykły krajobraz tego kraju. Odpowiadają za to także niespokojne wulkany i bliskość bieguna północnego. To kraj, w którym zimne, srogie lodowce kontrastują z gorącymi źródłami, a bezkres wody z ciągnącymi się aż po horyzont roślinami typowymi dla tundry. W tym miejscu pełnym spokoju i wszechobecnej potęgi natury znalazło schronienie stosunkowo niewiele ludzi. Większość z nich skupiona jest w stolicy państwa - Reykjavíku. Pozostałe tereny są praktycznie niezamieszkałe, przez co można podziwiać prawdziwą dzikość zatok i fiordów.

Teraz, gdy pokrótce opisałam niepowtarzalność Islandii, pragnę zapytać: Kto potrafiłby się oprzeć tak pociągającej surowości otaczających krajobrazów, uczuciu niezmiernie potęgi drzemiącej w ciągnącej się wokół malowniczej rzeczywistości i możliwości doświadczenia spokojnego, harmonijnego życia tamtejszych mieszkańców? Islandia przyciąga do siebie ludzi ceniących i gotowych pokornie znosić jej kaprysy i zachcianki, ludzi pełnych odwagi i nieposkromionej chęci znalezienia się z dala od współczesnego, zabieganego i pełnego pośpiechu świata.

Islandia to także kraj opowieści, sag, przekazywanych z pokolenia na pokolenie, kraj, w którym, mimo upływu lat, język pozostał praktycznie niezmienny. Islandczycy mogą bowiem bez problemu czytać sagi napisane w XII wieku, czyli przeszło 800 lat temu. Na skutek oddalenia Islandii od innych państw stała się ona jednym z najpóźniej zasiedlonych obszarów Europy. Jako pierwsi zawitali tam wikingowie oraz Celtowie, a że kraj ten leży samotnie pośród wód oceanów, to jest on istną kopalnią wiedzy na temat zamieszkujących tam przed wiekami ludów. Korzenie Islandii i historia jej pierwszych osadników to interesujące tematy, szczególnie wśród miłośników historii i kultury innych krajów skandynawskich, warto więc na własne oczy zobaczyć z jakimi warunkami klimatycznymi i przeszkodami musieli się zmagać śmiałkowie, gotowi zasiedlić tą stworzoną z ognia i lodu wyspę.

Mam nadzieję, że udało mi się przekonać Was do zainteresowania się nieco tym jednym ze skandynawskich krajów, niestety często zapomnianym i pomijanym. Myślę, że zagłębiając się w dzieje Islandii, odkryjecie wiele ciekawych wątków i z pewnością decyzji tej nie pożałujecie! To także ciekawy kierunek do spędzenia tegorocznych wakacji. Na zakończenie życzę Wam niesamowitej i niepowtarzalnej przygody w odkrywaniu kolejnych tajemnic Islandii (wypracowanie 32.).

Przemówienie w znacznej mierze oparte zostało na swoistym wykładzie ukazującym piękno Islandii. Obecność nadawcy i odbiorcy zaznaczona zostaje apostrofami: „Koleżanki i koledzy! / Wam/Was”, pytaniami retorycznymi np.: „pragnę zapytać, kto potrafiłby się oprzeć tak pociągającej surowości otaczających krajobrazów ...?”, wykrzyknieniami

(sugestią): „nie pożałujecie!”. Pomimo faktu, że słuchaczami mowy są rówieśnicy (uczniowie⁵⁶⁴), w realizacji zauważalny jest dystans pomiędzy nadawcą a odbiorcą, o czym świadczą zaimki: „was” oraz zastosowanie czasowników w II os. l. mn.: „nie pożałujecie, odkryjecie” wzmacniające przeświadczenie słuchaczy o tym, że mówca jest swego rodzaju specjalistą, znawcą prezentowanego tematu, który odwołując się do argumentów rzeczowych (wskazuje na walory geograficzne, przyrodnicze i historyczne), w precyzyjny sposób zachęca do odwiedzenia kraju nieznanego audytorium.

Interesującym fragmentem pracy jest wprowadzone w tok wywodu rozbudowane pytanie retoryczne: „pragnę zapytać: Kto potrafiłby się oprzeć tak pociągającej surowości otaczających krajobrazów, uczuciu niezmiernie potęgi drzemącej w ciągnącej się wokół malowniczej rzeczywistości i możliwości doświadczenia spokojnego, harmonijnego życia tamtejszych mieszkańców?”, dzięki któremu mówczynie prowokuje audytorium do refleksji, przy czym refleksja ta ma charakter uniwersalny, to znaczy skierowana może być do szerszego niż podkreślonego apostrofą grona. Warto zauważyć, że pomimo wskazania na okoliczności mowy: „zbliża się zakończenie roku szkolnego, a co za tym idzie – wakacje”, przemówienie ma charakter uniwersalny. To znaczy może zostać wygłoszone w innych niż wskazane we wstępie okolicznościach.

Kreacja sytuacji komunikacyjnej w pracach uczniowskich zaznaczana jest również poprzez utożsamienie nadawcy z odbiorcą. Przykładem takiej realizacji może być praca uczennicy klasy VIII:

Tolerancja

Dzisiaj chciałabym poruszyć temat tolerancji, której ewidentnie w tych czasach brakuje wśród nas. Na całym świecie nieważne w jakim miejscu zawsze znajdzie się ktoś kto nie będzie tolerował tego, że inna osoba może mieć inne poglądy czy upodobania. Dlatego też później dochodzi do nieprzyjemnych sytuacji takich jak pobicia czy napady na daną osobę i to tylko dlatego że coś ją wyróżnia. Moim zdaniem nie powinniśmy wyznaczać grup ludzi i dzielić ich na “normalnych” oraz “nienormalnych” tylko dla tego, że powiedzmy mają inny kolor skóry czy też są innej orientacji seksualnej. Wszyscy w środku jesteśmy tacy sami. Jesteśmy ludźmi. Którzy powinni dbać o siebie nawzajem oraz darzyć się szacunkiem niezależnie od różności poglądów. Ponieważ każdy z nas może kiedyś być w potrzebie i może się okazać, że przez złe czyny, którymi obdarowywaliśmy niczemu winne osoby sprawią, że tej pomocy nie dostaniemy. Dlatego warto myśleć kogo i za co np. wyzywamy.

Ostatnio bardzo często są marsze LGBT, a także dużo mówi się o tym jak bardzo wytykani są palcami przez ludzi którzy nie potrafią zrozumieć odmienności innego człowieka.

⁵⁶⁴ We wstępie autor zaznacza: *To czas odpoczynku, wytęskniony i zasłużony po roku intensywnej nauki.*

Ci ludzie nie mają wpływu na to w kim się zakochują, nie jest ich winą to, że podoba im się ta sama pleć. I nikomu nie powinno być nic do tego. Każdy z nas może żyć własnym życiem i mieć poglądy takie jakie uważa za słuszne. Zarówno orientacja jak i tak jak wcześniej wymieniłam kolor skóry. Nikt z nas ale to absolutnie nikt nie ma wyboru o jakim kolorze skóry się urodzi. Dlatego też powinniśmy szanować siebie nawzajem lub jak już tak bardzo nie możemy znieść odmienności drugiej osoby to po prostu nie wchodzić jej w życie oraz zachować to dla siebie. Więc dzisiaj przemyślmy swoje zachowanie wobec bliźniego gdyż powinniśmy traktować wszystkich tak jak sami chcielibyśmy aby nas traktowano (wypracowanie 33.).

Mowa ma charakter pouczenia. Autorka koncentruje się na problemie tolerancji, wskazuje na przejawy i konsekwencje jej braku, w zakończeniu motywuje do zrewidowania własnych poglądów. Tym, co zwraca uwagę jest fakt, że pomimo przyjęcia postawy specjalisty, doradcy identyfikuje się ze słuchaczami. Świadczą o tym zastosowane zaimki „nas”, pojawiające się czasowniki w formie pierwszej osoby liczby mnogiej, np.: „jesteśmy, obdarowywaliśmy” oraz czasowniki, które równocześnie nadają mowie perswazyjnego charakteru. Wśród nich czasowniki modalne: „powinniśmy”; czasowniki w trybie rozkazującym: „przemyślmy”. Ponadto uwagę zwraca kolokwialny styl, który wpływa na kreowaną w przemówieniu relację pomiędzy nadawcą a odbiorcą. Trudno określić celowość tego zabiegu ze względu na fakt, że pojawia się tu również wiele błędów językowych, co świadczyć może o tym, że wprowadzone kolokwializmy wynikają z niedbałości językowej uczennicy. Warto jednak zauważyć, że w przypadku przemówienia wyrażenia kolokwialne mogą zostać uznane za zwroty czy określenia celowe, bo służące perswazji i komunikacji.

Mowa ma charakter uniwersalny i ponadczasowy. Znaczy to, że w treści samego przemówienia nie oznaczono jednoznacznie okoliczności jej wygłoszenia. Ponadczasowość przemówienia wiąże się z kolei z wciąż aktualnym problemem społecznym, którego wydźwięk wydaje się, pomimo szerokiej edukacji, nie przemijać.

Wśród prac uczniowskich znalazły się również realizacje, których kreowana sytuacja nadawczo-odbiorcza jest jednostkowa, to znaczy odnieść można ją do konkretnych wydarzeń społecznych. Pierwszym przykładem jest praca uczennicy klasy VII, która w redagowanym przemówieniu wskazuje na trwające wówczas strajki i pandemię. W toku wywodu przywołuje ona powszechnie znane fakty oraz nazwisko jednej z działaczek politycznych.

*Strajk Kobiet, przemówienie zachęcające do pójścia na strajk
Drodzy słuchacze!*

W ostatnim czasie pani Kaja Godek postanowiła odebrać podstawowe prawa kobietom, chciała ona ograniczyć prawa aborcyjne. W dobie światowej pandemii zrobiła ona coś przez co ludzie muszą narażać się na zachorowanie na wirusa i strajkować.

Uważam, że to, co zrobiła Kaja Godek jest ciosem poniżej pasa, kobieta w czasie pandemii światowej zmusza ludzi do strajku by przedstawić ich w jak najgorszym świetle, ale i tak mimo trudności warto pójść na strajk.

Wiele osób jest przeciwko strajkom, ponieważ jesteśmy w trakcie światowej pandemii koronawirusa lecz uważam że na strajk mimo strachu warto pójść bo wirus za kilka lat będzie zapomniany ale jeśli teraz kobiety nie zawalczą o swoje prawa, będą się męczyć latami a czasem mieć czasami 2 ścieżki wyboru, czekać 9 miesięcy na śmierć dziecka bądź swoją albo wyjechanie za granice aby dokonać legalnej aborcji w dobrych warunkach.

W wyniku takiej decyzji rodziłoby się mnóstwo dzieci, które umierają kilka sekund po porodzie zostawiając ogromną traumę na rodzicach dziecka. Jeżeli komuś urodzi się dziecko, które przeżyje i nawet ma szansę na długie życie, ale za to wymaga kosztownego leczenia którego kosztów nasze państwo nie jest w stanie w pełni pokryć.

Jeżeli wciąż nie jesteście za strajkiem wyobraźcie sobie sytuację, w której bliska wam osoba np. wasza mama byłaby w ciąży, lecz okazałoby się, że ani ona, ani dziecko nie przeżyje porodu. Jestem pewna, że dołożylibyście pełnych starań by ta osoba trafiła do bezpiecznej kliniki aborcyjnej.

Uważam, że warto pójść na strajk, ponieważ nawet jeżeli nie uda nam się wywalczyć swoich praw to może być o wiele gorzej. Jeden z polityków- Janusz Korwin-Mikke powiedział, że aborcja jest dobra, jeżeli Ojciec albo partner kobiety w ciąży będzie o tym decydował.

“Kobieta jest osobą, która kieruje się emocjami. Mężczyźni nie tak bardzo, jak kobiety. Feministki mówią, że kobiety są aborcją żywotnie zainteresowane. Podstawowe prawo rzymskie mówiło, że nie można być sędzią we własnej sprawie. Czyli jak ciąża to sprawa kobiety, to kobiety nie powinny się w tej sprawie wypowiadać, bo nie mogą być dobrymi sędziami. Najważniejszą sprawą są prawa ojca. Jeżeli ojciec ma płacić alimenty, powinien mieć prawo decyzji, czy dziecko zabić, czy nie. W starożytnym Rzymie to mężczyzna miał prawo decydować o zabiciu nawet urodzonego dziecka. Nie znam przypadku by z tego skorzystał, ale miał takie prawo. Kobieta nie.”

Pokazuje on tym swoją nienawiść wobec kobiet i możemy wywnioskować, że gdyby ludzie nie pokazali sprzeciwu (w formie strajku) prawdopodobnie dalej szedł by on w stronę całkowitego upodlenia kobiet oraz sprawienia by mężczyźni nimi zarządzili oraz podejmowali za nie decyzje.

Czy wy pozwolilibyście by kobiety byłyby tak traktowane i traciły coraz więcej praw?

Kończąc warto pójść na strajk by dbać o swoje prawa i jest to bardzo ważna sprawa nawet w czasie pandemii (wypracowanie 34.).

Celem mowy jest skłonienie słuchaczy do udziału w strajku kobiet. Autorka pracy kreuje w toku wypowiedzi trzy grupy: 1. Zaznacza wyraźnie własne stanowisko „ja” „uważam”, 2. Wskazuje na osoby o odmiennych poglądach: „wiele osób jest przeciwko strajkom”,

3. kreuje adresata, którym jest bliżej nieokreślone („drodzy słuchacze”) grono odbiorców, z którym poprzez odwołanie do wspólnych doświadczeń, identyfikuje nie tylko siebie, ale również słuchaczy i osoby sprzeciwiające się strajkom: „jesteśmy w trakcie światowej pandemii koronawirusa”. Autorka pracy jednoznacznie określa również moment przemówienia (trwające w Polsce strajki kobiet oraz pandemia koronawirusa). Tym samym podjęty w pracy temat nie jest, jak to było w realizacjach wcześniejszych uniwersalny, a wskazanie na aktualne problemy społeczne wzmacnia perswazyjną wymowę przemówienia.

Wyraźne i jednostkowe zaznaczenie okoliczności zauważalne jest również w pracy uczennicy klasy VII, która przygotowała mowę na okoliczność prezentacji zadania, tym samym jednoznacznie określiła w niej audytorium.

Koleżanki i koledzy!

Dzisiaj prezentujemy swoje przemówienia. Korzystając z tej okazji chciałabym poruszyć dosyć istotną dla mnie kwestię. Kwestię, która może wam się wydawać nudna, tandetna i oklepana, jednak jest naprawdę warta większej uwagi.

Każdy z nas stara się być jak najlepszą wersją siebie, nawet nie starając się do tego dążyć, robimy to podświadomie. Dlaczego? Ponieważ potrzebujemy akceptacji środowiska, w którym się znajdujemy. Jednak, czy zdajecie sobie sprawę, że inni oceniają nas głównie po wyglądzie? Mają na nasz temat opinię patrząc na nas tylko przez 7 sekund, tyle wystarczy do osądzenia naszej osoby. Dziwne i jednocześnie straszne prawda? Ale cóż wszyscy tak robimy. Myślę, że nie powinniśmy oceniać książki po okładce, a w tym przypadku, ludzi po wyglądzie.

Koleżanki i Koledzy, możemy się nie lubić, ale musimy się szanować. Szacunek możemy okazać próbą zrozumienia i poznania drugiego człowieka, nieoceniania go od razu negatywnie i tylko po wyglądzie. Oczywiście nie będąc nachalnym! Traktujmy innych, jak sami byśmy chcieli być przez nich traktowani. Mam nadzieję, że udało mi się was przekonać, do nieoceniania ludzi zbyt powierzchownie, po wyglądzie. Może to mieć negatywne skutki dla drugiego człowieka, ale też dla nas samych. Skutki, które mogą nawet ciągnąć się za nami latami.

Na koniec pragnę podziękować wszystkim za uwagę (wypracowanie 35.).

W pierwszym zdaniu autorka w jednoznaczny sposób wskazuje na okoliczność, która jest z jednej strony niepowtarzalna, z drugiej staje się wspólnym doświadczeniem zarówno nadawcy, jak i odbiorców: „Dzisiaj prezentujemy swoje przemówienia”. W dalszej części uczennica wyraźnie nawiązuje do treści zadania⁵⁶⁵: „Korzystając z okazji, chciałabym poruszyć dość istotną dla mnie kwestię”. W toku wywodu porusza problem oceniania innych – problem, który podobnie jak kwestia tolerancji można uznać za problem uniwersalny i ponadczasowy. W toku wywodu uczennica utożsamia się ze słuchaczami. Podkreśla to czasownikami w formie I os. 1. mn.: „oceniają, osądzamy”, jednak

⁵⁶⁵ Mowa tu o tej treści polecenia, w której zachęca się uczniów do poruszenia kwestii dla nich istotnych.

w zakończeniu, dzięki zastosowaniu trybu rozkazującego, który koreluje z zaprezentowanymi argumentami, mowa przyjmuje charakter mowy pouczającej.

Analiza prac uczniowskich pozwala wnioskować, że określone w mowach okoliczności (wśród których wymienić można: szkolne obchody dnia przyjaciela, okoliczność świąt Bożego Narodzenia, międzynarodowy dzień filmu, dzień muzyki, spotkanie z rodzicami, spotkanie wolontariuszy i osób zainteresowanych przyłączeniem się do akcji charytatywnej, spotkanie w sprawie ochrony Puszczy Białowieskiej, itp.) przekładają się na charakter zarówno mówców, jak i audytorium. W zależności od sytuacji komunikacyjnej mówcy prezentują istotny ich zdaniem problem, pouczają, zachęcają, motywują. Stworzona na potrzeby przemówienia okoliczność przekłada się również na relację pomiędzy mówcą oraz audytorium i dalej na kreację samego mówcy, który może być specjalistą, agitatorom czy mentorem. Obecność audytorium, w zależności od charakteru mowy, zaznaczana jest zarówno w toku wywodu, jak i ograniczana do nawiązania kontaktu we wstępie i zakończeniu. Wariantywność włączania słuchacza w tok wywodu uzależniona jest od charakteru mowy oraz od podjętego tematu i osiągnięta jest poprzez zastosowanie apostrof, zaimków zbiorowych czy czasowników w formie pierwszej osoby liczby mnogiej w różnej formie. Nie ulega wątpliwości, że zabiegi te wzmacniają perswazyjny charakter przemówień i obrazują świadomość językową na poziomie tekstu wygłaszanego, który wpisuje się w schemat żywej komunikacji językowej. Kolejną interesującą w toku badania kwestią była obserwacja zastosowanych w przemówieniach uczniowskich rodzajów argumentów. W tym kontekście obserwacji poddano argumenty odnoszące się do faktów, logiki i emocji⁵⁶⁶. Analiza prac uczniowskich pozwala wnioskować, że argumenty te pojawiają się w mowach uczniów, a ich zastosowanie uwarunkowane jest zakresem prezentowanego problemu oraz sytuacją komunikacyjną, w którą wpisany jest zarówno kreowany nadawca, jak i odbiorca. Przytoczone w analizie przykłady są fragmentami prac uczniowskich. Obserwacje ukierunkowano w stronę badania jakościowego⁵⁶⁷. Na podstawie analizy wszystkich prac można wnioskować, że w każdym przemówieniu uczniowie stosowali przynajmniej jeden z obserwowanych rodzajów argumentów: argumenty odnoszące się do faktów lub powszechnie przyjętych opinii, argumenty odnoszące się do emocji, argumenty odnoszące się do logiki oraz argument z autorytetu.

⁵⁶⁶ Argumenty odnoszące się do faktów, logiki i emocji wskazane zostały w podstawie programowej.

⁵⁶⁷ W badaniu pominięto statystyki i proporcje, które przybliżyłyby kwestię częstotliwości pojawiania się określonego typu argumentu.

Argumenty odnoszące się do faktów pojawiają się w przemówieniach, w których mówcy stają w obronie wybranej przez siebie idei lub zachęcają do określonej aktywności prozdrowotnej czy proekologicznej. W pracach uczniowskich pojawiają się w tym kontekście argumenty z przykładu (*argumentum ad exemplum*), który zgodnie z opisem zamieszczonym w *Słowniku terminologicznym* Krzysztofa Szymanka może służyć do „wykazania prawdziwości zdania stwierdzającego istnienie przedmiotu o określonych właściwościach”⁵⁶⁸. Dobrym tego przykładem jest fragment pracy uczennicy klasy VII, która zwróciła uwagę słuchaczy na problem głodu w Afryce. W toku przemówienia podnosiła ona kwestię marnowania jedzenia w krajach rozwiniętych oraz ubóstwo żywieniowe w Afryce. Autorka pracy przywołuje dane statystyczne („rocznie w Polsce jest marnowane 5 mln ton żywności”), ich częściową analizę („za połowę z nich są odpowiedzialni ludzie z gospodarstw domowych”), sytuacja w Polsce została zestawiona z sytuacją społeczną w Afryce: Do głodu przyczynia się bieda oraz nierówności społeczne:

Zacznę od tego, że rocznie w Polsce jest marnowane 5 mln ton żywności. Za ponad za połowę z nich, są odpowiedzialni ludzie z gospodarstw domowych. Jednak głód w Afryce, nie jest spowodowany tylko przez marnowanie jedzenia. Do głodu również przyczynia się bieda oraz nierówności społeczne (fragment wypracowania 36., temat: Głód w Afryce).

Wartościami liczbowymi popiera swoje stanowisko również uczennica klasy VIII, która wskazuje na orientacyjne ilości ton plastiku unoszących się na powierzchni oceanów. Przemówienie wygłoszone zostało w celu zachęcenia słuchaczy do segregowania odpadów:

Coraz częściej słyszymy, że powinniśmy segregować śmieci. Jednak większość z nas nie zdaje sobie sprawy po co mamy to robić. Ten temat jest bardzo popularny, ponieważ obecnie na powierzchni oceanów unosi się około 100 milionów ton plastiku (fragment wypracowania 37., temat: Należy segregować śmieci).

Fakty, na które powołują się uczniowie w pracach, to również fakty rozpowszechniane naukowo i utrwalone społecznie. W tym zakresie przywołać można fragment pracy ucznia klasy VII, który w przemówieniu zachęcał rówieśników do prowadzenia aktywnego trybu życia:

Po pierwsze zachęcam do biegania, ponieważ przy biegu spalamy kalorie nabyte w dzień mamy duży ruch, trenujemy mięśnie nóg i stajemy się lepsi kondycyjnie (fragment wypracowania 38, temat: Napisz przemówienie, w którym przekonasz rówieśników do uprawiania sportu).

oraz

⁵⁶⁸ Szymanek K., op. cit., s. 46.

Jeszcze kilka lat temu młode osoby wolały wyjść na podwórko pograć w piłkę nożną czy koszykówkę. Dzisiaj dzieci częściej spotykają się ze znajomymi wirtualnie grając w gry komputerowe. Z tego powodu coraz częściej spotykamy się z nadwagą u młodych osób (fragment wypracowania 39., temat: Napisz przemówienie, w którym przekonasz rówieśników do prowadzenia zdrowego trybu życia).

Naukowo udowodniono, co stało się wiedzą powszechną, że uprawianie sportu, podobnie jak każda inna forma ruchu powoduje nadwyżkę energetyczną i poprawę kondycji. Podobnie, siedzący tryb życia doprowadza do nadwagi. Dlatego też argument ten można odnieść do kategorii argumentu opartego na faktach, w tym faktach naukowych.

Podobnie, chociaż w innym zakresie na fakty naukowe, statystyki powołuje się uczennica klasy VII realizująca pracę na temat: „Depresja wśród młodych – osoba, która doświadczyła depresji daje nadzieję innym”, w której zwracała uwagę na problem depresji wśród nastolatków.

W tym konkretnym przypadku przywołane zostały „dowody” z zakresu psychologii.

Depresja jest jednym z najczęściej występujących zaburzeń psychicznych. To, że akurat was dotknęła nie znaczy, że jesteście w jakiś sposób gorsi. To mogło spotkać każdego. Waszego sąsiada, znajomych, kuzynów... Dosłownie każdego, niezależnie od wieku, płci czy pochodzenia. Na depresję choruje około 10% populacji Polaków. To nie jest powód do wstydu. Żadna choroba nie powinna być powodem do wstydu. Wśród osób chorujących aż 15% odebrało sobie życie. Nie pozwólmy na to. Skoro dostaliśmy tylko parędziesiąt lat życia, powinniśmy go wykorzystać jak najlepiej tylko umiemy (fragment wypracowania 40., temat: Depresja wśród młodych – osoba, która doświadczyła depresji, daje nadzieję innym).

Za argument odnoszący się do faktów można przyjąć również argument oparty na przywołaniu wspólnych, powtarzających się społecznie zachowań. Ten rodzaj argumentu zastosowała uczennica zachęcająca słuchaczy do zaniechania oceny innych pod względem wyglądu.

Jak już wspomniałam, oceniamy ludzi bardzo szybko nawet ich nie poznając. Niestety niektóre osoby nie robią tego tylko w myślach. Obrażają, poniżają a nawet nękać. Zgaduję, że większość z was była świadkiem takiej sytuacji albo nawet jej ofiarą. Winowajcy mogą drwić na przykład z większej wagi albo z dużych uszu, elementów jest wiele, bo nikt nie jest idealny, każdy jest inny. Sprawcy nie chcą poznać tej osoby, jej zainteresowań, jej wartości, jej opinii. Zamiast tego mają obiekt, na którym mogą się wyżyć. To słowo chociaż brzmi dosyć brutalnie, jest jednak trafnym opisem. Ich ofiara, może zacząć się czuć niekomfortowo ze sobą, może stracić poczucie własnej wartości oraz pewność siebie (fragment wypracowania 41., temat: Sztuczność społeczeństwa).

Kolejną formą odnoszenia się do faktów i wspólnych doświadczeń jest przywołanie tradycji. Argument ten pojawił się w pracy uczennicy przemawiającej z okazji świąt Bożego Narodzenia.

Tradycją jest, że na każdym stole powinno się pojawić: 12 potraw, sianko pod obrusem, jedno wolne miejsce dla niespodziewanego gościa oraz świeca. Jednym z

najważniejszych obrzędów jest uroczysta kolacja wigilijna, która rozpoczyna się wraz z pojawieniem się pierwszej gwiazdki na niebie. Właśnie w tym czasie cała rodzina oraz inni goście zasiadają do bożonarodzeniowego stołu (fragment wypracowania 42., temat: Święta Bożego Narodzenia to bajkowy czas).

Powyższe przykłady realizacji uczniowskich wskazują, że uczniowie przywołując w zróżnicowanych tematycznie przemówieniach fakty, wskazują na statystyki, wartości liczbowe, powszechnie znane opinie naukowe. Wplecione w tok wywodu argumenty wydają się uwiarygadniać słuszność stanowiska. Świadczą o rzetelnym przygotowaniu mówcy, który jednocześnie staje się specjalistą w omawianej kwestii.

W pracach uczniowskich pojawiają się argumenty odnoszące się do emocji. Ten typ argumentów odnaleźć można w przemówieniach, których mówcy poruszali kwestie społeczne. Jedną z form odwołania się do emocji jest odniesienie do tych emocji słuchaczy, które mogą być wspólnym doświadczeniem. Dobrym tego przykładem jest fragment pracy uczennicy klasy VII, która podważała w przemówieniu powszechną wśród młodych ludzi chęć dążenia do sławy:

Zacznę od szkoły. Każdy tam musi chodzić. Jedni są z tego faktu bardziej zadowoleni drudzy mniej. Nieprawdaz? Nazywamy ją różnymi imionami Jednak jak zaczynasz coś publikować w Internecie, szkoła zaczyna być koszmarem. Nie chcę nikogo zniechęcać, ale bardziej informować, by być przygotowanym na ten cios. Najczęściej pierwsi odnajdują twoje filmy czy piosenki osoby, które cię nie lubią, pewnie z klasy. Na początku się trochę naśmiewają w swoim kręgu, potem mówią to reszcie twojej klasy. Zaczynasz się czuć jak jakiś kosmita. Po czasie zapominają, ale trzeba umieć wytrzymać ten okres. Jednak, gdy stajesz się rozpoznawalny, jest tylko gorzej (fragment wypracowania 43., temat: Bajkowa sława – ale czy na pewno?).

Wspólnym doświadczeniem, na jakie wskazuje autorka, są negatywne doświadczenia szkolne, brak akceptacji ze strony rówieśników, którzy „przeważnie” szydzić będą z sukcesów innych. W narracji pojawia się również odniesienie do potrzeby akceptacji i możliwości odrzucenia: „zaczynasz czuć się jak kosmita”. W okresie nastoletnim (nastolatka jest zarówno mówcą, jak i audytorium) potrzeba bycia zrozumianym w grupie decyduje o stanie emocjonalnym nastolatka. Prowadzona w ten sposób argumentacja dociera pośrednio do emocji słuchaczy, którzy poddają refleksji własne aspiracje dążenia do sławy.

Kolejnym argumentem opartym na odwołaniu do emocji jest przywołanie przykładu budzącego litość. Ten typ argumentu pojawił się w pracy ucznia klasy VII, który w przemówieniu przekonywał słuchaczy do tego, że należy być tolerancyjnym.

Bycie tolerancyjnym o bardzo duży problem społeczny, ludzie obrażają innych którzy wyglądają inaczej są z innego kraju, mają inny kolor skóry czy na coś chorują. Jak

byście się czuli jakby ktoś tak was traktował? Świetnym przykładem tego jest Piotruś. Piotruś choruje na zespół downa i jest poniżany w szkole i na podwórku przez swoich rówieśników, Piotruś opowiedział mi jak wygląda jego dzień w szkole, jest to coś okropnego. Piotruś idzie do szkoły i na samym starcie jest wyzywany przez kolegów za swój wygląd, ciągnie to się przez cały dzień, kiedy jest w domu jest popychany i bity przez rówieśników. Po szkole Piotruś idzie do swojego pokoju i się zamyka na długie godziny. Wiele dzieci jest właśnie tak traktowanych jak Piotruś, nie jest on wyjątkiem. Nie wiem, czy wiecie taka osoba jest na terapii przez miesiące dlatego ważne jest tolerowanie ludzi niezależnie od wyglądu i pochodzenia, mam nadzieję, że was zachęciłem do bronienia i pomagania takim osobom (fragment wypracowania 44., temat: Tolerancja)

Wprowadzony przykład „Piotrusia” (tutaj nie bez znaczenia pozostaje również zdrobniała forma imienia), który przez czynniki od niego niezależne (chorobę), zostaje odrzucony przez rówieśników. Mówca uwiarygadnia przykład powołując się na osobistą znajomość z chłopcem. Opisuje jego dzień, który „zdrowym” słuchaczom wydawać się może koszmarem: „Piotruś idzie do swojego pokoju i się zamyka na długie godziny”. W ten sposób wzbudza litość i apeluje o wyrozumiałość oraz ewentualną zmianę zachowania. Inną kwestią pozwalającą na argumentację odwołującą się do emocji słuchaczy jest przytoczenie sytuacji teoretycznie bliskiej słuchaczom. Tego typu argument zastosowała w swoim przemówieniu uczennica klasy VII:

A teraz zmieńmy strony. Podeszła do nas koleżanka i powiedziała dokuczliwą uwagę o naszym nosie. Co możemy zrobić? Odpowiedzieć jej równie dokuczliwą uwagę? Mogę z doświadczenia zapewnić, że do niczego dobrego to nas nie zaprowadzi. Ale możemy też stwierdzić, że nasz nos jest przez to wyjątkowy i jedyny w swoim rodzaju. Sami wybierzcie która opcja się bardziej opłaca. Każdemu z nas podoba się co innego⁵⁶⁹. Na przykład tobie mogą podobać się blond włosy a koleżance obok czarne włosy (fragment wypracowania 45., temat: Nie przejmuj się opinią innych).

W powyższym przykładzie autorka przywołuje hipotetyczną sytuację, której uczestnikiem może zostać każdy z rówieśników. Emocje odnoszą się do potrzeby akceptacji, granic oceny oraz krytyki innych.

Odniesienie do emocji w realizacjach uczniowskich oparte jest na odniesieniu opisywanych sytuacji do wspólnych doświadczeń mówcy i słuchaczy. Ich zastosowanie odnosi się do przemówień związanych z takimi zjawiskami jak: tolerancja, potrzeba akceptacji, potrzeba popularności. Jest to świat zdecydowanie bliski dzieciom i młodzieży uczęszczającym do szkoły podstawowej, a ich poruszenie w realizacjach świadczyć może o wrażliwości mówców na krzywdy społeczne.

Argumenty odnoszące się do logiki pojawiają się w pracach, w których uczniowie próbują połączyć wiedzę z doświadczeniem słuchaczy. Tego typu zabiegu dokonała uczennica

⁵⁶⁹ Tu również rozważanie: argument logiczny.

klasy VII, która w przemówieniu zwracała uwagę na negatywne skutki stresu i konieczność wyćwiczenia umiejętności opanowania go:

Stres to pewien rodzaj energii. Może nas motywować do działania albo absolutnie zniechęcić. To jak wykorzystamy tą energię zależy od tego jak będziemy na nią patrzeć, czy jako przeszkodę czy może jako wyzwanie (fragment wypracowania 45., temat: Warto się stresować).

Kluczowym słowem budującym logiczność wywodu jest tutaj słowo „energia”, które w pierwszym zdaniu utożsamione zostaje ze „stresem”. Ta „energia”, w zależności od podjętej decyzji może stać się „przeszkodą” lub „wyzwaniem”. Stanie się „przeszkodą”, jeśli pozostaniemy bierni, „wyzwaniem” – jeśli poddamy się jej motywującemu wpływowi.

Formułując argumenty odnoszące się do logiki, uczniowie wskazują na powiązanie pomiędzy dwoma i więcej zjawiskami znanym słuchaczom z własnego doświadczenia i opierają wywód na relacji przyczyna – skutek. Ten typ argumentu pojawił się w pracy uczennicy klasy VII, która w przemówieniu zachęcała rówieśników do prowadzenia zdrowego trybu życia:

Czy często zdarza wam się mieć gorsze dni, kiedy nic wam się nie chce? Otóż, przyczyną może być prowadzenie złego stylu życia. M.in. spożywanie za dużej ilości cukrów i tłuszczów lub świadczy to o zbyt małej aktywności fizycznej i niedotlenieniu mózgu. Czy wiecie, że sposób prowadzenia waszego stylu życia wpływa na waszą psychikę? Dzięki odpowiedniej diecie i aktywności fizycznej na świeżym powietrzu będziecie mieć: dobre samopoczucie, rozwój fizyczny i umysłowy, smukłą sylwetkę. Wiąże się to też, z lepszą koncentracją i pamięcią. Powinniśmy wychodzić minimum na kilkanaście minut dziennie na dwór, aby się dotlenić. Kiedy zaczęliśmy zdalne nauczanie, nie wychodziłam za dużo na dwór, skutkowało to bólami głowy. Jednak teraz wszystko minęło, gdy zaczęłam aktywnie spędzać czas na dworze. Jest to niesamowicie ważne, pamiętajcie o tym! (fragment wypracowania 46., temat: Napisz przemówienie, w którym przekonasz rówieśników do prowadzenia zdrowego trybu życia).

Wskazany przez uczennicę ciąg przyczynowo-skutkowy oparty został na powszechnie przyjętych przekonaniach. Uczennica, przemawiając z pozycji mentora, wskazuje na utrwalone społecznie argumenty przemawiające za prowadzeniem zdrowego trybu życia. W zaprezentowanym wywodzie wskazać można następujące zależności – aktywność fizyczna wpływa na poprawę komfortu psychicznego i fizycznego życia. Dla wzmocnienia wywodu autorka przytacza liczne dowody, w tym pożądane społecznie skutki: „dobre samopoczucie, rozwój fizyczny i umysłowy, smukłą sylwetkę”.

Argumenty odnoszące się do logiki, które pojawiają się w pracach uczniowskich, służą wzmocnieniu toku logicznego wywodu. Przedstawione przykłady świadczą o tym, że

logika wypowiedzi ściśle związana jest z oparciem jej na myśleniu racjonalnym, którego źródłem są wspólne doświadczenia lub powszechnie przyjmowane za słuszne poglądy. Na etapie szkoły podstawowej nie wprowadza się elementów logiki w rozumieniu myślenia naukowego. Dlatego też zaprezentowane przykłady świadczą raczej o intuicyjnej umiejętności wnioskowania logicznego niż o celowym jej zastosowaniu.

Frekwencyjność innych niż wskazanych w Podstawie programowej typów argumentów była nieznacząca. Tym, który pojawił się w więcej niż dwóch pracach, był argument z autorytetu. Ten typ argumentu pojawił się w pracy uczennicy klasy VII, która zachęcała rówieśników do krytycznego spojrzenia na fake newsy:

Jak zauważył psycholog społeczny Peter Ditto: „Ludzie są w stanie myśleć logicznie i racjonalnie. Ale o tym, czy w coś uwierzemy, częściej decydują nasze marzenia, nadzieje i obawy” (fragment wypracowania 46., temat: Chroń się przed fake newsami).

Analogicznie, uczennica klasy VIII, powołując się na badania przeprowadzone przez Światowy Fundusz na rzecz Przyrody, uwiarygadnia przytoczone w toku przemówienia dane naukowe:

Zgodnie z danymi Światowego Funduszu na rzecz Przyrody, liczba zwierząt umierających w oceanie z powodu plastiku każdego roku może sięgać nawet miliona (fragment wypracowania 46., temat: Chrońmy środowisko).

Ten typ argumentu zastosowany został również w pracy ucznia klasy VII, który, przywołując słowa znanej osoby, zachęcał słuchaczy do refleksji nad tym, by nie porównywać się z innymi.

Sam osobiście kiedyś bardzo się przejmowałem każdym słowem na temat mojego wyglądu, zachowania, postępowania, lecz teraz wiem, że było to ogromnym błędem, który tylko mnie hamował. Jak to powiedział kiedyś Steve Jobs: „Twój czas jest ograniczony, a więc nie marnuj go na życie cudzym życiem. Nie daj się złapać w pułapkę przeżywania życia będąc sterowanym przez innych. Nie pozwól by zgłębienie opinii innych zagłuszył twój wewnętrzny głos. I co najważniejsze, miej odwagę podążać za swoim sercem i intuicją.”. Z tą myślą was zostawiam, było mi bardzo miło przed wami wystąpić, mam nadzieję, że wam było miło mnie posłuchać (fragment wypracowania 47., temat: Nie powinniśmy oceniać ludzi po wyglądzie).

Podsumowując, należy stwierdzić, że uczniowie w toku przemówienia stosują najczęściej argumenty odnoszące się do faktów, dalej do emocji, rzadziej argumenty logiczne. Ich zastosowanie uzależnione jest zarówno od tematu, jak i celu przemówienia. Inną kwestią jest stopień uwiarygodnienia przytaczanych w toku wywodu faktów i opinii, których uznanie leży po stronie audytorium. Rozmowa na temat wskazanych w przemówieniach wartości liczbowych i procentowych toczyła się po prezentacji przemówienia. Słuchacze

dociekali na podstawie jakich źródeł przywołane zostały przedstawione w przemówieniu fakty. W odpowiedzi wskazywano wówczas na adresy stron internetowych. W procesie przygotowania do redakcji przemówienia zwrócono również uwagę na zastosowane w przykładowych mowach środki stylistyczne. Obserwacje prowadzone podczas lekcji prowadziły do wniosku, że uczniowie na poziomie dekonstrukcji tekstu trafnie je wskazują i nazywają, nierzadko również określają ich funkcję. W praktyce, przygotowując własne mowy, młodzież stosowała: apostrofę, gradację, wykrzyknienia, pytania retoryczne i kolokwializmy – czyli te, które wzmacniają kontakt i podkreślają rolę audytorium.

Jak wskazano powyżej, w każdej mowie uczniowie zastosowali apostrofę. Pełni ona w mowie rolę pomostu pomiędzy mówcą a audytorium. Zastosowanie apostrofy pozwala również na wprowadzenie, o czym była mowa wyżej, kreowanego odbiorcy. Spośród innych środków stylistycznych pojawiających się w pracach⁵⁷⁰ najczęściej stosowane są przez uczniów epitety, które wzmacniają rolę opisową lub pozwalają na wzmocnienie (gradację) znaczenia opisywanego zjawiska. Często są to słowa nacechowane pozytywnie lub pejoratywnie, czego przykładem może być: „bezwartościowa opinia, złośliwe opinie, negatywne teksty, niemiły hejt, pięknie grać, młode osoby” itp. Zastosowane w pracach uczniowskich epitety pełnią funkcję dookreślenia cechy oraz służą wartościowaniu.

Trzecim pod względem częstotliwości pojawiania się w przemówieniach środkiem stylistycznym jest wykrzyknienie, w pracach uczniowskich – wypowiedzenie zakończone wykrzyknikiem. Wykrzyknik, będący znakiem wzmocnienia ekspresji, pełni w pracach uczniowskich różne funkcje: 1. W połączeniu z trybem rozkazującym wzmacnia wezwanie, nakaz, np. „Dbajcie o innych!”⁵⁷¹; 2. Wzmacniając komentarz i obserwację, służy podkreśleniu/dezaprobowaniu, np. „Widząc to jak ludzie są nieświadomi i nie zdają sobie z tego sprawy jest przynajmniej przerażające!”⁵⁷²; 3. Wzmacniając opisane zachowanie, podkreśla zastrzeżenie/uwagę w nawiasie: „Oczywiście nie będąc nachalnym!”⁵⁷³; 4. Wzmacnia również wymowę uznanego przez mówcę za istotne słowa, np. „Jednym słowem – każdy!”⁵⁷⁴. Należy zaznaczyć, że w momencie wygłaszania mowy uczniowie niezależnie od zapisu starali się intonować wykrzyknienie, nawet w miejscu, w którym nie zaznaczono go w tekście.

⁵⁷⁰ Warto zaznaczyć, że w pracach uczniowskich środki stylistyczne zostają sfunkcjonalizowane, tym samym ich zastosowanie zależy od rodzaju mowy oraz od kreowanego w toku wywodu audytorium.

⁵⁷¹ E 2022, cytata z pracy na okoliczność strajków i związanych z nimi zagrożeń w dobie pandemii (uczeń nie zamieścił tytułu).

⁵⁷² E 2022, cytata z pracy na temat: „Nie” wyborom w dobie pandemii.

⁵⁷³ E 2022, cytata z pracy na temat: *Nie powinniśmy oceniać ludzi po wyglądzie.*

⁵⁷⁴ E 2021, cytata z pracy na temat: *Twoja szkoła obchodzi dzień przyjaciela. Napisz przemówienie, w którym przekonasz rówieśników, że prawdziwy przyjaciel jest bezcenny.*

Kolejnym najczęściej powtarzającym się środkiem stylistycznym jest pytanie retoryczne, które w toku wywodu pozwala na podkreślenie roli audytorium. Dla przykładu przytoczyć można: „Patrząc na to wszystko z boku, zastanawiam się, czy tym ludziom odbiło?”⁵⁷⁵; „Czy sport jest potrzebny, czy warto go uprawiać, czy przyda się Wam?”⁵⁷⁶; „Co się dzieje z żywnością, której tak brakuje?”⁵⁷⁷; „Tak więc, co możemy zrobić. Żeby im pomóc?”⁵⁷⁸; „Czy to działa na ich korzyść?”⁵⁷⁹; „Dziwne i jednocześnie straszne, prawda?”⁵⁸⁰

Pozostałe środki stylistyczne pojawiają się tak rzadko, że trudno jest w procesie badawczym określić ich rolę czy wskazać na świadome zastosowanie. Szczególnie, ze względu na kształtujące się na poziomie szkoły podstawowej umiejętności językowe, trudnej ocenie podlegają zasadność pojawiających się kolokwializmów, które w chwili wygłaszania mów wywoływały uśmiech na niejednej twarzy.

Na podstawie przeanalizowanych prac można stwierdzić, że uczniowie biorący udział w badaniu zrozumieli perswazyjny charakter przemówienia, nawiązywali bezpośredni kontakt ze słuchaczem, stosowali językowe środki perswazji. W zależności od charakteru mowy i typu kreowanego mówcy uczniowie stosowali wskazane w Podstawie programowej trzy typy argumentów: odnoszące się do faktów, emocji i logiki. Wysoka frekwencja argumentów odnoszących się do faktów może wiązać się z utrwaloną formą rozprawki, w której argumenty te pełnią istotną funkcję. Argumenty odnoszące się do emocji pojawiały się, jak wskazano wyżej, w przemówieniach omawiających kwestie społeczne związane z potrzebą zmiany postrzegania świata. W przemówieniach uczniowskich rzadko pojawiały się argumenty typowo logiczne, oparte na sylogizmie. Logikę wywodu odnaleźć można we wskazanym w przemówieniu ciągu przyczynowo-skutkowym. Jak zaprezentowano w materiale badawczym, w pracach uczniowskich pojawiły się również argumenty z autorytetu, które oparte zostały na przywołaniu wypowiedzi specjalistów i znanych osób oraz wyników badań organizacji społecznej. Ciekawą obserwacją jest fakt, że pomimo teoretycznego przygotowania z zakresu roli środków stylistycznych uczniowie stosowali w praktyce, wydaje się podstawowe dla przemówienia, środki językowe, takie jak apostrofa, pytanie retoryczne czy epitet, którego rolę obrazującą poznali w odniesieniu do opowiadania. W pracach uczniowskich rzadko

⁵⁷⁵ E 2022, cytat z pracy na temat: „Nie” wyborom w dobie pandemii.

⁵⁷⁶ Pytanie retoryczne w funkcji hipotezy, grupa badawcza E 2022, cytat z pracy na temat: *Napisz przemówienie, w którym zachęcisz rówieśników do uprawiania sportu.*

⁵⁷⁷ E 2022, cytat z pracy na temat: *Głód w Afryce.*

⁵⁷⁸ E 2022, cytat z pracy na temat: *Głód w Afryce.*

⁵⁷⁹ E 2022, cytat z pracy na temat: *Sztuczność w społeczeństwie.*

⁵⁸⁰ E 2021, cytat z pracy na temat: *Nie powinniśmy oceniać ludzi po wyglądzie.*

pojawiały się metafory, porównania czy wyliczenia⁵⁸¹, które na stałe wpisane są w dydaktykę języka polskiego, chociażby ze względu na wysoką frekwencyjność lekcji poświęconych analizie i interpretacji utworów wierszowanych. Ich brak tłumaczyć można faktem, iż zredagowane i wygłoszone mowy były pierwszymi tego typu pracami, z którymi zmierzyć musieli się uczniowie.

6.4 Wystąpienia uczniowskie – obserwacje i refleksje

Wystąpienia uczniowskie są jednym z istotnych składników edukacji polonistycznej. Obserwowani podczas badania uczniowie w ciągu kilkuletniej edukacji mieli możliwość wielokrotnego prezentowania własnych osiągnięć na forum klasy. Zgodnie z założeniami programu realizowanego przez nauczyciela, raz w semestrze recytowali również wybrany utwór literacki. Ponadto wielu z obserwowanych brało udział w zajęciach teatralnych. Do każdej aktywności uczniowie byli odpowiednio przygotowywani, a każde wystąpienie wiązało się z rozwijaniem innych umiejętności prezentacji. W konsekwencji, przygotowując uczniów do wystąpień, przypomniano im o konieczności przyjęcia właściwej postawy, w tym o konieczności nawiązania kontaktu wzrokowego ze słuchaczami. Ponadto zwrócono uwagę na dykcję, intonację oraz interpretację głosową. Poszerzeniem tych wiadomości były informacje odnoszące się do sposobu przygotowania notatek, którymi wspierać się mogli podczas wystąpień. Notatki te oraz obserwacje wystąpień poszerzyły aspekt badania o wiedzę na temat sposobu przygotowania się do przemawiania oraz barier psychicznych, z jakimi mierzyli się uczniowie klasy VIII.

Na podstawie zebranych po prezentacji przemówienia notatek można stwierdzić, że uczniowie rzetelnie przygotowywali się do zadania. Świadczą o tym liczne adnotacje odnoszące się do treści: na marginesie uczniowie odnotowywali hasłowo kolejne myśli, podkreślali istotne ich zdaniem słowa, zaznaczali momenty, w których planowali zastosować pauzę, graficznie (stosując różne czcionki, pogrubienia i kolory) zaznaczali kolejne wątki. Niektórzy uczniowie konsultowali sposób przekazu z nauczycielem. Interesujący okazał się na tym etapie dołączony do przemówienia⁵⁸² przesłanego drogą elektroniczną list ucznia:

Zanim Pani przeczyta – w pracy pomieszałem trochę odbiorcę i jest zastosowana liczba pojedyncza i liczba mnoga, będę ćwiczył przemówienie przez weekend i w

⁵⁸¹ Metafory, porównania czy wyliczenia charakterystyczne są dla mów przygotowanych przez uczniów uzdolnionych polonistycznie lub dalece zainteresowanych przedmiotem. Dobrym tego przykładem jest praca finalistki Wojewódzkiego Konkursu z Języka Polskiego, zatytułowana: *Warto poznać Islandię*.

⁵⁸² E 2021, przemówienie na temat: *Dlaczego nie warto porównywać się z innymi?*

poniedziałek będzie już wszystko jednolite. Muszę zobaczyć, jak będzie lepiej brzmiało i jak będzie wygodniej. Z góry dziękuję za zrozumienie. Szymon.

Jego treść świadczy o tym, że zadanie zostało poważnie potraktowane, a przygotowanie prezentacji w formie ustnej pozwoliło na refleksję nad skutecznym sposobem przekazu. Ostatecznie uczeń zdecydował o zastosowaniu czasowników w drugiej osobie liczby mnogiej: „ufacie” (zamiast ufamy), „chcecie” (zamiast chcemy), „musicie” (zamiast musimy), zmienił również formę zaimków osobowych: „wam” (zamiast Ci), „was” (zamiast ciebie), „waszą” (zamiast twoją).

Ciekawe w pracach okazały się również dopiski: „Jezu, ja tego nie przeżyję; Nie dam rady!, Umrę ze stresu”, które świadczą o tym, że wystąpienie na forum klasy wiąże się dla uczniów z ogromnym stresem. Stres ten, chociaż starali się nad nim panować, widoczny był również podczas samego wystąpienia. Spięta postawa, rumieniec na twarzy, drżenie dłoni, w których trzymano tekst przemówienia i widoczne poczucie ulgi, kiedy skończono wystąpienie.

Podczas obserwacji interesujące okazały się dwie postawy uczniowskie. Pierwsza – uczennicy, która pomimo przygotowania zrezygnowała z wystąpienia. Druga – uczeń, który do wystąpienia nie przygotował się w ogóle, jednak jego przemówienie zdobyło uznanie całej klasy.

Uczennica, która nie sprostała wystąpieniu, to uczennica ambitna, solidna, dokładna i sumienna. W przygotowanym przemówieniu poruszyła kwestię głodu w Afryce i marnotrawienia żywności w Europie. Treść przemówienia w wersji pisemnej oceniona została na ocenę celującą. Realizacja pozbawiona była błędów stylistycznych, językowych, argumentacja była rzeczowa, uczennica zastosowała również wymagane formalne wyznaczniki przemówienia – nawiązanie kontaktu ze słuchaczami, elementy perswazji. W efekcie można było spodziewać się interesującego wystąpienia. Niestety, barierą na którą natrafiła uczennica był wysoki poziom stresu. Dziewczynka stanęła na forum, drżącym głosem przeczytała tytuł wystąpienia, po czym na dłuższą chwilę umilkła. Po chwili ze łzami w oczach poprosiła o zwolnienie z zadania, konieczności wystąpienia.

Przypadek ucznia, który nie przygotował się do prezentacji – nie oddał wcześniej zredagowanego tekstu – to obraz ucznia, który w dość swobodny sposób traktował obowiązek szkolny. Ze względu na fakt, że chłopiec pochodził z trudnej rodziny, w procesie dydaktycznym nauczyciel poświęcał mu więcej uwagi, motywował do pracy. W ten sposób nawiązano relację z uczniem, który w czasie swobodnych rozmów opowiadał o własnych zainteresowaniach. Chłopiec na początku lekcji zgłosił swoje

nieprzygotowanie. W związku z tym, że zadanie było planowane, prowadzący badanie podpowiedział, by wygłosił przemówienie na temat, którym właśnie się pasjonuje. Uczeń podjął wyzwanie i wygłosił mowę oskarżycielską, w której przekonał wszystkich, że zespół nadzorujący stan techniczny reaktora w Czarnobylu powinien zostać ukarany surowszym wyrokiem. W swojej mowie, odwołując się do faktów – przywoływał nazwiska, okoliczności wypadku i jego skutki, opisał również, z uwzględnieniem uchybień, przebieg procesu przeprowadzonego po wybuchu reaktora. Przemawiając, stosował argumenty rzeczowe i emocjonalne. Cały tok wyводу przyjął formę logicznej, przez co przekonującej wypowiedzi. O wzbudzeniu zainteresowania wśród słuchaczy świadczył fakt, że po prezentacji przemówienia klasa aktywnie zadawała pytania oraz wyrażała stanowisko wobec zaprezentowanej kwestii.

Obserwowane zjawisko rozpatrywać można na dwóch płaszczyznach. Pierwsza to predyspozycje psychiczne uczniów, które kształtowane są w szkole, druga to konieczność autentyczności i zaangażowania w prezentowany w przemówieniu problem. Przygotowywane na potrzeby badania mowy z założenia wiązały się z prezentacją kwestii, która odnosi się do wewnętrznych przekonań uczniów. Na poziomie klasy VIII prezentacja własnych przekonań może stać się barierą, która uniemożliwi wykonanie zadania. Uczniowie stając przed klasą, obawiają się oceny nie tylko własnej osoby, ale i oceny tematu, który prezentują. Wyrażenie stanowiska w sprawie, która jest niepopularna wśród młodzieży („Głód w Afryce”), mogło poddać w wątpliwość wiarygodność samego mówcy i zrodzić pytania⁵⁸³: „Dlaczego tym się interesujesz? / Skąd czerpałaś informacje?” itp. Inną kwestią są indywidualne predyspozycje uczniów – pewność siebie, odwaga do przełamania tremy, z którą każdy mówca musi się mierzyć. Ich kształtowanie to jeden z etapów procesu rozwijania umiejętności retorycznych, na które składają się: umiejętność wyrażania własnego stanowiska w określonej sprawie, przekonanie o słuszności racji oraz umiejętność przekazania w sposób logiczny i uporządkowany myśli i wniosków.

⁵⁸³ Po wystąpieniu uczniowie mieli możliwość zadawania różnorodnych pytań. Przytoczone powyżej pojawiały się po każdej prezentacji. Pozostałe dotyczyły bezpośrednio treści wystąpienia.

ZAKOŃCZENIE

Celem rozprawy było zaprezentowanie uwarunkowań dydaktyki retorycznej uczniów szkoły podstawowej oraz wskazanie czynników determinujących ich realizację. Wśród nich wymienić należy: wymagania podstawy programowej z dnia 14 lutego 2017 roku, programy nauczania, podręczniki szkolne oraz wymagania egzaminacyjne. Dogłębna analiza podstawy programowej pozwala rozumieć szerzej wpisane w treść dokumentu „elementy retoryczne”, które powiązano bezpośrednio z umiejętnością tworzenia wypowiedzi, czego skutkiem jest utożsamienie sztuki wymowy z umiejętnością tworzenia wypowiedzi ustnych i pisemnych, wpisaną w treść programów i podręczników szkolnych. Warto zwrócić uwagę, co zostało powiedziane w rozdziale poświęconym analizie programów i podręczników, że tylko w przypadku jednego programu umiejętności retoryczne odniesiono do umiejętności uzasadnienia własnego stanowiska, wyrażania opinii, formułowania wniosków czy udziału w dyskusji z uwzględnieniem współczesnych form komunikacji. Nie oznacza to, że inne programy pozostają obojętne wobec omawianej kwestii, jednak świadczyć to może o rozległym, nieugruntowanym rozumieniu idei edukacji retorycznej w szkole podstawowej lub intuicyjnym połączeniu jej z koniecznością kształtowania umiejętności wypowiadania się, zarówno w mowie, jak i piśmie, co trwale powiązane jest z szeroko rozumianą edukacją polonistyczną.

O konieczności intuicyjnego rozmienienia retoryki przez nauczycieli wspominała Sobczak. Badaczka wiąże to z faktem braku zdefiniowania pojęcia „retoryka” oraz ograniczeniem jej ram do postawionych w dokumentach oświatowych wymagań. Rozbieżności rozumienia retoryki potwierdzają również odpowiedzi respondentów, wśród których przeprowadzono badanie odnoszące się do umiejętności retorycznych w szkole podstawowej. Wyniki ankiety wskazują, że nauczyciele rozdzielnie traktują umiejętności sprawnego wypowiadania się w mowie i piśmie oraz umiejętności retoryczne, przy czym te pierwsze potraktowano jako priorytetowe, a pomimo wpisania w treść dokumentu oświatowego zapisów odnoszących się do retoryki, żaden z nauczycieli biorących udział w badaniu nie wskazał na konieczność kształcenia wystąpień publicznych.

Postawa nauczycieli znajduje swoje uzasadnienie w formie egzaminu ósmoklasisty, który dla wielu staje się źródłem wiedzy na temat opanowanych przez uczniów umiejętności. W tym miejscu przyznać należy rację Pawłowi Sporkowi twierdzącemu, że „potęgująca

poczucie strachu perspektywa egzaminacyjna”⁵⁸⁴ staje się dla dydaktyki retorycznej swoistą barierą. Dodatkową trudnością w ocenie umiejętności retorycznych na egzaminie ósmoklasisty jest konieczność odwołania się do lektury obowiązkowej, którego brak skutkuje przyznaniem zera punktów za całą realizację⁵⁸⁵.

W kontekście tego swoistego chaosu informacyjnego istotna staje się rola nauczyciela rozumiejącego, że edukacja polonistyczna w szkole podstawowej oparta jest na narzędziach dydaktyki retorycznej, którą dzięki rozwijającym się nurtom, postrzegać można z różnych wzajemnie się przenikających perspektyw. Dlatego też zamysłem rozprawy było ukazanie nie tylko czynników formalnych warunkujących pracę szkoły, ale również elementów praktyki lekcyjnej i związanych z nią realizacji uczniowskich. Warto zaznaczyć, że opisane zdarzenia dydaktyczne są częścią procesu edukacji retorycznej, którego zarys zaprezentowano w rozprawie. Wychodząc z założenia, że edukacja retoryczna ściśle związana jest z edukacją literacką i kulturową oraz czynnikami formalnymi determinującymi pracę nauczyciela, wymagania stawiane uczniom poszerzono o aspekt ich indywidualnej inwencji. Zaprezentowane realizacje zostały zestawione ze sobą w taki sposób, by ukazać zależności pomiędzy wprowadzanymi wypowiedziami o charakterze argumentacyjnym oraz różnorodność metod analitycznych przy założeniu, że rozwijające się umiejętności przekładają się na ich zastosowania w kolejnych formach wypowiedzi. Dlatego też w kontekście wypowiedzi argumentacyjnej wiele miejsca poświęcono roli kompozycji i jej graficznych wyznaczników oraz umiejętności wyrażenia własnego stanowiska i perswazyjności. W odniesieniu do rozprawki interesującym zagadnieniem była obserwacja obszarów egzemplifikacyjnych oraz zakresy ich krytycznej oceny. Ponadto w odniesieniu do lektur obowiązkowych oglądowi poddano sposoby przytaczania przykładów ilustrujących argument. W odniesieniu do przemówienia istotną kwestią stała się rola kreowanego w treści audytorium i sytuacji komunikacyjnej, charakter prezentowanych mów oraz – ze względu na bezpośrednie powiązania z tradycją starożytną – rodzaje zastosowanych przez uczniów argumentów i środków stylistycznych. W celu poszerzenia perspektyw analiza prac uczniowskich wzbogacona została opisem dwóch skrajnie różnych wystąpień. Warto zaznaczyć, że świadomie prowadzony proces edukacji retorycznej rozpoczyna się już na etapie podejmowanych w klasie dyskusji czy redagowania krótkich komentarzy, wymagających od ucznia wyrażenia własnego

⁵⁸⁴ Sporek P., *Suma wszystkich strachów, czyli rok z życia pewnej siódmej klasy albo już za rok matura*, w: *Studia ad Didacticam Litterarum Polonarum et Linguae Polonae Perinentia. Dylematy kształcenia polonistycznego*, 10/2019, s. 49.

⁵⁸⁵ CKE, Informator ..., s. 12.

stanowiska, dlatego też efekty prac uczniowskich odnieść należy do wieloletniego procesu rozwijania umiejętności retorycznych.

Na proces ten składać się będą:

1. stopniowo rozwijane umiejętności: odbioru artefaktów literackich i kulturowych; wyrażenia sądów, opinii, komentarzy w dyskusji oraz innych sytuacjach lekcyjnych, podczas których dochodzi do wymiany poglądów; redagowania krótkich komentarzy argumentacyjnych ukierunkowanych na sformułowanie stanowiska i argumentowanie;
2. stopniowo nabywana wiedza z zakresu: problematyki czytanych podczas lekcji tekstów literackich; znajomości kultury i sztuki; formalnych wyznaczników gatunkowych wypowiedzi pisemnych.

Na podstawie zebranego materiału badawczego wskazać można, że:

1. Świadomość kompozycyjna rozumiana jako celowe uporządkowanie graficzne wypowiedzi podporządkowane wyrażaniu kolejnej myśli rozwijana jest równoległe z wiedzą na temat ramowej kompozycji wypowiedzi, co w dalszej kolejności przekłada się na odniesienie kompozycji do porządku prezentowanych wątków. Najbogatszą różnorodność wariantowości kompozycji zaobserwowano w przypadku wypowiedzi argumentacyjnej. Zróżnicowanie wynikać może po pierwsze – z długości samej wypowiedzi, po drugie – kształtowanej w szkole świadomości potrzeby porządkowania myśli. Na początkowym etapie tworzenia wypowiedzi o charakterze argumentacyjnym istotną okazała się również potrzeba zastosowania językowych wyznaczników struktury tekstu. Uczniowie stosują wyliczenia typu: po pierwsze, po drugie, po trzecie itp., które na dalszych etapach nauki pojawiają się sporadycznie, co świadczyć może o rozwijającej się równoległe świadomości stylistycznej i wzbogacaniu zakresu leksykalnego.
2. Rozwijanie zakresu leksykalnego odpowiadającego nie tylko za spójność wywodu, ale również wpływającego na perswazyjność wypowiedzi zmienia się (rozwija) w zależności od redagowanej formy i – czego nie ujęto w wynikach badania, jednak zaobserwowano w czasie analizy – predyspozycji językowych uczniów, którzy stopniowo rezygnują ze schematów językowych. Można zatem wnioskować, że umiejętności te rozwijane będą na dalszych etapach edukacji. W ten sposób poszerzyć należy ideę „systemowego” rozwijania świadomości retorycznej, połączonej ze świadomością tworzenia wypowiedzi pisemnych.

3. Świadomość faktu, że rozwijanie umiejętności retorycznych rozpoczyna się na poziomie lekcji, podczas której uczniowie pisemnie lub ustnie komentują, w odniesieniu do opracowywanych na zajęciach utworów literackich: oceniają, wymieniają się poglądami, co – dzięki aktywnej postawie prowadzącego zajęcia – wpływać będzie na rozwijanie zasobu leksykalnego oraz doskonalenie stylu wypowiedzi. Na pogłębienie wyводу wpływa również czas dany uczniom do realizacji oraz umożliwienie im samodzielnych poszukiwań związanych na poziomie retoryki z etapem *inventio*.

4. Gatunki o charakterze retorycznym wprowadzane w szkole podstawowej (wypowiedź argumentacyjna, rozprawka, przemówienie) przyjmują perswazyjny charakter, który polega na próbie przekonania czytelnika do prezentowanego stanowiska. W przypadku prac dłuższych wiarygodność nadawcy wiąże się z nagromadzeniem artefaktów literackich i kulturowych, w przypadku prac krótszych odbywa się to dzięki nagromadzeniu słownictwa i form leksykalnych wskazujących na kreowaną w wypowiedzi sytuację komunikacyjną.

5. Rozwijanie umiejętności retorycznych wiąże się ze stopniowym rozwijaniem świadomości aktu komunikacji wpisanego w charakter danego gatunku/formy. W przypadku wypowiedzi argumentacyjnej prymarną rolę pełni nadawca, próbujący przekonać adresata do własnego stanowiska, w przypadku rozprawki będzie to nadawca przyjmujący rolę specjalisty (dlatego też podobna jest do tekstu o charakterze naukowym), w przypadku przemówienia – obie wyżej opisane role wzajemnie się uzupełniają, a realizacja przygotowanej mowy oparta jest zarówno na elementach perswazji, jak i merytorycznego opracowania tematu. Analogię w odniesieniu do aktu komunikacji odnaleźć można również w odniesieniu do adresata wypowiedzi, przy czym najwyraźniej akcentowana jest jego rola w wypowiedzi argumentacyjnej i przemówieniu.

6. Rozwijanie umiejętności argumentacyjnych i sposobu argumentowania są od siebie zależne, a zależność ta wpływa na umiejętność logicznej wypowiedzi. W odniesieniu do wypowiedzi argumentacyjnej wywód prowadzony jest poprzez skoncentrowanie nadawcy na konieczności uzasadnienia stanowiska i przyjmować może swobodny charakter, często – szczególnie w przypadku pierwszych prac uczniowskich – oparty na zasadzie swobodnego wyrażania myśli i przykładów. W przypadku rozprawek ze względu na konieczność opisanie materiału egzemplifikacyjnego popierającego argument wywód przyjmuje logiczny

i uporządkowany układ, który podlega uschematyzowaniu kompozycyjnemu, a egzemplifikacja tożsama jest z wyjaśnieniem i dookreśleniem. W kontekście przemówienia umiejętności argumentacyjne skoncentrowane są na logice wyvodu, przy czym przykład wykorzystany zostaje nie tylko w celu zilustrowania argumentu, ale również dzięki zastosowaniu retorycznych środków językowych przybiera charakter perswazyjny.

7. Wariantowości podlega również sposób wprowadzenia przykładu w tok argumentacyjny. W pracach uczniowskich odnaleźć można: streszczenie problemowe, streszczenie utworu, streszczenie wątku oraz analogię. W zależności od tematu pracy w celu zilustrowania przykładu pojawić się mogą również opisy: postaci, charakteru, przedmiotu, emocji.

8. Argumenty odnoszące się do faktów, logiki i emocji pojawiają się w wypowiedziach pisemnych uczniów, jednak ich frekwencja uzależniona jest od typu podjętego wyvodu oraz zakresu tematycznego. Poza wymaganymi w podstawie programowej rodzajami argumentów wskazać można argument z autorytetu.

9. Pomimo teoretycznej znajomości językowych środków wyrazu (co zaobserwowano w przypadku analizy przemówienia), uczniowie stosują niewielką ich różnorodność. W tym zakresie wskazać można na apostrofę (jej zastosowanie uczniowie traktują jako wyznacznik utrzymania kontaktu ze słuchaczem), epitety (wzbogacające opis oraz wzmacniające wartościowanie), wykrzyknienie (zaznaczone graficznie wykrzyknikiem) oraz pytanie retoryczne. Frekwencyjność pozostałych środków stylistycznych pozostaje znikoma.

10. Wygłoszenie przemówienia wymaga od ucznia przygotowania nie tylko teoretycznego (w trakcie edukacji w szkole podstawowej uczniowie przygotowani są do recytacji), ale również psychologicznego.

POSTULATY BADAWCZE

Nabywanie umiejętności retorycznych jest procesem długotrwałym i niemożliwym do zakończenia ze względu na osiąganie coraz to nowszych umiejętności komunikacyjnych w każdym prowadzonym dyskursie⁵⁸⁶. Analogicznie rozwijanie umiejętności retorycznych uczniów należy rozumieć jako proces, w którym weryfikacji poddane mogą zostać sądy i opinie już wygłoszone. Zakresy argumentacyjne zmieniają się wraz z nabywaniem zarówno świadomości językowej, jak i wiedzy na temat otaczającego świata i literatury. Wartością dodaną w nauczaniu retoryki będzie przyzwolenie uczniom na uzasadnioną zmianę poglądów. Retoryczne wnioskowanie połączone jest ściśle z krytycznym odbiorem tekstu, dlatego też na lekcjach języka polskiego przywoływane teksty powinny odnosić się do świata znanego uczniom. W tym kontekście upatruję szansę na ich zrozumienie i odpowiednie do rozwoju emocjonalnego przetworzenie. Trudno jest określić, na ile świadomym owego rozproszenia idei będzie absolwent szkoły podstawowej. Dlatego też istotne w moich rozważaniach staje się pytanie skoncentrowane wokół zasadności i użyteczności retoryki szkolnej.

Modelowym uczniem-retorem będzie człowiek, który świadomy jest nieograniczonego dyskursu, jaki toczy się w rozproszonym w historii układzie tożsamości⁵⁸⁷, świadomy będzie faktu, że dzieło jest zmienne i relatywne⁵⁸⁸, a dyskurs, którego jest również uczestnikiem, podlega jego swobodnym wyborom⁵⁸⁹. Wybory te jednak osadzone być nie tyle w nieukształtowanym jeszcze światopoglądzie, ile powinny zostać oparte na krytycznym odbiorze dzieła. Ideał ten odpowiada założeniom Perelmana, który opisując ograniczenia retoryki, wskazywał również konieczność akceptacji faktu, że twórca zobowiązany jest poruszać się w ramach norm wynikających z życia w określonym społeczeństwie. Dlatego argumentacja, której się podejmuje powinna wynikać nie tylko z wewnętrznych przekonań, ale i ze świadomości nie tyle ciągłości, ale rozproszenia idei. Uczniowie wprowadzani w świat wiedzy o języku i literaturze nabywają podstawowych umiejętności, a ukierunkowane rozwijanie kompetencji w zakresie żywego słowa skoncentrowane jest na pracach pisemnych. Audytorium w szkole jest kameralne. Adresatem redagowanych podczas lekcji czy w domu prac jest najczęściej nauczyciel, stąd też samo rozumowanie retoryczne ulega swoistemu ograniczeniu, które wynika

⁵⁸⁶ Zeidler K., Teclaw B., op. cit., s. 81.

⁵⁸⁷ Foucault M., op. cit., s. 20.

⁵⁸⁸ Ibidem, s. 26.

⁵⁸⁹ Ibidem, s. 42.

z konieczności powołania się przez ucznia na konkretne teksty i konteksty. Warty zaznaczenia jest także fakt, że rozwijanie umiejętności retorycznych toczy się równoległe z poznawaniem świata kultury, sztuki oraz świata wartości. Przekładając naukowe teorie na potrzeby dzieci doświadczających literatury, poznających zasady tworzenia różnorodnych pod względem gatunkowych tekstów, należy pamiętać, że mają one charakter ćwiczenia i mieszczą się w ramach szkolnej dydaktyki tworzenia pisemnej wypowiedzi. Ramy te, jak wskazuje Luiza Rzymowska⁵⁹⁰, są ważne, bo ułatwiają uporządkowanie wyводу oraz dają „poczucie bezpieczeństwa” oparte na przekonaniu, że dzięki zastosowanym konwencjom spełnione zostaną oczekiwania odbiorców⁵⁹¹.

Konwencje, o których wspomina Rzymowska, można rozumieć szerzej niż wyznaczniki graficzne porządkujące wypowiedź i odnieść je należy zarówno do umiejętności retorycznych, jak i do teorii lingwistycznych. W kontekście umiejętności retorycznych przydatnych na etapie kompozycji, będzie to świadomość wyrażania i porządkowania myśli. Z kolei w odniesieniu do teorii lingwistycznych – świadomość celowości aktu tworzenia. Te dwie płaszczyzny tworzenia wypowiedzi pisemnych przeplatają się ze sobą, a ich współzależność uczniowie mogą obserwować na różnych pod względem celu wypowiedziach, w konsekwencji wymagana forma kompozycja będzie wspierać, nie hamować, uczniowską inwencję. Podstawowe dla retoryki pytania: Kto i do kogo mówi? W jakich okolicznościach?, przenieść można na każdą powstającą w szkolnych warunkach wypowiedź pisemną. Niezależnie od tego, czy będzie to list, recenzja, opowiadanie czy charakterystyka postaci, rozumienie roli adresata wpływać będzie na kreowanie odbiorcy, tym samym wzmocni świadomość celowości samej wypowiedzi.

Wskazanie na adresata i okoliczności to jeden z elementów retorycznych. Kolejnym będzie świadomość nadawcy. W pewnym sensie związana jest ona z postacią narratora opowiadającego w opowiadaniu o wydarzeniach, w opisie przeżyć wewnętrznych o emocjach, uczuciach, w charakterystyce o bohaterze. W tekstach argumentacyjnych jego kreacja pozostaje zmienna, jednak jest jednym z kluczowych wyznaczników retorycznych. Na poziomie szkoły przy okazji omawiania różnych tekstów literackich i popularnonaukowych wiele miejsca poświęca się omówieniu roli narratora. Uczniowie określają rodzaje narracji, śledzą jej tok, zauważają miejsca, w których sam siebie prezentuje. Wiedzę tę można przenieść w celu rozwijania umiejętności tworzenia tekstów

⁵⁹⁰ Rzymowska L., *Rola dispositio we współczesnej dydaktyce retoryki na podstawie ćwiczeń retorycznych dla studentów filologii polskiej (w:) Dydaktyka retoryki*, red. B. Sobczak, H. Zgólkowa, Poznań 2011, s. 143–155.

⁵⁹¹ *Ibidem*, s. 152.

argumentacyjnych, w których pojawia się „osoba” prezentująca stanowisko. Jej kreacja pozwoli na skoncentrowanie uwagi uczniowskiej nie tylko na stylu, ale i sytuacji komunikacyjnej.

Inną kwestią, którą należałoby podjąć w odniesieniu do retoryki i ogólnej wiedzy na temat wypowiedzi pisemnych, jest obserwacja powstających w szkole dłuższych i krótszych wypowiedzi. Uczniowie szkoły podstawowej zostają zapoznani niejako w izolacji z różnymi formami wypowiedzi pisemnych. Nie ulega wątpliwości, że w zależności od tematu w tekstach argumentacyjnych pojawiają się elementy streszczenia problemowego, streszczenia wydarzeń, opisu (miejsc, postaci, przedmiotów, charakteru). Włączenie tych spostrzeżeń w dydaktykę retoryczną z pewnością przyczyniłoby się do utrwalania poprawnych pod względem merytorycznym i argumentacyjnym wypowiedzi. W tym kontekście naturalnej zmianie podlegałyby celowość ich zastosowania, co wiąże się z koniecznością świadomego zastosowania formy w formie. Praktyka ta znana była już w starożytności, kiedy to młody adept sztuki wymowy podczas treningu retorycznego motywowany był przez nauczyciela do wypracowania baśni, sentencji czy opowiadania. Tym samym zyskiwał nie tylko biegłość językową, ale też świadomość konieczności dostosowania stylu do formy oraz nadawcy do adresata, co w efekcie przekładało się na świadomość retoryczną. Z przeprowadzonych obserwacji wynika, że uczniowie w tym zakresie prezentują różny stopień opanowania umiejętności egzemplifikacji. Tak jak wskazano, jedni koncentrują się na nadmiarze prezentowanych wiadomości, inni przeciwnie – traktują egzemplifikację w stopniu niedostatecznym.

Dyskusyjny w odniesieniu do wymagań egzaminacyjnych okazuje się termin „pogłębiona argumentacja”, którą autorzy odnoszą bezpośrednio do umiejętności zilustrowania argumentu „trafnymi przykładami”. Wymagania te powiązane są ze wszystkimi obowiązującymi na egzaminie tekstami o charakterze retorycznym, gdzie interpretacja „pogłębienia” czy „trafności” związana jest z subiektywnym odbiorem egzaminatora, a procentowe wyniki świadczą o opanowaniu umiejętności retorycznych przez populację uczniów. Dostrzeżenie zależności pomiędzy różnymi tekstami, ich wpływu na wywód argumentacyjny doprowadziłoby do skonkretyzowania wymagań egzaminacyjnych, wśród których pojawić by się mogły: uczeń w celu egzemplifikacji zastosował (do wyboru) – streszczenie problemowe, streszczenie wydarzeń, opis itp. Tym samym skonkretyzowana zostałaby wiedza na temat umiejętności argumentacyjnych.

Kolejną, związaną z dydaktyką retoryczną kwestią jest proces *inventio* rozumiany w szkole jako proces poznawania wybranych tekstów literackich. Jednym z problemów

postawionych we wstępie była dydaktyczna rola obowiązującego w szkole kanonu lektur oraz połączone z nią wymagania egzaminacyjne. Jeśli mówić o roli kanonu lektur, wspomnieć należy, że ich rozumienie przekłada się na budowanie tożsamości rozumianej jako wspólnota kulturowa. Jeśli wspomnieć o wymaganiach egzaminacyjnych, podkreślić należy, że w ocenie prac uczniowskich odniesienie do lektur szkolnych jest jedną z podstawowych umiejętności ocenianych jako „retoryczne”. Brak odwołania do lektury wymaganej w temacie (lub dla okresu przejściowego – wybranej przez ucznia lektury obowiązkowej) skutkuje przyznaniem zera punktów za całą wypowiedź. Nie ulega wątpliwości, że w kontekście sprawdzenia konkretnych umiejętności na egzaminie, praktyka dowartościowania nabytych wiadomości względem umiejętności doprowadza zarówno do zaburzonego obrazu rzeczywistych umiejętności retorycznych uczniów, jak i przyczynia się do tego, by wypowiedzi argumentacyjne utożsamiane były z wypowiedziami służącymi odtwarzaniu wiedzy przy znikomym udziale inwencji retorycznej.

W zmniejszeniu roli lektury obowiązkowej na egzaminie ósmoklasisty, przy jednoczesnym wychowaniu świadomego zjawisk społecznych i kulturowych młodego odbiorcy upatrywać można jeszcze jedną zaletę, którą wiązać należy z rozwijaniem czytelnictwa oraz umiejętnością odbioru samodzielnie wybieranych przez uczniów lektur. Wartością dodaną prac pisanych w szkole (dalej na egzaminie) mogłaby stać się konieczność przywołania dowolnej lektury, filmu, spektaklu. W ten sposób umiejętności retoryczne kształtowane byłyby na dwóch poziomach – odbioru i tworzenia, a uczniowie z uważnością stawaliby się aktywnymi uczestnikami kultury. Przyczynę takiego postrzegania twórczości uczniowskiej prezentować mogą zamieszczone w rozprawie przykładowe prace, w których pozostawiono uczniom miejsce na własne odwołania. Wśród nich wskazać można odwołania do: książek, filmów, seriali, biografii. Wartością dodaną przeprowadzonej argumentacji stawał się fakt, że uczniowie inaczej niż w pracach, w których konieczne jest przywołanie lektury obowiązkowej, traktują nauczyciela w roli odbiorcy. Świadomość tego, że adresat może nie znać artefaktu na który autor się powołuje, przekłada się również na ukierunkowaną i dogłębną egzemplifikację.

Ciekawym zjawiskiem zaobserwowanym podczas badania i wstępnie opracowanym⁵⁹² jest zauważona korelacja naturalnych predyspozycji retorycznych względem tych, które wymagane są w szkole. Sposoby wnioskowania, pomimo braku przygotowania

⁵⁹² Wstępne opracowanie dołączono w ramach aneksu: Wnioskowanie.

teoretycznego, mogą być różne. W konsekwencji uczniowie stosują wnioskowanie: bezpośrednie, pośrednie, dedukcyjne, redukcyjne, statyczne oraz przez analogię. Sposoby wnioskowania odnieść można do całych wypowiedzi i wśród prac uczniowskich pojawia się zarówno dowodzenie dedukcyjne, jak i indukcyjne. Obserwacja ta prowadzi do wniosku, że na umiejętności retoryczne w odniesieniu do sposobu wnioskowania wpływają również naturalne sposoby dowodzenia, kształtowane w toku holistycznie pojmowanej edukacji.

Zbytne zinstytucjonalizowanie edukacji, wprowadzenie „elementów retoryki” na egzamin ósmoklasisty w opisany wyżej sposób powoduje również oderwanie retoryki od jej naturalnych źródeł – wygłaszania mowy. Pustkę tę wypełnić może nauczyciel, który w toku pracy z grupą uczniów wprowadzi elementy prezentacji, a w codziennej pracy wiele miejsca poświęci na staranność wymowy i artykulacji podczas bieżących zajęć. Poszerzając listę powszechnie stosowanych metod aktywizujących, zwrócić można uwagę na zastosowanie nowoczesnych rozwiązań komunikacyjnych: nagranie wywiadu, wykładu, prezentacji. Ich wykorzystanie może stać się narzędziem dydaktycznym, dzięki któremu uczniowie będą mieli szansę ocenić nie tylko siebie samych i rówieśników, ale również dzięki konstruktywnej ocenie nabędą świadomości własnych możliwości.

Opisując retorykę w kontekście szkoły podstawowej, warto mieć na względzie, że jej wprowadzanie ma egalitarny charakter. Owa egalitarność przekłada się na cele szkoły i świadomość uczniowską. Tym, co pozostało wspólne dla starożytnej idei retorycznej i współczesnej idei dydaktycznej w zakresie umiejętności retorycznych, jest jej wychowawcza rola, która pozwala przygotować młode pokolenie do dorosłego życia. Poddawane pod dyskusję problemy kwestii moralnej, społecznej, egzystencjalnej stają się często punktem wyjścia do rozważań natury filozoficznej. Cel edukacji retorycznej od czasu starożytności uległ jednak znacznym przemianom, na które wpływ miały zmieniająca się rola i charakter retora, rozwijające się nurty lingwistyczne, przemiany zachodzące w edukacji, ostatecznie jej rozpowszechnienie oraz włączenie dydaktyki retorycznej w edukację polonistyczną. Istotną funkcję w procesie rozwijania umiejętności retorycznych pełni świadomy proces nauczyciel, który kształtuje nie tylko umiejętności tworzenia tekstu, ale również wprowadza uczniów w świat artefaktów kulturowych i literackich. W tym kontekście istotne jest, by nauczyciel stał się świadomym uczestnikiem prowadzonego w klasie dyskursu, w którym wszyscy jego uczestnicy zmotywowani są do zadawania pytań oraz formułowania problemów natury filozoficznej.

Parafrazując słowa Rodneya B. Douglasa⁵⁹³, można sądzić, że retoryka pozwala dostrzegać umiejętności retoryczne jako proces uwarunkowany szerszym kontekstem niż kontekst komunikacyjny i językowy. Jednocześnie przyznać należy rację, że zawiera ona czynnik społeczny, osobisty i intelektualny⁵⁹⁴. W odniesieniu do dydaktyki szkolnej czynnik społeczny wiąże się zarówno z faktem zinstytucjonalizowania edukacji czy powszechności edukacji, jak i ze zmieniającymi się czynnikami kulturowymi. Poszerzając rozumienie „czynnika społecznego” w odniesieniu do edukacji, można wspomnieć również o indywidualnych predyspozycjach i motywacji uczniów, ich sytuacji rodzinnej, przekonaniach i wartościach, które uznają za istotne i ważne. W kontekście czynnika intelektualnego wspomnieć należy, że edukacja retoryczna wymaga nie tylko pewnego stopnia erudycyjności, ale również elastyczności myślenia rozumianego jako sprawne wykorzystanie nabytej wiedzy, w której zanurzone są umiejętności retoryczne. Należy do nich nie tylko wiedza z zakresu tworzenia struktur kompozycyjnych i językowych wypowiedzi, ale również wiedza kulturowa, literacka i społeczna.

Współczesna, szkolna dydaktyka retoryczna nie jest istotą samą w sobie. Jest narzędziem, którego zastosowanie skoncentrowane zostało, jak wskazują zaprezentowane analizy podstawy programowej, programów i podręczników, na doskonaleniu tworzenia wypowiedzi pisemnych. Zastanawiający w tym kontekście jest fakt, że autorzy podręczników, w których proponowane są modelowe wypowiedzi, wprowadzają każdą z form (wypowiedź argumentacyjną, rozprawkę, przemówienie) według ujednoczonego schematu, w którym nadrzędną rolę przypisuje się trójdzielnej kompozycji oraz zakresowi leksykalnemu. Na podstawie zamieszczonych w podręcznikach materiałów trudno jest wychwycić różnice pomiędzy trzema, różnymi pod względem celu, wypowiedziami. A różnica ta leży w wielości kontekstów komunikacyjnych, w które pozornie wpisany jest jedynie nauczyciel i uczeń. Zrozumienie tej relacji pozwala na szersze rozumienie edukacji retorycznej, której celem – obok kształtowania umiejętności lingwistycznych – jest również umiejętność rozwijania zdolności krytycznego odbioru literatury. Dlatego też tak ważne jest, by współczesny nauczyciel wzorem starożytnego nauczyciela retoryki stawał się dla uczniów autorytetem, którego fundament stanowić będzie kształtowanie umiejętności samodzielnego dochodzenia do wniosków, refleksji, możliwość indywidualnej interpretacji zjawisk, przedyskutowanie tematów zarówno bliskich

⁵⁹³ Douglas R.B., op. cit., 204.

⁵⁹⁴ Douglas R.B., ibidem, 204–207.

uczniom, jak i aktualnych zjawisk społecznych. Na potrzebę tę wskazywali uczniowie podejmujący chociażby kwestię panującej pandemii czy strajków.

Pojęcie „bliskości tematu” jest pojęciem szerokim. Zaprezentowane wyniki badania przeprowadzonego wśród uczniów szkoły podstawowej dowodzą, że w pojęciu tym mieścić się będą zagadnienia zarówno popularne społecznie (konieczność ochrony środowiska), wynikające z własnych doświadczeń (kwestia tolerancji i odrzucenia społecznego, wartość gier komputerowych), jak i problemy aktualnej sytuacji politycznej. Owa „bliskość” zmieniać się będzie wraz z otaczającą młodych ludzi rzeczywistością, tym co pozostanie niezmiennie, a ściśle wiąże się z edukacją retoryczną, będzie pobudzana w drodze dyskusji refleksja ukierunkowana na podstawowe, wpisane w życie społeczne wartości. Dostrzeżenie ich umożliwi dodanie na lekcjach języka polskiego metod zaczerpniętych z filozofii, z której retoryka się wyłoniła. Prowokowanie uczniów do stawiania pytań natury filozoficznej podczas zajęć może być metodą na pobudzenie ich aktywności poznawczej oraz na kształtowanie świadomości współistnienia w życiu społecznym czy kulturowym. Ostatecznie, dzięki obserwacji języka, który, przywołując teorie Nietzschego i Humboldta, „jest tworem nieświadomym, instynktownym, ale też celowym, konstytutywnie związanym z ludzkim istnieniem”⁵⁹⁵, co dzięki zauważonej przez Nietzschego konotacji języka z muzyką⁵⁹⁶, tłumaczyć może rozległe poszukiwania „retoryki” w różnych dziedzinach sztuki powiązanych z perspektywą antropologiczną.

Wartość edukacji retorycznej w szkole podstawowej należy upatrywać również w jej starożytnych wartościach, gdzie oprócz *pathos* i *logos* istotny stawał się etos mówcy. W odniesieniu do współczesnych ram retoryki i umiejscowienia jej w kontekście komunikacyjnym, mówienie o etosie odnieść można do etycznych zasad panujących w świecie wirtualnym. Mowa o odpowiedzialności za zapisane, wygłoszone słowo, o szeroko pojętym prawie autorskim, postawie odpowiedzialnego zarówno za czyn, jak i słowo uczestnika wirtualnej kultury. Uwrażliwienie młodego człowieka na etykę słowa i odpowiedzialności za nie wpisuje się w retoryczny model dorosłego użytkownika współczesnych mediów i komunikatorów.

Interdyscyplinarność sprzyja różnorodnym perspektywom badawczym oraz dydaktycznym. Ukazany obraz edukacji retorycznej prowadzi do wniosku, że podlega ona holistycznemu ujęciu kształcenia polonistycznego, w które wpisane są wychowawcza rola

⁵⁹⁵ Gemel A., *Językowy model poznania. Kognitywne komponenty w kontynentalnej filozofii języka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2015, s. 57.

⁵⁹⁶ Vide ibidem.

szkoły, określone umiejętności oraz konieczność rozwijania sprawności logicznego, uporządkowanego, poprawnego pod względem językowym i merytorycznym wypowiedzenia się. W celu doskonalenia edukacji retorycznej warto poszerzyć polską dydaktykę o obserwacje i wskazówki zachodnich dydaktyków, wśród których wymienić można Sonję K. Foss, czy W. Rossa Winterowda. Wśród poradników dla nauczycieli na polskim rynku brakuje publikacji, które prezentowałyby ideę edukacji retorycznej w sposób holistyczny, to znaczy w odniesieniu nie tylko do wyznaczników kompozycyjnych i językowych, ale też ukazałyby ideę retoryki w jej naturalnym świetle – jako umiejętność sprawnego wyrażania sądów i opinii w kontekście literackim, kulturowym i sytuacyjnym.

BIBLIOGRAFIA

- Arystoteles, *Analityki pierwsze i wtóre*, ks. I, rozdz. 1, s. 183, cyt. za: Por. Artur Fabiś, Artur Łacina-Łanowski, *Pedagogiczne poglądy Arystotelesa*, w: *Nauczyciel i Szkoła* 3–4 (20–21).
- Arystoteles, *Retoryka. Retoryka dla Aleksandra. Poetyka*, Warszawa 2014.
- Barłowska M., Budzyńska-Daca A., Wilczek P. *Retoryka*, Warszawa 2015.
- Beaugrande R.A. de, Dressler W.U., *Wstęp do lingwistyki tekstu*, Warszawa 1990.
- Bendrat A. i inni, *Retoryka w Polsce po 1989 roku. Przegląd kierunków badań*, PorJ.2021.10.2.
- Bernat A., *Wartość wielokulturowości w dialogu społecznym a kreacja etosu w sieci*, w: A. Budzyńska – Daca, E. Modrzejewska, red. *Retoryka i wartości*, Warszawa 2019.
- Białek K., *Czytanie tekstów argumentacyjnych w szkole. Teoria i praktyka*, Kraków 2020.
- Bogołębska B., *Kształcenie retoryczne dziennikarzy w Uniwersytecie Łódzkim*, w: *Dydaktyka retoryki*. red. B. Sobczak, H. Zgólkowa, Poznań 2011.
- Bogołębska B., Worsowicz M., *Retoryka i jej zastosowania. Podręcznik dla studentów dziennikarstwa i innych kierunków humanistycznych*, Łódź 2016.
- Boniecka B., *Pragmatyczne aspekty wypowiedzi dziecięcych*, Lublin 1995.
- Cycero, *Mówca*, w: Korolko M., *Sztuka retoryki*, Warszawa 1990.
- Dobrzańska T., *Tekst – całościowy komunikat*, w: *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2001.
- Douglas R.B., *Arystotelesowska koncepcja komunikacji retorycznej*, w: „Pamiętnik Literacki”: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej, 68/1.
- Domagała-Trzebuchowska A., *Wypowiedzi ustne uczniów szkoły podstawowej na lekcjach języka polskiego – analiza wybranych umiejętności retorycznych*, w: „Studia ad Didacticam Litterarum Polonarum et Linguae Polonae Pertinentia”, *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis*, 10. 19, nr 285.
- Domagała (Trzebuchowska) A., *Kształtowanie umiejętności retorycznych uczniów w zapisach nowej podstawy programowej z 14 lutego 2017 roku dla szkoły podstawowej*, w: „Forum Artis Rhetoricae. Retoryka i edukacja”, red. Jakub Z. Lichański, Nr 1 (52), styczeń–marzec 2018.
- Eco U., *Nieobecna struktura*, Warszawa 1996.
- Fabiś A., Łacina-Łanowski A., *Pedagogiczne poglądy Arystotelesa*, w: *Nauczyciel i Szkoła* 3–4 (20–21).

- Farmuła-Jurczak A., *O potrzebie nowego spojrzenia na rolę zawodową nauczyciela*, w: *Nauczyciel kreatorem zmiany*, red. Akilmakowá B., Famuła-Jurczak B., Mazur P., Račková O., Ružemberok, 2013.
- Foss S.K., *Rhetorical Criticism. Exploration and Practice*, Waveland Press, USA, 2009.
- Foucault M., *Archeologia wiedzy*, Warszawa 2002.
- Głowiński M., *Rozmaitości interpretacyjne. Trzydzieści szkiców*, Warszawa 2014.
- Gołębiowski Ł., *Rynek książki w Polsce, Wydawnictwa 2017*, Biblioteka Analiz, Warszawa 2017.
- Gorczyński M., *Kanon szkolny i akademicki*, w: *Studia Poetica*, 239 Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis 5.2017, Kraków 2017.
- Havelock E.A., *Przedmowa do Platona*, Warszawa 2007.
- <https://sjp.pwn.pl/slowniki/umiejętność.html> (dostęp: 11. 04. 21)
- Jabłońska-Bonca J., *Retoryka na studiach prawniczych w Polsce w „kleszczach encyklopedyzmu i walki o zasady dostępu do zawodów prawniczych*, w: *Dydaktyka retoryki*. red. B. Sobczak, H. Zgólkowa, Poznań 2011.
- Jak czasowniki operacyjne mogą pomóc w doborze metod stosowanych w walidacji*, <https://walidacja.ibe.edu.pl/metody/pl/czasowniki-operacyjne> (dostęp: 11. 04. 21)
- Jakub. Z. Lichański w: *Retoryka – wartości: sprzeczność, marzenie czy fakt?*, w: *Retoryka i wartości*, red. Budzyńskiej-Dacy A., Modrzejewskiej E., Warszawa 2019.
- Jasiński T., *Polska barokowa retoryka muzyczna*, Lublin 2006.
- Kielar-Turska M., *Mowa dziecka. Słowo i tekst*, Kraków 1989.
- Koc K., *Współczesność „źle obecna” w szkole podstawowej, czyli o kryzysie edukacji humanistycznej*, w: „*Studia ad Didacticam Litterarum Polonarum et Linguae Polonae Pertinentia*”, *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis*, 10. 19, nr 285.
- Komeński J.A., *Wielka dydaktyka*, Wrocław 1956.
- Korolko M., *Sztuka retoryki. Przewodnik encyklopedyczny*, Warszawa 1990.
- Kot S., *Historia wychowania*, T. 1., Warszawa 1996.
- Kowalikowa J., *Tekst cudzy – tekst własny*, w: *Przygotowanie ucznia do odbioru różnych tekstów kultury*, red. Janus-Sitarz Anna, Kraków 2004.
- Kucharska-Babula A., *Jak przybliżyć lekturę do ucznia? Czytanie „Pana Tadeusza” w podstawowej szkole muzycznej*, w: „*Studia ad Didacticam Litterarum Polonarum et Linguae Polonae Pertinentia*”, *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis*, 10. 19, nr 285.

- Kucz A., *Retoryka i oratorstwo w starożytności*, w: *Retoryka*, red. Barłowska M., Budzyńska-Daca A., Wilczek P., Warszawa 2015.
- Kuran M., *Rola szkolnictwa jezuickiego w kształtowaniu wspólnoty europejskiej*, *Acta Universitatis Lodzianis, Folia Litteraria Polonica* 13, 2010.
- Kwintilian M.F., *Kształcenie mówcy*, w: Korolko M., *Sztuka retoryki*, Warszawa 1990.
- Labocha J., *Argumentacja a komunikowanie procesu rozumienia*, w: *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Logopaedica III (2011)*, Folia 92.
- Leśniak K., *Wstęp*, w: *Arystoteles Kategorie, Analityki pierwsze, Analityki wtóre*, Warszawa 2013.
- Lewiński P., *Od Arystotelesa do van Eemeren i Tindale'a. W poszukiwaniu źródeł współczesnej retoryki i dialektyki*, w: *Pragmatyka, retoryka, argumentacja. Obrazy języka i dyskursu w naukach humanistycznych*, red. Stalmaszyk P., Cap P., Kraków 2014.
- Lichański J.Z., *Edukacja retoryczna w USA: próba oceny*, w: *Dydaktyka retoryki*, red. B. Sobczak, H. Zgólkowej, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2011.
- Lichański J.Z., Lewandowska-Tarasiuk E., *Nauczanie retoryki w teorii i praktyce*, Warszawa 2003.
- Lichański J.Z., *Myślenie o retoryce*, „Teksty Drugie”, 1–2
- Lichański J.Z., *O niezbędności retoryki. Nauczanie retoryki w szkole. Analiza podręczników* (w:) *Uwieść słowem, czyli retoryka stosowana*, red. Jakub Z. Lichański, Warszawa 2003.
- Lichański J.Z., *Retoryka. Historia – teoria – praktyka*, t. 1., Warszawa 2007.
- Lichański J.Z., *Retoryka. Historia – teoria – praktyka*, t. 2., Warszawa 2007.
- Mamcarz-Plisiecki A., *Retoryka i językoznawstwo – obszary spotkania*. „Roczniki Humanistyczne”, T. LXVI, zeszyt 6–2018.
- Marrou H.I., *Historia wychowania w starożytności*, Warszawa 1969.
- Mayenowa M.R., Werpachowska A., *O sentencji jako początku tekstu lirycznego*, w: *Teoria tekstu. Zbiór studiów*, red. Teresy Dobrzyńskiej, Wrocław 1986.
- Mazur P., *Zawód nauczyciela w ciągu dziejów*, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie, Chełm 2015.
- Meyer M., Carrilho M.M., Timmermans B. w: *Historia retoryki od Greków do dziś*, Warszawa 2010.
- Mikołajczyk B., *„Sztuka budowania mostów”. Wybrane aspekty współczesnego kształcenia retoryki w Niemczech*, w: *Dydaktyka retoryki*, red. B. Sobczak, H. Zgólkowej, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2011.

- Niemierko B., *Między oceną szkolną a dydaktyką. Bliżej dydaktyki*, Warszawa 1997.
- Nowak E., *Stworzyć tekst. Uczniowska kompetencja tekstotwórcza w edukacji polonistycznej*, Kraków 2014.
- Nowicki M., *Retoryka i historia w służbie wychowania w Polsce na podstawie analizy skryptu wykładów retoryki w Kolegium Jezuitów w Poznaniu z 1679 roku*, repozytorium UAM.
- Oleszak D., *Paradoksy nauczania retoryki*, w: *Uwieść słowem, czyli retoryka stosowana*, red. J.Z. Lichański, DiG, Warszawa 2003.
- Ornatowski C.M., *Nauczanie retoryki w USA: orientacje, założenia, praktyka*, w: *Uwieść słowem, czyli retoryka stosowana*, red. J.Z. Lichański, Warszawa 2003.
- Ostrowicka H., *Dyskurs edukacyjny, weredykcja i pedagogie – od konstelacji związków dyskursu i edukacji do aleturgicznej analizy praktyki edukacyjnej*, „Kultura – Społeczeństwo – Edukacja” 2012, nr 2 (12).
- Pałucka-Czerniak I., *Retoryka na lekcjach języka polskiego w szkole podstawowej: problemy teoretyczne i praktyczne (na podstawie analizy wybranych materiałów dydaktycznych z lat 2017–2019)*, w: *Res Rhetorica* 6 (4) 2019.
- Perelman Ch., *Imperium Retoryki. Retoryka i argumentacja*, Warszawa 2004.
- Pietrzak M., *Retoryka artystyczna wobec wyzwań kulturowych, edukacyjnych i pedagogicznych w XXI w. Literatura – sztuka – praktyka*, Warszawa 2016.
- Pietrzak M., *Retoryka. Narzędzie w twórczej komunikacji. Teatr i film.*, Warszawa 2012.
- Plucińska D., *Powrót do źródeł: Nowoczesna przeszłość? Uniwersalna starożytność? O szkole, nauczycielu i zasadach edukacji według Kwintyliana*, http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-d5c3b6f2-6e9c-4800-a41d-6f4610b56d15/c/Kwartalnik3_2015_9-30.pdf, s. 11, (dostęp: 23.09.2020).
- Podbielski H., *Wstęp*, w: *Arystoteles, Retoryka. Retoryka dla Aleksandra. Poetyka*, Warszawa 2014.
- Retoryka i wartości*, red. Agnieszki Budzyńskiej-Dacy i Ewy Modrzejewskiej, *Retoryka i wartości*, Warszawa 2019.
- Rhetorica ad Herennium. Księga pierwsza. 3*, w: *Korolko Mirosław, Sztuka retoryki. Przewodnik encyklopedyczny*, Warszawa 1990.
- Richards I.A., *Practical Criticism. A Study of Literary Judgment*, A Harvest Book, New York, First published in 1929.
- Rittel T., *Metodologia lingwistyki edukacyjnej. Nabywanie i kształcenie języka*, Kraków 1994.

- Rittel T., *Rozważania o argumentacji w lingwistyce edukacyjnej*, w: *Studia Logopaedica III. Argumentacja w dyskursie edukacyjnym*, red. Jana Ożdżyńskiego, Sławomira Śniatkowskiego, Mirosława Michalaka, Kraków 2011.
- Rusinek M., *Między retoryką a retorycznością*, Kraków 2003.
- Rusinek M., *Odpowiedź na polemikę Profesora Jakuba Z. Lichańskiego*, „Teksty Drugie” 2002, 1–2.
- Rusinek M., *Powrót, zwrot i różnica w myśleniu o retoryce*, „Teksty Drugie” 2001, 2.
- Rypel A., *Dydaktyka retoryki – retoryka w dydaktyce. O możliwościach wykorzystania retoryki w doskonaleniu procesu edukacji*.
- Sobczak B., *Kształcenie retoryczne na poziomie uniwersyteckim*, w: *Dydaktyka retoryki*. red. Sobczak B., Zgółkowa H., Poznań 2011.
- Sobczak B., Zgółkowa H., *Słowo wstępne*, w: *Dydaktyka retoryki*, Poznań 2011.
- Sporek P., *Suma wszystkich strachów, czyli rok z życia pewnej siódmej klasy albo już za rok matura*, w: *Studia ad Didacticam Litterarum Poloniarum et Linguae Polonae Pertinentia. Dylematy kształcenia polonistycznego*, 10/2019
- Szurek A., *Fantastyka, logika, retoryka. Budowanie argumentacji w opowiadaniach z cyklu „Dragonlance”*, w: *Uwieść słowem, czyli retoryka stosowana*, red. J.Z. Lichański, DiG, Warszawa 2003.
- Szymanek K., *Sztuka argumentacji. Słownik terminologiczny*, Warszawa 2004.
- Śnieżewski S., *Wstęp do: Marek Fabiusz Kwintylianus, „Institutio Oratoria”, Księga XI 1,1–XI 3,29*.
- Tokarz M., *Argumentacja. Perswazja. Manipulacja. Wykłady z teorii komunikacji*, Gdańsk 2006.
- Tryksza A., Medecką M., *Renesans retoryki na studiach polonistycznych; wśród studentów dziennikarstwa i politologii*, w: *Dydaktyka retoryki*. red. B. Sobczak, H. Zgółkowa, Poznań 2011.
- Tuszyńska K., *Oratorstwo i retoryka grecka z wyborem tekstów źródłowych*, Poznań 2016.
- Udzik B., *Rozważ i uzasadnij. Struktury argumentacyjne w rozprawkach maturalnych (na poziomie podstawowym)*, Poznań 2019.
- Witosz B., *Dyskurs i stylistyka*, Katowice 2009.
- Wygocki L.S., *Myślenie i mowa*, Warszawa 1989.
- Załęska M., *Non scholae sed vitae discimus...*, w: *Nauczanie retoryki w teorii i praktyce*, red. Jakub Z. Lichański, Ewa Lewandowska-Tarasiuk, Warszawa 2003.

- Załęska M., *Ponad poprawność: retoryka a kształcenie umiejętności twórczych*, w: *Uwieść słowem, czyli retoryka stosowana*, red. J.Z. Lichański, DiG, Warszawa 2003.
- Zbróg P., *Ramy tekstowe w procesie formowania aktywnego czytelnika*, Studia Pedagogiczne Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego, T. 18., Kielce 2009.
- Zeidler K., Teclaw B., *Perelman*, Sopot 2018.
- Zgoda L., *Edukacja i wychowanie a wolny rynek*, w: *Wartościowanie w dyskursie edukacyjnym*, red. J. Ożdżyński, S. Śniatkowski, Kraków 1999.
- Zgółka T., *Retoryka w szkole jako sztuka dyskursu*, w: *Perspektywy polskiej retoryki*, red. B. Sobczak, H. Zgólkowa, Poznań 2007.
- Zgólkowa H., *Kompetencja retoryczna w kształceniu akademickim*, w: *Dydaktyka retoryki*, red. B. Sobczak, H. Zgólkowa, Poznań 2011.
- Ziomek J., *Retoryka opisowa*, Warszawa 2000.
- Zumthor P., *Retoryka średniowieczna*, w: *Retoryka*, red. M. Skwara, Gdańsk 2008.
- Zyskind H., *Introduction*, w: Chaim Perelman, *The New Rhetoric and the Humanities*, Dordrecht 1979.

Dokumenty oświatowe

- CKE, Informator o egzaminie ósmoklasisty z języka polskiego od roku szkolnego 2018/2019.
- CKE, Osiągnięcia uczniów kończących VIII klasę szkoły podstawowej. Sprawozdanie za rok 2019. Warszawa 2019.
- CKE, Osiągnięcia uczniów kończących VIII klasę szkoły podstawowej. Sprawozdanie za rok 2020, Warszawa 2020.
- MEN i ORE 2017, *Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzem. Szkoła podstawowa. Język polski*, Warszawa 2017.
- MEN, *Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzem, język polski, szkoła podstawowa*, w: Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 14 lutego 2017 r. Dz. U., poz. 356.
- Vide Borgensztajn J., Karczewska-Gzik A., Milewska M., Witkowska E., Malinowski Michał, *Wytyczne do tworzenia programów nauczania i scenariuszy zajęć/lekcji*, ORE, s. 5,
- <https://www.ore.edu.pl/wp-content/uploads/2018/03/wytyczne-do-tworzenia-programow-nauczania.pdf>

Programy, podręczniki i pomoce szkolne:

Derlukiewicz M., *Nowe słowa na start. Program nauczania ogólnego języka polskiego w klasach IV – VIII szkoły podstawowej*. Nowa Era 2017.

Grzechowska J., Grzybowska N., Cisowska A., *Teraz egzamin ósmoklasisty. Język polski repetytorium*, Warszawa 2018.

Klimowicz A., Derlukiewicz M., *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy szóstej szkoły podstawowej*, Warszawa 2019.

Klimowicz A., Derlukiewicz M., *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, Warszawa 2018

Klimowicz A., Derlukiewicz M., *Nowe Słowa na start! ... (klasa czwarta)*, Warszawa 2018.

Kościerzyńska J., Chmiel M., Szulc M., Gorzałczyńska-Mróż A., *Nowe Słowa na start. Podręcznik do języka polskiego dla klasy ósmej szkoły podstawowej*, Warszawa 2018.

Kościerzyńska J., Ginter J., Łęk K., Bielawska N., Kostrzewa J., Krzemińska J., *Nowe Słowa na Start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy siódmej szkoły podstawowej*, Warszawa 2020.

Kościerzyńska J., Ginter J., Łęk K., *Nowe słowa na start. Podręcznik do języka polskiego dla klasy czwartej szkoły podstawowej*, Warszawa 2020.

Łuczak A., Murdzek A., Krzemieniewska-Kleban K., *Język polski. Między nami 4*, Gdańsk 2017.

Piasta-Siechowicz J., Łuczak A., Murdzek A., Prylińska E., *Między nami. Program nauczania języka polskiego w klasach IV – VIII szkoły podstawowej*, wyd. GWO, 2017.

Surdej A., *Program nauczania języka polskiego w klasach IV – VIII szkoły podstawowej* *Jutro pójdę w świat. Świat w słowach i obrazach, Gramatyka i stylistyka*, wyd. WSiP, 2017.

SPIS SCHEMATÓW

Schemat 1 Szkolna sytuacja retoryczna.....	59
Schemat 2 Szkolna sytuacja retoryczna – „spotkanie umysłów”.....	60
Schemat 3 Piramida tekstów o charakterze argumentacyjnych.....	119

SPIS TABEL

Tabela 1 Modelowa wypowiedź argumentacyjna, klasa szósta	104
Tabela 2 Modelowa wypowiedź argumentacyjna, klasa siódma.....	105
Tabela 3 Modelowa wypowiedź argumentacyjna, klasa szósta.....	107
Tabela 4 Środki stylistyczne – przemówienia	112
Tabela 5 Modelowe przemówienie.....	114
Tabela 6 Podział na zespoły.....	126
Tabela 7 Etapy procesu badawczego	127

SPIS NOTATEK Z LEKCJI

Notatka z lekcji 1	179
Notatka z lekcji 2	180
Notatka z lekcji 3	181
Notatka z lekcji 4	182
Notatka z lekcji 5	183

SPIS ANEKSÓW

Aneks 1 Wypracowania przywołane w ramach analizy	227
Aneks 2 Umiejętność komponowania logicznego wyводу opartego na sztuce argumentowania – badanie wstępne	275
Aneks 3 Przykładowe zadania wydawnictwa GWO	282

Aneks 1 Wypracowania przywołane w ramach analizy⁵⁹⁷

Wypracowanie 1.

Moim zdaniem pomaganie innym jest tak samo ważne jak przyjmowanie pomocy. Gdy pomagamy innym czujemy satysfakcję i mamy świadomość że zrobiliśmy coś dobrego nawet drobna pomoc może uszczęśliwić drugą osobę na przykład gdy pozmywam w domu naczynia i widzę uśmiech na twarzy mojej mamy, wiem że zrobiłem coś pozytywnego. Przyjmować pomoc jest równie dobrze bo czasami nie dajemy rady, jeśli widzimy że ktoś potrzebuje pomocy a my jesteśmy w stanie pomóc drugiej osobie to to czynię. Z kolei gdy sam potrzebuje pomocy w jakiejś sprawie nie wacham się o nią poprosić podsumowując bycie dobrym człowiekiem i pomaganie innym zawsze się opłaca i czyni nas lepszymi.

Wypracowanie 2.

Czy lepiej pomagać, czy przyjmować pomoc?

Na całym świecie są miliony ludzi, którzy potrzebują pomocy. Dużo też tą pomoc udziela. Jednak lepiej pomoc przyjmować czy ją dawać? Według mnie lepiej ją dawać. Uważam tak, ponieważ widzę w tym same plusy. Pierwszym z nich, satysfakcja ze zrobienia dobrego uczynku. Widzenie uśmiechów na twarzach osób którym pomagamy. Uczucie, że osoba której pomogliśmy jest nam wdzięczna. Zawsze mi się robi wtedy ciepło na sercu. Podbudowuje to też naszą samoocenę. Szerzenie idei, że każdy może pomagać jest bardzo ważną rzeczą, ponieważ jak nie my, to kto?

Wypracowanie 3.

Moim zdaniem, zarówno pomaganie, jak i przyjmowanie pomocy jest nam potrzebne i dobre. Potrzebujemy pomocy przy wielu obowiązkach i codziennych czynnościach, takich jak sprzątanie, odrabianie lekcji, czy wkładanie czegoś na wysoką półkę. Choć niektórzy nie lubią przyjmować pomocy i wolą poradzić sobie samemu, to nie jesteśmy w stanie zrobić wszystkiego samodzielnie. Każdy z nas uczy się od drugiego człowieka. Gdybyśmy nie prosili nikogo o pomoc i nie naśladowali innych, świat wyglądałby zupełnie inaczej. Pomaganie również jest bardzo ważne. Kiedy pomagamy innym, sami możemy liczyć na ich pomoc. Nie moglibyśmy przyjmować pomocy, gdyby inni nas nie wspierali. Gdy „podamy komuś pomocną dłoń”, nie tylko druga osoba jest szczęśliwsza i wdzięczna,

⁵⁹⁷ Zapis – poprawność językowa, ortograficzna, interpunkcyjna, kompozycja, uporządkowanie graficzne - oryginalny.

ale także
my czujemy się o wiele lepiej i jesteśmy radośni. Myślę też, że powinniśmy wspierać
innych. Osoby, które są smutne lub mają problemy, czują wielką ulgę, gdy mogą
opowiedzieć nam
o tym.

Wypracowanie 4.

Moim zdaniem lepiej jest pomagać.

Kiedy komuś pomagasz nie tylko on jest usatysfakcjonowany, ale również ty sam!

Według Belgijskich naukowców wolontariusze czyli ludzie którzy pomagają bezinteresownie żyją aż o 5 lat dłużej. Prawdziwą motywacją nie jest jednak nasze zdrowie, ale to że pomagamy innym. Nie możemy pomagać myśląc, że robimy to tylko dla siebie.

Jeżeli kochamy ludzi to chcemy, żeby byli szczęśliwi, a pomoc okazana im może się do tego przyczynić. Jezus powiedział, że więcej szczęścia jest z dawania niż z otrzymywania. I doświadczyłam tego wielokrotnie np. kiedy dałam mamie, babci lub innej starszej osobie własnoręcznie wykonaną laurkę, kiedy przygotowałam rodzicom śniadanie niespodziankę lub kiedy pomogłam babci w sprzątanii podwórka. Cieszę się również kiedy obdarowując kogoś drobnym prezentem po powrocie z wyjazdu, widzę jego radość.

Osoby, którym pomagamy często doceniają naszą pomoc, przykładami takich osób są osoby niepełnosprawne, które bardzo cieszą się, że nie muszą być z jakimś problemem same i że inni o nich pamiętają. Ale nawet jeżeli ktoś nie cieszy się z okazanej mu pomocy to i tak można mieć satysfakcję z dobrze wykonanej pracy.

Wypracowanie 5.

Każdy z nas kiedyś komuś pomagał, czy pożyczając długopis koleżance, czy wtedy kiedy Babcia poprosi o zrobienie zakupów. Niesienie pomocy jest dla nas wielu czymś naturalnym. Chodzi o to aby mieć w sobie empatię wtedy jest nam łatwiej pomagać drugiemu. Pomoc innym daje poczucie, że pomaganie ma sens i jest się komuś potrzebnym. W życiu każdego z nas przychodzą takie chwile, której pomoc innej osoby jest bezcenna. Czasem wystarczy zwykła rozmowa z drugim człowiekiem, żeby poczuć się lepiej.

Jednak kiedy sytuacja jest odwrotna kiedy to nam oferują pomoc, to już jest inaczej. Wtedy czujemy, że coś poszło nie tak, że coś nas przerosło. Po prostu ponieśliśmy

porażkę, a do tego nikt nie lubi się przyznawać. I dlatego trudno nam przyjąć czyjąś pomoc bo godząc się na nią potwierdzamy, w pewnym sensie swoje słabości.

Ja pomagam innym dla siebie i widząc uśmiech na twarzy drugiej osobie wiem, że ja i ta druga osoba jest szczęśliwsza. Niewątpliwie uważam, że czynienie dobra to jest nasz obowiązek. Należy postępować tak aby inni brali z nas przykład. Trzeba pomagać jak i oferowaną pomoc przyjmować. Pomoc to dawanie i branie jednocześnie.

Wypracowanie 6.

Uważam, że lepiej jest pomagać niż przyjmować pomoc. Podam tutaj dwa przykłady, dlaczego tak sądzę.

Po pierwsze dawanie zwraca się z nawiązką. Kiedy pomagamy innym, ludzie to zauważą. Prawdopodobnie nawet odplacą nam tym samym. Chociażby tylko szczerym uśmiechem, lub dobrym słowem, lecz na pewno dobrze nas sobie zapamiętają.

Po drugie kiedy pomagamy innym pomagamy sobie. Gdy robimy coś dobrego dla ludzi mamy poczucie satysfakcji, oraz większy szacunek dla samego siebie. Sprawia to, że będziemy szczęśliwi my i osoba której pomogliśmy.

Podsumowując te argumenty warto pomagać innym niż otrzymywać pomoc.

Wypracowanie 7.

Gry komputerowe to stosunkowo nowa forma rozrywki, która zadebiutowała w 1947 roku. Od tego czasu gry komputerowe bardzo się zmieniły i obecnie stają się coraz bardziej powszechne. Najczęściej gry są wykorzystywane jako odskocznia od rzeczywistości, oraz sposób na relaks po ciężkim dniu w szkole czy w pracy. Należy tu wspomnieć o coraz prężniej rozwijającej się branży e-sportowej, w której wielu młodych ludzi chce znaleźć swoją ścieżkę kariery. Moim zdaniem, wszystko zależy od podejścia do samych gier, ponieważ mają one zarówno swoje pozytywne strony jak i te negatywne.

Gry nie tylko bawią ale i uczą. Pierwszy argument odnosi się do często pomijanej funkcji gier, czyli nauki. Nie chodzi tu o gry edukacyjne, a o coraz większy poziom złożenia i zawansowania nowych gier. Istnieją takie, w których uczymy się zarządzania swoim miastem i jego ekonomią, lecz i te, gdzie uczymy się języków obcych. Przykładem może być gra Minecraft, która uczy nas angielskich nazw wielu elementów otaczających nas w codziennym życiu. Warto tu wspomnieć także o grach typu FPS (First Person Shooter),

które mimo powszechnej negatywnej opinii, ćwiczą zarówno refleks, jak i podejmowanie szybkich decyzji.

Gry pomagają w nawiązywaniu relacji. Ten argument tyczy się zarówno samego grania w gry, ale i całej społeczności wokół nich zgromadzonej. Każdy, kto kiedykolwiek pograł trochę w jakąś grę wielosobową oraz zagłębił się w jej społeczność, na pewno poznał tam wielu ciekawych ludzi. Istnieje też wiele serwerów, gdzie gracze znajdują kompanów do wspólnej rozrywki, bo zarówno w grach jak i w prawdziwym życiu ważna jest komunikacja.

Gry potrafią mają także negatywny wpływ na psychikę człowieka. Ten argument tyczy się zarówno dużego problemu uzależnienia od gier komputerowych, ale i zangażowania jakie w nie niektóre osoby wkładają. Dla wielu ludzi gra przestaje być odskocznią od rzeczywistości i zabawą, a staje się stresem i nieustaną pogonią w byciu najlepszym. Co do uzależnienia, zarówno od gier jak i internetu, to stało się to swego rodzaju chorobą cywilizacyjną, a samo uzależnienie powinno być leczone. Nie mam tu jednak na myśli sytuacji w której ktoś gra czasami w gry, nad wszystkim panuje i nie zaniedbuje swoich obowiązków.

Podsumowując, uważam że mimo wszystko warto od czasu do czasu pograć sobie w gry komputerowe i nie powinny być one traktowane jako strata czasu i przyczyna całej agresji na tym świecie. Oczywiście wszystko należy robić też według zdrowego rozsądku.

Wypracowanie 8.

„Warto mieć przyjaciela”

Dużo się mówi o przyjaźni i dużo się o niej słyszy. Często np. w filmach jest poruszany temat wielkich przyjaźni, których siła pomogła przetrwać najcięższe próby. Uważam, że warto mieć przyjaciela, ponieważ na przyjaciela na pewno zawsze możemy liczyć. Jest to osoba, która zawsze będzie nas wspierać.

Niewątpliwie każdy chce się czuć potrzebny i w przyjaźni na pewno możemy tego doświadczyć. Warto pamiętać o tym, że przyjaciel zawsze dochowa naszych tajemnic. Możemy powiedzieć mu o wszystkim i być pewnym, że nikomu nie zdradzi powierzonego mu sekretu.

Nie można pominąć tego, że z przyjacielem możemy spędzić miło czas poza szkołą. Jest jednak jeden warunek, jaki musimy spełnić, aby cieszyć się przyjaźnią. Musimy także zachowywać się jak prawdziwy przyjaciel. Musimy też dawać, a nie tylko brać.

Kolejna sprawa to fakt, że nasz przyjaciel zawsze znajdzie choć trochę czasu aby z nami porozmawiać jeśli mamy taką potrzebę. Kiedy mamy jakiś problem on będzie się starał aby pomóc nam go rozwiązać.

Przez wymienione wyżej argumenty śmiało mogę stwierdzić, że przyjaźń z drugim człowiekiem jest bardzo ważnym elementem w życiu każdego z nas. Bez przyjaciela często czuli byśmy się samotni i życie nie dawałoby nam tylu okazji do radości i szczęścia.

Wypracowanie 9.

Warto znać Biblię

Biblia to święta księga chrześcijan. Jest to też najstarsze pismo znane i zachowane do naszych czasów. Ze względu na jego walory literackie w szkole podstawowej uczniowie czytają jego fragmenty, np. przypowieści. Jednak budzi to spore wątpliwości, gdyż nie każda osoba wierzy w chrześcijańskiego Boga. Zatem czy powinniśmy się z niej uczyć? Według mnie tak, warto znać Biblię, lecz nie tylko ze względów religijnych, a przez zawarte w niej wartości i mądrości. Postaram się poprzeć tę tezę racjonalnymi argumentami.

Po pierwsze, Biblia wskazuje na dobre i złe zachowania. Autorzy tej księgi wyraźnie rozróżniają cechy, których należy unikać i te godne naśladowania. Prawdomówność, szczerłość, pracowitość, skromność, pomocność, bezinteresowność czy pokora są nagradzane, a postaci charakteryzujące się nimi są wzorami do naśladowania. Natomiast pycha, chciwość, zazdrość, mściwość, chęć do wojny i morderstwa, lenistwo czy podstępność to cechy osób złych, tak zobrazowanych, aby zniechęcić do nich innych ludzi. Cechy, których powinniśmy unikać, lub te, które są pożądane nie zawsze jednak ukazane są w Biblii wprost, lecz trzeba się ich doszukiwać. Np. w przypowieści „O pannach roztropnych i nierozsądnych” osoby będące mądre i myślące osiągnęły swój cel. Natomiast w przypowieści „O dwóch synach” mimo, że nie wprost, to jednak chwalona jest pracowitość i zalecane naprawianie popełnionych błędów.

Drugim argumentem przemawiającym za tym, że warto znać Biblię jest to, że uczy ona nas logicznego myślenia i wyciągania wniosków. W piśmie świętym wiele informacji jest ukrytych, przez co musimy je „odnaleźć”. Bywa, że są tylko wskazówki pomagające nam dojść do właściwego rozwiązania, lecz często musimy też sami pomyśleć i przeanalizować daną sytuację. W tej księdze znajdują się też pytania retoryczne oraz pytania Jezusa i innych nauczających do ich słuchaczy. Czytelnicy zazwyczaj odpowiadają sobie na nie, nawet jeśli nie głośno, to w podświadomości. W ten sposób odczytujemy ukryte morały,

które mogą nam coś powiedzieć, przypomnieć, czegoś nas nauczyć. Nauka przedstawiona jest nie wprost, lecz trzeba się jej domyślić np. w przypowieści „O siewcy”.

Moim ostatnim argumentem przemawiającym za tym, że warto znać Biblię jest fakt, że czytając tą księgę, uczymy się historii. Co prawda, nie każdy wierzy w np. przejście Izraelitów przez morze czerwone, czy zmartwychwstanie Jezusa, lecz niektóre rzeczy opisane w Piśmie Świętym na pewno nie zostały wymyślone. Ich przykładami mogą być: rośliny, zwierzęta, używana wtedy broń, zwyczaje, czy jedzenie tamtych czasów. Można przypuszczać, że są one prawdziwe, gdyż autorzy nie mieli powodów, by je zmyślać, a przedstawiali oni czasy sobie współczesne i znane. Dlatego też uważam, że przynajmniej w niektórych tematach można wierzyć Biblii. W takim razie z 1 Księgi Samuela wiemy, że już wtedy ludzie hodowali owce, i posiadali zabójczą broń – procę. Natomiast z Księgi Rut i Ewangelii według św. Łukasza możemy wywnioskować, że kobiety nie pracowały, a gdy mąż niewiasty zmarł, nie miała ona jak zarobić na życie

Podsumowując, myślę, że przedstawiłem argumenty popierające moją tezę „Warto znać Biblię”. Jest to księga użyteczna dla każdego z nas niezależnie od wieku, czy wiary. Czytając ją rozszerzamy nasze słownictwo, uczymy się historii i logicznego myślenia. Ponadto, dowiadujemy się jakie cechy i zachowania są dobre, a które złe, przez co możemy być lepszymi ludźmi.

Wypracowanie 10.

Warto znać Biblię.

Biblia to dosłownie książka nad książkami. Ma miliardy czytelników na całym świecie. Od lat jest na czele listy najlepiej sprzedających się książek wszech czasów. Dlatego uważam, że warto znać Biblię.

Po pierwsze jest tam wiele faktów historycznych. Z Biblii możemy dowiedzieć się jak dawniej żyli ludzie, co robili w wolnym czasie, co jedli, jaką pracę wykonywali. Poza tym historie z Biblii mogą zainspirować cię do przeprowadzenia badań. Niektórzy naukowcy badają np. czy Morze Czerwone naprawdę się rozstało. To fascynujące.

Po drugie możemy się z niej wiele nauczyć. Większość historii z Biblii jest dla nas jak doświadczenie, z którego możemy wyciągnąć wnioski. Zamiast uczyć się na swoich błędach uczymy się na błędach bohaterów z przypowieści i historii biblijnych. Staramy się wtedy nie popełnić tego samego błędu i zwracamy większą uwagę, na to co robimy. Na przykład z przypowieści o pannach roztropnych i nierozsądnych możemy wnioskować, że należy robić różne rzeczy z namysłem i myśląc o przyszłości.

Po trzecie wiele rzeźb, obrazów, piosenek, filmów czy związków frazeologicznych, nawiązuje do Biblii. Miło jest wiedzieć, o czym ktoś mówi lub co przedstawia dana rzeźba lub obraz. Znając Pismo łatwiej nam jest interpretować różne dzieła. Na przykład słynny obraz Michała Anioła pt. „Stworzenie Adama” odnosi się do stworzenia człowieka przez Boga. Ponadto, jeżeli znamy Biblię sami możemy do niej nawiązać.

Z przedstawionych argumentów wynika, że warto znać Biblię. Czytając ją nie tylko poznajemy życie codzienne ludzi z dawnych czasów, lecz także różne historie, do których odwołuje się wiele artystów. Rozumiemy wtedy skąd wzięły się np. różne związki frazeologiczne. Ponadto z przypowieści biblijnych możemy się wiele nauczyć i po przeczytaniu nie popełniamy tych błędów jakie popełniali ich bohaterowie.

Wypracowanie 11.

Warto znać Biblię

Skąd się wziął świat? Dlaczego ludzie mówią w różnych językach? Odpowiedzi na te i wiele innych pytań znajdziemy w Biblii. Według mnie warto znać Biblię.

Po pierwsze z biblii można dowiedzieć się wiele o tym jak żyli kiedyś ludzie. Z niektórych fragmentów możemy między innymi dowiedzieć się jak przebiegał polów ryb albo wesela.

Po drugie ukazuje uniwersalne wartości etyczne, wzorce i antywzorce. Na przykład przypowieść o synu marnotrawnym uczy o wybaczeniu bliźniemu oraz przedstawia ojcowską miłość do syna. Natomiast przypowieść o miłosiernym Samarytaninie pokazuje, że nawet jeśli kogoś nie znamy to powinniśmy mu pomóc.

Po trzecie dla 32% ludności świata Biblia jest najważniejszą księgą dotyczącą ich wiary, dlatego powinniśmy się z nią zapoznać. Również wiele utworów treścią nawiązuje do Biblii. Na przykład Dante Alighieri „Boska komedia”, wiele dzieł średniowiecznych, Michał Bułhakow „Mistrz i Małgorzata”.

Podsumowując warto znać Biblię, ponieważ jest to bardzo ważne dzieło literackie.

Wypracowanie 12.

Biblia składa się z pism Starego i Nowego Testamentu. To najbardziej znana księga na świecie, jest dużym źródłem wiedzy. Biblia jest to księga niezwykła, jest pisana od wieków, więc trudno jej nie znać i nie szanować. Jest pełna wzorów do naśladowania.

Biblia uczy nas dobroci i pomagania. Przykładem może być przypowieść o miłosiernym samarytaninie, który bez względu na to czy człowiek był biedny czy bogaty, pomógł mu nie oczekując nic w zamian. Samarytanin okazał wielkie miłosierdzie w

stosunku do poszkodowanej osoby. Nie przeszedł obok niego obojętnie, potrafił podać mu pomocną dłoń w potrzebie. Oprócz dobroci i pomagania, Biblia uczy nas mądrości oraz myślenia. W przypowieści o pannach roztropnych i nierozsądnych był przykład rozważnego, mądrego myślenia. Gdyby panny nierozsądne wzięły ze sobą oliwę, nie musiałyby prosić o nią swoich koleżanek podczas drogi i uniknęłyby problemu. Natomiast jeśli chodzi o panny roztropne, mogłyby bardziej zachować się życzliwie i uprzejmie w stosunku do panien które zapomniały oliwy. W ten sposób biblia uczy nas również nie tylko myślenia, a także pokazuje jak ludzie potrafią być nieuprzejmi wobec siebie.

Uważam, że warto znać Biblię, ponieważ uczy nas jak być dobrymi ludźmi. Pomaga nam dokonywać właściwych wyborów, żebyśmy postępowali według zasad moralnych wobec siebie. Czytając Pismo Święte dowiedziałam się wiele o życiu Jezusa, o tym jak niewidomym przywracał wzrok, a chorych uzdrawiał. Dodatkowo, dzięki czytaniu przypowieści Biblijnych, można się przekonać, że nasz umysł nie wszystko jest w stanie zrozumieć i wytłumaczyć logicznie. Są to sprawy które zgłębiają naszą wielką wiarę i uzdrawiają duszę. Znając Biblię wzbogaciłam zasób wiedzy jaki posiadałam do tej pory.

Wypracowanie 13.

Czy warto znać Biblię? Wiele osób często zadaje sobie to pytanie. Do czego nam potrzebna jej znajomość? Czego możemy się od niej dowiedzieć lub nauczyć? Jest bardzo wiele powodów, dla których warto przeczytać i zapoznać się z biblią, a ja postaram się wam dzisiaj przedstawić kilka z nich.

Dowodem przemawiającym za prawdziwością tej tezy jest fakt, że wiele dzisiejszych produkcji jest bazowanych na Biblii. W życiu codziennie możemy się spotkać z odwołaniem do niej. Kiedy oglądamy film, to jego głębszy sens, kiedy poznamy kiedy odniesiemy się do zapisów biblijnych. Wiele filmów powstało w oparciu np. o siedmiu grzechach głównych. Wiele filmów powstało w oparciu o wydarzenia zapisane w biblii jak np. Arka Noego, czy życie, śmierć i zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa. Znam wiele gier i piosenek, które opierają się na tym piśmie. Artyści często nawiązują do motywów biblijnych a często spotykanym jest walka dobra ze złem.

Kolejnym dominującym dowodem jest fakt, że biblia to prawdziwa kopalnia ciekawych faktów i historii z naszego świata nawet sprzed 2 tysięcy lat. Ja osobiście poleciłbym ją nawet osobom niewierzącym, ponieważ nawet gdy ktoś nie wierzy w te wszystkie cuda może przynajmniej dowiedzieć się wiele ciekawych rzeczy, albo poczytać sobie przed snem o wieży Babel czy plagach egipskich.

W biblii zostało zawartych dużo mądrości, z których mogą czerpać zarówno osoby wierzące jak i niewierzące w Boga.

Jest jeszcze naprawdę jeszcze bardzo wiele dowodów na to, że warto zapoznać się z biblią albo przynajmniej raz ją przeczytać. Mam dużą nadzieję, że zachęciłem was do jej przeczytania i dowiedzenia się paru ciekawych informacji.

Wypracowanie 14.

Temat: Czy człowiek powinien się zmieniać pod wpływem świata i innych ludzi?

Każdy zapewne wie, że ludzie się rozwijają. Niektórzy zmieniają się bardziej, inni mniej, jedni pozytywnie inni negatywnie. Ale czy tak naprawdę powinniśmy się zmieniać? Co, jeśli powodem zmiany jest świat bądź inni ludzie? Znam kilka przykładów takich zmian i chciałbym się nad nimi zastanowić.

Czasem człowiek może zmienić się pod wpływem innych ludzi, którzy śmieją się z niego tylko dlatego, że coś lubi lub coś mu się podoba. Znam osobiście taki przykład ze szkoły, kiedy to koledzy wyśmiewają innych kolegów, którzy robią to, co lubią, a co nie podoba się innym. Sam raz miałem taką sytuację, że koledzy śmiali się z tego, że lubiłem grać w Fortnite. Ostatecznie skończyło się na tym, że usunąłem tę grę z prawie wszystkich urządzeń, na których ją miałem. Co prawda usunąłem tę grę z powodu braku miejsca na urządzeniach, ale jednak gdyby nie ta sytuacja, to zamiast ją usuwać, starałbym się uzyskać więcej miejsca na dysku w inny sposób. Może ta zmiana nie jest akurat przykładem takiej, która zmienia życie, ale może się jednak zdarzyć, że taka sytuacja zrobi z kogoś lepszego człowieka. Niestety w takim wypadku nigdy nie jest to pewne, ponieważ nigdy nie wiadomo czy przez innych ludzi, człowiek odczyty się dobrego czy złego zachowania.

Z kolei patrząc na problem z drugiej strony, pod wpływem braku zakazów i kar za wykroczenia, ludzie mogą zrobić coś niewyobrażalnie głupiego. Przykładem tego może być film „Dzień Świstaka” (The Groundhog Day), który ostatnio oglądałem z rodziną. Film ten jest komedią romantyczną o pewnym prezenterze telewizyjnym, który utkwiał w znienawidzonym przez siebie dniu: Dniu Świstaka. Jest to święto obchodzone 2 lutego w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie. Święto to polega na tym, że ludzie gromadzą się na przykład na rynku, czy innym dużym placu i prowadzący uroczystość wyciąga na widoku świstaka z jego legowiska. Na podstawie tego, czy świstak zobaczy swój cień, czy nie, wróżą się długość trwania zimy. Jeśli świstak zobaczy swój cień, znaczy to, że zima potrwa jeszcze 6 tygodni. Główny bohater od samego początku nie ma łatwo, ale później

zaczyna korzystać z możliwości, jakie daje mu powtarzanie tego samego dnia w nieskończoność. Niestety nie zawsze jest to pozytywne, na przykład znając wszystkie wydarzenia na pamięć i korzystając z ludzkiej nieuwagi, ukradł torbę z pieniędzmi w trakcie ich transportu, dodatkowo pod nosem przenoszących ją osób. To pokazuje, że w sytuacji, kiedy za dane czyny nie ma kary, albo krytykujących czyjeś zachowanie ludzi, bo człowiek mógłby zrobić różne złe rzeczy. Tym bardziej, jeśli jest okazja przeżywać ten sam dzień wiele razy, czyli nie mieć związanych ze swoimi czynami konsekwencji.

Wypracowanie 15.

Czy człowiek powinien się zmieniać pod wpływem świata i innych ludzi?

Coraz częściej zadajemy sobie pytanie czy warto się zmieniać pod wpływem świata i innych ludzi. Temat nie jest prosty jednak osobiście uważam, że tak ponieważ to co do tej pory mnie spotyka ma ogromny wpływ jak postrzegam świat, jakie decyzje podejmuję, w którą drogę życia wybiorę. Wpływ mają nie tylko zmiany rozwoju świata, ale również ludzie, którymi się otaczam.

W pierwszej kolejności to rodzice mieli i nadal mają wpływ jacy jesteśmy. To właśnie oni pokazują nam co mamy robić i co jest dobre a co złe. Uczą nas jak postępować, wolności, kreatywności, jak być dobrym człowiekiem. Pozwalają na popełnianie błędów bo to dzięki nim uczymy się najwięcej. Pomagają i wspierają w sytuacjach dla nas trudnych, ale też radosnych. Są na dobre i na złe.

W drugiej kolejności poznajemy dużo innych osób. Każdy z nas ma inny charakter inaczej wygląda, myśli jeden ma lepszą psychikę jeden gorszą. Musimy współpracować z różnymi osobami. Jednych lubimy bardziej innych mniej, każdy ma wpływ na to jak postrzegamy otoczenie. Prywatnie zadajemy się z kim chcemy. W szkole naszymi przewodnikami są nauczyciele, to właśnie oni starają się nam przekazać zdobytą wiedzę, zaciekawic poznawaniem świata. Rozwinąć nasze zainteresowania. Każdy z nas nawiązuje nowe znajomości. Mamy przyjaciół i kolegów. Uczymy się przyjaźni poznajemy pierwsze uczucia miłości, nienawiści, złości kłótni. Zaczyna zależeć nam na akceptacji grupy. Dowiadujemy się na kogo możemy liczyć i na kim nam zależy. Prawdziwego przyjaciela poznaje się w sytuacjach dla nas ciężkich jak nam pomaga.

Od wieków ludzie odkrywają nowe rzeczy i ulepszają je chcąc uprościć nam życie codzienne. Rozwój techniczny i gospodarczy strasznie pędzi do przodu. Czasami choć byśmy chcieli to nie możemy ominąć niektórych rzeczy, których czasami stajemy się niewolnikami. Wiadomo wszystkie narzędzia techniczne ułatwiają nam codzienność. np. nowe technologie pomagają w pracy, czy zdobywaniu wiedzy. Pomagają w nowych odkryciach np. medycynie. Jednak stanowią też zagrożenie bo łatwo im ulegamy i możemy się od nich uzależnić.

Doskonałym przykładem jak ludzie i otoczenie ma wpływ na człowieka jest film „Cudowny Chłopak” Raquel Jaramillo , którego bohaterem jest Auggie jest 10-letnim chłopiec wzmagający się z deformacją twarzy. To właśnie choroba utrudnia mu relację z rówieśnikami i wystawia na ciężkie próby. Walczy nie tylko z bólem, ale również z strasznym zachowaniem kolegów, którzy potrafią być bezlitośni i sprawiać mu przykrość. Dzięki rodzicom uczy się, że to nie wygląd zewnętrzny określa człowieka tylko jego wnętrze. To właśnie oni pomagają mu budować poczucie własnej wartości. Na szczęście Auggie spotyka na swojej drodze ludzi, którzy okazują wobec niego wiele zrozumienia i serdeczności, oraz że każdy z nas jest wyjątkowy i podąż swoją własną drogą.

Podsumowując mam nadzieję, że pokazałem jak się zmieniamy pod wpływem świata i ludzi. Najistotniejsze żeby mieć blisko siebie znajomych, którzy są dla nas ważni i pomogą nam budować samego siebie. Doświadczenia i otaczający świat pomagają w popełnianiu błędów, a bliscy dają nam motywację do dalszego działania.

Wypracowanie 16.

Ludzie, różnią się od zwierząt tym, że posiadają wyobraźnię, oraz tym, że ciągle się zmieniają. Wyaje mi się, że to dobrze, chociaż można zarówno zmienić się na lepsze albo gorsze. Na zmianę człowieka mogą wpłynąć jego znajomi, doświadczenie, trauma czy nawet przeczytane książki. Bardzo często się zmieniamy. Jak już wspomniałam, według mnie nie stanowi to rzeczy, której można się bać, a rzeczy, która powinna być uznawana za normalną, dlatego myślę, iż ludzie powinni się zmieniać.

Rozpoczynając, zmienianie się charakteru jest dobre, ponieważ to właśnie kształtuje ludzi, tak samo jak nasze wybory, czy czyny. Jest to również w stu procentach naturalne. Kształtujemy swój charakter dzięki ludziom, naszemu otoczeniu, w którym się

obracamy. Nawet jeśli przemienimy się na gorsze, to w przyszłości będziemy mogli z tego wysnuć wnioski. Przykładów na to jest tak dużo, że można by je wymieniać bardzo długo, ale jednym z nich jest np. postać Sherlocka z serialu o takim samym tytule. Chociaż zaczął się uzależniać od różnego typu używek, to w końcu uświadomił sobie, że musi zmienić swoje życie, żeby pomóc przyjacielowi, bo zrozumiał, jak ważna jest przyjaźń i relacje międzyludzkie.

Kolejnym przykładem na potwierdzenie mojej tezy, jest bohater książki Charlesa Dickensa „Opowieść wigilijna”, Ebenezer Scrooge. Na początku książki zauważamy, że nienawidził Bożego Narodzenia, bo według niego nie był to powód do radości. Scrooge był oschły, egoistyczny i skąpy. Nie zważał na problemy innych, ani na ich prośby. Zmienia się to jednak po wizycie trzech duchów, które nawiedzają go tuż przed Świętami, Ebenezer staje się przez te odwiedziny zupełnie innym człowiekiem. Kimś, kto zaczyna pomagać biednym i chorym. Przychodzi nawet do swojego siostrzeńca, na którego dotąd nie zwracał prawie żadnej uwagi oraz zupełnie zmienia swoją postawę wobec oddanego pracownika Boba.

Kontynuując, następną postacią, dzięki której możemy zacząć skłaniać się do mojej tezy jest Edmund, jeden z głównych bohaterów książki jak i filmu pt „Lew, czarownica i stara szafa”. Edmund był kłamcą, a nawet zdrajcą, ale mimo dokonanych przez niego czynów, jego kochające rodzeństwo postanowiło obdarzyć go drugą szansą, którą wykorzystał. Dzięki poświęceniu ze strony Aslana, Edmund zaczął się zmieniać. Stał się zarówno wzorowym bratem, jak i sprawiedliwym królem. Już nigdy więcej nie skrzywdził nikogo, ani niczego.

Podsumowując, uważam, iż teza postawiona przeze mnie wcześniej jest słuszna. Ludzie powinni się zmieniać, ponieważ jest to w pełni naturalne. Nikt nie jest idealny, ale warto wyznaczyć sobie w naszym życiu jakieś cele, podążać za tym, co wydaje się nam słuszne. Fakt, że ludzie są tak niestali w swoich przekonaniach świadczy o ich rozwoju, że cały czas odkrywają nowe pojęcia, nowe pomysły, nowe problemy i odpowiedzi na dręczące ich pytania.

Wypracowanie 17.

Człowiek przechodzi w swoim życiu różne przemiany. Osobowość człowieka to zbiór doświadczeń, wpływu otoczenia, środowiska, w którym żyjemy oraz osób trzecich. Bardzo

dużo zależy od naszego charakteru oraz jak mocni jesteśmy psychicznie, aby wchłaniać warunki czy zachowania ze strony świata i ludzi. Każdy człowiek od narodzin uczy się i kształtuje swoją osobowość. Zmienia swoje poglądy w zależności od zmieniających się okoliczności życiowych czy poprzez wpływ osób, z którymi przebywamy.

Uważam, że człowiek nie powinien zmieniać się pod wpływem ludzi, jeżeli ma to negatywnie działać na niego samego czy środowisko, w którym żyje. Jeżeli jednak wpływ otoczenia i innych ma pozytywnie spojrzeć na świat oraz dokonać z powodzeniem naszej przemiany, to warto tego spróbować.

Zaczynając od kwestii, którą poruszyłem powyżej, człowiek od początku swojego życia kształtuje osobowość i cechy. W późniejszym czasie od nas zależy jak to wykorzystamy. Podejmujemy własne decyzje oraz wybieramy to, co będziemy robić w życiu. To my prowadzimy selekcję naszych zmian, charakteryzującą i odzwierciedlającą naszą osobę. Nie zawsze tak się dzieje. Osoby słabsze, podatne na otoczenie, często w gronie znajomych, z którymi przebywają, próbują dopasować, a nawet „wpasować” się w środowisko. Robimy coś lub mówimy mając świadomość, że do końca się z tym nie zgadzamy i tak nie myślimy. Podporządkowujemy się do grupy, aby lepiej wyglądać w oczach innych, tym samym stajemy się plastyczni, a nasza prawdziwość oraz poglądy idą w zapomnienie.

Przez takie zachowania stajemy się nieodpowiedzialni, brniemy w kłamstwa, często kończy się to kompromitacją.

Częstym przykładem negatywnych zmian jest wywieranie presji na innej osobie. Niektórzy ludzie nie mają możliwości do podejmowania decyzji czy kształtowania swojej osobowości. Zdarza się, że pod wpływem osób trzecich robią coś wbrew własnym przekonaniom. Przykładem mogą być rodzice, którzy myśląc, że chronią swoje dziecko przez nakazy, przesadną opiekuńczość, nakreślanie jak mamy coś zrobić, są w błędzie. Poprzez niedocenianie, wieczną krytykę, ograniczanie swobody, robią nam krzywdę. Oczywiście powinni nas wspierać, ale nie do końca ukierunkowywać, tak jak oni chcą. Powinni pozwolić nam samym przejść przez trudności, mimo popełnionych przez nas błędów. Dla dziecka rodzic jest autorytetem i wzorem. W momencie, gdy będzie potrzeba pomocy, sięgniemy po nią. Często jest tak, że nie potrafimy przeciwstawić i wbrew sobie wykonujemy daną rzecz. W niektórych przypadkach prowadzi to do depresji, zamknięcia się w swoim odosobnionym świecie.

Teraz strona pozytywna wpływu przez środowisko i ludzi. Zdarza się, że człowiek przez swoje życie idzie pod prąd. Nie zawsze jest ono kolorowe i toczy się tak jak sobie wymarzymy. Zamknięci w sobie, bezsilni, brniemy niewłaściwą drogą. Zbawieniem może być wtedy wpływ drugiej osoby, silnej, która pomoże i naprowadzi nas na odpowiedni tor. Da nam wsparcie, odpowiednie wskazówki i doda otuchy, doprowadzając do zmiany.

Obraz alkoholika, nieudacznika, osoby biednej czy bezrobotnej, nie musi być wyrocznią. Trochę chęci ze strony potrzebującego oraz zaakceptowania pomocy od innych, daje szansę na to, aby kolejne etapy życia były łatwiejsze i barwniejsze.

Krótkim przykładem z literatury może być bohater „Opowieści Wigilijnej” Scrooge był człowiekiem złym, zależało mu tylko na pieniądzach. Nie liczył się ze środowiskiem i osobami, które go otaczały. Postrzegany jako dziwak i egoista. Po spotkaniu z duchami zrozumiał i chciał naprawić swoje błędy. W tym przypadku wpływ osób trzecich nakierował bohatera na właściwy tor. Zmiana była pozytywna, pojawił się pogodny człowiek, chcący dzielić się swoim dobytkiem, obchodzić święta, których dotąd nienawidził. Potrzebował kogoś, kto uświadomi mu, że w duszy był dobrym człowiekiem, ale nie potrafił tego wykorzystywać.

Z moich rozważań wynika, że człowiek może podejmować decyzje i zmiany, jednakże powinny być one osobiste, a nie wyparte przez drugą osobę. Najważniejsze jest być sobą. W dodatku trzeba być silnym i wiarygodnym, z rozwagą podejmować swoje wybory. Starajmy się też czynić dobro, bo one naprowadzi nas na odpowiednią drogę. Jeśli podejmujemy zmianę wypartą przez świat, zróbmy to, ale miejmy pewność i świadomość swoich decyzji. Pamiętajmy, żeby żyć ze swoimi przekonaniem i zasadami, nikogo przy tym nie krzywdząc. Czasami warto przyjąć od środowiska i innych osób nowe doświadczenia, które będą dla nas wartościową lekcją życiową.

Wypracowanie 18.

Ludzie wokół nas wciąż się zmieniają i dorastają z małych dzieci w dojrzewającą młodzież, by potem osiągnąć dorosłość. Są to zmiany od nas w większości niezależne i konieczne, wynikające zwyczajnie z biologii. Jednak można się też zmieniać z własnej woli oraz pod wpływem świata, otoczenia i innych ludzi. Pytanie brzmi czy warto i czy powinno się to robić?

Człowiek powinien dostosowywać się do panujących warunków by poradzić sobie w trudnych sytuacjach. Nieraz w życiu należy się poświęcać i zmieniać nastawienie. Dobrym przykładem może być historia Stasia i Nel ukazana w powieści Henryka Sienkiewicza pod tytułem „W pustyni i w puszczy”. Bohaterowie byli zmuszeni do zmiany nie tylko trybu życia, ale i sposobu myślenia. Miejsce starych priorytetów zajęły nowe, ważniejsze w ich rzeczywistości. Zaczęli widzieć świat w zupełnie innej perspektywie odrzucając stare zwyczaje i przyjmując nową postawę.

W sytuacji nienarzuconej przez warunki i okoliczności przyczyny zmiany się definitywnie różnią. Gdy zachowanie człowieka bywa niszczące dla niego samego i dla ludzi wokół, jest to znak, iż poprawienie go jest koniecznością. W podobnych realiach znalazła się główna postać „Opowieści wigilijnej” Charlesa Dickensa. Ebenezer Scrooge po doznaniu straty zmienił się diametralnie i zdecydowanie nie na lepsze. Starał się uprzykrzać ludziom życie i nawet świadomie ich ranił. Jednak po wizycie trzech zjaw otworzyły mu się oczy i zrozumiał swój błąd. Podobnie jak bohaterowie „W pustyni i w puszczy” musiał zupełnie zmienić swoją mentalność oraz stosunek do życia, by ponownie zacząć z niego czerpać radość.

Podsumowując wspomniane przykłady można stwierdzić, że zmiana polegająca na rozwoju osobistym i wytworzeniu lepszej wersji siebie zdecydowanie powinna mieć miejsce. Kluczowymi kwestiami są chęć, motywacja, intencje oraz niezależne od nas czynniki. Bez nich daleko nie zajdziemy. Aczkolwiek wymuszonych zmian, które niekoniecznie są na dobre, często podejmowane pod presją lub poza kontrolą, należy unikać.

Wypracowanie 19.

Zmiany są odskocznią od naszej codzienności, urozmaicają nasze życie przez co nie jest ono nudne. Są decyzje ważne, błahe, takie których żałujemy, ale także te, z których jesteśmy dumni. Każdy potrzebuje zmian, jednak czy wpływ na nie świata i innych ludzi jest dla nas dobry?

Możemy się zmieniać na złe, ale także na dobre, jak w przypadku Ebenezera Scrooge’a, głównego bohatera powieści Charlesa Dickens’a pt. „Opowieść Wigilijna”. Do Ebenezera przychodzą duchy, które pokazują mu jego szczęśliwą przeszłość, smutną

teraźniejszość i tragiczną przyszłość nakłaniając go w ten sposób do zmiany na lepsze. Wpływ zjaw na Scrooge'a dał mu szansę na zyczeniwe i szczęśliwe życie.

Czasem jednak, świat lub inni ludzie mają na nas zły wpływ. Przez co zmieniamy się na gorszych. W przypadku tytułowej bohaterki lektury Juliusza Słowackiego pt. „Balladyna” to właśnie rządzi władzy i bycia w centrum uwagi skłoniło ją do zbrodni jakie popełniła. Warto też zaznaczyć, że to właśnie ona w dzieciństwie była faworyzowana przez matkę i uczona, że wszystko jej się należy, natomiast jej siostra Alina wykonywała większość obowiązków domowych, a także była bardziej samodzielna.

Zmiany są częścią naszego życia, jedni lubią je bardziej, a inni mniej, jednak każdy z nas je potrzebuje. Gdy się nie zmieniamy tracimy kreatywność, a życie staje się monotonne i bezcelowe. Duży wpływ na nas ma właśnie otoczenie, czyli rodzina i przyjaciele, a także media, w których kreuje się „idealne życie”. Trzeba być jednak rozważnym, ponieważ nic tak naprawdę nie jest perfekcyjne.

Z moich rozważań wynika, że zmiany są dobre i każdy ich potrzebuje, a wpływ na nie świata lub innych ludzi jest dla nas pozytywny jeżeli nadal pozostajemy sobą i nie dążymy do ideału, którego nie ma. Najważniejszy jest więc zdrowy rozsądek i rozważa.

Wypracowanie 20.

Moim zdaniem człowiek powinien się zmieniać pod wpływem świata a głównie ludzi.

Mogę to poprzeć czterema argumentami.

Pierwszym moge udowodnić ,że niektórzy ludzie zmieniają postępowanie dla innego człowieka kiedy on sie zmienia dla niego przykładem literackim mogą być "Dziady" cz.2 Adama Mickiewicza.

Kiedy sołtys który później przemieni sie w widmo złego pana był nieuczciwy wobec mieszkańców to wtedy oni zmienili postępowanie wobec jego.

Drugim przykładem może być "Balladyna" Juliusza Słowackiego.

Kiedy Balladyna chce zabić swojego męża Kirkora rozkochuje w sobie najbardziej lojalnego rycerza Kostryna i namawia go na otrucie księcia.

Gdy Kirkor zostaje otruty Kostryn również zostaje otruty oraz próbuje powiedzieć każdemu jaka jest naprawde Balladyna.

Trzecim argumetnem jest każdemu dobrze znana książka "Opowieść Wigilijna" Charlesa Dickensa.

Główną postacią powieści jest bogaty Ebenezer Scrooge,który posiada firme z przyjacielem.

Kiedy jego współzałożyciel Marley umiera staruszek się gwałtownie zmienia,patrzy na świat inaczej niż zawsze,nie pomaga nikomu oraz nie utrzymuje kontaktu nawet z własną rodziną.

Został mu jeden pracownik który na utrzymaniu ma rodzinę pracuję dużo lecz dostaje małe wynagrodzenie.

W Świeta Bożego Narodzenia objawia się duch Marleya który zapowiada nadejście trzech innych duchów.

Po spotkaniu z duchami Ebenezer Scrooge natychmiastowo sie zmienia.

Bardziej docenia swojego pracownika daje mu wieksze wynagrodzenie,daje pieniądze ludziom potrzebującym.

Czwarty argument to przez to jak sie zmieniamy przez świat.

Kiedy odejdzie ktoś bliski ludzie najczęściej zmieniają swój pogląd na świat.

Ów argumenty pokazują na to że ludzie najczęściej zmieniają sie pod wpływem świata oraz innych ludzi.

Pod koniec chcialbym poprzeć jeszcze raz swoją strone że jednak człowiek zmienia się.

Gdyby się nie zmieniał życie było by nudne,oraz nic by się w nim nie zmieniało.

Wypracowanie 21.

Czy człowiek powinien się zmieniać pod wpływem świata i innych ludzi?

Ludzie wokół nas wciąż się zmieniają i dorastają z małych dzieci w dojrzewającą młodzież, by potem osiągnąć dorosłość. Są to zmiany od nas w większości niezależne i konieczne, wynikające zwyczajnie z biologii. Jednak można się też zmieniać z własnej

woli oraz pod wpływem świata, otoczenia i innych ludzi. Pytanie brzmi czy warto i czy powinno się to robić?

Człowiek powinien dostosowywać się do panujących warunków by poradzić sobie w trudnych sytuacjach. Nieraz w życiu należy się poświęcać i zmieniać nastawienie. Dobrym przykładem może być historia Stasia i Nel ukazana w powieści Henryka Sienkiewicza pod tytułem „W pustyni i w puszczy”. Bohaterowie byli zmuszeni do zmiany nie tylko trybu życia, ale i sposobu myślenia. Miejsce starych priorytetów zajęły nowe, ważniejsze w ich rzeczywistości. Zaczęli widzieć świat w zupełnie innej perspektywie odrzucając stare zwyczaje i przyjmując nową postawę.

W sytuacji nienarzuconej przez warunki i okoliczności przyczyny zmiany się definitywnie różnią. Gdy zachowanie człowieka bywa niszczące dla niego samego i dla ludzi wokół, jest to znak, iż poprawienie go jest koniecznością. W podobnych realiach znalazła się główna postać „Opowieści wigilijnej” Charlesa Dickensa. Ebenezer Scrooge po doznaniu straty zmienił się diametralnie i zdecydowanie nie na lepsze. Starał się uprzykrzać ludziom życie i nawet świadomie ich ranił. Jednak po wizycie trzech zjaw otworzyły mu się oczy i zrozumiał swój błąd. Podobnie jak bohaterowie „W pustyni i w puszczy” musiał zupełnie zmienić swoją mentalność oraz stosunek do życia, by ponownie zacząć z niego czerpać radość.

Podsumowując wspomniane przykłady można stwierdzić, że zmiana polegająca na rozwoju osobistym i wytworzeniu lepszej wersji siebie zdecydowanie powinna mieć miejsce. Kluczowymi kwestiami są chęć, motywacja, intencje oraz niezależne od nas czynniki. Bez nich daleko nie zajdziemy. Aczkolwiek wymuszonych zmian, które niekoniecznie są na dobre, często podejmowane pod presją lub poza kontrolą, należy unikać.

Wypracowanie 22.

„Czy człowiek powinien zmieniać się pod wpływem świata i innych ludzi?”

Człowiek nie powinien zmieniać się pod wpływem innych osób. Ludzie są bardzo różni, inaczej patrzą na świat. Jedni są naiwni i ulegli, a drudzy stanowczy i nieugięci. Można się sprzeciwiać jednej z tych grup, ale nie zmienimy wszystkich. Niektórzy jednak za wszelką cenę próbują naśladować innych, zmieniając siebie.

Uważam, że nie warto się zmieniać poprzez naśladowanie np. znanej osoby w Internecie. Każdy powinien być sobą o własnych zainteresowaniach, nie czyiś. Robiąc tak przekonamy się, że w mediach społecznościowych nie pokazuje się wszystkiego. Zrozumiemy wtedy, że to nie jest takie proste jak nam się wydawało. Dobrym tego przykładem może być wiele historii internetowych gwiazd kiedy dowiedziano się o ich prawdziwym życiu, które nie było takie, jakie pokazywała innym. „Dobrze, że nie ma człowieka bez wad, bo taki człowiek nie miałby też przyjaciół” jak powiedział William Hazlitt- angielski pisarz.

Przede wszystkim nie powinno się zmieniać swojego oryginalnego stylu ubierania się na taki jaki dominuje w modzie. Nie warto przejmować oceną innych ludzi na swój temat. Dzięki temu pokażemy innym jaki mamy charakter. Jak w książce Lucy Maud Montgomery „Ania z zielonego wzgórza” w której tytułowa bohaterka miała specyficzny sposób bycia. Była gadatliwa i bardzo chciała się zmienić. Miała rude włosy, których się wstydziła. Lecz potem zrozumiała, że dzięki tym cechą jest wyjątkowa i że nie warto się zmieniać w osobę, którą się nie jest.

Podsumowując po to się takimi urodziliśmy, by takimi być. Więc nie warto się zmieniać pod wpływem innych. Każdy jest wyjątkowy na swój sposób. Oczywiście należy dążyć by stać się lepszym, ale zmienianie się całkiem w kogoś innego jest nie tylko nie możliwe, ale i bezsensowne.

Wypracowanie 23.

Czy człowiek powinien zmieniać się pod wpływem świata i innych ludzi? Moim zdaniem tak ale nie w każdym przypadku. W dalszej części rozprawki postaram się wyjaśnić moje przekonanie w tej sprawie.

Uważam że każdy powinien się zmieniać na lepsze przez całe swoje życie, ponieważ gdy dopuścimy do siebie myśl że możemy się mylić będziemy mogli wyciągać wnioski z wydarzeń np. rozmów. Powinniśmy przyjmować każde pouczenie i krytykę następnie poddać pod refleksje czy jest ona konstruktywna czy nie. Jeśli okaże się że tak zastosować się do niej. Przykładem na potwierdzenie mojej tezy są słowa Marka Aureliusza "Ludzie istnieją dla siebie wzajemnie. Albo ich więc pouczaj, albo znoś."

Moim zdaniem gdy nic na nas nie wpływa to nie wyciągamy wniosków z wydarzeń przez co popełniamy te same błędy. Sprowadzając to do najprostszego przykładu. Gdyby ktoś

powiesił patelnie w wejściu do domu to człowiek wyciągający wnioski po uderzeniu się nią w głowę pomyślałby "to boli nie chcę żeby to stało się drugi raz" doszedłby do wniosku że to przez patelnie go boli głowa więc odwiesił by ją na swoje miejsce. A tok myślowy człowieka który nie wyciąga wniosków zatrzymałby się na "to boli". Patelnia pozostałaby nie tknięta więc za każdym razem gdy wychodzi z domu sytuacja się powtarza.

Podsumowując twierdzą że człowiek powinien się zmieniać przez całe swoje życie, ponieważ gdy tego nie robi ludzie będą go znosić a sam człowiek będzie powtarzał te same błędy przez całe swoje życie.

Wypracowanie 24.

„Czy człowiek powinien się zmieniać pod wpływem świata i innych ludzi”

Żyjemy w społeczeństwie, które ma własne zasady. Żeby się w nie wpasować, trzeba się do nich dostosować. Zasady te dotyczą norm moralnych, kultury, zachowania i wielu innych, czynników które kształtują nas jako ludzi. W tej rozprawce rozważę czy człowiek powinien się zmieniać pod wpływem świata i innych ludzi.

W mojej opinii człowiek nie tyle powinien co musi się zmieniać. Jest takie powiedzenie, że „tylko krowa nie zmienia poglądów” i ja się z nim zgadzam. Życie jest tak długie, że w ciągu jego trwania spotykamy na swojej drodze różne osoby, znajdujemy się w różnych sytuacjach, co w różnym stopniu wpływa i kształtuje nasze poglądy.

Jednym z przykładów może być spotkany naszej drodze nauczyciel. Są tacy, którzy potrafią zniechęcić do nawet najprzyjemniejszych przedmiotów, ale są też tacy którzy potrafią otworzyć uczniów na nawet najtrudniejsze zagadnienia. Inną grupą osób mogą być koledzy: jedni sprowadzą cie na dół, drudzy zaś pociągną cie w górę swoimi zainteresowaniami

Nie tylko ludzie ale też sytuacje wpływają na zmiany w naszym życiu. Takim przykładem jest aktualna sytuacja z Koronawirusem. Dużo osób powinno (i musi) przystosować się do aktualnego globalnego problemu. Osoby, które lubiły wychodzić na świeże powietrze, muszą siedzieć teraz w swoich domach. Ludzie nie mogą regularnie iść na zakupy, a system edukacji musiał zostać całkowicie przeorganizowany co też skutkowało wymuszeniem zmian w życiu nauczycieli jak i uczniów.

Jak już wspominałem pytanie powinno być nie czy człowiek powinien się zmieniać bo to jak już napisałem jest oczywiste, ale w jakim kierunku powinien to robić.

Nie zawsze sytuacje w których się znajdujemy zmieniają nasze poglądy czasami je tylko modyfikują. Sprawiają że nasz światopogląd się zmienia. Stajemy się bardziej otwarci na inne argumenty i bardziej tolerancyjni. Często jest tak w dyskusji, że są dwie strony, które się nie zgadzają, ale pod wpływem konstruktywnej rozmowy, wymiany poglądów oraz czasu dochodzą do wspólnych konkluzji

Człowiek się zmienia i tak już jest. To w jaką stronę ta zmiana pójdzie zależy od tego w jakich sytuacjach się znajdziemy, jakich ludzi spotkamy na swojej drodze oraz jaką mamy postawę wobec świata. Człowiek który się nie zmienia to człowiek który się nie rozwija. A rozwój następuje zawsze z czasem. Podsumowując chciałbym jeszcze raz zaakcentować, że „Człowiek powinien oraz zmienia się pod wpływem świata i innych ludzi”.

Wypracowanie 25.

Rozważ czy, człowiek powinien się zmieniać pod wpływem świata i innych ludzi?

Człowiek jest istotą, która przyzwyczajona jest do życia w społeczeństwie. Dlatego często dostosowuje się do różnych zachowań innych ludzi, zarówno tych dobrych jak i tych złych. Oczywistym jest, że ludzie bardziej czy mniej ulegają wpływowi zmieniającego się otoczenia i dostosowują swoje zachowania do oczekiwań innych. Moim zdaniem należy pamiętać, że świat się zmienia, a ludzkość powinna się zmieniać razem z nim. Nie ma nic złego w zmianach, lecz nie zawsze powinniśmy się zmieniać pod wpływem innych ludzi, szczególnie wbrew własnym zasadom, bo może nam to zaszkodzić.

Ludzie muszą się zmieniać aby przetrwać. Argument ten można potwierdzić sięgając kilku milionów lat wstecz, kiedy to pierwsi ludzie musieli się zmieniać, by przetrwać w świecie pełnym dzikich zwierząt, gdzie to człowiek był na samym dole łańcucha pokarmowego. Argument ten można potwierdzić też dzisiaj, kiedy to ludzie muszą zmieniać swoje postępowanie czy przyzwyczajenia żeby ratować naszą planetę. W tym celu ograniczamy zużycie plastiku, rezygnujemy z ogrzewania domów szkodliwymi paliwami itd. Współcześnie także musimy dostosować się do nowych zachowań w obliczu rozwijającej się pandemii coronawirusa.

Człowiek całe życie się rozwija i zmienia swoje zachowania, często na lepsze. Do potwierdzenia tego argumentu posłużyć może przykład z życia, kiedy to człowiek ma problemy np. z nałogiem. Warto wtedy wiedzieć, że istnieje wiele instytucji, które zawsze

chcą pomóc ludziom wyjść na prostą. Więc jeśli taka osoba, znajdzie w sobie odrobinę motywacji, zawsze może się zmienić na lepsze.

Musimy nadażać za zmieniającym się światem. Ostatni już argument poprę przykładem z codziennego życia. Nasz świat coraz dynamiczniej się rozwija, powstają coraz nowsze technologie, które mają na celu ułatwienie nam życia. Jednak żyjąc w tak dynamicznie rozwijającym się świecie, musimy się do niego dostosowywać. Nowe technologie potrzebne są nam w pracy, nauce, w codziennym życiu. Bez nich trudno byłoby nam funkcjonować.

Podsumowując uważam, że moja teza została potwierdzona. Ludzie powinni się stale zmieniać, żeby dotrzymać tempa świata i nie zostać w tyle. Wracając jeszcze do zmieniania pod wpływem innych ludzi to trzeba pamiętać, aby robić to z rozsądkiem, a nie zmieniać się z obawy przed nie zaakceptowaniem przez grupę. Zmiany pod wpływem innych powinny być pozytywne i prowadzić do bycia lepszym człowiekiem.

Wypracowanie 26.

Temat: Czy człowiek powinien się zmieniać pod wpływem świata i innych ludzi?

Świat się rozwija, a my razem z nim. Nie jesteśmy w stanie tego powstrzymać, ponieważ ewolucja ludzi to jeden z aspektów naszego życia. Należy wiedzieć, że przemiana człowieka przychodzi także pod naciskiem innych osób. Wówczas nasuwa się pytanie: „czy człowiek powinien się zmieniać pod wpływem świata i innych ludzi?”. Temat nie jest prosty, ale postaram się odpowiedzieć na ten dylemat.

Według mnie nie ma nic złego kiedy ulegamy przemianom pod wpływem nowoczesnej technologii, mody, kultury czy też innego człowieka. Ważne by zachować własne ja, a zachodzące zmiany były dla nas korzystne i nie sprowadzały nas na złą drogę.

Dobrym przykładem takiej postawy jest Kamil Stoch nasz medalista olimpijski w skokach narciarskich. Chłopak od najmłodszych lat wiedział co chce w życiu robić i sumiennie realizował swój plan. Stoi za nim przekazywana z pokolenia na pokolenie mądrość życiowa. Oczywiście dostrzega on zmiany, które przynosi mu współczesny świat i chętnie z nich korzysta. Nie zmienia się jednak pod ich wpływem. Wszelkie nowości techniczne takie jak media społecznościowe pomagają mu w budowaniu kariery. Udziela się w nich bardzo aktywnie, ale jednocześnie zachowuje umiar. Wie i rozumie, że to dodatek do kariery, a nie wyznacznik jak żyć.

Nie zawsze jednak zmienianie się przez człowieka przynosi dobre efekty. Czasem niesie ze sobą ból i rozpacz. Negatywnym przemianom najczęściej ulegają osoby młode

nie mające pomysłu na siebie i wsparcia najbliższych. Szybko ulegają pokusom świata, który ich otacza.

Takim przykładem może być niegdyś utalentowany młody aktor Edward Furlong. Nastoletni chłopak zasłynął głównie dzięki roli Johna Connora w filmie „Terminator”. Niestety Edward nie uniósł popularności w tak młodym wieku. Z czasem wielka sława i złe towarzystwo, któremu uległ pokazały swą ciemną stronę. Uzależnił się od alkoholu i narkotyków. Pojawiły się też problemy z prawem. Pokazuje to jak przemiana osobowości może skomplikować komuś życie.

Uważam, że podane przeze mnie argumenty wystarczą, aby przekonać o słuszności mojego twierdzenia, że człowiek powinien się zmieniać pod wpływem świata i innych ludzi, ale pod pewnymi warunkami.

Wypracowanie 27.

Co w kontekście Dziadów części II znaczy być człowiekiem?

Na wstępie chciałabym spróbować odpowiedzieć na pytanie: „co znaczy być człowiekiem”? W słowniku języka polskiego pod redakcją Mieczysława Szymczaka z 1978 r. znajdziemy następujące informacje: „człowiek jako istota żywa wyróżnia się wśród innych najwyższym rozwojem psychiki i życia społecznego oraz posiada kulturę i zdolność do jej tworzenia.” Co powyższa definicja mówi nam w kontekście II części Dziadów Adama Mickiewicza? Moim zdaniem nasz wieszcz narodowy zwrócił szczególną uwagę na umiejętność odpowiedniego kierowania swoim życiem. Jest to nie tylko chęć niesienia pomocy, dostrzeżenia potrzebujących czy słabszych, ale też kwestia naprawiania własnych błędów, samoświadomości oraz wzlotów i upadków, co postaram się udowodnić w swojej pracy, odwołując się do przykładów z literatury.

Z całą pewnością mogę stwierdzić, że Adam Mickiewicz zwraca uwagę czytelnika na fakt, że aby osiągnąć pełnię człowieczeństwa należy zaznać w życiu zarówno dobra jak i zła. Dlatego właśnie Guślarz w przycmentarnej kaplicy najpierw gościł duchy dwójki dzieci – Józia i Rózi, które proszą o ziarno gorczycy. Z ich ust padają następujące słowa: „Kto nie zaznał gorzkości ni razu, ten nie zazna słodkości w niebie.” Bycie człowiekiem w kontekście tego zdania oznacza, że życie nie składa się jedynie z samych przyjemności i nie można przez nie przejść lekko, łatwo i przyjemnie, ale jesteśmy zobowiązani doświadczyć również czegoś złego, nieprzyjemnego, przykrego. Życie ludzkie składa się bowiem z kontrastów, nie jesteśmy w stanie docenić dobra nie znając zła.

Jestem pewna, że bycie człowiekiem to też umiejętność niesienia pomocy. Niestety kolejna postać, która zjawia się na obrzędzie dziadów - czyli Widmo Złego Pana, tego nie potrafiła. Był to człowiek bogaty, jednak niezwykle egoistyczny, skąpy i obojętny na ludzkie cierpienie. Gdy pewnej srogiej zimy samotna matka z malutkim dzieckiem błagała go o pomoc, ten był bezlitosny, nie udzielił żadnego ratunku i wysłał ich na pewną śmierć. Potwierdzi to następujący cytat: „Kto tam gościom trąbi w uszy? Wypędź żebraczkę do licha.” Mickiewicz ukazał mężczyznę, o którym nie możemy powiedzieć, że był „człowiekiem”, postąpił niezwykle egoistycznie i bezdusznie. Los kobiety i jej potomka był mu zupełnie obojętny, choć miał możliwość uratowania im życia – nie uczynił tego.

Uważam, że bycie człowiekiem oznacza również umiejętność naprawienia swoich błędów. Tutaj świetnym przykładem przedstawiającym dynamiczną postać jest „Opowieść Wigilijna” autorstwa Charlesa Dickensa. Mężczyzna - zanim nawiedziły go trzy duchy - nie zasługiwał na miano „człowieka”. Był skąpcem pozbawionym empatii oraz życzliwości. Ponadto nienawidził Świąt Bożego Narodzenia i utrudniał swoim pracownikom spędzanie tego czasu z rodziną. Jego zachowanie było podobne do Widma Złego Pana. Na szczęście jednak, po odwiedzinach trzech duchów bohater zmienił swoje nastawienie zarówno do świąt, jak i do całego świata. Zrozumiał co w życiu jest najbardziej istotne i postanowił wieść zupełnie inne życie. Uważam, że Ebenezer po swojej przemianie zasłużył sobie na miano prawdziwego człowieka.

Jestem w pełni przekonana, że przedstawione przeze mnie argumenty pozwolą w pełni zrozumieć co tak naprawdę znaczy bycie człowiekiem. Kontekst człowieczeństwa zawarty w II części Dziadów jest uniwersalny i ponadczasowy. Myślę, że Mickiewicz, a później też inni autorzy chcieli zwrócić szczególną uwagę na to, że nie każda osoba zasługuje na miano człowieka. Jest to bowiem słowo, które zobowiązuje!

Wypracowanie 28.

Miłość jest wartością, która zmienia życie człowieka.

Nie od dziś wiadomo, że miłość potrafi czynić cuda. Nadaje życiu barwę i sens, pozwala znosić cierpienie, daje nadzieję i otuchę. Na tak silny wpływ nie pozostaje obojętne ani nasze życie, ani my sami. Pod jej wpływem zmienia się wiele aspektów i nic już nie pozostaje takie, jak wcześniej. Miłość posiada moc otwierania oczu, przemieniania nawet najbardziej zatwardziałyh ludzkich serc. Gdy tylko jej doświadczymy, możemy być

pewni, że zmieni ona całe nasze życie, załamując dotychczasowe postrzeganie świata. I to właśnie spróbuję udowodnić w dalszej części rozprawki.

Wręcz podręcznikowym, idealnie wpasowującym się w to stwierdzenie przykładem jest powieść Henryka Sienkiewicza zatytułowana "Quo vadis". Marek Winicjusz, przedstawiający uosobienie egoizmu i porywczosci, podczas pobytu w domu Aulusów zakochuje się w pięknej dziewczynie, Ligii. Pragnie ją zdobyć za wszelką cenę, nie zwracając uwagi na innych, brnie jedynie przed siebie do jasno wyznaczonego celu. Jednak mimo wielu prób, nie udaje mu się to. Pewnego razu, na skutek odniesionych obrażeń, zmuszony jest pozostać wśród starannie opiekujących się nim chrześcijan. Dotychczas odrzucał tę wiarę i nie rozumiał jej, a w życiu kierował się wyłącznie własnym dobrem. Jednak za sprawą miłości do Ligii zapragnął zmiany. Przyjmując chrześcijańskie wartości staje się człowiekiem pokornym, opiekuńczym, zdolnym do poświęceń i szanującym innych. Inaczej mówiąc, zupełnym przeciwieństwem dawnego siebie. Ta zmiana wartości i priorytetów dała mu w przyszłości także zupełnie inny punkt widzenia na wszystkie podejmowane decyzje.

W kolejnym argumencie posłużę się pozycją o tytule "Zemsta" autorstwa Aleksandra Fredry. Zawarty w niej wątek miłosny Klary i Wacława z początku nie jest akceptowany przez dwa zwaśnione rody. Na ich drodze stoi wiele przeszkód, którym muszą stawić czoła. Jednak w końcu, za pomocą Cześnika, udaje im się pobrać. Stawiają tym samym przeciwnego małżeństwu Rejenta przed faktem dokonanym. Cała historia kończy się szczęśliwie, a Milczek godzi się z takim obrotem spraw. Ślub Wacława i Klary doprowadził do zakończenia trwającego długie lata konfliktu między sąsiadami i odmienił życie obu rodzin.

Także w powieści Antoine de Saint-Exupéry'ego "Mały Książę" bohater przechodzi przemianę za sprawą miłości. Z początku jest zauroczony wyglądem Róży, nie przeszkadzają mu jej kaprysy. Z troską opiekuje się nią i wytrwale spełnia życzenia i zachcianki. Gdy odkrywa, że kwiat z łatwością kłamie, rozczarowany opuszcza asteroidę i wyrusza w podróż. W jej trakcie poznaje Lisa, który tłumaczy mu, na czym polega miłości i dlaczego kwiat ten jest dla niego taki wyjątkowy. Wyjaśnia, jak się buduje więzi i jak ważny w tym procesie jest czas i cierpliwość. Wtedy Mały Książę dojrzewa i podejmuje decyzję o powrocie do domu. W tym wypadku miłość pozwoliła na odbycie długiej i pouczającej podróży, a bohater poznał ponadczasowe prawdy i nauczył się prawdziwie kochać.

Jak wynika z przywołanych powyżej przykładów, miłość faktycznie potrafi odmieniać poglądy, zachowania i wyznawane ideały, a co za tym idzie - także całe życie. Kieruje nieznanymi szlakami, na które, gdyby nie ona, z pewnością nigdy byśmy nie wstąpili. Ale taki już jej urok, że gdy nadejdzie przemienia nagle cały znany nam dotychczasowy świat i buduje wokół zupełnie nowy, inny i zaskakujący.

Wypracowanie 29.

Czy wina zawsze zostanie ukarana a dobro nagrodzone?

Ponad większość ludzi chociaż raz przeczytała jakąś książkę. Lekturę szkolną, powieść, balladę. Można by jeszcze dużo wymieniać. W większości książek możemy napotkać na wątek dobra i zła. Moim zdaniem w literaturze wina zawsze zostaje ukarana, a dobro nagrodzone. Mogę to spróbować udowodnić w dwóch argumentach

Po pierwsze pomimo wielu starań bohatera wina i tak zostanie ukarana. Dobrym przykładem może być Balladyna, Juliusza Słowackiego. Główna bohaterka, Balladyna przez zazdrość do swojej siostry Aliny która była już blisko wyjścia za Kirkora, zabiła ją. Jak możemy się domyślić to Balladyna została żoną Kirkora. Na wszelkie sposoby później próbowała zachować swoją tajemnicę. Zabiła wszystkich którzy wiedzieli, domyślali się, albo ją podejrzewali, nawet swojego męża. Jednak mimo swoich wszelkich starań prawda zawsze wychodziła na jaw. Kiedy Balladyna myślała, że jest już bezpieczna i nikt nie dowie się o jej winie, musiała osądzić córkę swojej matki, czyli dokładniej samą siebie. Czy jest ona winna, czy nie. Zdecydowała, że jest winna, nagle z nieba prosto w Balladynę trafił piorun i ją zabił. Pomimo swoich starań Balladyna i tak została ukarana co dobrze pokazuje, że wina zawsze zostaje ukarana, a dobro nagrodzone.

Po drugie mimo krótkich zdarzeń wina zawsze zostaje ukarana. Jako drugi przykład wybrałam krótką bajkę Ignacego Krasickiego pt. "Szczur i kot". Szczur chwalił się przed swoim rodzeństwem jaki on jest ważny bo tylko jego kadzą. Nagle zachłysnął się dymem kadzideł, z boku wpadł na niego kot, porwał go i udusił. W tym krótkim tekście literackim możemy zauważyć, że wina zawsze zostaje ukarana. Szczur, chwalił się, czuł się ważny, lecz nie cieszył się tym długo, bo chwilę później udusił go kot.

Na zakończenie mogę stwierdzić, że wina w literaturze zawsze zostaje ukarana. Dobrze to widać np. w *Balladynie*, lub bajce Ignacego Krasickiego „*Szczur i kot*”. Więc nawet jeśli ktoś będzie bardzo się starać ukryć swoje błędy wina i tak zawsze zostaje ukarana.

Wypracowanie 30.

Czy w sytuacji próby ludzie mogą liczyć na pomoc innych?

Każdy człowiek przechodził kiedyś ciężkie chwile, jednak nie każdy potrafi sam poradzić sobie z problemami. Właśnie dlatego w takich momentach niezależnie od sytuacji bardzo ważne jest wsparcie drugiej osoby. Sądzę, że w sytuacji próby ludzie mogą liczyć na pomoc innych.

Pierwszym przykładem potwierdzającym tę tezę jest powieść Aleksandra Kamińskiego „*Kamienie na szaniec*”. Główni bohaterowie książki: Aleks, Rudy i Zośka biorą udział w wielu akcjach małego sabotażu i aktywnie udzielają się w działaniach mających na celu obronę kraju. Pewnego razu władze niemieckie aresztowały Rudego. Młodzieniec został poddany bolesnym torturom, jednak pomimo tego zachował zimną krew i nie wydał swoich przyjaciół. Z kolei Aleks i Zośka nie zważając na niebezpieczeństwo zajęli się organizacją akcji, która miała mieć na celu odbicie Rudego. Sytuacja, którą przedstawiłam obrazuje ogromne poświęcenie całej trójki przyjaciół, każdy z nich był gotowy oddać życie za drugiego. Kiedy jeden z nich znalazł się w problemowej sytuacji, mógł liczyć na pozostałych.

Moim drugim przykładem potwierdzającym tezę jest książka Erica Emmanuela Schmitta „*Oskar i pani Róża*”. Główny bohater powieści – dziesięcioletni Oskar choruje na śmiertelną chorobę. Jego rodzice nie mają odwagi wyznać mu w jak bardzo poważnym stanie się znajduje. Na domiar tego praca i odległość od miejsca zamieszkania nie pozwala im na częste odwiedzanie syna w szpitalu. Pewnego dnia do chłopca zaczyna przychodzić wolontariuszka – pani Róża, która jako jedyna z osób znajdujących się w najbliższym otoczeniu dziesięciolatka wyjawia prawdę o jego stanie zdrowia. Dzięki niej Oskar spędza i wykorzystuje jak najlepiej potrafi swoje ostatnie dni. Pomimo tego, że przedstawienie tragicznej rzeczywistości dziecku na pewno nie należało do najłatwiejszych, wolontariuszka jako jedyna miała odwagę się z tym zmierzyć, a nawet wesprzeć Oskara w trudnych chwilach.

Myślę, że przedstawione przez mnie przykłady udowadniają, że w większości sytuacji możemy liczyć na pomoc innych. Uważam, że bardzo istotne jest, aby każdy człowiek miał w swoim otoczeniu osobę, na którą zawsze będzie mógł liczyć. Należy jednak

pamiętać, że nie zawsze ci ludzie, których uważamy za przyjaciół i osoby godne zaufania faktycznie nimi są. Każdy kiedyś musi znaleźć się w kryzysowej sytuacji, aby dowiedzieć się na kim faktycznie może polegać.

Wypracowanie 31.

Czy nauki moralne wpisane w treść Dziadów cz. II Adama Mickiewicza są nadal aktualne?

Prawdy moralne w dziadach wciąż są aktualne

Czy aby na pewno każda nauka moralna w Dziadach cz. II Adama Mickiewicza jest jeszcze aktualna? Skąd mamy pewność, że są aktualne. Właśnie na to pytanie postaram się odpowiedzieć.

Warto zaznaczyć, że Dziady były pisane dawno, więc nie każda prawda moralna może się jeszcze odnosić do teraźniejszego życia. Jednak ku zaskoczeniu każda z nich ma w sobie ziarno prawdy. Na przykład pouczenie Upiora „bo kto nie był ni razu człowiekiem, temu człowiek nic nie pomoże”. Z podanego cytatu można wywnioskować, że jeśli nie byłś za życia dobrym oraz pomocnym człowiekiem, to żaden inny człowiek nie pomoże również Tobie. Można to porównać do sytuacji z życia, jeśli na przykład, kolega w szkole, poprosi Cię o pomoc w zadaniu, a Ty mu jej nie udzielisz, on również Tobie nie pomoże gdy będziesz czegoś potrzebował.

Kolejnym argumentem potwierdzającym słuszność mojej tezy jest cytat wypowiedziany przez Rózię i Józę, „kto nie doznał goryczy ni razu, ten nie dozna słodyczy w niebie”. Cytat ten przypomina mi fragment książki „Mały Książę” kiedy róża dawała rozkazy Małemu Księciu, który pracowicie je wykonywał, tylko po to aby miała wygodnie i przyjemnie. Róża nigdy nie zaznała ciężkiej pracy, przez co nie mogła dostać wybaczenia od chłopca. Podsumowując, w życiu trzeba doznać ciężkiej pracy i trudu, a nie tylko wygod.

Pragnę jeszcze raz zwrócić uwagę na słowa Upioru, ponieważ oprócz nie pomagania ludziom w potrzebie, nie możemy oczekiwać tylko tego samego. Osoba, której nie została udzielona pomoc, może się zemścić. Przykładem jest Sowa i Kruk. Po cierpieniach przez złego Pana, zemścili się, wyjadając głodnemu panu jedzenie i zostawiając go głodnego.

Uważam, że każda nauka moralna w Dziadach jest nadal aktualna. Każda z nich nadal obrazuje sytuacje z życia

PRZEMÓWIENIE

Wypracowanie 32.

Temat: Warto poznać Islandię.

Koleżanki i Koledzy!

Jak Wam zapewne wiadomo, zbliża się zakończenie roku szkolnego, a co za tym idzie - wakacje. To czas odpoczynku, wytęskniony i zasłużony po roku intensywnej nauki. Jak sądzę wielu z Was ma już plany na tegoroczne lato, jednak dzisiaj chciałabym przybliżyć Wam pewien kraj warty bliższego poznania. Tym wciśniętym między potężne, majestatyczne i groźne wody oceanu, znajdującym się na niewielkiej, lecz bardzo malowniczej wyspie państwem jest stworzona z ognia i lodu Islandia. To miejsce niezwykle, do którego wyjątkowości, niepowtarzalności i unikatowości chcę Was dzisiaj przekonać.

Aby zrozumieć odmiennosć Islandii oraz specyfikę życia codziennego jej mieszkańców należy sięgnąć do geograficznego położenia. Otacza ją wszechobecny ocean wyznaczający rytm podziału czasu i melodię codzienności. Jednak nie on jeden kształtuje surowość i niezwykły krajobraz tego kraju. Odpowiadają za to także niespokojne wulkany i bliskość bieguna północnego. To kraj, w którym zimne, srogie lodowce kontrastują z gorącymi źródłami, a bezkres wody z ciągnącymi się aż po horyzont roślinami typowymi dla tundry. W tym miejscu pełnym spokoju i wszechobecnej potęgi natury znalazło schronienie stosunkowo niewiele ludzi. Większość z nich skupiona jest w stolicy państwa - Reykjavíku. Pozostałe tereny są praktycznie niezamieszkałe, przez co można podziwiać prawdziwą dzikość zatok i fiordów.

Teraz, gdy pokrótce opisałam niepowtarzalność Islandii, pragnę zapytać: Kto potrafiłby się oprzeć tak pociągającej surowości otaczających krajobrazów, uczuciu niezmierzonej potęgi drzemiącej w ciągnącej się wokół malowniczej rzeczywistości i możliwości doświadczenia spokojnego, harmonijnego życia tamtejszych mieszkańców? Islandia przyciąga do siebie ludzi ceniących i gotowych pokornie znosić jej kaprysy i zachcianki, ludzi pełnych odwagi i nieposkromionej chęci znalezienia się z dala od współczesnego, zabieganego i pełnego pośpiechu świata.

Islandia to także kraj opowieści, sag, przekazywanych z pokolenia na pokolenie, kraj, w którym, mimo upływu lat, język pozostał praktycznie niezmienny. Islandczycy mogą bowiem bez problemu czytać sagi napisane w XII wieku, czyli przeszło 800 lat temu. Na skutek oddalenia Islandii od innych państw stała się ona jednym z najpóźniej zasiedlonych

obszarów Europy. Jako pierwsi zawitali tam wikingowie oraz celty, a że kraj ten leży samotnie pośród wód oceanów, to jest on istną kopalnią wiedzy na temat zamieszkujących tam przed wiekami ludów. Korzenie Islandii i historia jej pierwszych osadników to interesujące tematy, szczególnie wśród miłośników historii i kultury innych krajów skandynawskich, warto więc na własne oczy zobaczyć z jakimi warunkami klimatycznymi i przeszkodami musieli się zmagać śmiańkowie, gotowi zasiedlić tą stworzoną z ognia i lodu wyspę.

Mam nadzieję, że udało mi się przekonać Was do zainteresowania się nieco tym jednym ze skandynawskich krajów, niestety często zapominanym i pomijanym. Myślę, że zagłębiając się w dzieje Islandii, odkryjecie wiele ciekawych wątków i z pewnością decyzji tej nie pożałujecie. To także ciekawy kierunek do spędzenia tegorocznych wakacji. Na zakończenie życzę Wam niesamowitej i niepowtarzalnej przygody w odkrywaniu kolejnych tajemnic Islandii.

Wypracowanie 33.

Temat: tolerancja

Dzisiaj chciałabym poruszyć temat tolerancji, której ewidentnie w tych czasach brakuje wśród nas. Na całym świecie nieważne w jakim miejscu zawsze znajdzie się ktoś kto nie będzie tolerował tego, że inna osoba może mieć inne poglądy czy upodobania. Dlatego też później dochodzi do nieprzyjemnych sytuacji takich jak pobicia czy napady na daną osobę i to tylko dlatego że coś ją wyróżnia. Moim zdaniem nie powinniśmy wyznaczać grup ludzi i dzielić ich na "normalnych" oraz "nienormalnych" tylko dla tego, że powiedzmy mają inny kolor skóry czy też są innej orientacji seksualnej. Wszyscy w środku jesteśmy tacy sami. Jesteśmy ludźmi. Którzy powinni dbać o siebie nawzajem oraz darzyć się szacunkiem niezależnie od różności poglądów. Ponieważ każdy z nas może kiedyś być w potrzebie i może się okazać, że przez złe uczynki którymi obdarowywaliśmy nikomu winne osoby sprawią, że tej pomocy nie dostaniemy. Dlatego warto myśleć kogo i za co np. wyzywamy.

Ostatnio bardzo często są marsze LGBT, a także dużo mówi się o tym jak bardzo wytykani są palcami przez ludzi którzy nie potrafią zrozumieć odmienności innego człowieka.

Ci ludzie nie mają wpływu na to w kim się zakochują, nie jest ich winą to, że podoba im się ta sama płeć. I nikomu nie powinno być nic do tego. Każdy z nas może żyć własnym życiem i mieć poglądy takie jakie uważa za słuszne. Zarówno orientacja jak i tak jak wcześniej wymieniłam kolor skóry. Nikt z nas ale to absolutnie nikt nie ma wyboru o

jakim kolorze skóry się urodzi. Dlatego też powinniśmy szanować siebie nawzajem lub jak już tak bardzo nie możemy znieść odmienności drugiej osoby to po prostu nie wchodzić jej w życie oraz zachować to dla siebie. Więc dzisiaj przemyślmy swoje zachowanie wobec bliźniego gdyż powinniśmy traktować wszystkich tak jak sami chcielibyśmy aby nas traktowano.

Wypracowanie 34.

Temat: Strajk Kobiet, przemówienie zachęcające do pójścia na strajk

Drodzy słuchacze!

W ostatnim czasie pani Kaja Godek postanowiła odebrać podstawowe prawa kobietom, chciała ona ograniczyć prawa aborcyjne. W dobie światowej pandemii zrobiła ona coś przez co ludzie muszą narażać się na zachorowanie na wirusa i strajkować.

Uważam, że to, co zrobiła Kaja Godek jest ciosem poniżej pasa, kobieta w czasie pandemii światowej zmusza ludzi do strajku by przedstawić ich w jak najgorszym świetle ale i tak mimo trudności warto pójść na strajk.

Wiele osób jest przeciwko strajkom ponieważ jesteśmy w trakcie światowej pandemii koronawirusa lecz uważam że na strajk mimo strachu warto pójść bo wirus za kilka lat będzie zapomniany ale jeśli teraz kobiety nie zawalczą o swoje prawa, będą się męczyć latami a czasem mieć czasami 2 ścieżki wyboru, czekać 9 miesięcy na śmierć dziecka bądź swoją albo wyjechanie za granicę aby dokonać legalnej aborcji w dobrych warunkach.

W wyniku takiej decyzji rodziłoby się mnóstwo dzieci które umierają kilka sekund po porodzie zostawiając ogromną traumę na rodzicach dziecka. Jeżeli komuś urodzi się dziecko które przeżyje i nawet ma szansę na długie życie ale za to wymaga kosztownego leczenia którego kosztów nasze państwo nie jest w stanie w pełni pokryć.

Jeżeli wciąż nie jesteście za strajkiem wyobraźcie sobie sytuację w której bliska wam osoba np. wasza mama byłaby w ciąży lecz okazałoby się, że ani ona, ani dziecko nie przeżyje porodu. Jestem pewna, że dołożylibyście pełnych starań by ta osoba trafiła do bezpiecznej kliniki aborcyjnej.

Uważam, że warto pójść na strajk ponieważ nawet jeżeli nie uda nam się wywalczyć swoich praw to może być o wiele gorzej. Jeden z polityków- Janusz Korwin-Mikke powiedział że aborcja jest dobra jeżeli Ojciec albo partner kobiety w ciąży będzie o tym decydował.

“Kobieta jest osobą, która kieruje się emocjami. Mężczyźni nie tak bardzo, jak kobiety. Feministki mówią, że kobiety są aborcją żywotnie zainteresowane. Podstawowe prawo rzymskie mówiło, że nie można być sędzią we własnej sprawie. Czyli jak ciąża to sprawa kobiety, to kobiety nie powinny się w tej sprawie wypowiadać, bo nie mogą być dobrymi sędziami. Najważniejszą sprawą są prawa ojca. Jeżeli ojciec ma płacić alimenty, powinien mieć prawo decyzji, czy dziecko zabić, czy nie. W starożytnym Rzymie to mężczyzna miał prawo decydować o zabiciu nawet urodzonego dziecka. Nie znam przypadku by z tego skorzystał, ale miał takie prawo. Kobieta nie.”

Pokazuje on tym swoją nienawiść wobec kobiet i możemy wywnioskować, że gdyby ludzie nie pokazali sprzeciwu (w formie strajku) prawdopodobnie dalej szedł by on w stronę całkowitego upodlenia kobiet oraz sprawienia by mężczyźni nimi rządili oraz podejmowali za nie decyzje.

Czy wy pozwolilibyście by kobiety byłyby tak traktowane i traciły coraz więcej praw?

Kończąc warto pójść na strajk by dbać o swoje prawa i jest to bardzo ważna sprawa nawet w czasie pandemii.

Wypracowanie 35.

Temat: Nie powinniśmy oceniać ludzi po wyglądzie- temat własny

Koleżanki i koledzy!

Dzisiaj prezentujemy swoje przemówienia. Korzystając z tej okazji chciałabym poruszyć dosyć istotną dla mnie kwestię. Kwestię, które może wam się wydawać nudna, tandetna i oklepana, jednak jest naprawdę warta większej uwagi. Każdy z nas stara się być jak najlepszą wersją siebie, nawet nie starając się do tego dążyć, robimy to podświadomie. Dlaczego? Ponieważ potrzebujemy akceptacji środowiska w którym się znajdujemy. Jednak, czy zdajecie sobie sprawę że inni oceniają nas głównie po wyglądzie? Mają na nasz temat opinię patrząc na nas tylko przez 7 sekund, tyle wystarczy do osądzenia naszej osoby. Dziwne i jednocześnie straszne prawda? Ale cóż wszyscy tak robimy. Myślę, że nie powinniśmy oceniać książki po okładce, a w tym przypadku, ludzi po wyglądzie.

Jak już wspomniałam, oceniamy ludzi bardzo szybko nawet ich nie poznając. Niestety niektóre osoby nie robią tego tylko w myślach. Obrażają, poniżają a nawet nękają. Zgaduję, że większość z was była świadkiem takiej sytuacji albo nawet jej

ofiara. Winowajcy mogą drwić na przykład z większej wagi albo z dużych uszu, elementów jest wiele, bo nikt nie jest idealny, każdy jest inny. Sprawcy nie chcą poznać tej osoby, jej zainteresowań, jej wartości, jej opinii. Zamiast tego mają obiekt, na którym mogą się wyżyć. To słowo chociaż brzmi dosyć brutalnie, jest jednak trafnym opisem. Ich ofiara, może zacząć się czuć niekomfortowo ze sobą, może stracić poczucie własnej wartości oraz pewność siebie.

Kiedy to jednak my osądzamy innych, szkoda dzieje się również nam. Dlatego, że kiedy już przypiszemy danej osobie szufladkę, do której się wpisuje, po powiedzmy jej dziwnym dla nas ubiorze, to rezygnujemy z wchodzeniem z tą osobą w relację, która mogłaby być naprawdę ciekawa, może i nawet wzbogaciłaby nasze życie o różne, nowe doświadczenia. Poprzez powierzchowne traktowanie, nasze życie staje się monotonne, zaczniemy się bać zawierać nowe znajomości, tylko dlatego, że ktoś wygląda inaczej, niż my byśmy tego po kimś oczekiwali. Więc pozory jednak mogą mylić, co mimo wszystko musimy przyznać.

Koleżanki i Koledzy, możemy się nie lubić, ale musimy się szanować. Szacunek możemy okazać próbą zrozumienia i poznania drugiego człowieka, nie oceniania go od razu negatywnie i tylko po wyglądzie. Oczywiście nie będąc nachalnym! Traktujmy innych, jak sami byśmy chcieli być przez nich traktowani. Mam nadzieję, że udało mi się was przekonać, do nie oceniania ludzi zbyt powierzchownie, po wyglądzie. Może to mieć negatywne skutki dla drugiego człowieka, ale też dla nas samych. Skutki, które mogą nawet ciągnąć się za nami latami. Na koniec pragnę podziękować wszystkim za uwagę.

Wypracowanie 36

Temat: Głód w Afryce

Drodzy Polscy przyjaciele!

Jestem wolontariuszką w firmie charytatywnej, która pomaga ludziom w Afryce. Chciałabym wam opowiedzieć dzisiaj o głodzie, który tam panuje. O ludziach, którzy umierają z braku żywności oraz środków do życia. Pomagając im, wiem jak Ci ludzie cierpią, dlatego chcę, abyście pomyśleli o nich, zanim wyrzucicie swoją np. kanpkę do śmietnika, bo wam nie smakowała. Pragnę, abyście zdali sobie sprawę, ile marnujemy jedzenia rocznie, gdzie ludzie w Afryce, marzyli by o takiej ilości.

Zacznę od tego, że rocznie w Polsce jest marnowane 5 mln ton żywności. Ponad za połowę z nich, są odpowiedzialni ludzie z gospodarstw domowych. Jednak głód w Afryce, nie jest spowodowany tylko przez marnowanie jedzenia. Do głodu również przyczynia się bieda oraz nierówności społeczne.

W takim razie nasuwa się Wam pewnie pytanie: Co się dzieje z żywnością, której tak brakuje? Otóż w najczęstszym przypadku trafia ona do Europy, gdzie ludzie próbują ją sprzedać za jak największe pieniądze. A żywność która się nie sprzedaje, trafia prosto do śmietnika, zamiast do osób, których jej potrzebują.

Tak więc, co możemy zrobić, aby im pomóc? Usunięcie głodu na świecie jest raczej mało prawdopodobne, lecz możemy go zmniejszyć wspierając różne akcje humanitarne, które przekazują zebrane pieniądze na pożywienie oraz na środki do życia. Wpłacając tam pieniądze, uratujecie przynajmniej jedno dziecko zamieszkujące Afrykę. Istnieją też inne sposoby aby pomóc. Można, tak jak wspomniałam wcześniej, bardziej szanować jedzenie. Przykładowymi sposobami na ograniczenie wyrzucanej żywności jest: planowanie zakupów, czy kupowanie tylko potrzebnych nam produktów.

Mam nadzieję, że przekonałam was, aby mniej marnować jedzenie oraz aby pomagać ludziom głodującym w Afryce. Pamiętajcie, że pomagać może każdy i wszędzie.

Wypracowanie 37.

Koleżanki i Koledzy!

Coraz częściej słyszymy, że powinniśmy segregować śmieci. Jednak większość z nas nie zdaje sobie sprawy po co mamy to robić. Ten temat jest bardzo popularny, ponieważ obecnie na powierzchni oceanów unosi się około 100 milionów ton plastiku. Efekt cieplarniany, wycieki ropy naftowej w Zatoce Meksykańskiej, coraz więcej zagrożonych wymarciem gatunków zwierząt oraz masowe wycinki lasów tropikalnych to wielka ilość szkód wyrządzonych dotychczas. A jeśli nie zaczniemy działać będzie ich jeszcze więcej. W wodach w 2050 r. może być więcej śmieci niż ryb. Można to zmienić za pomocą wyrobienia sobie nawyków, które sprawią, że będziemy stopniowo zmniejszać sumę odpadów przez nas wygenerowanych. Chcę Wam dzisiaj przekazać jak można zacząć to robić i jak zachęcić do tego innych.

Reklamówka ze sklepu, aluminiowa puszka po coli, jedna guma do żucia z 20 w paczce, butelka rzucona w trawę- te materiały i wiele innych ulegają bardzo powolnemu rozkładowi.

W przypadku szkła może to trwać 4000 tys. lat lub nawet nigdy!

Zgodnie z danymi Światowego Funduszu na rzecz Przyrody, liczba zwierząt umierających w oceanie z powodu plastiku każdego roku może sięgać nawet miliona. Możemy temu zapobiec poprzez segregację śmieci, dzięki czemu np. plastikowa butelka zamiast rozkładać się 500 lat na wysypisku śmieci, to po włożeniu jej do żółtego pojemnika zostanie poddana przetopieniu i powstanie z niej nowa. Po wyrobieniu sobie tego nawyku nie będzie Nam to przeszkadzać w codziennych czynnościach i zachęci innych w naszym otoczeniu do dbania o środowisko. Wpłyne to na poprawę stanu gleb, rzek, mórz i powietrza. Czy przyjemnie spaceruje się po czystej plaży podczas wyczekiwanych od kilku miesięcy wakacji? Pewnie ze mną zgodzicie, dlatego gdy widzicie śmieć na ziemi podnieście go i wrzucie do odpowiedniego kosza. To dużo nie kosztuje, a osoby z otoczenia biorąc z was przykład, zrobi to samo przyczyniając się do oczyszczania dróg i chodników.

Aby zapobiec powstawaniu większej ilości odpadów również podczas pandemii, warto używać masek wielorazowego użytku i bawełnianych rękawiczek, bo wirusy utrzymują się tak samo na bawełnie, jak na plastiku.

Ograniczajmy też wycinkę lasów!

Coraz więcej producentów dodaje do swoich produktów olej palmowy, ponieważ jest on najtańszy. Powoduje to zwiększenie obszaru uprawy palmy olejowej, poprzez wypalanie lasów deszczowych. Ginie przez to wiele gatunków zwierząt, a także roślin. Czy warto zabijać gatunki tylko po to, by powstał kolejny produkt z olejem palmowym? Gdy kupujemy produkty spożywcze i kosmetyczne, zwracajmy uwagę czy w ich składzie nie ma oleju palmowego, zmniejszy to za wysoki efekt cieplarniany oraz częstość powodzi.

Przez tak niewielki czyn możemy uratować wiele zwierząt przed wyginięciem!

Jednym z największych skupisk odpadów na oceanie jest Wielka Pacyficzna Plama Śmieci, odpowiadająca swoim obszarem pięciokrotności powierzchni Polski!

Warto, więc zdać sobie sprawę jak dużo powstaje odpadów na świecie, powodując nieodwracalne szkody. Na przykład wyginięcie wielu gatunków ryb. Już nigdy nie

pozbędziemy się również pyłu powstającego z palenia gumy i paliw. Wędruje on po całej kuli ziemskiej pod postacią smogu, powodując kwaśne deszcze wyniszczające lasy oraz problemy zdrowotne. Mam nadzieję, że udało mi się pokazać Wam, że określonymi działaniami uda Nam się uratować naszą planetę, którą podziwiamy, na każdym kroku.

Wypracowanie 38.

Napisz przemówienie, w którym zachęcisz swoich rówieśników do uprawiania sportu.

Drogie Koleżanki! Drodzy Koledzy!

Zebraliśmy się dzisiaj w naszej szkole, aby omówić ważny aspekt, jakim jest uprawianie sportu. Aktywność fizyczna nierozłącznie towarzyszy nam podczas życia codziennego, jednak coraz więcej ludzi z niej rezygnuje. Spytacie, po co nam ten sport? Przecież lepiej posiedzieć na kanapie przed telewizorem lub pograć w gry na komputerze. Uwierzcie, jest ważny w naszym życiu! Jeśli posłuchacie mnie przez chwilę sądzę, że połowa z was przyzna mi rację. Poprzez uprawianie dowolnego sportu podnosimy swoją odporność, wydolność czy koncentrację. Dzięki temu budujemy naszą sprawność fizyczną.

Uważam, że warto uprawiać sport i znaleźć w sobie siłę, która pomoże nam podnosić swoje możliwości i zdobywać wyznaczone przez siebie cele sportowe.

Główną zaletą uprawiania sportu są nie tylko tytuły, nagrody czy świetna sylwetka. Jak wiadomo te elementy też mają duże znaczenie na motywację zawodnika, jednakże istnieje jeszcze coś, co przynosi nam więcej korzyści. Mianowicie jest to nasza nabyta mentalność oraz zbudowana, kształtowana przez wiele lat osobowość. Wspomagają nas one w rozmowach z innymi bądź podczas udzielania wywiadu np. do lokalnej telewizji. Wzbogacają one wtedy naszą wypowiedź w osobiste odczucia, dotyczące danej dyscypliny czy refleksje skupiające się na wykonanej przez nas pracy i zdobytych, wcześniej wyznaczonych celów. Oprócz tego nasza mentalność i szeroko poszerzona znajomość sportu, pozwala nam na przekazywanie tej wiedzy innym. Gdy chcemy kogoś zachęcić do danej dyscypliny przedstawiamy mu argumenty, dlaczego warto zacząć uprawianie tego sportu. Z własnego doświadczenia możemy również przekazać wskazówki o warunkach i potrzebach, jakie trzeba spełnić, by rozpocząć daną aktywność fizyczną. Poprzez włożony wysiłek, nieustanne starania i treningi, zdobywamy satysfakcję i dalsze doświadczenia.

Wypracowanie 39.

Dzień dobry! Jestem Adrian, mam 33 lata i pochodzę z Polski. Jestem sportowcem i chciałem przekonać was, że warto uprawiać sport. Jak wszyscy wiemy sporty są jedną z prostszych form zabawy. Nawet jeśli np. nie mamy bramek do grania w piłkę nożną, możemy zrobić sobie boisko chociażby z plecaków szkolnych. Niestety coraz mniej osób uprawia sport. Właśnie, dlatego postanowiłem, że postaram się przekonać młode osoby, iż sport jest bardzo ważny w życiu.

Jeszcze kilka lat temu młode osoby wolały wyjść na podwórko pograć w piłkę nożną czy koszykówkę. Dzisiaj dzieci częściej spotykają się ze znajomymi wirtualnie grając w gry komputerowe. Z tego powodu coraz częściej spotykamy się z nadwagą u młodych osób.

Boiska bardzo często stoją puste i nie używane. Sprawa ta wymaga naszych wspólnych działań. Nasze dzieci nie są świadome, że to wpłynie na nich zarówno psychicznie jak fizycznie. Uprawianie sportu ma też wpływ na nasze zdrowie. Mamy lepszą kondycję, wyższą wydolność płuc, czy lepsze ukrwienie organizmu. Dobrym podsumowaniem jest słynne powiedzenie "sport to zdrowie".

Jeśli uda nam się wejść na poziom sportowca, przyniesie też to dobre zarobki. Na pewno najlepsi sportowcy zarabiają więcej niż najlepsi e-sportowcy, co tylko potwierdza, że warto uprawiać różnego rodzaju sporty. Nawet jeśli nie uda nam się wieść kariery sportowej to będziemy mogli cieszyć się lepszą sylwetką.

Dalej uważacie, że nie warto uprawiać sportu? Sport rozwija także nasze zainteresowania. Dzięki niemu możemy znaleźć nowe hobby i pokochać dany sport.

Mam nadzieję, że przekonałem was do dygresji lub do zmiany nastawienia. Musiałem poruszyć ten temat, bo zmartwiło mnie w którą stronę zmierzamy. Bardzo dziękuję za wysłuchanie i życzę wam, abyście wiedli spokojne oraz sportowe życie!

Wypracowanie 40.

Depresja wśród młodych - osoba, która doświadczyła depresji daje nadzieję innym.

Mam na imię Marianna i chcę wam powiedzieć, że nie jesteście sami. Wiem co czujecie, ponieważ ja sama przez to przechodziłam. Wiem również to, że myślicie, że z depresji nie da się wyjść, że to całe leczenie nie ma sensu. Ale to nieprawda. Z tego można wyjść. Z tym trzeba walczyć.

Depresja jest jednym z najczęściej występujących zaburzeń psychicznych. To, że akurat was dotknęła nie znaczy, że jesteście w jakiś sposób gorsi. To mogło spotkać każdego. Waszego sąsiada, znajomych, kuzynów... Dosłownie każdego, niezależnie od wieku, płci czy pochodzenia. Na depresję choruje około 10% populacji Polaków. To nie jest powód do wstydu. Żadna choroba nie powinna być powodem do wstydu. Wśród osób chorujących aż 15% odebrało sobie życie. Nie pozwólmy na to. Skoro dostaliśmy tylko parędziesiąt lat życia powinniśmy go wykorzystać jak najlepiej tylko umiemy.

A czy wy zastanawialiście się kiedyś czy ktoś z waszego otoczenia choruje na depresję? Nie wszyscy chorzy siedzą zamknięci w pokoju, nie rozmawiając z nikim ubierając się tylko w ciemne barwy. Większość funkcjonuje normalnie. Albo przynajmniej się stara. Warto czasem porozmawiać z innymi. Bo jak mówią badania - 1 na 10 osób choruje na tą chorobę.

Depresja to poważna choroba. Dlatego pamiętajcie, że wasze rodziny są z wami i chcą was wspierać. Nie zamykajcie się przed nimi i pamiętajcie, że z silną wolą wyjdziecie z tego. Nie dajmy depresji wygrać.

Wypracowanie 41.

Temat: Święta Bożego Narodzenia to wyjątkowy czas.

Drodzy Koledzy i Drogie Koleżanki!

Grudzień, to dla mnie miesiąc niezwykle w całym roku kalendarzowym. Myślę, że dla każdego z Was również. Jest to czas w , którym są Święta Bożego Narodzenia, a więc idealny moment, na okazywanie radości, spędzania czasu w gronie rodzinnym i niesienia szczególnej pomocy. Oczywiście wielu z Was powie, że tacy powinniśmy być przez cały rok, a nie tylko raz w roku i tu się z Wami zgadzam. Jednak sami przyznacie, że przedświąteczny czas ma w sobie jakąś „magię” i nagle stajemy się lepsi. Tegoroczne Święta będą inne niż wszystkie w naszym krótkim życiu.

Rok 2020, był bardzo trudny. Od wiosny zmagamy się z okropnym wirusem, który zmienił całkowicie nasze życie. Musieliśmy zmienić swoje przyzwyczajenia i zachowania. Nawet szkoła nie jest taka sama jak była. Święta Bożego Narodzenia to wspańiale

przeżycie. Spędzamy je zazwyczaj w większym lub mniejszym gronie rodzinnym. Jednak tym razem będzie inaczej. Musimy pamiętać o wielu zasadach, dzięki którym przetrwamy ten trudny czas. Jednak nie możemy też zapominać o świątecznych tradycjach, które muszą przetrwać.

Każdego roku kiedy przychodzi ten długo przez nas wyczekiwany dzień, (czyli 24 grudnia) chcemy, żeby wszystko było idealnie. Przygotowania do Świąt Bożego Narodzenia dla wielu trwają już od początku grudnia – stworzenie kalendarza adwentowego, pieczenie pierniczków na choinkę, pierwsze refleksje nad wyborem prezentów. Tradycją jest, że na każdym stole powinno się pojawić: 12 potraw, sianko pod obrusem, jedno wolne miejsce dla niespodziewanego gościa oraz świeca. Jednym z najważniejszych obrzędów jest uroczysta kolacja wigilijna, która rozpoczyna się wraz z pojawieniem się pierwszej gwiazdki na niebie. Właśnie w tym czasie cała rodzina oraz inni goście zasiadają do bożonarodzeniowego stołu.

Jak już wspomniałam, tegoroczne Święta będą inne, ale to nie znaczy, że gorsze. To, że nie spotkamy się ze wszystkimi najbliższymi, w „realu” nie spowoduje, że będziemy samotni. Są przecież telefony, wideo rozmowy, dzięki którym możemy się kontaktować i spędzić ten czas razem. W tym roku najlepszym prezentem świątecznym będzie stosowanie się do obostrzeń- czyli dystans-maseczka-dezynfekcja – po to abyśmy mogli za rok spotkać się w tym samym gronie i uściskać.

Moi kochani życzę Wam zdrowia, szczęścia i uśmiechu, ale przede wszystkim wytrwałości, abyśmy mogli znów się spotkać.

Wypracowanie 42.

Bajkowa Sława - ale czy na pewno?

Cześć, nazywam się Jane i mam 18 lat. Może mnie kojarzycie z moich piosenek lub koncertów. Swoją karierę zaczęłam gdy miałam 14 lat, a większy rozgłos zyskałam w wieku 16. Chciałabym dzisiaj uświadomić wszystkim młodym ludziom z marzeniami, by tak jak ja, stać się rozpoznawalnym w młodym wieku, że ta bajkowa sława, rzuca długie cienie.

Zacznę od szkoły. Każdy tam musi chodzić. Jedni są z tego faktu bardziej zadowoleni drudzy mniej. Nieprawdaż? Nazywamy ją różnymi imionami Jednak jak zaczynasz coś publikować w internecie, szkoła zaczyna być koszmarem. Nie chcę nikogo zniechęcać ale

bardziej informować, by być przygotowanym na ten cios. Najczęściej pierwsi odnajdują twoje filmy czy piosenki osoby które cię nie lubią, pewnie z klasy. Na początku się trochę naśmiewają w swoim kręgu, potem mówią to reszcie twojej klasy. Zaczynasz się czuć jak jakiś kosmita. Po czasie zapominają, ale trzeba umieć wytrzymać ten okres. Jednak gdy stajesz się rozpoznawalny, jest tylko gorzej. Ja musiałam zmienić szkołę bo wszyscy w szkole się ze mnie śmiali i wołali za mną różnymi przezwiskami. W drugiej było lepiej, lecz tam za to cały czas były dookoła mnie osoby które chciały tylko sławy. Więc w końcu przeszłam na nauczanie domowe, które w tym wypadku było idealne bo zaczynałam pierwszą trasę koncertową i nie byłoby mnie długo w szkole. Jakby komuś nie wystarczył mój przykład, to Jake Lloyd był prześladowany w szkole co potem odbiło mu się na zdrowiu psychicznym, a Emma Watson musiała zmienić college'a bo za każdym razem jak odpowiadała na pytanie ktoś wołał "trzy punkty dla Gryffindoru".

Kolejną sprawą jest nastoletnie życie. Czyli częste wypadki z przyjaciółmi do galerii, chodzenie do kawiarni czy restauracji. Jak się staje sławnym już tego w większości nie ma. Jak powoli zdobywasz rozpoznawalność masz łagodne przejście. Jednak gdy jak dostajesz wielką sławę w tydzień, to bardzo trudno się przyzwyczaić. Jak ktoś powie że co się może stać jak sobie pójdzie do galerii, polecam wtedy obejrzeć filmy jak osoby przebierały się za na przykład Billie Eilish, brały przyjaciół jako ochroniarzy, i przechodziły przez galerie. Wszyscy w centrum handlowym za nią szli i krzyczeli. Jest to bardzo niebezpieczne dla samej gwiazdy jak i osób które mogą przez taki tłum zostać staranowane.

Chciałabym by to była taka przestroga, by nie przec mocno na szkło w za młodym wieku, bo to może się bardzo źle skończyć dla twojej psychiki. Lecz nigdy nie rezygnujcie z marzeń, tylko spełniajcie je mądrze.

Wypracowanie 43.

Warto być tolerancyjnym!

Bycie tolerancyjnym o bardzo duży problem społeczny, ludzie obrażają innych którzy wyglądają inaczej są z innego kraju, mają inny kolor skóry czy na coś chorują. Jak byście się czuli jakby ktoś tak was traktował? Świetnym przykładem tego jest Piotruś. Piotruś choruje na zespół downa i jest poniżany w szkole i na podwórku przez swoich rówieśników, Piotruś opowiedział mi jak wygląda jego dzień w szkole, jest to coś okropnego. Piotruś idzie do szkoły i na samym starcie jest wyzywany przez kolegów za

swój wygląd, ciągnie to się przez cały dzień, kiedy jest wf jest popychany i bity przez rówieśników. Po szkole piotruś idzie do swojego pokoju i się zamyka na długie godziny. Wiele dzieci jest właśnie tak traktowanych jak piotruś, nie jest on wyjątkiem. Nie wiem czy wiecie taka osoba jest na terapii przez miesiące dlatego ważne jest tolerowanie ludzi niezależnie od wyglądu i pochodzenia, mam nadzieje że was zachęciłem do bronienia i pomagania takim osobom. Dziękuję za wysłuchanie mnie.

Wypracowanie 44.

Dzień dobry jestem Natalia co pewnie już wiecie. Przyszłam tu mając cel, zadanie do wykonania, misję. Przyznam się że dosyć długo zastanawiałam się nad tematem przemówienia. Dlaczego? Wybierając temat myślałam nad tym kto co o mnie pomyśli. Powiedzieć że „nie przejmuj się opinią innych” może powiedzieć każdy. Ale to nie do końca tak działa. Między innymi mówiąc tak wyrazi swoją opinie. Czy jego opinią też nie powinniśmy się przejmować?

Jesteśmy istotami samodzielni myślącymi. Nie kieruje nami żadna sieć sztucznej inteligencji. To my sami decydujemy co jemy na obiad, czy odrobimy lekcje i co komu powiemy. Możemy powiedzieć koledze „masz dziwny nos” ale warto najpierw pomyśleć co nam to da. Właśnie, czy wyrażenie własnej opinii sprawi że wszystkim będzie wesoło?

A teraz zmienmy strony. Podeszła do nas koleżanka i powiedziała dokuczliwą uwagę o naszym nosie. Co możemy zrobić? Odpowiedzieć jej równie dokuczliwą uwagą? Mogę z doświadczenia zapewnić że do niczego dobrego to nas nie zaprowadzi. Ale możemy też stwierdzić że nasz nos jest przez to wyjątkowy i jedyny w swoim rodzaju. Sami wybierzcie która opcja się bardziej opłaca. Każdemu z nas podoba się co innego. Na przykład tobie mogą podobać się blond włosy a koleżance obok czarne włosy.

Na pewno nie raz ktoś wam powiedział że coś robicie źle i że powinniście zrezygnować. Mamy wtedy 2 opcje. Zrezygnować, bo przecież na pewno ma racje, albo zacząć więcej ćwiczyć daną umiejętność żeby udowodnić że nie warto się poddawać.

Nie warto zmieniać się dla innych, lepiej zostać sobą dążąc do spełnienia swoich celów. Powodzenia.

Wypracowanie 45.

Drodzy Rówieśnicy!

Na pewno wszyscy z was chociaż raz w życiu się stresowali. Może nawet stresujecie się trochę teraz, tak jak ja przed wygłoszeniem własnego przemówienia. Szczerze mówiąc nie jest to przyjemne uczucie. Będę teraz dużo o nim wspominać, ponieważ w swoim przemówieniu chciałabym mówić o stresie w pozytywnym znaczeniu.

Stres to pewien rodzaj energii. Może nas motywować do działania, albo absolutnie zniechęcić. To jak wykorzystamy tę energię zależy od tego jak będziemy na nią patrzeć, czy jako przeszkodę czy może jako wyzwanie. "Umiarkowana dawka stresu jest potrzebna człowiekowi, ponieważ pomaga, motywuje. Bez niego nic byśmy nie osiągnęli."- tłumaczy pewna doktor. Jednak jego zbyt wysoki poziom zniechęci nas, a nawet może zniszczyć nasze zdrowie.

Od tego jak stres wpłynie na nas decydujemy tylko my. Jeżeli będziemy wierzyć, że na pewno z czymś sobie poradzimy, stres może nam nawet pomóc, ale jeśli myślimy odwrotnie stres może pogorszyć sytuację i nas demotywować. Nawet jeżeli stres jest za duży możemy wykonać proste ćwiczenia, żeby go obniżyć np. oddychanie. Takie ćwiczenia pomogą nam skupić się jeszcze bardziej na zadaniu i wykonać go z bardziej pozytywną energią.

Nie zdążyłam teraz wymienić wszystkich pozytywnych działań stresu, ale może niektóre z tych informacji pomogą wam poradzić sobie z wyzwaniami które możecie niedługo przeżyć. Pamiętajcie, że to tylko wy decydujecie o tym jak będziecie chcieli go wykorzystać.

Wypracowanie 46.

Temat: Przemówienie własne. Temat: Napisz przemówienie gdzie zachęcisz rówieśników do prowadzenia zdrowego trybu życia.

Drodzy Rówieśnicy!

Jesteśmy w wieku nastoletnim. Jest to okres, w którym dorastamy i zmieniamy się. Szczególnie teraz, ważny jest zdrowy tryb życia. Zapytacie, dlaczego? A zatem już mówię, jest to wiek w którym dorastamy i kształtujemy się tak jak i kształtują się nasze nawyki żywieniowe. Dzięki zdrowej postawie możemy uniknąć wielu chorób m.in. nadwaga,

cukrzyca, nadciśnienie. Dzięki zdrowemu odżywianiu i aktywności fizycznej nie tylko poprawimy nasz stan fizyczny ale również psychiczny. Moim zdaniem, prowadzenie zdrowego stylu życia to rewelacyjny pomysł!

Jedną z wielu zalet zdrowego odżywiania jest budowanie odporności. Dzięki temu, że dostarczamy odpowiedniej ilości witamin, nasz organizm zwiększa swoją odporność. Zapytacie, i co związku z tym? Otóż będziecie bardziej odporni na choroby. Nie będziecie chorować tak często, a gdy już będziecie, to przejdziecie chorobę łagodniej. Niektórzy z Was mogą chcieć zacząć prowadzić zdrowy styl odżywiania, aby zwiększyć swoją odporność, ale macie słabość do słodyczy. Co wtedy robić? Nie musicie rezygnować od razu ze wszystkiego. Wystarczy, że stopniowo z dnia na dzień ograniczycie spożycie cukru. W końcu dojdziecie do momentu, że nie będziecie chcieli jeść słodkości w większych ilościach. Jest to super sposób i polecam go Wam wszystkim.

Czy często zdarza wam się mieć gorsze dni, kiedy nic wam się nie chce? Otóż, przyczyną może być prowadzenie złego stylu życia. M.in. spożywanie za dużej ilości cukrów i tłuszczów lub świadczy to o zbyt małej aktywności fizycznej i niedotlenieniu mózgu. Czy wiecie, że sposób prowadzenia waszego stylu życia wpływa na waszą psychikę? Dzięki odpowiedniej diecie i aktywności fizycznej na świeżym powietrzu będziecie mieć: dobre samopoczucie, rozwój fizyczny i umysłowy, smukłą sylwetkę. Wiąże się to też, z lepszą koncentracją i pamięcią. Powinniśmy wychodzić minimum na kilkanaście minut dziennie na dwór, aby się dotlenić. Kiedy zaczęliśmy zdalne nauczanie, nie wychodziłam za dużo na dwór, skutkowało to bólami głowy. Jednak teraz wszystko minęło, gdy zaczęłam aktywnie spędzać czas na dworze. Jest to niesamowicie ważne, pamiętajcie o tym!

Koleżanki i Koledzy, mam nadzieję, że udało mi się przekonać wszystkich, którzy do tej pory mieli wątpliwości, że warto prowadzić zdrowy tryb życia. Warto zadbać o swoje zdrowie jeśli zadbamy o nie teraz, w przyszłości nawyki nam pozostaną. Z pewnością każdy z was podoła temu zadaniu! Powodzenia!

Wypracowanie 47.

Temat: Chronić się przed “fake newsami”

Jeśli dzień zaczniesz od sprawdzania mediów społecznościowych to posłuchaj.

Jak podaje agencja Axios Media: „Według badaczy głównym źródłem dezinformacji w mediach społecznościowych są zdjęcia lub filmiki (na przykład memy), które przekazują informacje wyrwane z kontekstu”

Często są to również po prostu fałszywe informacje.

Możesz traktować to jako rozrywkę, ale problem zaczyna się wtedy, gdy te informacje i memy mają wpływ na twoje życie. Przykłady: Odchudzać się czy nie? Jeść nutellę z masłem czy bez? Czy na pewno najlepszym sposobem wspomagania się jest picie energetyków?

Te pytania dzisiaj mogą się wydawać nieistotne, ale jak wpadniesz w anoreksję albo bardzo zgrubniesz to przestaje być zabawne. To co jemy i pijemy ma ogromny wpływ na nasze zdrowie, a więc i przyszłość.

Sprawdzaj więc fakty, a nie fake newsy, memy czy tik toki. Szukaj sprawdzonych i pewnych źródeł informacji, takich na których można polegać.

Jeżeli uważasz, że jesteś za gruba albo za chuda idź do lekarza dietetyka, zamiast karmić się głupotami z internetu. Może się okazać, że wszystko z Tobą dobrze, tylko ktoś Ci namieszał w głowie np. fake newsami, memami, tik tokami.

Jak zauważył psycholog społeczny Peter Ditto: „Ludzie są w stanie myśleć logicznie i racjonalnie. Ale o tym, czy w coś uwierzymy, częściej decydują nasze marzenia, nadzieje i obawy”

Zanim prześlesz dalej fake newsa, mema czy może tik toka, pomyśl czy nie zaszkodziś temu kto go przeczyta lub obejrzy?

Jeśli uważasz, że Ciebie to nie dotyczy to powiedz: szczepisz się na Covid, czy nie? I co tak naprawdę wpłynęło na twoją decyzję?

Wypracowanie 48.

Koleżanki i Koledzy!

Coraz częściej słyszymy, że powinniśmy segregować śmieci. Jednak większość z nas nie zdaje sobie sprawy po co mamy to robić. Ten temat jest bardzo popularny, ponieważ obecnie na powierzchni oceanów unosi się około 100 milionów ton plastiku. Efekt cieplarniany, wycieki ropy naftowej w Zatoce Meksykańskiej, coraz więcej zagrożonych wymarciem gatunków zwierząt oraz masowe wycinki lasów tropikalnych to wielka ilość szkód wyrządzonych dotychczas. A jeśli nie zaczniemy działać będzie ich jeszcze więcej. W wodach w 2050 r. może być więcej śmieci niż ryb. Można to zmienić za pomocą wyrobienia sobie nawyków, które sprawią, że będziemy stopniowo zmniejszać sumę

odpadów przez nas wygenerowanych. Chcę Wam dzisiaj przekazać jak można zacząć to robić i jak zachęcić do tego innych.

Reklamówka ze sklepu, aluminiowa puszka po coli, jedna guma do żucia z 20 w paczce, butelka rzucona w trawę- te materiały i wiele innych ulegają bardzo powolnemu rozkładowi.

W przypadku szkła może to trwać 4000 tys. lat lub nawet nigdy!

Zgodnie z danymi Światowego Funduszu na rzecz Przyrody, liczba zwierząt umierających w oceanie z powodu plastiku każdego roku może sięgać nawet miliona. Możemy temu zapobiec poprzez segregację śmieci, dzięki czemu np. plastikowa butelka zamiast rozkładać się 500 lat na wysypisku śmieci, to po włożeniu jej do żółtego pojemnika zostanie poddana przetopieniu i powstanie z niej nowa. Po wyrobieniu sobie tego nawyku nie będzie Nam to przeszkadzać w codziennych czynnościach i zachęci innych w naszym otoczeniu do dbania o środowisko. Wpłynie to na poprawę stanu gleb, rzek, mórz i powietrza. Czy przyjemnie spaceruje się po czystej plaży podczas wyczekiwanych od kilku miesięcy wakacji? Pewnie ze mną zgodzicie, dlatego gdy widzicie śmieć na ziemi podnieście go i wrzucie do odpowiedniego kosza. To dużo nie kosztuje, a osoby z otoczenia biorąc z was przykład, zrobi to samo przyczyniając się do oczyszczania dróg i chodników.

Aby zapobiec powstawaniu większej ilości odpadów również podczas pandemii, warto używać masek wielorazowego użytku i bawełnianych rękawiczek, bo wirusy utrzymują się tak samo na bawełnie, jak na plastiku.

Wypracowanie 49.

Zanim Pani przeczyta - w pracy pomieszałem trochę odbiorcę i jest zastosowana liczba pojedyncza jak i mnoga, będę ćwiczył przemawianie tego przemówienia przez weekend i w poniedziałek będzie już wszystko jednolite. Muszę zobaczyć jak będzie lepiej brzmiało i ja będzie wygodniej. Z góry dziękuję za zrozumienie, Szymon.

Jestem tutaj teraz, by przekazać wam, dlaczego warto i jak przestać patrzeć, porównywać się z innymi. Zbliży się lato, wakacje, okres bez troski i relaksu - idealny moment by zacząć pracę nad sobą. Jak często ci się zdarza, że ktoś zanirza twoją samoocenę jego

bezwartosiowa opinia? Albo, potrafi zepsuć twój dzień jednym zdaniem? Zapewne dość często. Niestety - jest to nieodłączny element życia każdego z nas. Przyznam szczerze - że uporanie się z tym, to jedna z najlepszych rzeczy jakie mogłem zrobić. Teraz - żyje pozytywnie i nie patrzę na innych.

Pierwsze co możesz zrobić w tym kierunku to rozgraniczyć osoby od których chcesz usłyszeć opinię. Np. mama, tata, przyjaciółka, ciocia, kuzynka. To pomoże Ci uporządkować w głowie swoje myśli i odczucia. Pamiętaj też, że większość złośliwych opinii i uwag bierze się z podświadomej lub świadomej zazdrości. Nikt normalnie nie podejdzie do ciebie tylko po to by powiedzieć np. nie pasuje Ci ta fryzura, albo nikt normalnie nie przerwie ci wypowiedzi tylko by powiedzieć „nikogo to nie obchodzi”. Jeśli tak robi, to znaczy, że go obchodzi. Ta myśl o tym z tyłu głowy zawsze mi pomagała omijać negatywne bądź złośliwe teksty. W tym momencie przychodzi do nas uprzednio wspomniane przeze mnie „wydzielenie”. Uwaga od osoby, którą lubimy, której ufamy zawsze będzie wypowiedziana ze szczerości, nie z czystej chęci do dogryzienia. Również musisz uważać na ludzi w sieci - bo potrafi to być prawdziwe wiadro toksyn. Zdecydowana większość komentarzy niemiłych, hejtów, jest pisana przez osoby skrajnie zazdrosne lub potrzebujące się wyżyć. Nie wolno Ci dać się omamić przez trollów, bo coś takiego może bardzo uderzyć.

Sam osobiście kiedyś bardzo się przejmowałem każdym słowem na temat mojego wyglądu, zachowania, postępowania, lecz teraz wiem, że było to ogromnym błędem, który tylko mnie hamował. Jak to powiedział kiedyś Steve Jobs „Twój czas jest ograniczony, a więc nie marnuj go na życie cudzym życiem. Nie daj się złapać w pułapkę przeżywania życia będąc sterowanym przez innych. Nie pozwól by zgiełk opinii innych zagłuszył twój wewnętrzny głos. I co najważniejsze, miej odwagę podążać za swoim sercem i intuicją.”. Z tą myślą was zostawiam, było mi bardzo miło przed wami wystąpić, mam nadzieję, że wam było miło mnie posłuchać.

Wypracowanie 50.

Temat: Twoja szkoła obchodzi dzień przyjaciela. Napisz przemówienie w którym przekonasz rówieśników, że prawdziwy przyjaciel jest bezcenny. (temat wybrany przeze mnie)

Drodzy koledzy i koleżanki!

Dziś obchodzimy dzień przyjaciela. Czy jest lepsza okazja by podjąć ten temat? Myślę, że każdy z nas ma osobę, do której może się zwrócić w każdej kwestii. Przyjacielem może być każdy i każdy na niego zasługuje, to mogą być rówieśnicy, rodzeństwo, rodzice, zwierzę. Jednym słowem każdy! Uważam, że prawdziwy przyjaciel jest bezcenny i nic go nie zastąpi. Nie wierzycie? – słuchajcie dalej.

Może zauważyliście, że motyw przyjaźni często przewija się w lekturach. Jeżeli czytaliście „Kamienie na szaniec” autorstwa Aleksandra Kamińskiego, jestem przekonana, że to właśnie ona przyszła wam na myśl. Historia Rudego, Alka i Zośki jest niepodważalnym dowodem na to, że prawdziwi przyjaciele są skarbem. Mnie szczególnie zapadła w pamięć akcja ratunkowa Rudego, w której biorący udział jego koledzy mogli stracić życie, co w późniejszym czasie niestety miało miejsce. Sami przyznacie, że tak piękne ukazanie przyjaźni przez Kamińskiego jest nieporównywalne wśród innych książek.

To, że warto mieć przyjaciół udowadniają nie tylko „Kamienie na Szaniec”, ale również inne książki m. in. „Mały Książę”. Zapewne każdy zna jej treść, ale chcę zaznaczyć, że my sami bardzo często nie dostrzegamy ważnych dla nas osób, które mamy na wyciągnięcie ręki i nie widzimy ich wartości. Gdy Mały Książę wraca na swoją planetę do Róży i dostrzega w niej swoją przyjaciółkę, to aż ma się ochotę czytać tą historię bez końca. Naprawdę trudno zaprzeczyć, że książka nie jest jedną z lepszych, jeżeli chodzi o wątek przyjaźni.

Jestem ciekawa czy wasze podejście do przyjaciół i ich wartości jest podobne do tych z lektur, a jeśli nie to co o nich uważacie. Moim zdaniem każdy ma inne zdanie na ten temat i w każdym tekście literackim jest to inaczej przedstawione, jednak ciężko jest się nie zgodzić, że prawdziwy przyjaciel jest bezcenny. Koniecznie przeczytajcie powyższe tytuły, bo mogą naprawdę dużo zmienić w naszym światopoglądzie.

Wypracowanie 51.

Drugą kwestią są korzyści, które przynosi uprawianie sportu od najmłodszych lat aż po starość. Jak wynika z badań ruch i aktywność fizyczna wspomagają nas zdrowotnie, psychicznie i sprawnościowo. Przede wszystkim dzięki uprawianiu sportu budujemy swoją

odporność. W czasie chłodniejszych miesięcy mniej chorujemy, szybciej przyzwyczajamy się do panujących warunków, a także lepiej radzimy sobie z wirusami oraz jesteśmy na nie mniej podatni. Nasze szeroko pojęte zdrowie wiąże się również ze wszelkimi schorzeniami i chorobami genetycznymi. M.in. regularne ćwiczenia niwelują nadwagę, skutki otyłości czy choroby związane z nadciśnieniem. W obecnej społeczności wiele osób choruje na te przypadłości. Jeśli nie zadziałamy, możemy zwiększyć swoje ryzyko na zachorowanie na nowotwór. Dlatego warto chociaż w niewielkim stopniu zacząć uprawianie sportu, który pozwoli nam na zdrowe i szczęśliwe życie. Ćwiczenia szczególnie w starszym wieku redukują ryzyko poważnych incydentów sercowo – naczyniowych, takich jak zawał serca, a także zmniejszają poziom cholesterolu we krwi. Aktywność fizyczna ma też duży wpływ na naszą psychikę. Jest to związane z wpływem ruchu na układ nerwowy. Wysiłek modyfikuje za jego pośrednictwem odczuwane emocje. Dzięki systematycznym ćwiczeniom o umiarkowanej intensywności, możemy bez problemu zniwelować swój stres, ograniczyć poziom odczuwanego lęku, a nawet się od niego uodpornić. Co więcej te działania bardzo korzystnie wpływają na poprawę nastroju oraz zmniejszenie ryzyka depresji. Ostatnim punktem korzyści jest sprawność fizyczna na starość. Każdy z nas chciałby w starszym wieku wykonywać jak najwięcej czynności samodzielnie. Jednakże nie wszyscy mogą sobie na to pozwolić. Efektem tego nie są tylko choroby i dolegliwości, ale także zaniedbania i nieodpowiedni tryb życia, prowadzony przez ludzi. Z wyników przeprowadzonych testów wynika, że seniorzy po 60 roku życia, uprawiający sport, lepiej radzą sobie w wykonywaniu codziennych zadań związanych z ruchem bądź pracą fizyczną. Chyba każdy z nas na starość chciałby utrzymać prawidłową sprawność?

Koleżanki i Koledzy, mam nadzieję, że udało mi się przekonać was do uprawiania sportu i prowadzenia aktywnego trybu życia. Serdecznie dziękuję za uwagę i zachęcam do udziału w zbliżających się zawodach sportowych w naszej szkole.

Wypracowanie 52.

Sztuczność w społeczeństwie

Droga młodzieży,

zwracam się do Was, ponieważ obserwuję coraz częściej zjawisko fałszu i sztuczności wśród ludzi. Jestem tak jak wy nastolatką, która poszukuje swojego miejsca w świecie, uczy się na błędach i rozwija. Dostrzegam wokół ludzi, którzy nie są sobą, bądź

udają inną osobę, by zyskać uwagę. Za wszelką cenę chcą zwrócić na siebie uwagę. Czy to działa na ich korzyść?

W Internecie często spotykamy ludzi, których interesuje tylko sława i liczba wyświetleń lub polubień pod danym postem bądź filmem. Potrafią wywołać dramę z kimś, by to osiągnąć. Zastanówcie się czy i Wy tak nie robicie? Sukces polubień jest chwilowy, a kiedy ich brak Wasza samoocena może się drastycznie obniżyć. Liczba lajków nie świadczy o tym jakimi jesteście ludźmi, budujcie swoją wartość poprzez swoje działanie, realne kontakty na co dzień! Nie utrzymajcie przyjaźni opartej na toksyczności. Potrzebna jest szczerłość i życzliwość dla drugiej osoby.

Oszustwa w internecie są tak powszechne, że trudno nie natknąć się na taką sytuację. Często oferowane są towary, których jakość jest niska i zostajemy oszukani. Nie dajcie się okłamywać nie solidnym sprzedawcom!

Koledzy i koleżanki, nie można przy tej okazji pominąć tematu ulegania modom i wpływom. Wzorując się na swoich ulubieńcach, kopiujecie ich styl, zachowanie i zwyczaje. Wielu nieświadomych internautów naśladuje pato streamerów. W ten sposób powstaje patologia wśród młodzieży. Za wszelką cenę zostańcie sobą! Nikogo nie naśladujcie! NIKOGO!

Zdarza się, że okłamujemy siebie samych i innych o swojej orientacji seksualnej. Dzieje się tak, ponieważ czasem wstydzimy się, a czasem chcemy zyskać zaufanie płci przeciwnej. Każdy fałsz jest zły.

Współczesny świat nie ułatwia nam zadania, pełen jest pokus i sztuczności. Apeluję do Was, byście się nie poddawali i zachowali swoją twarz. Mówcie własnym głosem! Brońcie swoich poglądów! Tylko prawda zwycięży!

Dziękuję za uwagę.

Aneks 2 Umiejętność komponowania logicznego wyводу opartego na sztuce argumentowania – badanie wstępne⁵⁹⁸

Idea edukacji retorycznej widoczna jest również w sposobie budowania logicznego wyводу. Oczywistym jest fakt, że na poziomie szkoły podstawowej nie wymaga się od uczniów wiedzy na temat wariantywności wnioskowania. Mniej oczywistym może

⁵⁹⁸ W celu pogłębienia badania należy przeanalizować więcej niż przedstawiono w ramach zaprezentowanych przykładów prac uczniowskich.

wydawać się spostrzeżenie, że pomimo braku przygotowania teoretycznego z zakresu logiki, wywody logiczne w pewien sposób⁵⁹⁹ stają się podstawą argumentacji.

Umiejętność komponowania logicznego wywodu odnosi się zarówno do całości jak i fragmentów wypowiedzi uczniowskiej. Jak wskazuje Kazimierz Trzęsicki w „Logika. Nauka i Sztuka”⁶⁰⁰ „O logice mówimy (...) jako o pewnej umiejętności, sprawności w jasnym komunikowaniu myśli, poprawnym rozumowaniu i skutecznym argumentowaniu”.

Jeśli przyjrzeć się powyższemu stanowisku, okaże się, że dominującymi wyznacznikami logiki będzie: jasność komunikowania myśli, poprawne rozumowanie oraz skuteczna argumentacja. W odniesieniu do rozprawek uczniowskich te trzy wyznaczniki będą decydującymi, przy czym

1. Jasność komunikowania myśli w rozprawkach szkolnych rozumiana może być jako:
 - a. Poprawność językowa, czyli zachowanie poprawności językowej wypowiedzi odnosi się do jej uporządkowania składniowego oraz leksykalnego.
 - b. Poprawność stylistyczna, w rozumieniu zachowania stylu wypowiedzi.
 - c. Poprawność merytoryczna, rozumiana jako umiejętność wnioskowania oraz umiejętne opisanie przywołanych w toku argumentacyjnym przykładów.

Ze względu na cel pracy, prezentując wyniki badania, uwagę skoncentrowano na umiejętności wnioskowania oraz sposobach przywołania artefaktów kulturowych w toku argumentacyjnym.

Wnioskowanie

Poprawne rozumowanie odnosić się będzie do sposobu budowania toku argumentacyjnego. W przypadku rozprawek szkolnych będzie to eksponowanie procesu myślowego w drodze wnioskowania. Zgodnie z definicją zamieszczoną w *Sztuce argumentowania* Krzysztofa Szymanka⁶⁰¹:

Wnioskowanie (to) rozumowanie, w którym na podstawie wcześniejszego uznania prawdziwości pewnych zdań dochodzi się do stwierdzenia prawdziwości kolejnego zdania- dotąd nieuznanego bądź uznanego z mniejszą dozą pewności. Uznane wcześniej zdania wyjściowe, na podstawie których prowadzi się rozumowanie, nazywa się »przesłankami« wnioskowania, zdanie natomiast, którego prawdziwość orzeka się na podstawie przesłanek – »wnioskiem«.⁶⁰²

⁵⁹⁹ W tym momencie warto zwrócić uwagę na naturalne uwarunkowania rozwijania umiejętności logicznego myślenia, dalej tworzenia logicznego wywodu.

⁶⁰⁰ Trzęsicki Kazimierz, *Logika. Nauka i Sztuka*, wyd. Temida 2, Białystok 196, s. 13.

⁶⁰¹ Szymanek Krzysztof, *Sztuka argumentacji. Słownik terminologiczny*, PWN, Warszawa 2004.

⁶⁰² Szymanek Krzysztof, *Sztuka argumentacji. Słownik terminologiczny*, PWN, Warszawa 2004, s. 321.

Każde wnioskowanie opisać można wg wzoru⁶⁰³:

P1
P2
...
Pn
W

Ponadto wyróżnić można sześć rodzajów wnioskowania:

- 1. Wnioskowanie bezpośrednie**, oparte na jednej przesłance prowadzącej do wniosku: np. Każdy, kto kocha, wybacza. Zatem: Każdy, kto nie kocha, nie wybacza.
- 2. Wnioskowanie dedukcyjne**, gdzie wniosek wynika logicznie z przesłanek, przy czym „wniosek uzyskany w drodze wnioskowania dedukcyjnego jest tak samo pewny, jak przesłanki, z których go wywiedziono”. Do tego rodzaju wnioskowania zaliczyć można również wnioskowanie na podstawie wiedzy dostępnej wnioskującemu: np. Każdy pudel jest psem. Zatem: Każdy pudel jest ssakiem. Co wynika z zależności: Każdy pies jest ssakiem. Każdy pudel jest psem. Zatem: Każdy pudel jest ssakiem.
- 3. Wnioskowanie pośrednie**, czyli wnioskowanie z co najmniej dwóch przesłanek.
- 4. Wnioskowanie przez analogię**, czyli na podstawie stwierdzonych podobieństw.
- 5. Wnioskowanie redukcyjne**, gdzie przesłanka wynika z wniosku, nie wniosek z przesłanek.
- 6. Wnioskowanie statyczne**, w którym „na podstawie stwierdzonych cech niektórych elementów pewnego zbioru przedmiotów Z wnioskuje się o statycznych własnościach całego zbioru”. Tego typu wnioskowanie oparte może zostać na przykład o: badania ankietowe, wyrywkową kontrolę wyznaczonych fragmentów, liczbie trafnych odpowiedzi itp.

W pracach uczniowskich:

1. Przykładem wnioskowania bezpośredniego może być fragment pracy:

„Moim zdaniem fraszki są niepowtarzalne i ponadczasowe. Ponieważ sam Jan Kochanowski wymyślił *Fraszki*”. (Temat: 4., Grupa badawcza E 2021, Julianna Jagucka)
Zatem: Gdyby to nie Kochanowski, a kto inny wymyślił fraszki, nie byłyby niepowtarzalne i ponadczasowe.

⁶⁰³ Szymanek Krzysztof, *Sztuka argumentacji. Słownik terminologiczny*, PWN, Warszawa 2004, s. 321.

2. Wnioskowanie dedukcyjne obserwować można we fragmencie pracy:

„Miłość to nie to samo co zakochanie czy zauroczenie. Jest czymś o wiele silniejszym. Niestety niektóre z historii miłosnych mają znacznie inne zakończenie od zamierzonego. Bowiem miłość potrafi zakończyć się w bardzo smutny sposób, ale są też szczęśliwe końca”. (Temat: 6. grupa badawcza 2021, Sobol Gabryś)

Zatem: Miłość jest uczuciem silniejszym niż zauroczenie i nie wszystkie „miłości” mają oczekiwane zakończenia, to znaczy, że niektóre „miłości” kończą się dobrze, a niektóre „źle”.

3. Wnioskowanie pośrednie:

„Nawet w dzisiejszych czasach można zobaczyć w internecie albo nawet na ulicy ludzi, którzy zachowują się egoistycznie. Niektórzy udają kogoś, kim nie są, aby upodobać się innym. Tym samym nie szanują siebie oraz innych”. (Natalia Rutkowska, Temat 1., grupa badawcza E 2022).

Wnioskowanie rozpoczęto od obserwacji będącej przesłanką 1.

„Nawet w dzisiejszych czasach można zobaczyć w internecie albo nawet na ulicy ludzi, którzy zachowują się egoistycznie”.

Przesłanka 2. oparta została na uogólnieniu:

„Niektórzy udają kogoś, kim nie są, aby upodobać się innym”.

Konkluzja: „Tym samym nie szanują siebie oraz innych” = udawanie kogoś, kim się nie jest, jest wyrazem braku szacunku do samego siebie i innych, a zachowanie to można uznać za egoistyczne.

(Temat: 12, grupa badawcza 2020, Weronika Sordyl)

4. Przykładem wnioskowania przez analogię jest fragment pracy:

„Mądrości ludowe przedstawione w „Dziadach” Adama Mickiewicza są aktualne, ponieważ czyny niemoralne wtedy są czynami niemoralnymi teraz. Nie tylko przez to, że Bóg tak powiedział i gdy ktoś się nie zastosuje do jego słów to czeka go kara, ale również przez to, że ludzie od urodzenia mają w sobie kręgosłup moralny, przez co wiedzą, że niektóre rzeczy są złe same w sobie. Adam Mickiewicz w swojej książce pokazał, że nawet jeśli ktoś będzie żył egoistycznie, będzie bezwzględny lub będzie bawił się uczuciami innych, to jeśli przed śmiercią nie został ukarany, to po śmierci na pewno zostanie”. (Temat 1., Grupa badawcza 2021 – Michał Cieślak)

Analogia:

1. Normy moralne akceptowane dziś (A), akceptowane były w przeszłości (B).

2. Ludzie posiadają kręgosłup moralny (w przeszłości i dziś). (B)

3. Wnioskowanie bezpośrednie: „przez co wiedzą, że niektóre rzeczy są złe same w sobie”.
(C)

4. Analogia: nawiązanie do utworu Mickiewicza, którego przesłanie jest aktualne współcześnie.

A ma własność B, C

5. Wnioskowanie redukcyjne, gdzie przesłanka wynika z wniosku, nie wniosek z przesłanek.

„Pierwszym argumentem jest, że bohaterowie robią sobie na przekór tylko po to, aby zrobić na złość wrogowi. Doskonale ilustruje to sytuacja przy murze, w której Rejent po przemyśleniu tego chce naprawy muru, a Cześnik w zdenerwowaniu chcąc zrobić na złość wrogowi nakazuje nie naprawiać muru. Widać tu, że mogliby się dogadać, lecz kierują nimi emocje przez co nie mają zamiaru się pogodzić”. (temat: 7, grupa badawcza 2021/2022: Adrian Biegański)

Wniosek: „bohaterowie robią sobie na przekór tylko po to, aby zrobić na złość wrogowi”.

Przykład w charakterze przesłanki 1.: „Doskonale ilustruje to sytuacja przy murze, w której Rejent po przemyśleniu tego chce naprawy muru, a Cześnik w zdenerwowaniu chcąc zrobić na złość wrogowi nakazuje nie naprawiać muru”.

Wniosek wynikający z przykładu i przesłanka 2.: „Widać tu, że mogliby się dogadać, lecz kierują nimi emocje przez co nie mają zamiaru się pogodzić”.

6. Wnioskowanie statyczne:

„Patrząc czysto matematycznie, akcja pod Arsenalem nie miała sensu. W zamian za uratowanie „Rudego”, który i tak potem zginął, śmierć poniosło 3 jego kolegów, 140 więźniów Pawiaka oraz kilka osób w transportowanych wraz z Bytnarem”. (Temat 9., grupa badawcza 2022, Tomek Machnicki)

Dowodzenie statyczne oparto na niezmiennych liczbach ofiar (źródło: opracowanie historyczne)

Obserwacja sposobu dowodzenia przekłada się również na całokształt pracy. W tym aspekcie wyszczególnić można dwa podstawowe rodzaje dowodzenia: dowodzenie w drodze indukcji, gdzie wnioski wysnuwane są na podstawie wyników obserwacji, które ostatecznie pozwalają na rozstrzygnięcie o wartości teorii⁶⁰⁴ oraz dowodzenie w drodze dedukcji.

⁶⁰⁴ Por. Lisiński Marek, *Metody naukowe w metodologii nauk o zarządzaniu*, Przegląd Organizacji, Nr 4 (9151), 2016, s. 13.

Przykładem realizacji w drodze indukcji jest praca uczennicy klasy ósmej na temat:
„Czy warto było organizować akcję pod Arsenalem?” (Ania Kryjom)

Akcja pod Arsenalem jest zdecydowanie jedną z najbardziej znanych akcji Polskiego Państwa Podziemnego. Bez wątplenia była to dobrze zaplanowana akcja, która się powiodła. Jednak wiele osób ma wątpliwości czy się opłacała. Dlatego chciałabym właśnie zastanowić się, czy warto było organizować tę akcję.

Zacznę od faktu, że akcja ta była ważna dla wielu Polaków. Wydarzenie to podniosło na duchu cały naród. Polacy byli zrezygnowani myślą, że Polska nie odzyska już niepodległości. Lecz gdy usłyszeli o akcji pod Arsenalem znów uwierzyli, że jest to możliwe. Dlatego zaczęli walczyć przeciwko okupantowi ze zdwojoną siłą. Widzieli, że ich rodacy też walczą. Nie czuli się w tym sami i mieli nową energię do działania. „Akcja pod Arsenalem pokazała mieszkańcom stolicy, że AK walczy przeciwko okupantowi” – mówi dr Piotr Olszewski.

Jak już wspomniałam akcja pod Arsenalem była udaną akcją. Z więźniarki odbito dwudziestu pięciu ludzi, a co najważniejsze, Rudego. Mimo iż stan Rudego był okropny i z dnia na dzień czuł się on coraz gorzej, odczuwał on pewną ulgę. Był szczęśliwy, że może znaleźć się w gronie przyjaciół i rodziny. Było to dla niego tak samo ważne, jak i dla jego kolegów, którzy choć martwili się o Rudego, cieszyli się, że mogą być razem z nim. Gdyby go nie odbili, zapewne byłiby jeszcze bardziej przygnębieni.

Choć akcja miała wiele dobrych skutków, były też negatywne konsekwencje. Podczas walki Alek został postrzelony w brzuch, co ostatecznie doprowadziło do jego śmierci. W wyniku tej akcji zmarł również Tadeusz Krzyżewicz „Buzdygan” oraz złapany przez Niemców Hubert Lenk „Hubert”. Ponadto w odwecie za akcję na dziedzińcu Pawiaka rozstrzelano sto czterdzieści osób.

Podsumowując akcja pod Arsenalem dała nadzieję wielu Polakom, co skutkowało większym zaangażowaniem w różne akcje przeciwko okupantowi. Dzięki powodzeniu akcji Rudy mógł umierać wśród najbliższych, co było dla niego bardzo ważne. Niestety w odwecie Niemcy rozstrzelali wiele osób, a Alek został poważnie ranny, przez co zginął. Jak mawiał prof. Władysław Bartoszewski: „Są w życiu rzeczy, które warto, są rzeczy, które się opłaca. Nie zawsze to, co warto się opłaca, nie zawsze to, co się opłaca warto”.

Autorka pracy rozpoczyna wywód od zarysowania problematyki treści rozprawki. Wskazuje na fakt, że omawiana akcja „jest jedną z najbardziej znanych akcji Polskiego Podziemia”. Następnie, odwołując się do opinii: „Jednak wiele osób ma wątpliwość, czy się opłacała”, wyraża wątpliwość w jej zasadność i w konsekwencji zapowiada indukcyjny tok rozważań: „Dlatego chciałabym właśnie zastanowić się, czy warto było organizować tę akcję”. W toku wywodu wskazuje na dwa pozytywne i jeden negatywny aspekt akcji. W argumentacji przywołuje fakty poparte naukowymi dowodami (akapit drugi); fakty poparte interpretacją fragmentu lektury oraz fakty wskazujące na negatywne konsekwencje podjętych działań. W podsumowaniu, przywołując słowa Władysława Bartoszewskiego (wzmocnienie wywodu wypowiedzią autorytetu) pełniącymi funkcję twierdzenia ogólnego, zamyka tok rozumowania.

Przykładem realizacji dedukcyjnego toku wywodu może być praca⁶⁰⁵, której autorka płynnie przechodzi od ogółu do szczegółu (Marcelina Wnuk):

Nie każdy z nas czyta poezję. Większość osób uważa, że czytanie poezji za nudne. Jednak przez to nie wiedzą też, że w utworach są wartości ponadczasowe, które zawsze będą ważne. Chodzi mi szczególnie o renesansowego pisarza Jana Kochanowskiego, który stworzył gatunek literacki zwany Fraszka. Kochanowski Fraszki o rzeczach ważnych, ale też błahych, bo fraszka jest rzeczą błahą.

Rozpoczynając od tego, utworze na dom w Czarnolesie jest Zawarty ważne przesłanie. Podmiot liryczny zwraca się do pana Boga, żeby mieszkał w swojej ojczyźnie, ale też żeby był uczciwy, zdrowe. Wspomnił też o ludzkiej życzliwości o miłej starości, żeby dobrze mu się wiodło. Dla podmiotu lirycznego Ważne też jest czyste sumienie. Jednocześnie odrzuca bogactwo, bo przecież na co zdarzyło się pieniądze jeśli się jest sam, nielubiany, chory. Człowiek powinien o tym pamiętać, że zawsze można zachorować.

Kontynuując w następnym utworze na niby autor opisuje Lipa. Lipa jest pewne ten lirycznym, który zwraca się do podróżnego. Jednocześnie uświadamia nam, że chociaż nie jest zbyt ważne, to może wiele. Potrafi skryć nas przed słońcem, zrobić z niej miód. Trzeba o tym pamiętać.

Kolejny już argumentem jest pieśń druga z Ksiąg pierwszych również autorstwa Jana Kochanowskiego. Podmiot liryczny dość melancholijnie wypowiadaj się o porach roku, jak to wszystko szybko przemija. Znowu mówi o tym, że dobroci nie można kupić. Wypowiada się również na temat gardzenia. Poszukuje ludzi szczerych, woli ich od bogatych.

Podsumowując, w utworach Jana Kochanowskiego są zawarte istotne dla nas czy dla starszych pokoleń wartości. Zawsze będą one aktualne. Niestety zawsze musimy pamiętać, że pieniądze szczęścia nie dają, a tym bardziej jeśli nas zaatakuje choroba nie zawsze będziemy mogli ją wyleczyć. Nasze życie zależy od przypadku. Nigdy nie jesteśmy niczego pewni, dlatego pielęgnujmy to co zawsze było i będzie ważne, dlatego właśnie uważam, że Jan Kochanowski jest ponadczasowy.

Ogólne spostrzeżenia, które pojawiają się we wstępie dotyczą zainteresowania poezją: „Nie każdy z nas czyta poezję. Większość osób uważa, że czytanie poezji za nudne. Jednak przez to nie wiedzą też, że w utworek są wartości ponadczasowe, które zawsze będą ważne”. W toku pracy przywołuje problematykę utworów Jana Kochanowskiego, której interpretacja oscyluje wokół problemu postawionego w temacie pracy: „Uzasadnij słuszność tezy: wartości renesansowego twórcy są aktualne we współczesnym świecie. Dochodzi do konkluzji i stawia tezę: W utworach Jana Kochanowskiego są zawarte istotne dla nas czy dla starszych pokoleń wartości. Zawsze będą one aktualne”.

Indukcyjny, dedukcyjny charakter rozprawek szkolnych pozwala odnieść tę formę wypowiedzi do prac o charakterze rozprawy naukowej, w której założoną tezę lub hipotezę

⁶⁰⁵ Temat: Uzasadnij słuszność tezy: wartości renesansowego twórcy są aktualne we współczesnym świecie.

rozstrzyga się na podstawie określonych dowodów. W przypadku prac uczniowskich będą to między innymi artefakty literackie, kulturowe czy historyczne.

Analiza prac uczniowskich pozwala wnioskować, że uczniowie intuicyjnie⁶⁰⁶ w zależności od podjętego do realizacji tematu potrafią budować wywody logiczne. Rozumowanie uczniowskie oparte na wiedzy nabytej na lekcjach języka polskiego (szczególnie w zakresie kształcenia literackiego) jest również skutkiem prowokowanych w klasie dyskusji na temat podejmowanych problemów. Krytyczna, ukierunkowana analiza tekstów literackich prowadzona podczas lekcji, która umożliwi obserwację zjawisk społecznych, pozwala w dalszej perspektywie na kształtowanie krytycznych, w znaczeniu „myślących” umysłów, co staje się niezwykle istotne w akcie tworzenia prac pisemnych i przekłada się na poprawność merytoryczną toku argumentacyjnego.

Aneks 3 Przykładowe zadania wydawnictwa GWO⁶⁰⁷

Agnieszka Łuczak, Anna Murdzek, Kamila Krzemieniowska-Kleban, *Język polski. Między nami 4*, GWO, 2017.

Francesca Simon *Tacy jesteśmy*, s. 13.

1. Powiedz, który baśniowy bohater przypomina cię. W czym jesteście podobni? Zapisz w zeszycie swoje spostrzeżenia.

Jestem podobny do...? ...ponieważ ...?...

2. Zastanów się, którą pozytywną baśniową postać lubisz najbardziej, a następnie zapisz w zeszycie uzupełnione wypowiedzenie.

Najbardziej lubię...? ... gdyż...? ...

Ewa Nowak *Rozpoczęcie roku szkolnego*, s. 17.

1. Napisz, co czujesz, gdy zbliża się początek roku szkolnego, na co czekasz, co sprawia ci radość, a czego nie lubisz, co cię złości i denerwuje. Skorzystaj ze wzoru:

Czuję ...? ... ponieważ...? ...

Czekam na...? ...dlatego, że ...? ...

Radość sprawia mi ...? ... ponieważ

itp.

2. Porównaj odczucia i przeżycia bohaterki opowiadania z własnymi. Uzupełnij w zeszycie wypowiedzi:

Moje odczucia są podobne, ponieważ ...? ...

Moje odczucia różnią się, gdyż ...? ...

Czesław Janczarski *Pamiętka z wakacji* (wiersz) – s. 25

Porozmawiajcie o tym, która pamiętka opisana w wierszu jest najcenniejsza. Uzasadnij swój wybór, wykorzystując słownictwo z ramki.

⁶⁰⁶ Uczniowie na poziomie szkoły podstawowej nie otrzymują wiedzy teoretycznej na temat logiki wywodu czy sposobów wnioskowania.

⁶⁰⁷ Przygotowanie do badania obejmowało również analizę innych podręczników. Zaprezentowany materiał służy jako egzemplifikacja rozwiązań dydaktycznych wydawnictw inne niż Nowa Era.

Sądę, Według mnie, Moim zdaniem, Jestem przekonana/przekonany, Uważam, Myślę, Wydaje mi się, ponieważ, gdyż, dlatego, że, gdyż

Tutaj też pojawia się forum internetowe z zapisem rozmowy. Zadaniem uczniów jest ustalić jej temat.

Komiks: Fragment komiksu: *Kaczor Donald. Siostrzeńcy. Piłka w grze*, s. 63 – 64.

Wyraź swoje zdanie na temat zachowania członków drużyny: przed przystąpieniem do rozgrywek, w czasie ich trwania, po zwycięstwie. Wykorzystaj wybrane sformułowania z ramki: Najbardziej podobało mi się. Zaimponował mi. Zaskoczyła mnie decyzja. Byłam zdziwiona/byłem zdziwiony, kiedy. Podziwiam, Odetchnęłam z ulgą, gdy...

Wanda Witter *Fotografia nieba*, s. 76–77.

Napisz krótką wypowiedź, którą rozpoczniesz w następujący sposób:

Chciałabym/Chciałbym mieć takiego przyjaciela jak Ben...? ...

Dla mnie w przyjaźni najbardziej liczy się...? ...

Adam Mickiewicz *Przyjaciele*, s. 80–82.

1. Uzasadnij każdą z cech bohaterów według wzoru:

Samolubny, ponieważ w sytuacji zagrożenia myślał tylko o sobie.

Napisz, czy się zgadzasz ze stwierdzeniem, że prawdziwych przyjaciół poznajemy w biedzie.

Odpowiedź poprzedź przykładami.

Jean-Jacques Sempé, René Goscinny *Tajemniczy szyfr*, s. 108–111.

Uzupełnij wniosek. Skorzystaj z podanych sformułowań.

Opisane sytuacje (1) ...? ...ponieważ bohaterowie (2)...? ... że ich działania ...? ...

1. Śmieją/nie śmieją

2. Zauważają/nie zauważają

3. Nie odnoszą zamierzonego skutku / odnoszą zamierzony skutek

Piszemy wiadomości: SMS, korespondencja elektroniczna, s. 112.

„Korespondencja elektroniczna jest dzisiaj bardzo ważnym sposobem komunikacji.”

EMOTIKONY UŁATWIAJĄ ZROZUMIENIE NASZYCH INTENCJI I UCZUĆ

Joanna Papuzińska *Pytania*, s. 182–183

s. 183: W kilku zdaniach odpowiedz na pytanie: „Jak rozpoznać drugiego człowieka?”. Podaj przykład zachowania takiej osoby.

Schematy rozmów:

Zainscenizujcie rozmowę na temat nowych mieszkańców, którą będą prowadzić bohaterowie tekstu: Ulica, Dom nr 8, Dzyby, Brama, Okiennice. W tym celu wykorzystajcie sformułowania z ramki:

Wybrane: Nie sądziłem, że; Mam nadzieję, że; Z mojego punktu widzenia wyglądało to inaczej...

Julian Tuwim *Dyżio marzyciel*, s. 308–309.

Wybierz najciekawszą – według ciebie – wizję i w kilku zdaniach napisz, co cię do niej przekonało. Swoją wypowiedź rozpocznij jedną z poniższych propozycji.

Według mnie najciekawszą propozycję wykorzystania chmur i nieba miała grupa ...? ...

Wybrałam/Wybrałem propozycję ...? ...grupy...? ... ponieważ ...? ...

Agnieszka Łuczak, Anna Murdzek, *Język polski. Między nami 5, GWO, 2018.*

Adam Mickiewicz *Pan Tadeusz Księga X* (fragment): *Burza*, s. 87–88.

88. Przygotuj głosową interpretację fragmentu „Pana Tadeusza” tak, by intonacją i barwą głosu oddać nastrój towarzyszący zdarzeniom.

Nikos Chadzinikolau *Mit o Heraklesie*, s. 122–130.

s. 130 W imieniu bogów napiszcie uzasadnienie decyzji nagrodzenia Heraklesa wiecznym życiem na Olimpie.

s. 130 Przedyskutujcie, czy Herakles mógłby stać się bohaterem dla współczesnych ludzi. Uzasadnijcie swoje zdanie.

Olga Tokarczuk *Loteria*, s. 196–200.

s. 200 Czym jest dla ciebie szczęście? Napisz kilkuzdaniową wypowiedź na ten temat.

Jan Parandowski *Szyzyf*, 268–270.

s. 270 Osądźcie postępowanie króla Koryntu. W tym celu zorganizujcie rozprawę sądową, na której przedstawicie:

- akt oskarżenia zawierający określenie winy oraz żądanie sprawiedliwej kary,

Wysoki sędzie, oskarżony tu Szyzyf król Koryntu, dopuścił się (czego? Nazwa winy) ...?...ponieważ (co zrobił? Wydarzenia, okoliczności obciążające) ...? ... Żądam dla oskarżonego kary (jakiej?) ...? ...

s. 328 (ilustracja) Twórca i jego dzieło.

s. 329 Wyobraź sobie, że jesteś uczestnikiem wydarzenia kulturalnego, wybranego spośród przedstawionych na planszy. Wyraż opinię na jego temat. Wykorzystaj słownictwo z ramki.

Według mnie/moim zdaniem. W mojej ocenie, opinii/jestem przekonana/przekonany; zachwycona/zachwycony;(...)

Agnieszka Łuczak, Anna Murdzek, Język polski. Między nami 6, GWO, 2019.

Co znaczy być kulturalnym rozmówcą, s. 9.

Dostosuj swoją wypowiedź do osoby, z którą rozmawiasz.

Staraj się unikać dosadnych określeń – pamiętaj, że zawsze możesz złagodzić to, co chcesz powiedzieć.

Weź pod uwagę to, że miłe słowa, szczerze traktowane komplementy mogą nie tylko wprawić rozmówcę w dobry nastrój, lecz także zmobilizować do działania i pozytywnego myślenia.

Rozważnie dobieraj słowa oceny i krytyki. W sytuacjach konfliktowych ważne jest, by osiągnąć kompromis i nie obrazić rozmówcy.

Aneta Załazińska, Michał Rusinek *Nowy dyrektor*, s. 11–12.

s. 12 Jak przemówienie i zachowanie dyrektora wpłynęły na uczniów? Zapisz w zeszycie odpowiednie określenia i narysuj emotikony oddające nastrój komunikatu i jego odbiorców.

Jacek Podsiadło *W tajemnicy*, 46–51.

s. 51 Napisz wypowiedź, w której przekonasz osobę dorosłą (np. rodziców, nauczyciela), by ci pomogła spełnić twoje marzenia.

s. 51 Przedyskutujcie:

- do jakich miejsc macie prawo i dlaczego nikomu innemu nie wolno tego prawa naruszać,

- jakich spraw nie powinniście utrzymywać w tajemnicy przed innymi, np. przed rodzicami, i dlaczego.

Frances O’Roark Dowell *Porozmawiajmy*, s. 52–57. Fragment książki *Sekretny język dziewczyn*.

s. 58 Którą postawę wybierasz – pozostawanie sobą czy dostosowywanie się do innych? W krótkiej wypowiedzi uzasadnij swoje stanowisko. Wykorzystaj słownictwo z ramki.

Wybieram; wolę; nie mam wątpliwości; jestem przekonana/przekonany; uważam, że; wydaje mi się; nie jestem pewny/pewna; moim zdaniem; przemawia za tym; oto jeden z przykładów; ważnym argumentem jest; jako przykład podam; ponieważ; gdyż; chociaż; mimo to; jednak

*Kiedy chcemy kogoś do czegoś przekonać, musimy przedstawić swoje **stanowisko** za pomocą **argumentów**, czyli sformułowań przemawiających za jakimś rozwiązaniem.*

Argumenty mogą odwoływać się m. in. Do:

Faktów (zdarzeń, danych itp.; obserwacji zachowania i postaw; uczuć.

*Oprócz argumentów powinno się podać ich **uzasadnienie** zawierające **przykłady**.*

*Zad. porozmawiajcie na temat twierdzenia: „Przyjaciel to osoba, której twarz rozjaśnia ciemności”.
Uwzględnijcie odpowiedzi na pytania.*

- Jak przyjaciele rozwiązują konflikty między sobą?

- W jakich sytuacjach – według was – przyjaciele mogą unikać rozmowy ze sobą?

- Jak się powinien zachowywać przyjaciel, kiedy bliska mu osoba jest bojkotowana przez innych?

- Co umacnia, a co osłabia przyjaźń?

Definicja postulatów: postulat to życzenie, żądanie spełnienia czegoś. s. 64.

Zadanie: W formie krótkich haseł zapiszcie najważniejsze postulaty zawarte w artykule „Nie można nie jeść”.

Zadania wprowadzające:

s. 65: Porozmawiajcie o tym, co – według was – jest najważniejsze, by człowiek czuł się w swoim domu szczęśliwy. Zapiszcie w zeszycie najistotniejsze informacje.

s. 94: Porozmawiajcie o tym, jakie cechy wpływają na to, że udaje się osiągnąć wyznaczony cel. Zapiszcie je w zeszycie.

Zakresy dyskusji:

s. 90 Porozmawiajcie o talentach i utalentowanych osobach. Uwzględnijcie w swoich wypowiedziach następujące kwestie:

- do czego w życiu może być przydatny talent,

- jakimi talentami zostaliście obdarowani,

- jakie talenty widzicie u innych,

- komu może służyć talent.

Wypowiedź:

s. 96: Napisz kilkuzdaniową wypowiedź o osobie, którą podziwiasz za siłę, odwagę i niepoddawanie się mimo trudności. Uzasadnij swój wybór.

s. 98: W oparciu o wpis na forum internetowym:

Na podstawie wpisów na forum sformułuj argumenty przekonujące, że warto lub że nie warto rozmawiać z dorosłymi. Zapisz je w zeszycie.

Warto rozmawiać z dorosłymi, ponieważ ...?...

Nie warto rozmawiać z dorosłymi, ponieważ ...?...

Napisz komentarz na forum, w którym przedstawiś i uzasadniś swoje stanowisko na temat sensu rozmowy z dorosłymi. Skorzystaj z wybranego słownictwa z ramki.

myślę, uważam, sądzę, według mnie, moim zdaniem, jestem przekonana/przekonany

W wypowiedzi o charakterze argumentacyjnym:

- przedstawiamy swoje stanowisko w jakiejś sprawie,
- uzasadniamy je za pomocą argumentów omówionych i popartych odpowiednimi przykładami,
- każdy argument wraz z uzasadnieniem należy zapisać w osobnym akapicie,
- kolejność argumentów nie może być przypadkowa. Można je uporządkować na przykład od najmniej do najbardziej przekonujących. Każdy z nich należy wprowadzić za pomocą odpowiednich sformułowań, takich jak: *według mnie, moim zdaniem, po pierwsze, po drugie*.

S 99: Przykładowa wypowiedź argumentacyjna.

Wstęp: Ludzie mówią dużo i często. Nikt nie wyobraża sobie dnia bez rozmowy. Dla niektórych, zwłaszcza samotnych, brak możliwości porozmawiania z kimś jest nie do zniesienia. A jednak są takie sytuacje, kiedy – według mnie – warto pomilczeć. (stanowisko)

Rozwinięcie: W codziennym życiu często dochodzi do kłótni między dorosłymi a dziećmi. Właśnie wtedy – jak sądzę – warto powstrzymać się od komentarzy i krytyki. (argument:) Pod wpływem emocji można powiedzieć zbyt wiele, a nawet obrazić osobę, na której nam zależy. Potwierdza to przysłowie: “mowa jest srebrem, a milczenie złotem zamknąć “. (przykład ilustrujący argument)

Zdarza się, że ktoś powierza nam swoje tajemnice i liczy na dyskrecję. Nie ulega wątpliwości, że niewyjawienie tych sekretów jest dowodem naszej lojalności. Gdy koleżanka lub kolega zobowiąże nas do milczenia, stajemy się strażnikami informacji o tym, co poczuli, przeżyli, postanowili. A przecież wiadomo, jak trudno się powstrzymać od rozmawiania z innymi o wspólnych przyjacielach.

Silne uczucia wywołują w nas, nastolatkach, chęć natychmiastowego działania. Tymczasem w takich momentach – moim zdaniem – warto się wyciszyć. Leczenie pozwala zebrać myśli ciszy, skupieniu możemy Jeszcze raz przemyśleć nasze zachowania przez lub podjąć jakieś decyzje. Zakończenie: (potwierdzenie stanowiska) W podsumowaniu mojej wypowiedzi chciałbym stwierdzić, że jest wiele powodów, dla których warto milczeć i że milczenie jest niedoceniane. Tymczasem każdy z nas potrzebuje równowagi między mówieniem a ciszą poza tym trzeba wiedzieć kiedy się odezwać a kiedy zamilknąć.

Ćwiczenia:

Dopisz w zeszycie co najmniej dwa argumenty, którymi przekonasz rodziców, osoby starsze, opiekunów itp. do rozmowy.

Porozmawiaj ze mną, ponieważ ...

s. 130 Napisz wypowiedź, w której podasz co najmniej dwa argumenty potwierdzające stwierdzenie: *Warto słuchać*. W omówieniu argumentów odwołaj się do przykładów z poznanych przez siebie utworów lub własnych doświadczeń czy obserwacji.

s. 225 Zasady kulturalnej rozmowy

- Zawsze traktuj swojego rozmówcę z szacunkiem. Utrzymaj kontakt wzrokowy z osobą, z którą rozmawiasz. Stosuj zwroty grzecznościowe, unikaj słów, które mogłyby kogoś urazić lub wprowadzić w zakłopotanie.
- Formułuj precyzyjne wypowiedzi, tak by twój komunikat był jasny, zrozumiały.
- Nie bądź natarczywy. Nie zmuszaj nikogo do słuchania tego, czego nie chce.
- Nie przerywaj czyjejś wypowiedzi, nie przekrzykuj rozmówcy, nawet jeśli ponoszą cię emocje.
- Nawet jeśli jesteś pewna/pewien swojego zdania, uważnie wysłuchaj racji drugiej strony.

s. 321: Przemówienie

Zadanie wprowadzające: Przyjrzyjcie się planszy (audytorium rodziców) i powiedzcie, jaka sytuacja została na niej ukazana. Następnie porozmawiajcie o tym, jakie umiejętności powinni mieć przemawiający. Wykorzystajcie poznana wiedzę na temat skutecznej komunikacji.

Praktyczne wskazówki dla przemawiającego

- Dokładnie przemyśl i zaplanuj swoją wypowiedź, tzn. ustal temat oraz zanotuj, o czym i w jakiej kolejności będziesz mówić.

- Dostosuj treść wypowiedzi i sposób przemawiania do okoliczności odbiorców. Poinformuj słuchaczy, z jakiej okazji zabierasz głos. Pamiętaj o tym, by to, o czym mówisz, nikogo nie uraziło.
- Zastosuj odpowiednie środki stylistyczne, dzięki którym odbiorcy skupią uwagę na twojej wypowiedzi, np. bezpośrednie zwroty do adresatów (*drodzy nauczyciele, rodzice, koledzy*), wypowiedzenia wykrzyknikowe, zdania pytające lub rozkazujące.
- Dopasuj barwę i natężenie głosu do treści wypowiedzi: kontroluj mimikę i gesty, które powinny dopełnić komunikat.
- Zwróć uwagę na poprawną wymowę oraz odpowiednie tempo mówienia.

Zadania:

1. Przygotujcie przemówienie, które mógłby wygłosić wasz przedstawiciel podczas uroczystości z okazji zakończenia roku szkolnego. Dobierzcie się w kilkusobowe zespoły.
2. Zaplanujcie swoją wypowiedź według podanego wzoru:
 - część wstępna – zwrot do słuchaczy, a następnie określenie tematu przemówienia;
 - rozwinięcie – na przykład wspomnienia związane z zakończonym rokiem szkolnym, wasze osiągnięcia, podziękowania dla nauczycieli, pracowników szkoły;
 - zakończenie – życzenia wakacyjne.
3. Napiszcie wypowiedź według planu.
4. Wygłoszcie swoje przemówienie w klasie.

Agnieszka Łuczak, Ewa Prylińska, Agnieszka Suchowierska, Roland Maszka, *Język polski. Między nami 7, GWO, 2017.*

s. 24: Wyrażanie opinii.

s. 51: Kultura wypowiedzi. Etykieta językowa. Szablon językowy.

s. 135: Rozprawka cz. 1.

s. 174: Rozprawka cz. 2.

s. 234: Kultura wypowiedzi. Grzeczność niejęzykowa.

s. 250: Skarbiec języka. Środki w reklamie i ich funkcje.

s. 328: Kultura językowa. Mówienie nie wprost i aluzja.

s. 25. Wyrażanie opinii w kontekście reprodukcji i opisu obrazu.

Odpowiedz na pytania dotyczące obrazu *Stworzenie świata*. W tym celu wskaż odpowiedzi, które są – według ciebie – najtrafniejsze. Możesz wybrać więcej niż jedną odpowiedź.

- Które szczegóły obrazu kojarzą ci się z geometrią?
- Co robi postać przedstawiona na obrazie?

Napisz krótkie uzasadnienie wybranej odpowiedzi. Możesz wykorzystać podane słownictwo.

Sądę tak, ponieważ, Po pierwsze..., po drugie...; Warto dodać, że; Według mnie; Uważam, że... gdyż; Wskazują na to następujące elementy obrazu.

s. 135 Szkoła pisania. Rozprawka, cz. 1.

Definicja:

Rozprawka – forma pisemnej wypowiedzi, której celem jest rozważenie problemu lub wyrażenie swojego stanowiska wobec problemu sformułowanego w temacie. Rozprawka powinna być logiczna, konsekwentna i precyzyjna.

Rozważenie problemu lub wyrażenie swojego stanowiska w rozprawce możemy rozpocząć od przedstawienia tezy lub hipotezy:

Teza: twierdzenie w formie zdania oznajmującego, o którego słuszności chcemy przekonać odbiorcę, wymagające dowodu;

Hipoteza: przypuszczenie, które wymaga objaśnienia, pełnego rozpoznania, sprawdzenia jakiegoś stanowiska.

s. 136 Aby napisać rozprawkę, należy:

1. Dokładnie przeanalizować temat pracy.
2. Zebrać argumenty potwierdzające nasze stanowisko.

Uwaga: W argumentacji można wykorzystać odpowiednio dobrane cytaty; przytoczone sądy jakiegoś autorytetu z dziedziny, która jest przedmiotem pracy; wyniki ankiet, sondaży; przykłady z życia, literatury itp.

3. Przygotować plan:

I Wstęp: Przedstawienie tezy lub hipotezy. Można tu przedstawić powody zajęcia określonego stanowiska czy też zapowiedzieć sposób przeprowadzenia argumentacji.

II Rozwinięcie: Przedstawienie zebranych argumentów (kontrargumentów). Każdy argument powinien być logiczną całością i należy zapisać go w oddzielnym akapicie. Kompozycję rozwinięcia trzeba podporządkować zasygnalizowanemu we wstępie celowi. Argumenty muszą być tak uporządkowane, by czytelnik czuł się coraz bardziej przekonany, że przedstawiony tok myślenia jest słuszny.

Uwaga: W przypadku, kiedy jest postawiona teza, rozprawka powinna mieć prostą budowę: od ogółu do szczegółu. We wstępie prezentujemy tezę pracy wraz z krótkim wprowadzeniem w problematykę, w rozwinięciu przedstawiamy kolejne argumenty, na których poparcie podajemy przykłady, np. z lektur, filmów, własnych obserwacji, a w zakończeniu formułujemy wniosek potwierdzający tezę. W drugim przypadku – po przedstawieniu we wstępie problemu – formułujemy wstępną hipotezę, która poprzez analizę szczegółowych zagadnień w rozwinięciu zostanie ostatecznie potwierdzona lub obalona.

III Zakończenie: Podsumowanie rozważań. Powinno się tu znaleźć stwierdzenie potwierdzające lub odrzucające hipotezę, lub zgadzające się z tezą postawioną we wstępie.

s. 137: Przykładowe zadania

1. Przeanalizuj, które części rozprawki stanowią wstęp, rozwinięcie i zakończenie.
2. Podaj po trzy argumenty i kontrargumenty do rozprawki: *Czy uczuciowość człowieka kształtuje się w domu rodzinnym?*
3. Napisz dwa różne wstępy do rozprawki na temat: *Wszędzie dobrze, ale w domu najlepiej.* W pierwszym sformułuj tezę potwierdzającą to stanowisko, a w drugim – mu zaprzeczającą.
4. Podaj przykłady bohaterów literackich lub filmowych, do których losów mogłabyś/mógłbyś się odwołać w rozprawce na temat: *Wszędzie dobrze, ale w domu najlepiej.*

s. 174 Rozprawka cd.

Słownictwo typowe dla rozprawki:

- wpływające na spójność wypowiedzi, np. *oprócz, przede wszystkim, tak więc, chociaż, o czym świadczy, otóż, jednakże, zatem.*

- porządkujące argumenty: np. *po pierwsze, po drugie, z jednej strony, zaczął od, z kolei, przejdę do omówienia, reasumując, z rozważań wynika, pozwala to wyciągnąć wniosek*

- sygnalizujące wyrażanie opinii: np. *sądzę, uważam, moim zdaniem, według mnie, z całą pewnością, śmiało można wyciągnąć wniosek, niewątpliwie, bez wątpienia, moją wątpliwość udzi, przypuszczam, że*

- wprowadzające cytat: np. *moje zdanie najlepiej potwierdzają słowa, powołam się na opinię, najlepiej ilustruje to stwierdzenie, oto, co na ten temat mówi.*

Agnieszka Łuczak, Ewa Prylińska, Kamila Krzemienińska-Kleban, Agnieszka Suchowierska, *Język polski. Między nami 8*, GWO, 2018.

s. 22 Grzeczność podczas wystąpień publicznych

s. 196 Językowe sposoby osiągnięcia porozumienia

s. 22 Komunikowanie podczas wystąpień publicznych zachodzi wtedy, gdy nadawca jest jeden, a odbiorcą – grupa osób (audytorium). Audytorium może liczyć od kilkunastu (np. uczniowie jednej klasy) do ogromnej liczby osób (np. uczestnicy wykładu, słuchacze radia).

Na forum można wygłosić m.in. referat, przemówienie, mowę.

Zasady grzecznościowe komunikowania się na forum:

- przedstawienie mówcy przez osobę trzecią powinno zawierać podstawowe informacje o mówcy z uwzględnieniem określeń wartościujących pozytywnie, np. *Jacek Frapek – uczeń klasy 8, laureat wojewódzkiego konkursu matematycznego*.

- należy pamiętać o zwrotach do audytorium służących nawiązaniu i podtrzymaniu kontaktu między nadawcą a odbiorcami, np. *Koleżanki i koledzy, Drodzy Rodzice, Szanowni Państwo; zastanówmy się wspólnie, spróbujmy sobie wyobrazić, wiemy przecież, zauważmy, że;*

- należy zapowiedzieć temat wystąpienia;

- w zakończeniu należy podziękować słuchaczom i pożegnać się z nimi; przydatne sformułowania: *dziękuję za uwagę/poświęcenie czasu/tak liczne przybycie; cieszę się, że mogłam/mogłem wystąpić przed państwem/tak liczna publicznością.*

Zadania (tylko dwa)

s. 23: W podanym tekście wskaż elementy wystąpienia publicznego. Powiedz, które językowe znaki grzecznościowe zostały w nim zastosowane.

s. 23 a) Przygotujcie w zespołach fragment wystąpienia na dowolny temat (maksymalnie 3 minuty), skierowanego do rodziców na wywiadówce.

b) Wybierzcie osobę, która zaprezentuje wasze wystąpienie na forum.

c) Zaprezentujcie wystąpienia, a następnie porozmawiajcie o tym, co w nich było udane, a nad czym należałoby jeszcze popracować.